

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG'

(M. SZÉPIRODALMI INTÉZET')

É V L A P J A I.

ÖTÖDIK KÖTET.

PESTEN,

EGGENBERGER J. ÉS FIA ACAD. KÖNYVÁRUSOK'
KÖLTSÉGÉN.

M. DCCC. XLVI.

EGGENBERGER J. ÉS FIA,

academiai könyvtárosoknál a következő munkák is kaphatók :

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG' ÉVLAJPAI 1836—1841. KÉT KÖTET. BUDÁN, Nsr. fin. vel. kemény táblába kötve 3 f. cp. Tartalmuk : A' társaság keletkezése, szabályai és történetei; beszédek és értekezések Fáy András, Péczely J., Schedel F., Székács J. és Szontagh Gusztávótól; beszélyek b. Jósika Miklóstól; koszorús pályamunkák, és pedig értekezések: A' dráma hatása és literatúránk drámaszegénységének okai Tarczy L. prftól; Szavaltudomány Ramers hoffer V. prftól; Regény és dráma párhuzamban Gondol D. és D. Müller Godofrédtól, végre poetai pályamunkák Pap Endre, Kazinczy G., Nagy Imre, Szilágyi Istv., Medgyes L., Tárkányi B. és Pájer Ant.

1841—1842. EGY KÖTET. BUDÁN, nsr. fin. vel. kemény tábl. 1 frt 48 kr. p. Tartalma : Történetek.—Schedel F. beszéde szépirodalmunk jelen állapotjáról.—Schedius L. beszéde az ötödik köz ülésen. — A' satiráról értek. Székács J. — A' magyar költészet hivatása, beköszöntő előadása Hunfalvi Pálnak. Búcsu b. Ötvös J-től, magyarázva Szemere P. által. — Herculanum, római beszély b. Jósika M-től. — Aristoteles könyve a költészetről, görögéből magyarázatokkal Hunfalvi Páltól. — Horátz epistolája a Pisókhoz, költészeti tárgyokról, latinb. újra ford. Czuczor G. — Longin könyve a fenségesről, görögéből magyarázatokkal és toldalékkal Kis János által. — Nemzetiség és a' népiesség a' költészetben általán, s különösen a' magyar költészetben, koszorús pályáirát Müller G. — Pályasatirák.

1842—1843. EGY KÖTET. BUDÁN, nsr. fin. vel. kemény tábl. 2 frt cp. Tartalma : Történetek. 9 bevezető és válasz beszéd. — A' műbírálatról, Pope' tanköteménye, Lukácstól. — A' hadi szónoklatról Kis K. — Haramia' szerelme, alföldi beszély Gaaltól. — Lyrai költészetünk' késő kifejlésének okai Garaytól. — Az égi művészet, alleg. költ. Vajdától. — A' külföld rabja, Vachott Sándor-tól. — Népköltészetről Erdélyi. — Az aglegény, torzkép az életből Nagy Ignácztól. — A' költészetről, Boileau' tanköteménye, Erdélyitől. — Schedius' megnyitő beszéde a' VI-d. köz ülésen. — Szépirodalmunk' jelen állapotjáról 's néhány jámbor ohajtás Schedeltől. — Bornemisza Anna, b. Jósikától. — Trobadour, ballada Garaytól. — Sophocles' színművei cselekvény' tekintetében, koszorús értekezése Gondol D-nek. — Körének, jutalm. pályadolgozat Lauka G-től.

A' Kisfaludy-Társaság által jutalmazott és kitüntetett Pályamunkák 1842-ből. Budán, 1842. nsr. 30 kr.

Kisfaludy Károly' Minden Munkái. A' Kisfaludy-Társaság' megbízásából szerkeszté Schedel Ferencz. Negyedik kiadás hat kötetben. n12r. Pesten, 1843. fin. vel. képekkel fűzve 7 f. cp.

Kisfaludy Károly' jelesebb vígjátékai. Zsebkiadás. Pest, 1843. vel. kemény tábl. 48 kr. cp.

Külföldi Regénytár. Kiadja a' Kisfaludy-Társaság, szerk. Nagy Ign. 24 kötet. Pest, 1842—1844. k8r. velinen, minden kötet ára 40 kr. cp.

Uj külföldi Regénytár. Kiadja a' Kisfaludy-Társaság, szerk. Nagy Ign. 12 kötet. Pest, 1844—1846. k8r. velinen, minden kötet ára 40 kr. cp.

Nemzeti Könyvtár, a' Kisfaludy-Társaság' pártfogásával kiadja D. Schedel F. Második folyam. Pest, 1843—1845. eddig XI füzet, mindenik' ára 40 kr. Tartalma : Kármán' Irásai, Fanni' Hagyományai, Csokonai' Minden Munkái, számos kiadatlanokkal, az írók' életrajzaik 's arcképeikkel. Következnek Kis János Poetai Munkái.

Nemzeti Könyvtár, a' Kisfaludy-Társaság' pártfogásával kiadja D. Schedel F. Harmadik folyam. Pest, 1845. eddig VI füzet, mindenik' ára 40 kr. Tartalma : Vörösmarty Minden Munkái, első teljes és hibátlan kiadás, a' költő képével.

A' Műfordítás' Elveiről. A' Kisfaludy-Társaságban előadta D. Schedel F. Budán, 1843. nsr. fűzve 10 kr. cp.

A' Kisfaludy-Társaság' (Magyar Szépirodalmi Intézet') Szabályai. Budán, 1845. nsr. fűzve 10 kr. cp.

Sajtó alatt az Évlapok' VI. kötete 's a' Magyar Népdalgyűjtemény.

A' KISFALUDY-TÁRSASAG'

(M. SZÉPIRODALMI INTÉZET')

É V L A P J A I

M. DCCC. XLIII—V-RŐL.

ELSŐ KÖTET.

PESTEN,

EGGENBERGEB J. ÉS FIA ACAD. KÖNYVÁRUSOK'
KÖLTSÉGÉN.

M. DCCC. XLVI.

300858

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

I. TÖRTÉNETEK, 1843/5.

	Lap.
1843/4 év.	
<i>Az igazgató' bevezető beszéde Nagy Ignácshoz</i>	17
<i>Nagy Ignác' válaszbeszéde</i>	19
<i>Henszlmann Imre' elválasztatása 's beköszöntése</i>	21
<i>Szabó István' beköszöntése</i>	21
Titoknok'-választás	21
Tagválasztási szabályzat	22
Tagok' munkálatai	23
Széptani Remekírók' gyűjteménye	24
Hellen Könyvtár	25
Népköltési gyűjtemény	25
Színészeti tankönyv	27
Az Évlapok' V. kötete	27
A' társaság' kiadásai 1843/4ben	27
Jutalomtételekre érkezett pályamunkák	29
Tudósítás a' szépműtani pályamunkákról	32

	lap.
Tudósítás a' költői pályamunkákról	35
Királyi sanctio' kérése határoztatik	36
Folyamodás a' kir. Helytartó Tanácshoz	37
Szabályok és Oklevél	39
A' Nádor' pártolása	40
Hetedik köz ülés	42
Jelentés a' pénztár' állapotjáról	42
Új jutalomtételek	46
Nemzeti-színházbeli Kisfaludy-ünnep	46
1844/5ki év.	
Tagok' munkálatai	48
Nemzeti Könyvtár	49
Csokonai' élete Sárvány Páltól	49
Hellen Könyvtár	50
Kiadás végett benyújtott munkák	50
Népköltési gyűjtemény' mibenléte	50
Az Évlapok' VI. kötete	51
A' társaság' kiadásai 1844/5-ben	54
Egy irójogi törvény iránti indítvány	55
Folyamodás az országos RRhez	56
Törvényczikk-javaslat	60
Az ügy' sorsa az ország' gyűlésén	71
Az országos RR' törvényczikke	72
A' sanctio' megérkezése	83
<i>A' királyilag megerősített Szabályok</i>	85
Jutalomtételekre érkezett pályamunkák	91
Tudósítás a' szépműtani pályamunkákról	95
Tudósítás a' szépművi pályamunkákról	99
Új tisztválasztások	102

	lap.
Tagválasztások	103
Tagok' számának megszorítása	104
Pénzbeli ajánlatok	104
Nyolczadik köz ülés	104
Jelentés a' pénztár' állapotjáról	105
Új jutalomtételek	107
Nemzeti-színházbeli Kisfaludy-ünnep	107

II. TAGOK' MUNKÁLATAI.

I. KÁRMÁN ÉS FANNI' EMLÉKEZETÖK, <i>Schedel</i>	
<i>Ferencztől</i>	109
II. A' HELLEN TRAGOEDIA tekintettel a' kereszt-	
tyén drámára, <i>Henszlmann Imrétől</i>	125
<i>Bevezetés</i>	125
Honnan eredt a' hellen dráma' túlbecsültetése	126
Mai korunk a' helleneket érdemök szerint be-	
csülni képes	127
Ideje, hogy a' helleneket érdemök szerint be-	
csüljük	128
A' művészeteket egymással életműi kapcsola-	
tokban kell tekinteni	128
A' művészetek' kifejlődésének törvényei	129
Aischylos, Sophocles és Euripides' ránk maradt	
darabjai mint eszközök	131
A' hellen dráma' keletkezésének vázlata	132

	lap.
A' kifejlődésnek lassu haladása	134
A' dráma' fejlődése költőiben	135
Az eposzi elem a' drámában	137
A' hellen vallás és élet több eposzi, mint drá- mai elemet foglal magában	140
A' trilogiák' eredete	144
A' helleneknél a' tömeg az egyeden felül állt .	144
Felosztás	147
ELSŐ FEJEZET. <i>A' hellen drámák' jellemei</i>	148
A' jellemek' felosztása	148
1. §. <i>A' hellen arczképek Nagy Sándor' koráig</i>	148
Segéd eszköz a' rajzoló-művészetekben	148
Boehm' felfedezése	149
A' hellenek N. Sándor' koráig arczképeket nem csináltak	150
Visconti' elvei	152
Visconti' elvei bíraltatnak	153
A' N. Sándor előtt élt emberek' arczképei nem arczképek	157
A' művészek N. Sándor előtt arczképet csinálni nem tudtak	157
N. Sándort arczképezni akarták, de nem tudták	162
Ellenvetések	164
A' N. Sándor' korában élt mesteremberek csak törekedtek az arczképezés után	165
A' kimondott valóság benső okokkal támogat- tatik	166
Azt a' hellenek' vallásbeli nézeteinek vizsgálá- lata is támogatja	172

	lap.
Mit értettek N. Sándor előtt az arczkép alatt?	173
Ellenvetések régi írók' bizonyítványaiból . . .	174
Mit jelent az <i>ἔκρον</i> szó?	177
A' műcriticuskok' gyakorlatából vett okok . . .	179
Az úgynevezett eszményit helyesben typicus- nak nevezhetni	179
Befejezés	180
2. §. <i>A' jellem az életben és vallásban</i> . . .	181
Az egyed a' tömegben elenyészett	181
Az egyedi a vallásban az egésznek alárendel- tetett	184
Befejezés	186
3. §. <i>Aristoteles a' drámai jelleméről</i> . . .	186
Aristotelesnek a' jelleméről világos fogalma nem volt	186
4. §. <i>Aristotelesnek a' drámai jelleméről néze- tei bíraltatnak</i>	191
5. §. <i>A' drámai jellemek' értelmezése</i> . . .	194
6. §. <i>Mint pótolák a' hellenek a' jellemek' hiányát</i>	195
A tulajdonságok általános felfogásával . . .	195
A' tulajdont fokoztatván	195
7. §. <i>Miben különbözik a' jellemre nézve a' ke- resztyén művészet az antik művészettől?</i>	198
Rövid párhuzam az antik és keresztyén mű- vészet közt	202
A' régényes művészetet helyesben keresztyén- nek nevezhetni	202
A' hellen dramaturgia önállóvá nem lett . . .	205

	lap.
A' kar' lyrai eleme	206
A' szerepek is, lyrai elemöknél fogva általánosak	208
8. §. <i>Tudták-e a' hellen tragicusok a' nemeket egymástól megkülönböztetni?</i>	209
A' tragicusok a' nőket csak kevéssé különböztették meg férfaiaktól	209
Aischylos' asszonyai	210
Sophocles' Antigónéja	212
Euripides' asszonyai	222
9. §. <i>Tudtak-e a' hellen tragicusok gyermekeket jellemezni?</i>	223
Gyermekeket csak Euripides' darabjaiban találunk felhozva	223
Euripides' gyermekei ugyanazon szellemben fogvák fel, melly már szerepeit is jellemzi	224
10. §. <i>Tudtak-e a' hellen tragicusok öregeket festeni?</i>	225
Öregeiket férfaiak után legjobban jellemzék	225
Euripides az aggságot külsőleg festé	226
Sophocles' Oedipusa mint öreg	226
Euripides' Oedipusa	227
Következtetés a' tragicusok' nemet és kort festő művészetéről	227
11. §. <i>Mi által jellemezték a' tragicusok a' férfi kort?</i>	227
A' sors elleni dacz	227

	lap.
A' hellenek' sorsa a' szabad akaratot megsemmisíté	229
Példák a' sorssali daczolásra Aischylosból . . .	229
Példák Sophoclesből	232
Példák Euripidesből	233
A' sorssali daczolásból fejlődött szenvedélyek	234
A' hellen istenek épen olly boszuvágyók mint az emberek	234
Euripides' módjának folytatása	237
A' felhozott példákból következtetés vonatik .	238
12. §. Az indulat' kifejezéséről	239
A' hellen tragicusok a' gyöngédebb érzelmek' festéséhez keveset értettek	241
Ellenben a' keresztyén művészet a' szelídebb érzelmeket és tárgyalja	243
13. §. Tudták-e a' hellenek szerepeiket az életmódot, és foglalatosságokat jellemző jelek által egymástól megkülönböztetni?	241
A' hellen tragicusok szerepeiket életmódok által sem különböztették egymástól	244
14. §. Tudták-e a' hellenek szerepeikben a' különböző nemzetiségeket kitüntetni?	246
15. §. Pár példa' részletesebb taglalata	249
Sophocles' Philoctetese és Euripides' Electrájának egy jelenete	249
Philoctetes' tervének vázlata	250
A' terv lelkületre van alapítva	252
Philoctetesben kevés és gyér a' cselekvény	254

	lap.
Philoctetes' fő ereje a' személyek közti surlódások' előadásában van	256
Sophocles Philoctetesében szerepeit több oldalról felfogta	257
Még sem lehet Philoctetes' jobb jellemeit a' keresztyén jellemekhez hasonlítani	259
Philoctetes' szerepe	261
Philoctetes' testi baja	265
Odysseus' és Neoptolemos' szerepei	270
<i>Hasonlítás azon szemrehányások közt, miket Euripides' Electrája és Shakespeare' Hamletje anyjaiknak tesznek</i>	
Electra' bánásmódja	271
Hamlet' bánásmódja	273
A' két jelenet' összehasonlítása	274
A' szerepek' összehasonlítása	275
A' két vallás' szellemének összehasonlítása	277
MÁSODIK FEJEZET. Cselekvény és szerkezet	278
15. §. Aristoteles' nézetei a' tragikai cselekvényről	278
Aristoteles' nézeteinek bírálata	281
Hogy értelmezi Aristoteles a' tragoediát	281
Aristoteles a' drámát nem kifejlesztetni, hanem összeszerkesztetni kívánja	283
Aristoteles nézeteit gyakorlati példáktól vonta el	284
16. §. Sophocles' Oedipus királya	284
A' terv' vázlata	284
Oedipus király' terve' jelességei	289
A' terv' drámai szükségessége	291

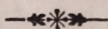
	lap.
17. §. A' hellen sors	297
A' hellen tragicusok eselekvényeik' alapjaúl a' sorsot tevék	297
A' sors' eszméje minden hellen tragoedia' alap- eszméje	300
A' sors' eszméje a' mythosok' alapját teszi , .	300
A' hellen tragicusok többnyire mythosokat használtak, mellyekben a' sors játszá a' fő szerepet	302
E' mythosokban több eposi mint drámai elem van	303
A' hellen tragicusok a' mythos' népszerű elő- adásához híven ragaszkodtak	303
A' mythosokban jelképes elem is volt	304
Schlegel' nézetei Aischylos' Orestese' jelké- pes eleméről	304
Sophocles és Euripidesnél annyi jelképes elem nincsen mint Aischylosnál	306
A' költészet, mint önálló művészet, a' jelké- pessel alig tér össze	307
A' hellenek és középkoriak' népmondái közti különbség	308
18. §. Mikép érzékitik a' hellenek a' sors' esz- méjét	310
Oraculumok	311
Jóslatok	315
Az oraculumok és jóslatok a' hellen tragoediá- ban más alakban jelennek meg mint az életben	317
Szellemek' megjelenései	320
Álmak és sejtések	322

	lap.
19. §. <i>A' szerencse' fordulata és a' megismerések</i>	323
Boldogság és boldogtalanságok	324
A' szerencsének fordulata	326
Megismerések	327
20. §. <i>A' hellen tragoediák' drámai hatása</i>	328
Drasticus hatás	329
21. §. <i>Az indulatok' és szenvedélyek' tisztítása</i>	332
22. §. <i>Aristoteles' nézetei a' szerkezetről</i>	335
Aristoteles' nézeteinek bírálata	337
Aischylos' tragoediái' rövid jellemzése	338
Sophocles' tragoediái' rövid jellemzése	341
Schlegel' véleménye Euripidesről	343
Folytatás Euripides' jelleméről	345
23. §. <i>A' szerkezet' egyszerűsége</i>	346
A' hellen tragicusok' tervei általában egyszerűek valának	346
24. §. <i>A' cselekvény' egysége</i>	349
Aristoteles' nézetei a' cselekvény' egységéről	349
Aristoteles' nézeteinek bírálata	350
Schlegel' nézetei az egységről	351
Schlegel' nézeteinek bírálata	351
25. §. <i>A' hellen tragicusok a' dráma' neveit nem vegyíték egymással</i>	352
A' hellen tragoedia comicaei jeleneteket nem foglal magában	352
Schlegel' nézetei	353
Az antik és a' keresztyéni	354

	lap.
A' comicusok a' komolyat is vegyítik a' víggal	254
A' humor	355
26. §. <i>Az anyagi cselekvény</i>	356
Az anyagi cselekvény többnyire a' színpadon kívül történik	356
Az anyagi cselekvény' hiányának visszásságai .	359
27. §. <i>A' kar</i>	361
Schlegel' nézetei a' karról	361
A' drámának a' karból kifejlődése	364
A' kar a' hellen tragoedia' elkerülhetlenül szük- séges alkotó része	368
A' kar némileg a' sorsot is képviselé	371
Miért nem használhatta a' keresztyén dráma a' kart?	373
A' hellen tragoedia' karainak különböző szelleme	373
HARMADIK FEJEZET. <i>A' hellen dráma' kifejlődésé- nek egyéb akadályai</i>	
28. §. <i>A' szép</i>	375
A' szépnek jelentése homályos	375
A' szép nem fogalom, nem tárgyilagos, hanem alanyi	376
A' szépnek gyakorlati jelentése	377
A' szépnek értelme a' helleneknél is változott .	378
Változott a' dramaturgiában is	380
Mit tesz szépen meghalni?	381
A' hellenek' szépségének viszonya a' szellemihez	382
Aristoteles' nézetei a' szépről	383
Az öszhangzat a' szépben	384
A' nagyszerű a' szépben	386

	lap.
A' hellen szép tehát egészen más, mint a' keresztényi	387
29. §. <i>Az eszményi</i>	388
A' művészet nem utánoz	389
A' művész teremt	390
Sophocles' Philoctetesének első jelenete	391
Következtetések	396
Euripides' eszményi felfogásának példái	397
Schlegel' nézete Euripides' gazembereiről	399
30. §. <i>A' hellenek' emberi és társasági viszonyainak vázolata</i>	400
Az emberiség a' helleneknél soha annyira nem fejlődött ki mint a' keresztényeknél	400
A' hellenek' lelkismérete	404
A' hellenek' erkölcei idővel korcsosodtak el	405
Goethe' és Euripides' Iphigeniája Taurisban	406
A' hellenek olly nemesek, olly lovagiasak nem voltak mint millyenek a' keresztények	407
31. §. <i>A' dráma' tárgyai</i>	408
A' műtárgyak' szűk köre	408
A' komoly előadás egyenesen parodiázásba csapott át	409
A' hellen tragicusok többnyire a' herosi korban maradtak	409
32. §. <i>A' három egység</i>	412
Az idő' egysége	412
A' hely' egysége	413
33. §. <i>Aristoteles' feszes theoridja</i>	414
Aristoteles az egységekről nézeteknek nem állapítója	414
Schlegel' nézetei Aristoteles' Poeticájáról	415
Schlegel' véleménye Lessingről	416

	lap.
34. §. <i>Az előadás</i>	417
A' szavalás és mimica	417
A' hölgyek' szerepeit ifjak vitték	420
35. §. <i>Az álarcz, a' bő ruha, és a' cothurnus</i>	420
Az álarcz	420
A' bő ruha és cothurnus	424
Az előbbi körülmények' visszahatása a' költőre	425
36. §. <i>Végszó</i>	426
III. A' DEÁK SZABÁSU MAGYAR VERSEK' TÖRTÉNETE.	
<i>Schedel Ferencztől</i>	429

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

A'

KISFALUDY-TÁRSASÁG'

É V L A P J A I.

HETEDIK ÉS NYOLCZADIK ÉV'

ELSŐ KÖTETE.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG

(M. SZÉPIRODALMI INTÉZET)

FEBR. 6. 1845.

B. JÓSIKA MIKLÓS, elnök.

SCHEDIUS LAJOS, helytartó elnök.

SCHEDEL FERENCZ, igazgató.

TAGOK.

BAJZA JÓZSEF.

LUKÁCS MÓRICZ.

BÁRTFAY LÁSZLÓ.

NAGY IGNÁCZ.

CSÁSZÁR FERENCZ.

PÉCZELY JÓZSEF.

CZUCZOR GERGELY.

STETTNER GYÖRGY.

ERDÉLYI JÁNOS.

SZABÓ ISTVÁN.

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

SZALAY LÁSZLÓ.

FÁY ANDRÁS.

SZÉKÁCS JÓZSEF.

GAAL JÓZSEF.

SZEMERE PÁL.

GARAY JÁNOS.

SZENVEY JÓZSEF.

HELMECZY MIHÁLY.

SZIGLIGETI EDVÁRD.

HENSZLMANN IMRE.

SZONTAGH GUSZTÁV.

HUNFALVI PÁL.

TÓTH LŐRINCZ.

KIS JÁNOS.

VACHOTT SÁNDOR.

KISS KÁROLY.

VAJDA PÉTER.

KOVÁCS PÁL.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

KUTHY LAJOS.

ERDÉLYI JÁNOS, titoknok.

GARAY JÁNOS, segéd titoknok.

CSÁSZÁR FERENCZ, pénztárnok.

BÁRTFAY LÁSZLÓ, ellenőr.

Gazdasági választmány' tagjai: a' h. elnök, igazgató, pénztárnok, ellenőr, Kiss K., Lukács Móricz és Székács J. m. tagok.

A'

KISFALUDY-TÁRSASÁG'

É V L A P J A I .

M.D.CCC.XLIII—M.D.CCC.XLV.

I.

TÖRTÉNETEK.

1843—4.

A' társaság 1843. febr. 6-tól 1844. febr. 6-ig tizenhat ülést tartott.

A' múlt társasági év' végén összegyülemllett számos tárgynál fogva Nagy Ignác' bevezettetése elmaradván, ez ünnepély május' 27-kén ment véghez. Ekkor az igazgató a' következő beszéddel fogadta :

Tisztelt társ! Midőn én Kegyedet ezennel a' Kisfaludy-Társaság' nevében üdvözlöm, 's új tagjaként bevezetem : teszem azt nem csak azért, hogy baráti bizodalmas felszólításának megfeleljek, hanem, és nem kevesbbé, érdemei' tekintetéből is. Baráti felszólítására: mert meg kell nyíltan vallanom, hogy több évek' folyta alatt szerencsém volt Önt többféle viszonyok, 's a' nyilvános élet'többféle helyzeteiben olly egyenes, határozott és kifejezett jellemet tanúsítva látni, hogy Ön iránt becslésemet bármelly alkalommal kimondhatnom csak örömemül szolgálhat, 's így a' hol lehet, következőleg itt is, nyílt készséggel terjesztem Feléje üdvözölő kezemet baráti szorításra; mit e' perczen kettős ö-

römmel teljesíték, mert meg vagyok győződve, hogy ezt tevén, egyszersmind e' kör' többjeinek őszinte érzését fejezem ki. De teszem bokros érdemeinél fogva is. Ugyan is Ön' munkássága' egyéb ágait érintetlenül hagyván, különösen a' szépirodalomban, és pedig az elbeszélőben 's a' drámaiban néhány év óta nem csak igen sokat, de e' sok közt sok jót is adott, mik által a' Magyar Szépirodalmi Intézet' figyelmét méltán voná magára, a' miért ez munkássága' egy részét méltán o-hajtá a' maga czélgjainak megnyerni. Ön különösen az elbeszélésben majd a' történeti, majd a' regényes, majd a' társvilág' külön vidékeibe vezetvén, annyi találékonysággal mulattatta képzelmünket, olly élénk festéseivel az érzésnek melegítette keblünket, olly finom tréfával 's vonatkozásokban gazdag satirai játékkal csipdezi és csalánozza a' ferdeséget, félszogséget és bünt, hogy ügyes és lelkes, 's egyszersmind kellemes elbeszélőink közt méltó helyet víva ki magának. Nem kisebb tért lelt az Ön' Musája a' vígjáték' mezején, Ön nem csak egyike azon magyar színiköltőknek, kik a' vígnemben legtöbbet adtak, de kik legjobbat is. Az Ön' *Hősei* úgy mint *Vendégszerepe*, *Argirusa* úgy mint *Egyesüljünkje*, *Életuntjai* úgy mint *Tisztujitása*, részint az olvasó 's a' néző közönség' tapsait, részint az academia' koszorúit nyerék meg; 's Ön ezekben olly tarka élőképeit vezetí szemeink elébe házi és nyilvános életünk' különféle helyzeteinek, olly hű másait különféle nekünk saját jellemeknek, különösen a' népi életet apró mindenféle hibáival olly mulatságosan tünteti fel, 's a' satirai érnek nem mardosó, de sós folyamával olly kellemesen hinti be : hogy Önnek igen kevés jó színiköltőink' sorában helyt ki nem tűzni igazságtalanság nélkül nem lehet. Hallgatok azon hasznos fáradozásáról, melly által Ön három év óta sebes folya-

matu Színműtárával a' dráma iránti érdeket növelni nem csak igyekezett, de ebben sikert is ért; nem érin-tem melly nagy számú jeles műveivel a' külföldnek se-gítette színpadunkat; hanem köszönettel hozom elő Önnek intézetünk mellett most már másod évre ter-jedő hivatalkodását, mellyel egy olly kényes ügyben, millyen a' pénztaré, mozdította elő a' társaság' érde-két; köszönettel említem a' titoknok' távollétében foly-tatott helyettes eljárását, köszönettel, 's egyszersmind a' közönség' köszönetével, Regénytárunk körül eddig mutatott sikeres munkásságát.

Ennyi czímeknél fogva tehát újra üdvözlöm Önt, midőn kiseded körünkben munkástagi helyét mai nap ünnepélyesen elfogadni készül, 's e' végből felszólítom hogy a' melly dolgozatát Évlapjaink' érdekbitésére szánta, annak előterjesztésével' már bennünket most haladék nélkül megörvendeztetni ne terheltessek.

Erre a' tisztelt tag, mielőtt „Az agglegény“ czimű torzképét előadá*), e' beszéddel felelt :

Tekintetes Társaság! Midőn szerencsém van he-lyemet e' díszes körben elfoglalni, legyen szabad egy-szersmind megemlítenem, tulajdonkép mi által juték érdemeimet ezen messze túlhaladó kitüntetéshez. Na-gyon jól tudom, hogy az irodalom' mezején megkísér-tett törekvéseim koránsem sikerültek annyira, hogy nyilvános helyen magamról szólásra jogosítást érez-hetnék; de annak meggondolása, hogy olly gyüleke-zetben emelek szót, mellynek minden tagját ugyan-azon szép érdem, a' tisztelet' érdeme lelkesíti azon je-les férfi iránt, kinek fényes neve társulatunknak czímet kölcsönöze, még is nyilatkozásra bátorít, mert rokon

*) Lásd a' IV. köt. 31. és 174. ll.

ézelmu' s egy célra törekvő férfiak által képezett körben szíves elnézést vélek reménylhetni.

Mint már mondám, a' tisztelet' szent érzelme egyesít bennünket e' helyen Kisfaludy Károly iránt, 's midőn azt ismétlem, meg kell egyszersmind jegyezmem, hogy én vagyok talán e' gyülekezetben az, ki elhunyt nagy költőknek, a' leghőbb tisztelet' magasztos érzelmén kívül, egyszersmind legforróbb hálám' őszinte nyilvánításával tartozom, mert nélküle pirúlva kellene megvallanom, hogy a' szép magyar haza' fiának születtem!

Neveltetésem jobbadán német vala, hogy idővel a' polgári életpályák' valamelyikén szerencsés sikerrel haladhassak hazámban. Ez okból, rendes tanulmányaimon kívül, a' bő német irodalom volt az, mellynek jelesb' tüneményeivel elmémet megtermékenyíteni törekvém, 's ezek közt kitünőbb vonzalmat különösen a' drámai elmeszülemények iránt érezék, melly utóbbi nembn néhány kísérletet is tettem, jóformán el levén határozva, hogy minden erőmet a' német dramaturgiának fogom szentelni.

Illy érzelmekkel jövék 1829-ben a' pesti tudományos egyetemre, magyarul meglehetősen akadozva beszélve, 's tökéletesen német szellemben gondolkozva. Ekkor hallám életemben először említetteti Kisfaludy Károly' nevét, 's azon lelkesülés, mellyet iránta tanulótársaim tanusítottak, annyira fölébreszté bennem a' kíváncsiságot, hogy végre a' magyar irodalom' e' kitünő bajnokának munkáit olvasni kezdém. Egészen új világ tárult ki előttem e' művek' olvasásakor, előttem, ki azon pillanatig az egész magyar irodalmat csupán azon történetkékből képzelém állani, miket gyékényen árultatni láttam.

Igen, Tekintetes Társaság, Kisfaludy Károly az,

kinék munkáiból a' honszerelem 's nemzetiség' tisztelésének első szikrája keblem' mélyébe hatott, 's egyedül e' dicső elhunytak köszönhetem, hogy most, illy díszes társaság' koszorújába fűzötten, parányi tehetségemet, 's ennek hiányait némileg talán pótolható, soha meg nem szűnő buzgalmammat, legalább úgy használhatom, és fogom ezentúl is használhatni, hogy némileg én is előmozdíthassam szépirodalmunk' fölvirágoztatását, mire Kisfaludy Károly' ragyogó neve alatt barátilag egyesültünk.

Ugyan az nap ment véghez D. Henszlmann Imre' taggá választatása; ki akkor ideiglen Pozsonyban lakván, 's így személyesen magát be nem iktattatván, beköszöntő munkáját a' hellen tragoe-diáról beküldé, melly sokkal terjedelmesebb levén, hogysen felolvastathassék, Erdélyi János abból, a' szerző' kérésére, ennek képében, a' 8-d. szakaszt adá elő a' julius' 29-kén volt ülésben, mellynek felirata: „Tudták-e a' hellen tragicusok a' nemeket megkülönböztetni?“ Az egész munkát a' jelen évfolyamban veszi az olvasó *).

Hasonlókép Erdélyi adá elő, aug. 30-dikán, Szabó István' 1842. jan. 22. elválasztott munkás tag' képében ennek iktatási értekezését; mellynek czíme: A' hellen és magyar prosa egymás mellett **).

Változás esett ez évben a' titoknoki hivatalban.

*) E. alább II. sz. alatt.

***) E. alább IV. sz. alatt.

Tóth Lőrincz ismét húzamosb időre lévén kénytelen Pestről eltávozni, a' titoknokságról lemondott. A' társaság, köszönetet szavazván titoknokának azon buzgóságért, mellyel hat éven túl viselte e' hivatalt, augustus' 1-jére választást rendelt, mellyben Erdélyi János három évre egy értelemmel elválasztott.

Itt iktatjuk be a' *választási szabályzatot*, melly az annak készítésére kiküldve volt bizottság' (Bajza, Kiss K., Schedel) munkálata szerint jövődre ekkép állapított meg :

1. Minden évben csak egyszer, és pedig januárban, tartatik választás, 's annak eredménye a' februári köz ülésben tétetik közzé.

2. A' választandó egy tag által ajánltassék írásban, azon biztosító hozzászólással, hogy az ajánlott ohajtja elválasztatását, és a' társaság' céljait előmozdítani kész.

3. Semmi választás ne tétessék pusztá reménység' fejében, hanem csak olyanok választassanak, kik a' szabályok' értelmében a' magyar szépirodalom körül magoknak érdemeket már is szereztek, akár elméleti, akár gyakorlati úton azt folyvást munkálják, és kiktől a' társaság ezentúl is lelkes közrehatást várhat ; kik tehát, a' mennyiben helyben laknak, az üléseket szorgalmasan járni, azoknak becsét közléseikkel és tudományos előadásokkal nevelni, a' vidéken lakók pedig a' társaságot időről időre beküldendő közlésekkel megörvendeztetni, 's az Évlapokat is munkáikkal gyarapítani képesek is, készek is.

4. Mielőtt valamelly választás a' társaság' ülésében véghez menne, minden kijelelt, egy *választmányi ülésben* (mellybe egyébiránt a' társaság' minden mun-

kás tagja hivatalos, kik e' napra a' megjelentek közül választanak elnököt), szoros vitatás alá vétetik, és megvizsgáltatik, mennyiben egyeznék meg a' kijelöltnek elválasztása a' társaság' e' körüli határozatával. Midőn az ajánlott ekkép meg vagyon bírálva, a' választmány' erről teendő tudósítása az ajánló levéllel együtt az ülés elébe terjesztetik, és csak ekkor megy végbe a' választás. Az ülésben többé az ajánlott felett bíráló vitatkozás nem történhetik, hanem mindenki saját meggyőződése szerint adja titkos szavátát.

— Az említett beköszöntési munkákon kívül, a' társaság' kebelében még egyéb dolgozatok készültek, 's részint az ülésekben elő is adattak. Schedel Feren cz mart. 25. *Kármán és Fanni emlékezetöket* olvasta 's előadását némelly szemelvények' előterjesztésével érdekesítette ¹⁾; ugyan az július' 29-dikén a' *deák szabásu magyar versek' történetét* ²⁾; majd october' 30. és december' 2. a' *műfordítás' elveiről* adta elő nézeteit, mire a' tárgy' fontossága azon kívánságot idézvén elő, hogy az értekezés a' társaság' tagjaival közöltessék, 's reá kelendő véleményeik az Évlapokban közzé tétessenek, az értekezés, kevés számú példányokban külön is kinyomatott, 's itt a' reá érkezett észrevételekkel közöltetik ³⁾; végre szinte az igazgató febr. 6. a' *magyar verstan' átalakításáról* értekezett⁴⁾. Erdélyi János dec. 30. a' *magyar*

¹⁾ L. alább I. sz. alatt.

²⁾ L. alább III. sz. alatt.

³⁾ L. alább V. sz. alatt.

⁴⁾ L. alább IX. sz. alatt.

népdalköltésről tartott előadást¹⁾, mellyel oda irányzá a' tanácskozást, hogy a' társaság, az egész magyar népköltésnek, ide értve tehát a' magyar népmondákat, hagyományokat, meséket is, mint a' népiség' legnevezetesebb kifolyásának, bővebb megismerése és megismertetésére hírlapi felszólítás határozatná a' hazafiakhoz dalok, mondák, mesék, stb beküldése végett; egyszersmind pedig a' Magyar Tudós Társasághoz is, a' levéltárában összegyűlt ebbéli anyagok' használásul közlése végett. A' sikerről alább lesz alkalmunk szólni. Garay János „*A magyar írók és irodalom Pesten, ötven év előtt és most*“ című irodalomtörténeti vázlatot²⁾, Szontagh Gusztáv pedig *a' művészet' kútforrásai, elemei, kellekei és viszonyairól az élethez*³⁾ szóló értekezést terjesztettek elő febr. 6. Szép-mű ez évben csak egy készült: *Tündérvár*, novella b. Jósika Miklós által⁴⁾. Classica-literaturai művek közül Szabó István *Aesop'* meséit fordította eredeti hellenből, 's *Isocrates*ből tetralogiát adott; Székács József pedig *Plato'* *Ionát* tette által⁵⁾.

— Folyvást szem előtt tartotta a' társaság a' két év előtt munkába vett *Széptani Remekírók'* gyűjteményét is⁶⁾; 's legközelebb *Quintilian'* *Institutióinak* fordíttatása tüzetett ki, kihagyásokkal; de a' pénztár'

¹⁾ L. alább VI. sz. alatt.

²⁾ L. alább X. sz. alatt.

³⁾ L. alább XI. sz. alatt.

⁴⁾ L. alább XII. sz. alatt.

⁵⁾ L. alább VII. sz. alatt.

⁶⁾ L. az Évlapok, III. köt. 74. l.

állapotja még nem engedé az így is terjedelmes munka' megkezdését.

— Jobban kedvezett a' szerencse a' *Hellen Könyvtár*nak, mellynek két kötetére kiadoul Hartleben K. Adolf pesti könyvárust nyerte meg a' társaság. Megnyitják azt az imént említett Aesop, mellyet Szabó István mérsékelt tiszteletdíjért készített el, és Isocrates' négy beszéde, u. m. 1. Isocrates' intelme Democoshoz, 2. beszéde Nicocleshez a' királyság vagy országlásról, 3. Nicocles, vagy tanácsadó, 4. beszéde az areopagitákhoz; mikkel a' szorgalmas társ az intézetnek kedveskedett. Egy lépéssel tovább menve, a' társaság, a' *Hellen Könyvtár'* következő kötetei' számára, a' *Hellen Anthologiának* czélszerű válogatással fordítására ugyancsak *Szabó István* és *Székács József* tagjait kérte fel.

— A' *népköltési gyűjtemény'* ügyét illetőleg, jan. 9. az igazgató a' magyar academia' jegyzőkönyvének következő kivonatát adta be :

Magyar tudós társaság. Harmadik ülés, jan. 2. 1844. 29. pont. Olvastatott b. Jósika Miklósnak, mint a' Kisfaludy-Társaság' elnökének levele, mellyben ez utóbbi társulat' nevében ennek abbeli szándékát jelentvén ki, miszerint a' magyar népdalok' és népmondák' gyűjteményét kívánja kiadni, 's tudva lévén előtte, hogy a' tudós társaság ezelőtt mintegy tíz évvel olly népdalgyűjteményt tervezett, melly az életben levőket valamivel *nemesebb és csinosabb formában adva*, az izlésnek az alnép közt terjesztésére hathasson, 's hogy felszólítására többfelől nyert kisebb nagyobb gyűjteményeket: másfelül egészen különböző levén e' rész-

ben a' Kisfaludy-Társaság' szándéka, t. i. a' népmondákat és dalokat úgy gyűjteni, *mint azok jellemző valóságukban élnek*, 's így inkább azokat a' művelt olvasóval ismertetni, mint a' népnék visszaadni; kéri a' tudós társaságot, hogy a' levéltárban létező ezen gyűjteményeket a' nevezett társulattal használat végett közölni ne sajnálja.

Hosszasabb vitatkozás után, mellynek folytatában némelleyek azon tekintetből, miszerint az academia' pénzbeli állapota a' kérdéses terv' kivitelét igen hosszú időre elhalasztotta, de más részről ez a' Kisfaludy-Társaság által kijelentett szándéktól egészen különböző is, e' kívánságának azonnali teljesítését és a' kérdéses gyűjtemények' kiadatását kívánták; mások ellenben, jóllehet a' folyamodó társaság' tervét igen helyeselték, 's az illető anyagoknak vele annak után leendő közöltetését nem ellenzették, csak azon okból, mivel ennek elrendelését a' kis gyűlések' hatáskörén kívül esőnek vélték, azt ajánlólag a' legközelebbi nagygyűlés elébe terjesztendőnek hitték, mit is a' többség határozattá emelt. Addig is a' Kisfaludy-Társaság Fogarasi János rendes tag' indítványára figyelmesíteni határozottatott, hogy az általa majdan gyűjtendő népdaloknak, a' mennyire lehet, zenéjükre is fordítsa gondját és figyelmét, hogy a' magyar népköltészet' ezen lényeges és jellemző vehiculumának több becses példányai ne csak az elfeledtetéstől megóva a' művelt közönség' ismeretébe jöjenek, hanem ahhoz értők által 's tökéletes magyar szellemben szerkesztve a' már nagy számban kijött 's jobbra idegen hangművészek által elferdített dalok' sorsára ne jussanak.

Kiadta LUKÁCS MÓRICZ

helyettes segédjegyző.

A' tudós társaság' e' készsége örömmel fogadtatván, *Fogarasi János* úr' segéd keze a' hangrendek' szerkesztésében kikéretni rendeltetett. Örömmel vette a' társaság' januar' 13. *Döbrentei Gábor* úr' szives ígéretét is, melly szerint saját gyűjteményét szinte kész a' Kisfaludy-Társaságnak használatul átengedni.

— Hogy addig is, míg szépműtani irodalmunk valamelly kimerítőbb *szinészeti* kézikönyvvel gazdagodnék, e' nagy hiány, mellyet a' Kisfaludy-Társaság több év előtt jutalomkitűzéssel is kívánt betölteni, de siker nélkül, legalább némileg pótolassék, Goethe' gazdag tartalmu értekezésének „*Schauspielkunst*“ lefordítása- 's viszonyinkhoz alkalmaztatásával *Bajza József* bízott meg.

— A' társasági év' végével elhatározott, hogy az intézet' ez évi munkálatai az *Évlapok*' ötödik kötetében közzé tétessenek. A' történetek' megírásával's e' kötet' szerkesztésével újra az igazgató bízott meg; a' kiadást, az igen csekély kelet' daczára, és így hazafiságból, ismét *Eggenberger J.* és fia *academici* könyvtárosok vállalák el.

— Megjelentek pedig ez évben a' társaság' következő kiadásai :

1. A' Kisfaludy-Társaság' *Évlapjai*. Negyedik kötet, az 1842-ki történeteket és munkálatoikat magában foglaló (*Pozsonyban*, *Wigand K. F.* be-tűível) n8r. 420 l. velinen, kemény táblába kötve ára 2 frt. 75p.

2. A' Nemzeti Könyvtár' első folyamatában *Kisfaludy K. Minden Munkái*' VIII. füzete, máso-

dik és harmadik kiadásban, n4r. 1013—1064 és XX szelet. Budán, egyet. bet.) 's ezzel e' kiadás be is végeztetett.

3. Kisfaludy Károly' Minden Munkái. A' Kisf.-Társaság' megbizásából szerkeszté Schedel Ferencz. Negyedik kiadás, aczél- és fametszetekkel. Pesten, Kilián György' költségein. 1843—4. (nyomt. Bécsben, Sollinger Péter' bet.). n12r. II. köt. 354 l. III. k. 351 l. IV. k. 382. l. V. k. 290 l. VI. k. 378 l. Bolti ára kötve 7 ft. cp.

4. A' Nemzeti Könyvtár' második folyamában: Kármán József' Irásai és Fanni' Hagyományai. Újra kiadta és bevezette Schedel Ferencz. Pesten, Hartleben' költs. 1843. n4r. XVI. és 148 l. a' szerzők' arczképeivel; 's megkezdve: Csokonai Vitéz Mihály' Minden Munkái. (1—64 szelet). Minden füzet 40 kr. cp.

5. Külföldi Regénytár. Kiadja a' Kisfaludy-Társaság, szerkeszti Nagy Ignác. Hartleben K. A. költségein. 1843—4. k8r. VI. és VII. kötet: *St. Roche*, írta Palzownő, németb. ford. Nagy Ignác, IV. rész, 230 l. — VIII—XI. kötet: *Twist Olivér*, írta Boz (Dickens), angolb. ford. Gondol Dániel. I. rész 214 l. II. rész 211 l. III. rész 196 l. — XII. kötet: *A' bőkezű szerető*, írta Miguel de Cervantes, spanyolból ford. 's a' bevezetést írta Lukács Mórícz 71 l. — XIII—XV. kötet: *Éj és korány*, írta Bulwer, ford. Vajda Péter. I. rész: 204 l. II. rész: 206 l. III. rész: 284 l. — XVI. kötet: *A' koros hölgy*, franczia regény, írta Bernard Károly, ford. Petőfi Sándor. —

XVII és XVIII. kötet: *Hortensia grófnő*, francia regény, írta Méry, ford. M. Horváth Károly, 208 l. — XIX—XXI. kötet: *A sziget' rózsája*, Flygare-Carlén Emiliától, ford. Lakner Sándor. I. rész: 268 l. II. rész: 288 l. Az igen díszes velin kiadás' minden (160 lapos) szállítványa 40 kr. cp.

6. A' műfordítás' elveiről. A' Kisfaludy-Társaságban előadta D. Schedel Ferencz. Budán, k. egyet. bet. 1843. 8r. 39 l. fűzve 10 kr. cp.

— A' társaság által 1843-ban kitűzött következő szépműtani feladásra:

Előre bocsátván: mik legyenek az úgynevezett új francia (komoly) dráma' jellemző tulajdonai, mutattassék ki, milly viszonyban áll az a' drámai világirodalom' egyéb kitünőbb irányaihoz; mik annak egyfelül követésre, másfelül kerülésre intő oldalai, 's melly irány az, mellyet mind a' belső becsét, mind a' színi hatást tekintve, színiköltőinknek követni kell.

azon évi november' 20-dikáig mint határnapig, egy pályamunka érkezett illy jelmonddal:

Az új alak a' réginek leánya.

Az ugyan akkor kitűzött költői feladásra:

Kivántatik egy, valamelly emberi szenvedélyt előállító, 's az életre nézve fontos igazságokkal átszőtt tanköltevény, mellyben a' tárgy nem csak a' külső (kötött), hanem a' belső (költői) alak' szépségével is, képzelemhez és kedélyhez szólólag adatik elő.

özszvesen tizennyolcz mű küldetett be, illy czímek és jeligék mellett :

1. *Kártyadűh.* Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. *Hor.*

2. *A' gyűlölet.* Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. *Hor.*

3. *Ész és szív.* Ez egy képen kívül eltűntek képeim. *Erdélyi.*

4. *Játékos.*
Hová lesznek nőd 's gyermekid?

Nagy a' világ, bujdossanak. *Bajza.*

5. *A' honfi.* Szeresd hazádat. *Vörösmarty.*

6. *A' játékos.*
Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit
Moenia.

7. *A' kéjek' embere.*
A' kik sietvést élni buzganak,
És élnek—élnek, hogy meghaljanak. *Erdélyi.*

8. *Az életből.* Küzdés az élet. *Kölcsey.*

9. Si natura negat, facit indignatio versum,
Qualemcunque potest. *Juven.*

10. *Bujaság.*
Fertőztetett lány' karja közzé
Szórja vadúl erejét az ifjú. *Berzsenyi.*

11. *A' játékos.*
No'n till thy fall could mortals quess
Ambitions less than littleness. *L. Byron.*

12. *Szenvedélyek.* Szólj, gondolj, tégy jót. *Vörösmarty.*

13. *Az önfertező.* Érett észszel józanon. *Kölcsey.*

14. *Síri láz.* Mély sírok' halmain mosolygva állunk.
Kisfaludy K.

15. *A' kevélységről.*

O homines, cur estis omnes homines?

Homines, cur non estis omnes homines?

16. *A' féltés.* Bukjam bár, de vívtam.17. *Késő bánat.* Itt az írás, forgassátok. *Kölcsey.*

18. *Bánó.* Alea, vina, venus : tribus his sum factus egenus.

A' szépműtani' pályamunka' vizsgálóivá, titkos szavazás' útján *Erdélyi, Schedel, Szontagh,* a' költőiekévé hasonló módon *Bajza, Garay, Szemere Pál, Székács és Vachott Sándor* választottak.

A' legközelebbi, u. m. nov. 24. tartott ülésben a' titoknok még egy költői pályaművet ada be, melyet Tóth Lőrincz volt titoknok Pozsonyból küldött hozzá azon megjegyzéssel, hogy azt a' hivatalban történt változást hihetőleg nem tudott ismeretlen szerzőtől nov. 16. 's így a' határnap előtt vette. A' társaság méltányosnak tartván e' művet a' pályázástól ki nem zárni, a' fentebbi 18-hoz sorozta, ekkép :

19. *Csáb.* El ne rabold durván, ifjú, a' lyányka' szerelmét. *Vörösmarty.*

December 2. a' titoknok ismét három elkésett, szinte költői művet, mutatott elő, u. m.

1. *Élet és zene.* La poésie est á la fois la fille et la mère de la sagesse. G. Sand. — Érk. nov. 26.

2. *A' játékos.*

Tündér szerencsénk' kénye hány, vet,

Játszva emel 's mosolyogva ver le. *Berzsenyi.*

3. *Halhatatlanság.* Nave ferar magna et parva, ferar unus et idem. *Hor.* — Mind kettő nov.' 28.

Visszautasítottak.

— A' bizottságok januar' 30. terjesztették elő véleményeiket, mint itt következnek :

Tudósítás

a' *Kisfaludy-Társaságnak 1843-ban kihirdetett szépműtani feladására érkezett pályamunkákról.*

A' társaság által kihirdetett ezen jutalomkérdésre: Előre bocsátván, mik legyenek az úgynevezett új francia (komoly) dráma' jellemző tulajdonai, mutattassék ki, milly viszonyban áll az a' drámai világirodalom' egyéb kitünőbb irányaihoz ; mik annak egyfelül követésre, másfelül kerülésre intő oldalai, 's melly irány az, mellyet mind a' belső becslet, mind a' színi hatást tekintve színiköltőinknek követni kell? — a' kitézött határnapig egyetlen pályairat érkezvén, 's annak alulirottakra bizatván megvizsgálása, következőkben adjuk hivatalos jelentésünket.

Kiadassék-e a' jutalom, ez többé kérdés alá sem jöhet, mivel az alapszabályok azt mindenkor kiadatni rendelik ; így e' kérdést teljesen mellőzve, arról lehetne szó, érdemli-e a' pályairat, hogy kinyomassék vagy ne? 's itt az volna tekintetbe veendő : dramaturgiánk 's drámai költészetünk remélhet-e felvilágosítást, vagy útbaigazítást e' felelettől.

A' kérdés' első részére : mik legyenek az úgynevezett új francia (komoly) dráma' jellemző tulajdonai, pályázó a' bírálatok' egyező vallomása szerint nyomosan felelt meg, történeti utat választván, a' régi és újabb drámának ellentétel által eszközlendő összevetésére. Sajnálni lehet mind e' mellett, hogy a' rövidséget ép' e' helyen használá a' szerző, 's nem vett magának fáradságot ó és új példákat hordani fel, és e' helyett csak pusztá abstractiókkal él. Pályairóval egyet értenek

a' bírálatok abban is, mit ő a' romanticismus' elvének vall, t. i. *teljes szabadság minden más forrásból, mint a' dráma' fogalmából eredő hatalomtól*, de más részről nem nyughatnak meg abban, hogy a' classicaí iskolában csupa árnyékot és semmi fényt nem talál; azt pedig ki nem emeli, hogy a' romanticaí iskola, szabadságával visszaélve, szabadosságra is fajul; mód nélkül üzve, mint maga a' forradalom, mellyből származott, a' borzasztóságokat.

Jellemezvén pályázó az új francia komoly drámát, itt, úgy szólván, teljesen ellenkezőt hisznek alulírt bírálók, 's tagadják azt, mit ő állít; nevezetesen ő dicséri az anyagválasztást, cselszövényt, idő és helybeni egység' fogalmainak bővítését, cselekvényt, gazdagságot és valódiságot a' kifejezésben; 's mi ezek közül talán csak egyet vagyunk bátrak vele együtt ajánlani, t. i. azt, mi az idő és helybeni egységről van; gáncsolja, hogy a' drámaszerkezetben, színismeretben gyöngék, 's véleményadók szerint épen ebben erősek.

A' második szakaszt illetőleg pályázó sok alapos mellett néhány hibát is ejt, hallgatván a' görög tragöedia' egyik kitünő jellemvonásáról, a' *sorsról*, mellynek az istenek is alá valának vetve; 's egyszersmind hibásan fogja fel a' drámai világirodalmat, mert a' helyett hogy kezdő, fejlődő, tökéletesedő organicus egésznek venné azt, egymás mellé rendezi a' külön nemzetek' drámaírodalmát, még a' romait is említvén, melly, a' komoly nemből kivált, épen nem kitünő irány.

Mik a' francia drámának egyfelül követésre, másfelül kerülésre intő oldalai? ezen kérdésre pályázó igen következetesen azon tulajdonokat ajánlja, melyeket feljebb előhozott, mellyekkel a' véleményadók csaknem homlokegyenest ellenkezőleg hisznek; így a'

pályairatot épen életerén, gyakorlati oldalán látják leggyöngébbnek.

Melly irány az, mellyet, mind a' belső becsét, mind a' színi hatást tekintve, színiköltőinknek követni kell; pályázó igen helyesen utasít olly elmékhez, mint Sophocles, Shakspeare, Calderon, Goethe, Schiller; egyébiránt nem ajánlja költőinknek az utánzást, hallgatván a' kor' és nemzet' szellemére. Igen, de a' kor nem csak a' külön nemzetiségek', hanem a' drámai költészetek' coexistentiája is: pedig a' mai korban épen a' francia drámák csábítanak leginkább, és mi, kik nem élünk, nem láttunk annyit, mint a' francziák kik véres forradalmakon estek át, máskép fogunk itélni, mivel nálunk az élethűség, valószínűség fog megsértetni az által, mi nekik életökből látszik kiforrani.

Kettő van a' minek szerző sokat tulajdonít: a' nemzetiség és lángész; mindkettő nagy tényező, de nemzetiség mellett még a' tisztán emberinek, lángész mellett a' képezésnek és tanulmánynak is felette fontos szerepe van.

Az előadási nyelv igen gyarló, a' szerkezet teljesen scholasticai, 's e' két ok elegendő arra, hogy homályos legyen sok helyütt; 's bár igaz, hogy sok jót mond, de mivel épen abban hibás és kevésbé kimerítő, miből gyakorlati nyereség lehetne drámairóinkra 's drámaköltészetünkre nézve, e' pályairatot nyomtatásra nem ajánlhatják. Költ Pesten, jan. 30-án 1844.

A' legutolsó pontot kivéve SCHEDEL F. m. k.

SZONTAGH GUSZTÁV s. k.

ERDÉLYI JÁNOS,

mint jegyző.

Az ülés megnyugodván a' bíráló választmány' véleményében, annak a' jutalom kiadatni rendeltetett ugyan, de nyomatni — a' nyelv' és előadás' tökéletlensége miatt — csak úgy, ha szerző azt átdolgozza, és újra bírálat alá terjeszti. A' jeligés levél' felbontása után kitetszett, hogy szerzője

MÜLLER GODOFRÉD,

jogtanár, köz és váltó ügyvéd Pesten.

Tudósítás

a' Kisfaludy-Társaságnak 1843-ban kihirdetett költői jutalomtételére érkezett tanköltevényekről.

Valamint a' múlt, úgy az idei költői évversenység általán véve, kis sikerrel futtatott meg. Tizenkilenc mű pályázott, mellyek közül a' IV. VI. VII. VIII. X. XVI. kivéve, figyelmet egyik sem érdemlett. A' kivételesek' sorában, a' IV. VI. VII. X. mindenik külön csak egy-egy szavazattal levének a' jobbak közt megemlítve. — A' VIII. és XVI. számokkal jelelték maradának csupán fel, méltóbb versenytársakul. Mindazáltal ezek sem feleltek meg annyira találólag, olly szembetűnőleg a' föladás' kívánalmainak, mint hogy ne kellett volna hosszabb fontolgatásnak, 's bővebb vitatásnak sorsok' eldöntését megelőznie. Az elsőbb, vagy is VIII. számú, noha költői tartalomra 's előadási világgosságra jelesebbnek íteltetett a' XVI. számúnál; azonban, mivel ez utóbbi a' tanköltevényi *modort* vagy *hangot* — nem mondhatjuk: formát, mert ez határozatlan, nem is megszabható, — inkább eltalálta mint amaz, 's e' szerint a' föladás' természetéhez közelebb

jár; ugyan azért megjutalmaztatni az utóbbi ajánltatik.
Pesten, januar' 29-kén 1844.

BAJZA JÓZSEF m. k.

SZEMERE PÁL m. k.

GARAY JÁNOS s. k.

VAGHOTT SÁNDOR s. k.

SZÉKÁCS JÓZSEF s. k.

mint a' biztosság' jegyzője.

Ezek' következtében a' jutalom „*A Feltés*“ című tankölteménynek íteltetett oda; „*Az életből*“ című versezet pedig, bár szorosan nem tankölteménynek nevezhető, költői becsénél fogva dicséretre méltatott, 's szerzője Kisfaludy Károly Munkái „nemzeti“ kiadásából egy díszpéldánnyal határozott megtiszteltetni.

Felbontatván az illető jeligés levelek, kitűnt, hogy a' koszorúzott tanköltemény' szerzője

NEY FERENCZ

Pesten.

a' dicséretet nyerté pedig

TÁRKÁNYI BÉLA *)

Egerben.

Az elesett pályamunkák' levelei feltöretlenül elégettettek.

— Az 1844. januar' 9. volt ülésben az *Elnök* azon tekintetből, minthogy a' társaság' iparkodásai a' közönség' részéről folyvást érezhető részvételre méltattnak, mi köre' betöltésére választott eszközeinek he-

*) Az említett díszpéldány' első lapján e' sorok állottak:
Tárkányi Bélának, 1844-ki pályázása' emlékeül a' Kisfaludy-Társaság. Pesten, a' jan.' 30. 1844 tartott ülésből. (Aláírva a' helytartó elnök).

lyessége iránt méltán megnyugtathatja, 's hosszabb jövőendő reményét költi fel: állása szilárdítására, tán hatásának is nagyobb biztosítására, ajánlá: folyamodnék a' társaság Ó Felségéhez legfelsőbb elismertetésért, mi által magántársulat' helyzetéből nyilvános intézetté emeltetnék, 's a' köz igazgatás' pártolásában is részesülhetne. Az indítvány egy értelemmel elfogadtatván, a' *Szabályok*' még egyszeri átnézése 's az új helyzet által kívánt kiegészítése, valamint egy oklevél-javaslat' és folyamodás' készítése rendeltetett; 's e' végre az igazgató, titoknok 's Bajza József munkás tagküldettek ki. A' bizottság már januar' 13. beadta munkálatait, 's azok, részletes megvitatás után, következőleg állapítottak meg:

I. Folyamodás a' M. K. Helytartó Tanácshoz.

Fenséges Austriai Császári, M. Királyi Herceg, Főherceg! Ország' Nádora 's kir. Helytartója! Nagymélt. M. Kir. Helytartó Tanács! Legkegyesebb Urunk, kegyes Uraink! A' Kisfaludy-Társaság életének nyolczadik évét éli most. Célja, felállása óta, kizárólag a' magyar szépirodalom' kimívelése volt. Mikép felelt meg gyenge erői mellett e' célnak, egyéb kiadásain kívül leginkább Évlapjai mutatják, mellyekben mind történetei híven és részletesen elő vannak adva, mind a' tagok' munkálatai letéve; 's mellyeknek eddig megjelent négy darabját felsőbb betekinthes végett A. B. C. D. alatt mély tisztelettel ide rekesztjük.

Miután pedig e' kisded egyesület a' közönség' bátorító részvételében további fenállhatása' biztosítását látja: teljes megalapulására nincsen egyéb hátra, mint hogy Fenségedhez 's a' NM. M. Királyi Helytartó Ta-

nácshoz mély hódolattal 's hazafiúi erős bizodalommal folyamodjék, kegyeskednének Fenséged 's a' NM. Kormányshék következő alázatos kérelmünket Urunk Királyunk' magas színe elébe pártolva terjeszteni :

1) Hogy az aláírt társaság' szabályait, mint azok legújabbán módosítva E alatt ide kapcsolvák, Ö Felsege helyben hagyni, megerősíteni, 's e' legfelsőbb hozzájárultával szépirodalmi magánintézetünket nyilvánossá emelni legkegyelmesebben méltóztatnék.

2) Hogy ezentul választandó tagjait, mint az illy társaságoknál szokás, F alatt ide csatolt tartalmu oklevéllel megtisztelhesse.

3) Hogy az ide G alatt mellékelt peesétünket, jeleül a' kegy. kir. oltalomnak, melybe intézetünket jobbágyi hódolattal ajánlani bátrak vagyunk, a' paizs fölébe vésendő koronával díszesíthessük. Végre

4) Hogy ezekhez képest e' társulat, mint egyéb királyilag megerősített intézetek, az országos schematismusba beiktattassék.

Midön alázatos folyamodásunkat azon buzgó hazafi érzéssel támogatnók, mellyel tehetségeink és körülményeinkhez képest édes hazánkat mind ez egyesületen belül, mind azon kívül, mindenkor szolgáltuk; 's azon törvényes hűséggel, mellyel magunkat a' magunk által vont korlátokhoz mindig tartottuk: ügyünket Cs. F. Főhercegséged legkegyesebb 's a' NM. M. K. Helytartóság' kegyelmes közbenjárásába ajánlva mély tisztelettel maradunk

Fenségednek

'S a' Magas Kormányshéknek

Pesten, jan.' 13. 1844.

alázatos szolgálói

(Aláírva a' Kisfaludy-Társaság' tagjai).

Az E mellékletet (*Szabályok*), ismétlés' elkerülése végett mellőzzük itt, minthogy alább, a' megerősítő kir. elhatározás' értelmében kiegészített szerkezet egész terjedelmében közölve lesz. Mindazáltal idevalónak találtuk a' tett változtatásokat már itt érinteni. Egy új §. a' *Pártfogó'* állásáról szól; egymás a' tagoknak adandó *oklevélről*; ismét más kettő a' pénztár' állapotjától feltételezett *fizetéséről* a' titoknok és pénztárnoknak, 's bizonyos megbizásokhoz kapcsolható *díj*-akról; egy szinte új §. az ülések' tarthatására szükséges tagszámot hétben alapítja meg, 's a' rendes elnökök' meg nem jelenése' esetére korelnököt határoz; végre a' tagok' választása nem két harmad-, hanem egyszerű *többségtől* függesztetik fel. Minden egyéb módosítás részint lényegetlen 's könnyen változás alá eshető néhány pont' kihagyásából, részint csak szerkesztési kihagyásokból áll.

III. Az F melléklet.

Oklevélminta.

AZ

V. FERDINAND

AUSTRIAI CSÁSZÁR APOSTOLI MAGYAR KIRÁLY

ÁLTAL

KEGYELMESEN MEGERŐSÍTETT

KISFALUDY-TÁRSASÁG

(MAGYAR SZÉPIRODALMI INTÉZET)

(a' választottnak neve)

érdemei elismeréseül és az egyesület céljai előmozdításának reményében

(a' választás' napja)

TAGJÁUL VÁLASZTVÁN

JELEN OKLEVELET KIADATNI ELHATÁROZTA.

(Kelet)

(Pártfogó aláírása)

(Elnöké)

(Titoknoké)

IV. A' G melléklet.

Pecset.

Ezek után megbízott az igazgató, hogy a' társaságnak jelenleg Pozsonyban levő tagjait maga mellé vevén, ezen folyamodást Ő Fenségének az ország' Nádorának előterjessze, egy uttal pedig szokott módon az Évlapok' legújabb kötetéből, úgy Kisfaludy Károly' Minden Munkái' nemzeti kiadásából is egy díszpéldányt a' társaság' mély tisztelete mellett általnyújtson.

'S már január' 30-kán a' következő küldöttségi tudósítás lepte meg az ülést:

Tekintetes Társaság!

A' Tekintetes Társaság' meghagyásából ma volt szerencsénk a' Főherczeg Nádor Ő Fenségénél megjelennünk. Először is kértük Ő Főherczegségét, hogy

Emlapjaink' IV-ik kötetét, úgy mint az előbbieket, Kisfaludy Károly Munkái' harmadik kiadásával együtt kegyesen fogadni méltóztatnék. Ő Fensége átvevén az oda ajánlott darabokat, kegyes volt egyesületünk' eddigi munkásságát hatályosnak és gyümölcsözőnek, az iránta való részvételt *tökéletesen megérdemeltnek* mondani, 's általunk a' Tek. Társaságnak ezen ajándéko-kért köszönetét jelenteni. Erre, mint küldetésünk' második részét előadtuk, hogy a' T. Társaság a' közön-ség' részéről eddig is tapasztalt rokonszenvnél fogva, nyájas jöendővel hizelkedik ugyan magának, de ezt még inkább látná biztosítva, 's dízét és tekintetét ne-velve, ha szabályai Ő Felsége által megerősítettvén, magányos egyesületből közintézet' rangjába léphetne, mellynek következtében új tagjait ezentul oklevéllel tisztelhetné meg, 's eddigi pecsétjét a' m. kir. koroná-
val díszesíthetné. Erre benyujtván a' T. Társaság' fo-lyamodását, kapcsolékaival együtt, 's kérvén Ő Fen-ségét, hogy azt támogatva Ő Felségéhez juttatni méltóztatnék, azt a' kegyes ígéretet vettük, miszerint Ő Fensége a' T. Társaság' ez ohajtását minden részeiben *szívesen fogja pártolni*, 's reményli hogy az — *és pe-dig nem sokára — teljesítve leszen*. Miután Ő Főher-czégsege több kérdéseket tett volna ügyeink' folyása, könyveink' kelete körül, 's ekkép bővebb értesítésre al-kalmat nyujtott volna, pártfogásáról újra bizonyossá tevén, további munkálatainkhoz is szerencsét kívánt.

Melly jelentésünk után magunkat a' T. Társa-ság' bizodalmaiba ezentulra is ajánlván, igaz tisztelet-tel vagyunk 's maradunk

A' **Tekintetes Társaságnak**

Pozsonyban jan' 23-án 1844.

kész szolgálai és tagjai

EÖTVÖS JÓZSEF m. k.

SCHEDL FERENCZ m. k.

— Közönséges levén a' kívánság, hogy a' társaság' köz ülései ezentul tágasabb teremben tartassanak, mint eddig, az elnök ns Pest vármegye' főispáni helytartójától a' megyei nagy teremet kérte 's nyerte ki e' végre; azonban a' törvényszéki ülések miatt a' hetedik köz ülés, mellyről itt szólni készülünk, nem a' szabályszerű napon, hanem Gyertyaszentelő B. Assz. ünnepén, febr. 2. (1844) tartott, dél előtti 10½ órakor, tetemes sokaságu hallgatók' jelenlétében. Megnyitotta azt az elnök, az alább, VIII. sz. alatt álló beszéddel. — Őt a' titoknok váltotta fel a' szószéken, a' társaság' mult évi munkálatairól 's pénztára' mibenlétéről szóló hivatalos jelentéseivel, mellyek közöl, ismétlések' elkerülése végett, csak az utóbbit iktatjuk be.

Jelentés

a' pénztár' állapotjáról febr.' 2. 1844.

1. T ö k e.

Pengő ft. kr.

1. Az alaptőke, melly száztól hatával kamatoz	1790 —
2. Kovács Mátyás egri kanonok' alapítványa	100 —
3. Czambert János' ajándékkönyvecskéjéből (Ügyes selyemtenyésző) bejött Eggenberger és fia könyvárusoknál	10 —
4. Viola József, a' moldvai uralk. fejedelem' belső orvosának alapítványa	70 —
5. Schedel Ferencz' alapítványa	50 —
6. Fogarasi Jánosé	50 —
7. Lukács Móríczé	50 —

	<i>Pengő ft. kr.</i>
8. Trefort Ágostoné	50 —
9. Kis Lajosné szül. Mészáros Máriaé	50 —
10. Zichy Domokos gróf, rozsnyai püspöké	50 —
11. Gr. Andrásy Györgyné, szül. gr. Königssegg Franciskáé	50 —
12. Gr. Andrásy Györgyé	50 —
13. Id. Schedius Lajosé	50 —
14. Szemere Pálé	50 —
15. Rákóczy János, Pest megyei alügyészé	50 —
16. Gr. Batthyány Kázméré	50 —
17. Egy névtelené	50 —
18. Bloch Móriczé	50 —
19. B. Podmaniczky Fridriké	50 —
20. B. Podmaniczky Arminé	50 —
21. Pesti színészeké	50 —
22. Gévay Antalé	50 —
23. Kiss Károlyé	50 —
24. Sopron vármegyéé	50 —
25. Micsky Zsigmondé	50 —
26. Gr. Erdődy Kajetáné	50 —
27. Szöllősy Jánosé	50 —
28. Péchy Józsefé	50 —
29. Debreczeni polgári casinóé	50 —
30. Nagy Károlyé	50 —

Összeg 3270 —

(Megjegyeztetik, hogy az 5—8 szám alatti Schedel F. ívén, a' 10—12 számúak gr. Andrásy Györgyné, a' 15. sz. Székács József, a' 16. sz. Tóth L., a' 17. Bártfay L., a' 19 és 20. számúak Hunfalvi Pál, a' 21. Szigligeti Edvárd, a' 23. László Jozéfa, a' 24. Kis János, a' 26. Horváth Mihály, 27—29. Péczely Józsefné' íveiken találtattak).

2. Bevétel.

	<i>ar.</i>	<i>ft.</i>	<i>kr.</i>
1. Pénztármaradék 1843. febr. 6-dikáról kész pénzben	1	211	18½
2. Kamatokból		160	17
3. Pártoló tagok' segédpénzeiből és adományokból:			
1. Gr. Dessewffy Virginia		4	—
2. Thober Lajos		4	—
3. Boronkay, szül. Vass Klára		4	—
4. Richter Alajos prépost		4	—
5. Szirmay-Szulyóvszky Teréz		4	—
6. Forster-Ruttkay Sarolta		4	—
7. Székács Józsefné		4	—
8. Czuczor Gergely		4	—
9. Ruttkay Emil		4	—
10. Hunfalvi Pál		4	—
11. Fábíán Gábor		4	—
12. Király Antal		4	—
13. Verbatha Márton		4	—
14. Nagy Mihály		4	—
15. Sántha Mária		4	—
16. Pintér Ferencz		4	—
17. Lugossy József		4	—
18. Vass József		4	—
19. Majthényi, szül. Bartakovicsné (3 évre)	12		—
20. Pápai casino		4	—
21. Forintos János		4	—
22. Vermes Illés		4	—
23. Kiss Emília' adománya		2	—
4. Lefizetett alapítványokból		100	—
5. Kiadott könyvekből		153	—

Összeg 1 ar. 722 35½

I. Szépműtani feladás.

Adassék elő, millyennek kellene a' korszerű eposnak lennie? A' gépek (úgynevezett machinák) használhatók-e, vagy milly módosítással? 's ha épen nem, mi lehetne azok' pótléka, hogy nagyszerűségét, mellyel a' regényen fölül áll az epos, korszerűsége mellett is fentarhassa?

Jutalma tizenöt darab arany.

II. Költői feladás.

Kivántatik a' magyar történetekből vett valamelly szakasz' vagy jelenet' prosaileírása, mellyben a' tények' hitelessége mellett a' művészi előadásra legyen fő figyelem.

Jutalma tizenöt darab arany.

Mind két rendbeli pályamunkák' beküldésének változhatlan határnapja f. évi nov. 20-ka, mikor azokat névrejtő jeligés levelkék' kíséretében a' társaság' titoknoka veszi át.

Költ febr.' 2. 1844.

ERDÉLYI JÁNOS, m. k.

titoknok.

Ezek után az elnök a' közönség' részvételét megköszönvén, a' gyülekezet eloszlott.

— Egy más, február' 6., mint Kisfaludy Károly' születése' (ötvenhatodik) évnapján, a' *nemzeti színházban*, annak igazgatója által, rendezett *ünnep* fejezte be e' társasági évünket. Az előadások' rende ez volt:

1. *Doppler' magyar nyitánya*, a' nemz. színház' zenekara által előadva. 2. *Szilágyi' szabadulása*, dráma 1 felv. Kisfaludy Károlytól. 3. *Bandi*, néprege K. K.-tól, szavalva Laborfalvi Róza által. 4. *Cantata Kisfaludy Károly' sirjára*, szövege Kovács Pál társasági tagtól, zenéje Szerdahelyitől. 5. Báthori Mária' nyitánya Erkel Ferencztől. 6. *Három egyszerre*, vígj. 1 felv. K. K.-tól. 7. *Budai harczjáték*, ballada K. K.-tól szavalva Lendvay Márton által. Befejezésül a' színpad' hátterén Kisfaludy Károly' emléke tünt fel, Ferenczy szerint, Erkel' „Hunyadi László“ című énekes játékából a' „hattyudal“ kíséretében. — A' teljesen kivilágított ház népes és résztvevő közönség által látogatott meg. A' tiszta jövedelem' fele az alaptőke' nevelésére volt szánva, mellyről a' jövő évi történetekben.

1844—5.

A' társaság 1844. febr.' 6-tól 1845. febr.' 6-ig tizennégy ülést tartott.

Több olvasások érdekesítették azokat. Bajza József junius' 15. egy történeti előadást tartott: *Eudoxia császárné*¹⁾, mellynek írására őt a' társaság' folyó évi szépművi feladása gerjesztette. Julius' 6. az igazgató Szabó István „*Aesop*“ czímű költői beszélyét olvasta fel²⁾, mellyet a' következő pár észrevétellel kísért. „Ez elbeszélés, úgy mond, a' komolyak és megilletők közé tartozik. A' költő ügyességet bizonyít, midőn hőstét magát beszélteti, 's életét akarván vele beszéltetni, őt azon perczen hozza fel, midőn őt a' Delphi' papjai mármár halálnak adják. Az által t. i. hogy emberét illy helyzetben vezeti föl, azonnal megnyeri az irántai részvétet, több érdekléssel hallgatjuk a' szót, elveszése mélyebben illet meg, 's az apotheosis keblünkben élénkebb viszhangot támaszt. Verselés és rímzés correct, a' nyelv velős, erélyes, eredeti.“ 'S a' mű általános élénk tetszéssel fogadtatott. November' 21. olvastatott fel Kis János' elegiája: *Bucusi irótársaimtól*³⁾, és Vörösmarty Mihály' *Hy-*

¹⁾ Lásd alább XIII. sz. alatt.

²⁾ L. alább XIV. sz. alatt.

³⁾ L. alább XV. sz. alatt.

*mnusa*¹⁾, melly utóbbinak történetére alább lesz módunk visszatérni. Péczely József az aesthetikai hasonlító birálat' mezején dolgozott: *Párvonala Homer és Virgil között* a' jelen folyamatban terjesztetik a' közönség elébe²⁾. A' többi szépművek ez évről a' következők: b. Jósika Miklós *Az Ilmérek* című novellát készített³⁾; Szabó István *Kendőlakás* című költői beszélyébe a' népi elemet vette föl⁴⁾; Kis János *Cato Distichonjait* adta latinból⁵⁾, és *Pythagoras' arany mondatait* görögből⁶⁾; Székács József a' satira' mezején próbálkozott: *Hogyan lehet könnyen meggazdagodni*⁷⁾; végre Garay János a' Kisfaludszínünnepély' számára, mellyről alább, előjátékot készített: *A' magyar színiköltészet' apotheosisa* címmel⁸⁾.

— A' *Nemzeti Könyvtár'* érdekében tett felszólításai az igazgatónak nem maradtak siker nélkül, mint azt *Csokonai Munkái'* kiadása bizonyítja, melly nagy számú kiadatlan műveit hozza a' korán elhunyt jelesnek. Ezekon kívül köszönettel említettik itt a' társaságtól Sárvary Pál nyugalm. prof. 's m. academiai tag' biographiai küldeménye: *Csokonai Vitéz Mihály' életrajzának töredékvonalai*, melly a' „Munkák“ előtt

¹⁾ Lásd alább XVI. sz. alatt.

²⁾ L. alább XVII. sz. alatt.

³⁾ L. alább XIX. sz. alatt.

⁴⁾ L. alább XX. sz. alatt.

⁵⁾ L. alább XXI. sz. alatt.

⁶⁾ L. alább XXII. sz. alatt.

⁷⁾ L. alább XXIII. sz. alatt.

⁸⁾ L. alább XXIV. sz. alatt.

álló életrajzhoz használtatott, itt pedig, két vizsgáló tag' előadására, egész terjedelmében közöltetik¹⁾.

— A' *Hellen Könyvtár'* első köteteihez Szabó István, a' társaság' megbízásából, Aesop's Isocrates' életeit tárgyzó bevezetéseket írt, mellyek a' megbízott vizsgálók' helybenhagyatát elnyerék.

— Kiadás végett három, társaságon kívüli író nyújta's részint jelente be kéziratokat, mellyek közlök' el nem fogadtathatott, a' harmadik a' társasági év' végén még vizsgálat alatt volt.

— A' *népköltési gyűjtemény'* dolgában a' társaság élénk részvételét tapasztalta a' közönségnek; névszerint ez évben a' következő küldemények érkeztek:

1. Kelecsényi József úrtól 13 db, köztök egy pár rege.

2. Füzes-Gyarmatról Szakál Lajos úr beküldé Huszár Lajos' gyűjteményét 17 dbbal, és H. G. néhány töredéket.

3. Piry Czirjék prof. úrtól Érsek-Újvárból 36 db különböző vidékekről.

4. Szabó Dávid úrtól 39 db.

5. Haas Mihály úrtól 21 db, többnyire baranyai híres rablókról.

6. Gróf Dessewffy Virgínia kisasszonytól 50 db.

7. Nyájasditól (álnév) egy monda Buda' haláláról.

8. Debreczen' tájáról, Dobay János úrtól 26 db.

9. Vashól, Szelestey László úrtól 6 db.

10. Szilágysági 14 népdal és 13 táncznóta Halász Márton úrtól.

11. Három csomó vegyes népdal Schedius Lajos helytartó elnöktől.

¹⁾ L. alább a' toldalékban.

12. Nyitrából, Kelecsényi József úrtól ismét több népdal, köztök kortesdalok is.

13. Vieszkáról, Szeberényi Lajos úrtól 24 db.

14. Többnyire a' Rábaközön szedett, 102 népdal Pintér Endre praemonstrati szerzetes kanonok úrtól, Csornáról.

15. Molnár Ádám nevelő úrtól Pestben a' pöszéri pusztán gyűjtött 48 db.

16. Hont és Nógrád megyei 25 db. Pajor István úrtól

17. Ismét Pintér Endre úrtól egy küldemény, melly 132 dbot foglal magában.

18. Békés megye Körös-Tarcsa helységében Szőke István tanító úr által gyűjtött 49 népdal, átnézve és beküldve Szakál Lajos úr által.

19. Vashól Horváth Elek úrtól 12 db.

20. Szombathelyről Simon Vincze premonstrati szerzetes kanonok úrtól 40 db.

21. Ugyan onnan Szelestey László úrtól újra 11 népdal, 's néhány tánc- 's egyéb mulatságok' alkalmával rögtönzött úgy nevezett rigmus.

22: Gyórból Baki Gábor prof. úrtól 11 db, hangjegyekkel együtt.

23. Nógrádból, Pajor István úrtól újra 75 db.

24. Székes-Fejérvárról Hodosi Karácsony József úrtól, legközelebb elhunyt testvére Karácsony Lázár' hátrahagyott irományaiból egy, 200 dbot foglaló népdalgyűjtemény, és külön két kötetben azoknak a' boldogult által gitárra tett zenéi.

25. Szombathelyről Simon Vincze úrtól ismét 37 db.

26. Vashól Ács Károly kocsi iskolai igazgató úrtól 30 db.

27. Csornáról, Pintér Endre úrtól ismét 213 db.

28. Szeberényi Lajos úrtól újra 32 db.

29. Pápa és Ladány (Bars) vidékeiről Horváth Károly úrtól 25 db.

30. Pozsonyból Berzsenyi Pongrácz úrtól 24 db. hangjegyekkel.

31. Pápáról Kiss Dénes úrtól 122 db, hangjegyekkel.

32. Ismét Pápáról Noszlopy Titus úrtól egy kisebb csomó, szinte hangjegyekkel.

33. Ludnics Miklós ügyvéd úrtól némi peres irományokból egy csomó egyveleg.

34. Perkátáról takácsmester Molnár József úrtól több nyomtatott és írott füzet, köztök némely saját dalai is.

35. Erkről Kovács Károlytól 31 db.

36. Székelyföldi, Döbrentei Gábor kir. tan. úrtól 71 db.

37. Mátra és Zagyva vidéki, 24 db, Nagy Iván úrtól.

38. Váczi 23 db Gyurinka Antal úrtól.

39—50. A' magy. tudós társaság' XV-dik nagy gyűlése' randeléséből ennek levéltárából használatul: 1) Udvardy János lev. tag' gyűjteménye 246 dbbal. 2) Ercsei Dániel ltag 112 dbbal. 3) Demjén Sándor úrtól 30 db hangjegyekkel. 4) Kecskeméthy Csapó Dániel úré 130 dbbal. 5) Néhai Mindszenty Dániel' gyűjteménye, u. m. egy bevezető értekezés; I. r. 189 db; II. r. 40 db; III. r. 57 db; hangjegyes 88 db, 's e' mellett Mátray Gábor lt' véleménye, 's külön 7 füzet nemzeti zenemód. 6) Czuczor Gergely rtagé 14 db. 7) G. Desseffy Virgínia kisasszonyé 42 dbból. 8) Hoblik Márton ltagé, 21 db, hangjegyekkel. 9) Névtelen gyűjtemény 105 db, hangjegyekkel. 10) Schedel Ferencz rtagé 22 dbbal. 11) Szűcs Ábrahámé 62 dbból. 12) Kelecsényi József úré 2 füzetben.

Azon különféle eljárás', mely a' gyűjtők' részéről tapasztalható volt; 's a' tárgy körül fejledezett újabb és újabb nézetek és javaslatok' következtében, julius' 6. a' részvevők egy külön titoknoki felszólítás-

ban a' következőkre lőnek figyelmeztetve: 1) Minde-
nek előtt a' társaság, eredetileg kitűzött czélja szerint,
egyedül és kizárólag *magyar* népdalokat kíván egy-
begyűjteni, 's nem széles értelemben véve magyaror-
szágiakat, tehát csak magyar, nem tót, szerb 's más
népeket. 2) Kik netalán a' dalok' nótáit is lekótáztat-
nák, költségekét a' társaság köszönettel megtérítendi.
3) Az eddigi dalfajokhoz jó volna még a' hazában olly
nagy számmal létező kortesdalokat, valamint székik-
tatási, tisztujítási énekeket, zászló-felírásokat, táncz-
verseket, elköszöntő 's áldomásverseket is csatolni.
4) Hol lehet, a' közlendő dalok 's mondákról a' vi-
dék is feljegyzendő, mellyen a' gyűjtő azt hallotta.
5) A' gyűjtők ne nézzenek arra: egészek-e, vagy tö-
redékesek az illy dalok, jók-e, nem-e: csak eredet-
iek legyenek, 's közvetlenül a' nép' szájából vettek;
még a' síkamlósak és kétértelműek' közlésétől se tar-
tózkodjanak, a' megbizandó szerkesztőség' dolga levén
a' mikép használásról intézkedni. Hogy e' jelentésnek,
's illetőleg felhívásnak némi sikere már volt, a' kül-
demények' sorából látható.

— A' társasági év' végével az *Évlapok'* ügye
is fenforogván, Eggenberger J. és fia academiai könyv-
árus urak kijelenték, hogy az elébbi kötetek' csekély
keleténél fogva sajtó alá még nem ment ötödik köte-
tet, sőt egy úttal a' *hatodiknak* kinyomatását is fel-
vállalják. Minthogy pedig e' két évfolyam' ívszáma i-
gen különböző: hogy a' két kötet külső helyesség' te-
kintetéből hasonló kiterjedésű lehessen, a' két évfo-
lyam egy gyűjteménybe foglaltatni, 's hasonló nagysá

gu két részre osztatni rendeltetett: a' szerkesztéssel újra is az igazgató bizatván meg.

— Megjelentek pedig ez évben a' társaság' eszközéséből, vagy részvételével:

1. A' Nemzeti Könyvtár' második folyamában: Csokonai Vitéz Mihály' Minden Munkái, Pesten, Hartleben' költs. 1844. n4r. 5—7. füzet. vagy is 65—672 szelet. Számos kiadatlanokkal. — Minden füzet' ára 40 kr. cp.

2. Kisfaludy Károly' Minden Munkái. A' Kisf.-Társaság' megbizásából szerkeszté Schedel Ferencz. Negyedik kiadás. Hatodik kötet. Pesten, Kilián György' költségein. 1844. (nyomt. Bécsben, Solinger Péter' bet.) N12r. 578 l. egy aczélmetszettel.

3. A' Nemzeti Könyvtár' harmadik folyamában: Vörösmarty' Minden Munkái. Kiadák barátai Bajza J. és Schedel Ferencz. Két füzet, 1—00 szelet, a' költő' aczélmetszetű képével. Pest, Kilián Gy.' tulajdona. 1845. n4r. minden füzet' ára 40 kr. cp.

4. Külföldi Regénytár. Kiadja a' Kisfaludy-Társaság, szerkeszti Nagy Ignác. Hartleben' K. A. költségein 1844. k8r. XXII—XXIV. kötet: *Robin Hood*, angol regény. Irta James György, ford. Petőfi. I. rész: 240 l. II. rész: 285 l. E' három kötet' ára 2 ft. cp.

5. Új külföldi Regénytár. Kiadja a' K. T. Ugyan ott, 1844. I. kötet: *Forster Zsigmond*, német regény, irta Hahn-Hahn Ida grófnő, ford. Varga Soma. 200 l. II. kötet: *A' tőzsér*, angol regény, irta Warren Sámuel, ford. Remellay Gusztáv. 148 l. minden (160 lapos) szállítvány' ára 40 kr. cp.

6. Hymnus. Vörösmartyól. Kiadta a' K. T. 1845. 8r. 2. l. A' nyolczadik köz ülésben kiosztogatott.

— Egy rendkívüli tárgy is elfoglalta a' társaság' gondjait mindjárt az év' kezdetén: egy író jogi törvénynek a' maga helyén indítványozása. T. i. az igazgató, martius' 50., a' dolog' fontosságát 's jelen állapotaink közt már sürgetős voltát is kiemelvén, 's érintvén, hogy, bár e' tárgy tudomány szakilag nem e' társaság' körébe vág; de, mint az irodalom' minden részeseit illető, annak az országgyűlésnél szorgalmazása csak úgy tartozhatik reája, mint bármely egyes íróra vagy kiadóra; egyszersmind egy, maga által néhány társa' hozzájárultável készített *törvényjavaslatot* mutatott be. Mire nagy örömmel 's helyesléssel fogadtatván az indítvány, bizottság neveztetett, az indítványozón kívül Bajza, Kiss K. és Vörösmarty m. tagokból álló, olly utasítással, hogy a' mennyiben e' törvényjavaslatban némi az eljárást illető pontok is foglaltatnak, Bertha Sándor és Fogarasi János academicus urak' tanácsával is élvén, az egészet szigoruan átnézze, 's egy folyamodás-tervvel együtt újra a' társaság elébe hozza. Az így módosított eredeti javaslat april' 13. lön előterjesztve, 's róla ekkor és 15. folytak az értekeződések. Fontos ellenvetések tétvén a' forumot és eljárást illető pontokra, ezekről adandó újabb vélemény végett külön küldöttség kéretett meg, Fáy András' elnöklete alatt Bártfay László társ. tagból, 's Bertha Sándor, Fogarasi János és Simon Florent urakból álló; mellynek szerkezetjavas-

latai apr. 21. forogtak szőnyegen, 's némi módosításokkal végre helyben hagyattak. Meg levén ekkép alapítva az egész törvényjavaslat, a' kérelem-javaslat is elfogadtatott, 's legott két példányban, t. i. a' kir. személynök 's az illető kerületi elnököknek benyújtás végett, Pozsonyba küldetett Borsod vármegye' nagy érdemű országgyűlési követe Szemere Bertalan úrhoz, egy harmadik példány pedig b. Eötvös József társ. tag által a' fens. Főherczeg-Nádornak mutattatott be szükséges tudomásul. Mindkét iromány egész terjedelmében itt következik.

I.

Folyamodás az országos Rendekhez egy írójogi törvény' hozatala iránt.

Tekintetes Karok és Rendek! Van egy neme a' tulajdonjogoknak, melly hazánkban a' literatura' előhaladásával napról napra jelentőbb lesz, de napról napra egyszersemind féltőbb is, mert azt, hogy gyakrabban nem sértenek, egyedül a' nyereszkedő szellem még fel nem ébredésének köszönheti. Ez pedig, Tekintetes Karok és Rendek! az *írói tulajdonjog*, melly szerint csak a' szerzőt, 's az ő engedményeseit vagy örököseit illeti írói munkássága' bármelley gyümölcsét annyiszor a' mennyiszer kinyomatni, 's belőle a' lehető legnagyobb anyagi hasznot húzni.

Ezen tulajdon, melly utánnyomás által szokott sérteni, mindenek előtt egyike a' természetjogon alapult tulajdonoknak. Mert ha mind az, mit saját tehetségünkkel, idegen jogok' sérelme nélkül szerzünk, elvehetetlen igaz tulajdonunk, úgy szellemi tehetségeink' írói munkássága' gyümölcseinek is nem kevesbbé olly kétségbe vehetetlen sajátunknak kell lenni, mellyből minden lehetséges anyagi haszon kirekesztőleg a' szerzőt illesse.

Ha már az állodalom az anyagi szerzett birtokot minden sérelem ellen törvény által biztosítja, megtagadhatja-e védelmét ezen nem kevesebb investitíóval — költség' és idő' investitíójával — szerzhető szellemi birtoktól, melly, mint amaz, főleg csaknem úgy a' birtokost boldogítja, hanem a' polgártársakra művelőleg, léleknevelőleg hat, 's így a' hazára nem csak erkölcsi és közvetve anyagi hasznot, hanem dísz és fényt is áraszt?

De úgy is mint munka' és fáradság' eredményitől az állodalom, még pedig saját érdekéből is, meg nem vonhatja az irótól e' tulajdonának biztosítását. T. i. minden socialis szerkezet kettős alapon nyugszik: tulajdonon és munkán; az utóbbit jutalom nélkül hagyni annyit tenne, mint a' társadalmi gépet a' mozgó erőtől fosztani meg; 's azért, midőn minden egyéb munka, a' kapától a' kardig, megleti díját, mikép lehetne épen ezt nem biztosítani, melly minden munkának, a' kapától a' kardig, biztosítja sikerét: azon arányban oszolván fel a' népek közt, a' historia' tanubizonyossága szerint, a' társadalmi erő és köz boldogság, mellyben azok a' folyton haladó értelmiség és tudomány' eredményeinek hasznokat tudják venni. Ha pedig a' tudományos fő nem látja áldozatai' megtérülését, tehetségei és fáradozásai' jutalmát, el kell csüggednie, sőt végre a' pályáról, az anyagi és életi feltételek' hiányában le is lépnie. Téessék már most ez igaz tulajdon' el nem ismerése által a' nagyobb 's épen a' jobb résznek — mert a' lelketlen író munkája nem igen tarthat az utánnomatástól — jövedője bizonytalanná, jelenje olly ingataggá, hogy ne folytathassa pályáját azon sikerrel mint különben, vagy épen elhagyni legyen kénytelen, nem az értelmiség' virágzása, nem a' nemzetiség' erősödése, mellynek az irodalom valóságos dajkája — 's így nem a' köz állodalom leszen-e az, melly a' tudomány és irodalom' emberei' vesztével legtöbbet vesz? — Valóban az annyit tenne, mint kételkedni a' Tek. KK. és Rendek' bölcseségében és

igazság-szeretetében, ha e' nemes tulajdonnak jogalapját 's állodalmi fontosságát bővebben kellene mutogatni.

És ezért gondoskodtak is Europa' majd minden felvilágosodott törvényhozásai és kormányai az irói tulajdonnak törvények és rendeletek által való biztosításáról; így Francia, Angol, Spanyol, Dán országok, így a' német szövetség, Németalföld, Poroszország, 's Austria; sőt Magyarországra nézve is léteznek, törvények' nem léteben, királyi intézvények, mellyek a' censorokat és nyomtatókat az utánnyomások megengedése- és eszközzésétől eltiltják: de részletek nem lévén, 's sanctio nélkül szükölködvén, nem gátolhatták, nehogy az újabb időkben, mióta t. i. a' literatura néha anyagi hasznot is ígér művelőjének, a' jogos tulajdonosok legalább álorczás utánnyomás által sértessenek. — Folyóiratok, némelly imádságos, énekes, és tankönyvek' kiadóin elkövetett sérelmeket nem említve, csak néhány újabb példát legyen szabad név szerint felhozni: Kunoss Endre Szófüzérének, Szenvey József Schillerének, Gaal József, Peleskei Notáriusának, Berzsenyi' örökösei dicső emlékezetű atyjok verseinek, Eggenberger József mint Szalay Imre' engedményese, Magyar nyelvtudományának, voltak kénytelenek tapasztalni utánnyomatásaikat, és törvény' hiányában semmit nem tehetve az érzékeny károsítások ellen, kénytelenek azokat békességesen tűrni is. — 'S minél inkább terjedez nyelvünk, minél szebben virágzik fel literaturánk, minél több jutalmat ígérend a' munka a' munkás elméknek, annál inkább lesznek ezek, kivált a' köz tudomás elől könnyebben rejtezhető vidéki műhelyek által, veszélyeztetve.

A' Kisfaludy-Társaság, mint literaturai intézet, mind saját, mind az egész magyar iróság és irodalom' érdekében, bátor a' Tek. K.K. és R.R. jótékony figyelmét e' tárgyra mély tisztelettel 's erős hazafiúi bizodalommal kikérni. Meltóztassanak a' Tek. K.K. és R.R. e' valóban köz ügyet pártolások alá venni, 's nem várva hogy az imént említetteknel

még érzékenyebb jogsérelmek által indítatva, hangosabb szózatok emelkedjenek törvényes oltalomért, méltóztassanak egy, bölcseségek által hozandó szigorú és kimerítő törvénynyel illy károkat megelőzni.

Hogy a' Tek. KK. és RR., annyi fontos és szövevényes kérdések' tárgyalása közt, a' jelenvalót kevesebb időáldozattal meríthessék ki; a' tisztelettel alulírt társaság, keresztül menvén az egytetemes külföld' e' tárgyú intézkedéseiben, de folyvást szem előtt tartva hazánk 's irodalmunk' saját viszonyait és szükségeit is; bátor volt egy, legalább az e' tárgy körül előfordulható egyes kérdések' lajstromául szolgálható előmunkálatot készíteni törvényczikk' formájában; 's azt A) betű alatt ide mellékelve, a' Tek. KK. és RR.-nek egész alázatossággal bemutatni.

Buzgó védői levén a' Tek. KK. és RR. minden, igazságos alapon nyugvó jogoknak, bizton reményli a' Kisfaludy-Társaság, hogy a' Tek. KK. és RR. kegyesek lesznek egy e' tárgyban alkotandó törvény' javaslatát, talán még a' jelen országgyűlés alatt, a' nm. Főrendeknek ajánlani; és pedig annál inkább, mert méltán várhatni a' nm. Főtáblának a' hazai irodalom iránti szeretetétől, valamint Ő Felsége' kormányától is, a' haladéktalan hozzájárulást, miután mint bátrak voltunk érdekelni, kir. resolútiók e' tárgyban már is léteznek olyanok, mellyek az irói tulajdont nem csak hazánk' határai közt minden megszorítás nélkül elismerik, hanem — név szerint dieső eml. I. Ferencz kir. 1793. nov.' 22. 27,463. sz. alatt költ 's a' nm. m. kir. Helytartóság által 1794. januar' 24. minden törvényhatóságokkal közölt k. kir. leirata szerint azt a' viszontagság' elve mellett, az Ő Felsége' német örökös tartományai' részéről is teljesen biztosítják; 's bízik annál erősebben, mert csakugyan Ő Felségének' kormánya az, melly más hatalmasságoknak példát adva, Olaszországot épen most, az egyes olasz statukok közt eszközlendő e' részbeni kölcsönös megegyezés ál-

tal, az utánnomás' mételyétől megmenteni lelkesen igyekeznek.

Ismételve folyamodásunkat, mély tisztelettel maradunk stb.

II.

Törvényczikk-javaslat.

az irói tulajdonról.

Hogy az irodalmi munkálatok' tulajdona utánnomás ellen védve, 's így ne csak az írónak érdemlett jutalma, hanem ez által a' tudományosság' ügye is minél hathatóssabban biztosítva legyen, rendeltetett:

1. §. Csak a' szerzőnek, és ki tőle származtatja le felhatalmaztatását, van joga egy már kiadott munkát, a' jelen törvény által szabott idő' lejártáig, egészben vagy részben újra lenyomatni.

2. §. A' szerzőnek hatalmában áll valamelly munkája' tulajdonjogát a' jelen törvény' korlátai közt, általán vagy feltételesen, bizonyos időre vagy mindenkorra, ajándek, eladás vagy végintézet' útján másra átruházni, ki ez által a' törvényben kiszabott idő' lejártáig, a' szerző' jogaiba, ezeknek egész terjedelme szerint, lép.

3. §. Ha a' szerző végrendelet nélkül halna meg, munkáinak tulajdonjoga le vagy felmenő egyenes vonalban vér szerinti örökösire száll; illyek' nem létében közbirtokká válik.

4. §. E' törvény a' szerzőt, míg él, örökösait 's egyéb jogviselőit azon túl még hatvan évig védi, a mennyiben bizonyos munkanemekről a' jelen törvény másképp nem intézkedik.

5. §. E' hatvan év olly munkáknál, mellyek belső összeköttetésnél fogva egészet képeznek, teljes befejeztetésőtől, olly folytatott munkáknál pedig, mellyek illy egészet nem képeznek, minden egyes rész' megjelentétől, számíttatik.

6. §. Az évek' számítása mindig valamely munka' megjelentét követő kalendáriumi évvel kezdetik.

7. §. Minden új kiadás, ha az arra kizárólag jogosítottnak megegyezése nélkül történik, *utánnymatnak* neveztetik.

8. §. Minden utánnymat, 's mi törvény által azzal egy karba tétetik, *tilalmas*.

9. §. *Tudományos leczkéket* 's egyéb nyilvánosan felolvasott szerzeményeket, úgy *egyházi beszédeket* is, mint élő szóval kiadott munkákat, egész terjedelmök szerint, vagy csak teljes kivonatban, a' szerző' szavaival 's igazi neve alatt vagy máskép, a' szerző vagy jogviselői' megegyezése nélkül kiadni, utánnymásnak vétetik, és pedig akkor is, ha a' hallgató tanpénzt vagy más című díjt fizetett volna.

10. §. *Politikai 's törvényszéki beszédeknek* más mint a' szónok általi kiadása ennek jogaiba nem ütközik. Azonban egy egy szónok' beszédeit összegyűjtve könyvként kibocsátani, 's még inkább maga a' szónok által összegyűjtve kiadottakat megegyezése nélkül újra kiadni, utánnymásnak vétetik.

11. §. A' hazában megjelent munkát valamely hazabeli nyelvre *fordítva*, a' szerző vagy jogviselői' megegyezése nélkül kiadni, vagy a' másutt kiadottat az országba behozni, szinte utánnymásnak vétetik.

12. §. A' melly munka más, a' hazában megjelent, munka' tartalmát lényegetlen változtatások és kihagyásokkal, habár új cím alatt, és új szerkezettel, adja vissza, utánnymatnak tekintendő.

13. §. Hazai munkákból tett *kivonatok*, ha az eredetinek tartalmát lényege szerint magokban foglalják; úgy mások' munkáinak átdolgozása is, a' szerző vagy ennek jogviselője' megegyezése nélkül kiadva, utánnymatoknak tekintendők.

14. §. Köz birtokba átment munka' *átdolgozása* sza-

bad, de illy átdolgozás' utánnyomása tilos, a' nélkül még is, hogy ez által más ugyanazon munka' újra átdolgozásában gátoltatnék.

15. §. A' *szerezőnek* szabadságában áll, ha e' jogáról szerződés által le nem mondott, egy időre vagy bár mindenkorra átengedett munkáját változtatásokkal, és toldásokkal ismét kiadni, ha ezek legalább két harmadát alkotják az egésznek; hasonlóképen ha annak alakját egészen, vagy legalább úgy változtatja meg, hogy az ez által új munkának tekintethetik.

16. §. Nyomatott munkák' egyes helyeinek szó szerinti *idézése* szabad, ha sem azon könyvnek, mellyből a' helyek vétettek, sem annak, mellybe áttétettek, harmad részét meg nem haladják: különben az utánnyomásnak vétetik.

17. §. *Mutatók, leltárak*, bár mások' munkáihoz, önálló munkálatoknak tekintetnek, 's azért az alapul szolgáló munka' szerzői vagy jogviselői által is, akár szóról szóra, akár csekély változtatásokkal lenyomatások valószínűsége utánnyomatnak tekintendő.

18. §. *Nyelvemlékek, történeti kútfők, oklevélgyűjtemények*, első kiadóiknak, vagy ezek' jogviselőinek húsz évig kirekesztő tulajdonai maradnak. Megengedtetvén mindazáltal másnak is ugyanazon munkákat ugyanazon vagy más forrásokból teljesebben, hívebben vagy egyéb tekintetből helyesben, minden esetre előbbi összes kiadásuktól függetlenül, ismét kiadni.

19. §. *Népregék, mondák, mesék, daloknak*, valamint *közmondások'* gyűjteményeinek szóbeli hagyomány után vagy nyomtatott és sokféle elszórt anyagokból kiadásai, a' kiadók' vagy ezek jogviselőinek húsz évig kirekesztő tulajdonai maradnak. Megengedtetvén mindazáltal másnak is ugyanazon tárgyakat, ugyanazon első forrásokból,

hívebben és új elrendeléssel, minden esetre előbbi összes kiadásuktól függetlenül, ismét kiadni.

20. §. *Régi classicusok'* újra átvizsgált hiteles kéziratokból előállított szövegének kiadásai; így újabb kori írók' *összedett munkáik* is, ha nem pusztá újra-nyomások, hanem utánjárással, kutatással, gyűjtött, critikai szemmel átnézett, netalán hibáikból kitisztított szövegű kiadások, szinte húsz évig maradnak kiadóik', vagy ezek' jogviselőinek kirekesztő tulajdonai. Megengedtetvén egyébiránt másnak is ugyanazon munkákat, ugyanazon első forrásokból, hívebben és új elrendeléssel, minden esetre előbbi összes kiadásuktól függetlenül, ismét kiadni.

21. §. Valamelly író' munkáihoz szedett *pótolékok*, ha az azokkal járó tulajdonjog elévült, akkor is, ha a' fő gyűjtemény másnak igaz tulajdona volna, jelen formájokban tíz évig a' kiadó' vagy jogviselőinek kirekesztő tulajdonai maradnak. Megengedtetvén egyébiránt másnak is ugyanazon munkákat, ugyanazon első forrásokból híven, 's új elrendeléssel, minden esetre az előbbi gyűjteménytől függetlenül, ismét kiadni.

22. §. Közirtokba átment munkák' új kiadásaihoz készült *előszók*, *bevezetések*, *jegyzetek*, *magyarázatok*, *mutatók*, 's különféle *toldalékok*, önálló eredeti munkálatoknak tekintetvén, a' szerző' vagy jogviselőinek kirekesztő tulajdonai, 's mint ilyenek ezek' megegyezése nélkül újra nem nyomtathatók.

23. §. Kisebb tudományos, szónoki és költői darabokat vagy töredékeket, irodalomtörténeti, critikai, aesthetikai, vagy egyéb *kézi és tankönyvekbe*, *anthologiákba*, chrestomathiákba felvenni szabad, ha ezeknek czélja az írók', bizonyos írásnemek', vagy épen egy egész literatura' ismertetése, avagy elméleti fejtegetések' felvilágosítása; 's ha e' végre bevezetések, ismertetések, talán életrajzok, jegy-

zések és magyarázatok is járulnak hozzá. Megjegyeztetvén hogy

a) Bár kisebb, de külön könyvként is megjelent művek se egészen, se nagyobb részben, a' szerző' vagy jogviselői' megegyezése nélkül, fel nem vétethetnek.

b) A' szerkesztő' igazi neve a' czímen ki legyen téve, különben az utánnomatnak tekintetik.

c) Nagyobb és kisebb művek és töredékeknek, kimutatható tudományos vagy oktatási cél nélkül egybeállított gyűjteményei utánnomatnak tekintetnek, habár azoknak egy része köz birtokba átment művekből állana is.

24. §. Olly irodalomtörténeti, critical 's aetheticai, vagy egyéb *kézi- és tankönyvek*, *chrestomathiák* stb, mellyek egy vagy több írókból vett példánydarabokból állanak, írójogi tekintetben önálló eredeti munkáknak tekintetnek, 's mint ilyenek az utánnomás ellen védve vannak. Megengedetvén egyébiránt másnak is ugyanazon forrásokból, hasonló célra illy gyűjtemények' kiadása, de úgy, hogy mind a' választás és elrendelésben, mind a' történeti, bíráló és magyarázó részekben, önálló munkásság tűnjék ki.

25. §. Köz birtokba még át nem ment munkák' *válogatott*, vagy *összevont kiadása*, ha a' szerző' vagy jogviselőinek megegyezése nélkül eszközöltetett, utánnomatnak tekintetik.

26. §. Bármelly szakbeli *folyóiratot*, akár egészben, akár annak egyes cikkelyeit, külön vagy más folyóiratban ismét lenyomatni, tilos. Magának illy egyes cikkely' szerzőjének is azt, ha közte 's a' szerkesztő közt erre nézve más értelmű egyezkedés nem volna, a' megjelenéstől számítva egy év' leforgása előtt, újra kiadni tilos.

27. §. Politicai, irodalmi, tudományos és művészeti, szóval mindennemű hírek' utánnomása, a' források' meg-

említésével szabad. Ellenben ki értekező, vitéző, sőt levelezési nagyobb cikkelyeket is valamely hírlapból gyakran teljesen lenyomatat, akkor is, ha az egyes cikkelyek egy egy nyomtatott lapot nem tennének, utánnyomatónak tekintendő.

28. §. Ki valamely *kéziratot*, mellynek szerzője, vagy más jogos birtokosai élnek, ezeknek megegyezése nélkül kiad, utánnyomást követ el.

29. §. *Hátrahagyott kézirat* jogos birtokosa, ha a' szerzőnek sem örökösei, sem egyéb jogviselői nincsenek, ezeknek helyébe lép, 's annak kiadását eszközölheti; kivévén ha bebizonyítható, hogy szerző azokat nem a' közönségnek szánta, vagy a' kiadási szándékról utóbb lemondott, vagy épen ellenzette a' kiadatást: ilyenkor annak kiadása csak a' szerző' neve nélkül történhetik.

30. §. *Leveleket*, míg irójok él, az ő-, ennek halála után harmincz évig jogutódainak, 's mind két esetben egyszersmind annak, kihez intéztettek, vagy ha az nem él, jogutódainak megegyezése nélkül kiadni, utánnyomásnak tekintetik.

31. §. Ki munkáját egyszerre többeknek adja el, azoknak tudta 's kölcsönös megegyezése nélkül; úgy az, ki más' *kéziratát* a' magáé gyanánt adja ki: nem csak utánnyomást követ el, hanem egyszersmind csalást, mellyért mint csaló is fog büntettetni.

32. §. Valamely folyó munka' *czímének* átvétele, ha általa az újabb munka egy elébb létezővel vagy ütközésbe, vagy összeköttetésbe hozatik, utánnyomásnak tekintendő.

33. §. *Névtelen* vagy *álnevű munka* a' törvénynek ugyanazon védelmében részesül, mellyben a' megnevezett íróé; mennyiben azt külön intézkedés meg nem szorítja.
(23. §. b.)

34. §. Midőn valamely munkának *több szerzője* van, a' tulajdonjog' tartama' (meddig tartása) alapjául a' legtovább éltnak halála szolgál.

35. §. *Academiák', tudós társaságok', egyetemek' és status'* kiadásai, név szerint a' társulatilag készült, valamint az egyes apróbb darabokból álló gyűjteményes munkák, mint ilyenek 's e' formában, ez intézeteknek örök tulajdonai. Mindazáltal az utóbbiakban előforduló egyes darabokhoz, ha azt külön szerződés nem határozza el, a' megjelenéstől számítandó egy év mulva a' szerzők', vagy jogviselőknek tulajdonjoga föléled.

36. §. Ha a' szerző valamely munkáját szerződése' ellenére, 's engedményesének megegyezése nélkül idő előtt újra kiadja, utánnomást követ el.

37. §. Eredeti *színműnek* nyilvános előadása egészben, lényegetlen rövidítésekkel, vagy részenként; úgy hazai író által készült, 's még e' törvény' védelme alatt álló eredeti színmű' fordításának vagy utánképzésének nyilvános előadása is, csak a' szerző', vagy jogviselőinek megegyezésével történhetik, akár van az nyomtatva, akár nincsen; e' kizáró tulajdonjog a' szerző' haláláig, 's azon túl még tíz évig tartván.

38. §. Ha megmutatható, hogy tizenöt évvel az író' halála után valamely munka már tíz év óta eltűnt a' könyvkereskedésből: az, elhagyott jószágnak tekintetik, a' vele járó kiadói jog *elévül*, 's a' munka köz birtokba megyen által.

39. §. Midőn azonban valaki egy, elévülés által köz birtokba átmenő munkát nyomtatni akar, tartozik elébb a' régi tulajdonost *szándékáról* értesíteni, ki viszont köteles történt értesítettetéséről neki elismervényt adni; mit ha megtagad, vagy épen nem nyilatkozik, jogáról lemondottnak tekintetik.

40. §. Azon időponton túl, mellyben valamely munka, elévülése által köz birtokká válik, a' jogtulajdonos, ha jogáról le nem mondott, ezt legfőlebb öt év alatt eszközölt teljes kiadás által élesztheti csak fel.

41. §. Ki a' szerzőt vagy jogviselőit illető kizáró jo-

got valamely kéziratnak megegyezésök nélkül kiadása által (28. 29. §.) sérti, a' károsítottakat teljesen kármentesíteni köteles, 's a' még fennlévő példányok' elkobzásán kívül 50—1000 ftnyi birsággal büntettedik.

42. §. Ki valamely hátrahagyott kéziratnak a' szerző' szándéka' ellenére eszközölt kiadásával (29. §.) ennek erkölcsi jogát sérti, a' példányok' elkobzásán kívül 200 forint birsággal büntettedik.

43. §. Ha valamely munka, jogviselői által már ki volt adva, a' *kárpótlás* az eset' minőségéhez képest a' jogos kiadás' 50—1000 példány' bolt-ári becsét felérő összegben fog biróilag meghatározatni; 's az utánnymat' példányaiv, alamint az e' célra rendeltett maradandó készülétek, mint öntött formák, réz vagy kőtáblák, stb elkoboztatni.

44. §. A' törvénytelen kiadás' *elkobzott példányai*, valamint az utánnymás' maradandó *készületei* is megsemmisítetnek, vagy a' károsítottak engedtetnek át, ha ez kívánná. De ez utóbbi esetben a' károsított az elítéltnak a' példányok' előállításí árát magának a' kárpótlási summából letudhatja.

45. §. Ki valamely törvénytelen kiadást tudva *drul*, a' jogtalan kiadóval egyetemben (in solidum) köteles a' károsítottat kármentesíteni, 's az eset' mineműségéhez képest a' 41. 42. 43. §§ értelmében meghatározandó birsággal is tartozik.

46. §. Ki a' szerző' vagy jogviselői' kizáró joga ellen valamely eredeti, vagy fordított vagy utánképzett *szélművet* nyilvánosan előadat, akár egyedül adatott a' darab, akár mással, az előadás' összes bevételén túl, 's így a' reá fordított költségek' lerovása nélkül, még 10—100 forint birsággal lakol.

47. §. A' megítélt birságok 's kártalanítási összegek minden egyes esetben a' *vádlót illetik*, 's az ítéletek más pénzbeli elmarasztalások' módjára az 1836: 15. törvény-cikk szerint hajttnak végre.

48. §. Ha az *elmarasztalt* annyi értékkel, hogy az elmarasztalási öszveg abból kész pénzben egészen kikerüljön, nem bír, akkor az a' hátralévő összeghez mérsékelt személyes *fogsággal* büntetetik.

49. §. Ki magát írói vagy kiadói jogában sértettnek érzi, a' károsító ellen azon helynek, hol a tett' elkövetése állittatik, hatósága' útján, ha előre szükségesnek tartja, *nyomozást* indíthat. Magok a' törvénytelenül kiadott, vagy ilyeneknek állított példányok, valamint az utánnyomás' maradandó készületei, hozandó ítéletig, a' nyomozó hatóság által birói zár alá legottan csak akkor tétetnek, ha a' nyomoztató vagy azoknak értékeig biztosítékot, vagy kezeset állít, vagy pörvesztés' esetére, a' kárpótlást fizetni nem bírván, az e' helyett reá mérendő fogság' kiállítására ajánlkozik. Azonban a' példányok' árulásából bejövő pénz a' nyomozó hatóság által az eladónál, ennek felelősége alatt, minden esetre letiltassék az ügy' befejeztéig.

50. §. *Vádló* csak a' károsított fél, u. m. szerző, vagy jogviselő lehet; a' 42. §-ban kijelelt erkölcsi sérelem' esetében bárki más.

51. §. A' jelen törvény által kijelelt minden esetek és vétségek' *ítélőszéke*, egy alább (52. §.) megírt választott bíróság. Főlebbvitel mindenkor birtokon belül engedtetik a' királyi táblára, honnan további főlebbvitelnek semmi esetben helye nem leend.

52. §. A' vádló a' vádlott ellen akár a' helyhez képest, még pedig mind két esetben, királyi vagy más városokban polgári rang' különbsége nélkül, egyebütt szolgáló elébe, keresetlevelét, minden bizonyítékkal ellátva, beadja. Ezen *hatóságok* a' feleknek, megjelenésre, a' távollásghoz mért helyeken három napnál tovább nem terjedhető, de az ország' legtávolabb részében is hat hetet felül nem multható rövid határidőt rendelnek, melly alatt mindenik fél, de egyedül csak a' megjelenésre kitzüött he-

lyen lakó egy egy bírót tetszés szerint választani, ennek nevét, 's ha valamelyik fél maga személyesen megjelenni nem akarna, ügyvédét, vagy bármely megbizottját írásban bejelenteni köteles. Ha a' felek közül valamelyik a' kitűzött határidőre akár az általa választott bírót, akár a' megbizottat be nem jelentené, az elmulasztott választást az idéző tanács vagy szolgabíró teljesítendi.

53. §. A' választott bírakkal e' választási irat közöltetvén, ezek magoknak tüstént elnököt választanak. Valamely bíró' akadályoztatásának esetében az illető fél, vagy ez személyesen jelen nem lévén, megbizottja a' fentebbi módon más bírót választhat. Az elnök' akadályoztatása esetében is az előbbi szabály szerint a' megválasztott bírák által választatik más elnök.

54. §. Ezen perben vádló és vádlott csak két ízben *válthatnak szót*, a' keresetlevél is egy szóváltásnak vétetvén, 's mindenik szóváltásnak írásban elkészítésére legfőbb három nap engedtetvén. Ugyan azért a' megjelenésre kitűzött határidőtől számítva három nap alatt a' vádlott, vagy illetőleg megbizottja, minden felszólítás nélkül a' keresetlevélre adandó feleletét az idéző hatóságnál beadni köteles. E' hatóság pedig azt hátiratilag a' vádlóval tüstént közölvén, ez a' közléstől számítandó három nap alatt szinte válaszolni, 's erre a' fentebbi módon közlés után a' panaszlott is három nap alatt végiratát beadni tartozik. Mindezek után az írományok a' hatóság által a' választott bíróságnak átadatnak. Ha valamelyik fél meg nem jelent, vagy a' határidőre szóváltását be nem adta: a' határidők' eltelte után a' választott bíróság a' beadottakból minden esetre ítéletet hoz.

55. §. Minden bebizonyított károkat és költségeket *viszkeresetileg* mindenkor a' vesztes fél tartozik a' nyertesnek a' választott bíróság' megállapítása szerint megtéríteni; e' jelen pörben a' feleknek teljes kölcsönös viszkeresete lévén egymás ellen.

56. §. Hogy valakit utánnyomás' vétségében elmarasztalni lehessen, kell hogy a' jelen törvény' valamely pontja' ellenére készült példány előmutattassék.

57. §. Ha a' felek' valamelyike bővebb bizonyíthatás, például újabb nyomozás végett valamelyik szóváltásban *halasztást* kért, ezt a' választott bíróság, ha szükségesnek találja, egyszer és nem többször, megengedheti. Vagy ha illy kérés nélkül is a' tény a' választott bíróság előtt kétes lenne, ennek, eldöntő ítélet' hozatala előtt egy *szakértő bizottságtól* kell a' magyar academia' utján felvilágosító véleményt kívánnia.

58. §. A' *szakértő bizottság* három academiái, két nem-academiái íróból, 's két könyvárusból, összesen hét tagból áll, melly minden egyes esetben a' m. academia által neveztetik ki, 's mellyben mindenkor a' jelenlévő legidősebb bizottsági tag elnököl.

59. §. A' *főlebbvitelt*, a' választott bírósági ítéletnek, a' felek-, vagy illetőleg megbizottjaikkal történt közlése után, harmad nap kell írásban beadni, későbbben vagy szóval közbevetett főlebbvitel el nem fogadtatik, 's e' főlebbvitelen kívül e' tárgyú perekben semmiféle más *perorvoslatnak* helye nincsen.

60. §. Az ítéletet az 52. §-ban nevezett azon hatóság, ki elébe a' keresetlevél adatott, 's ki e' végett a' választmány által megkeresendő leszen, *hajtja végre*, valamint általában a' választott bíróságnak, ítéletközlési 's főlebbviteli minden intézkedései is, ugyanazon hatóság által vétetnek foganatba.

61. §. A' jelen törvény' védelme kiterjesztetik az *Erdélyben* megjelent munkákra is; a' Rendek viszont kérvén Ö Felségét, hogy a' magyarországi írói tulajdonnak Erdély' részéről is biztosítását kegyesen eszközölni méltóztassék.

62. §. Kiterjesztetik továbbá a' jelen törvény' védel-

me az Ő Felsége' valamennyi örökös tartományaiban megjelent munkákra is; a' Rendeik viszont kérvén Ő Felségét, hogy a' magyarországi irói tulajdonjogot valamennyi örökös tartományai' részéről hasonlókép kegyesen biztosítani méltóztatnék.

63. §. Végre kiterjesztetik e' törvény' védelme mind az élő iróknak a' törvény' hozatása előtt megjelent munkáikra, mind a' meghaltakéira, ha jogviselők' létében, a' szerző' halálától számított törvényes hatvan év még el nem telt.

A' november' 21. volt ülésben tett az igazgató jelentést ez ügy' sorsáról. E' szerint az alsó tábla a' tárgyat Szemere B. követ úrra bízván véleményezés végett, e' derék férfiú azt lelkesen felfogta, tett jelentésében a' törvényhozó testületnek buzgóan ajánlotta, 's a' felterjesztés' nyomán egy új törvényjavaslatot mutatott be, melly a' művészeti jogokra is kiterjed *). E' javaslat aztán nem csak a' kerületi ülésekben, hanem az alsó tábla' országos ülésében is, valamint a' nmélt. főrendek által csekély módosításokkal elfogadtatván, Ő Felségének fel is terjesztetett; de miután e' felterjesztés csak az országgyűlés' vég napjaiban történhetett, a' tárgyak' sokasága miatt leirat iránta többé nem érkezhett. Teljesség' okáért beiktatjuk ide a' véleményző követ úr' szerkesztését, miután az országgyűlési irományok' kiadása még nem haladt elő addig, hogy az *elfogadott* törvénycikket adhassuk.

*) Külön megjelent Pozsonyban, Weber S. L. bet. illy czím alatt: Jelentés és Törvényjavaslat az irodalmi és művészi jogok' biztosításáról. Fol. 21. l.

Törvényczikkely
az irodalmi és művészeti jogok' biztosításáról.

I. FEJEZET.

Az írók' jogairól 's ezeknek megsértéséről.

A) Az írói jogok' tartamáról.

1. §. Munkáját akár egészen akár részenként, nyomtatás, könyomás 's metszés vagy bár mi erőművezet' útján kiadni kizáró eredeti joggal, élteben csak az író bir.

2. §. E' jogát az író, a' törvény' korlátai közt, ajándék, eladás 's egyéb mód által, rövidebb 's hosszabb időnként, átruházhatja másra is, még pedig nemcsak élete' végéig, hanem ezentul a' halálát követő egész ötven év' elteltéig, 's az ilyen jogbirtokos, pusztán a' kiadásra nézve, az író' minden jogait gyakorolhatja.

3. §. Az írónak 's általa jogutódainak kizáró joga, ha csak a' törvény világos kivételt nem tesz, az író' halála után mindig 50 év mulva szűnik meg.

4. §. Ha az író végrendelet nélkül hal meg, munkája' kiadhatásának teljes joga, az ingó keresményekbeli örökösödésről szóló törvények' értelmében, pusztán le- 's fölgazó vérszerinti örököseire 's illetőleg hitvestársára száll, ezek' nem létében a' munka köz birtokká válik.

5. §. Ki valamely hátrahagyott kéziratbeli munkának birtokába törvényesen jutott, az író' halálától számítandó ötven év' elteltéig a' kiadási jog kizárólag azt illeti; ha azonban az ötven év már vagy egészen vagy belőle husz évnél több eltelt volna, a' kizárólagos kiadási jog, mi e' §-ban kiszabott idő' lejártáig szinte átruházható is, örökölhető is, 30 évben állapíttatik meg, melly a' munka' első megjelenésétől fog számíttatni.

6. §. Névtelenül vagy álnévvel megjelent munkákra nézve az írói jogot annak kiadója gyakorolja mindaddig, míg jogát hozzá az író vagy annak jogutóda ki nem világosította.

7. §. Folyóiratoknál 's olyan munkáknál, mellyek többeknek czikkeiből állanak, az írói jog, ha ellenkező szerződés nem történt, a' kiadót illeti; azonban két év mulva, de egyedül munkáinak összes gyűjteményében, saját czikkeit minden dolgozótárs kiadhatja, hacsak e' jogáról világosan le nem mondott.

8. §. Munkáját a' hazában élő bármely nyelvre lefordítva kiadni, szinte az író' jogai közé tartozik; szükség azonban az eredetinek kihirdetésekor e' jogát fentartania, 's munkáját legfőlebb 3 év alatt lefordítva kiadnia, különben az bárki által lefordíthatván, ki is adathatik.

9. §. Hazai nyelvemlékek, történeti kútfők, oklevelek, népregék-, mondák-, dalok- 's közmondások' gyűjteményére nézve, írói joggal, de csak 30 évre, azoknak kiadói 's jogutódai birnak; megengedtetvén mindazáltal másoknak is, hogy ugyan azokat ugyan azon vagy más forrásokból, teljesebben, hivebben, 's előbbi összes kiadásaitól függetlenül, tehát nem ezeket pusztán lemásolva, kiadhassák.

10. §. Tudós-társaságok, tanodák 's más tudományos testületek' kiadott munkáikra nézve az írójog azokat illeti, tudományos vagy művészi egészlet tevő munkáknál és szótáraknál az utolsó kötetnek, gyűjteményeknél 's évkönyveknél pedig minden kötetnek megjelenésétől kezdődvén a' számítás. Állodalom' költségén megjelent munkák megjelenésök után 10 év mulva köz birtokká válnak.

Az írók által beadott egyes czikkekre nézve, azoknak a' 7-ik §-ban körülírt joga ide is kiterjesztetik.

11. §. Az írói jognak a' főlebbi §§-okban meghatározott ideje lejárván, a' munka köz birtokká válik 's mindenki által szabadon adathatik ki.

B) Az irói jogok' megsértéséről.

12. §. Minden már kiadott munkának olyan kiadása, melly, a' törvényes idő' eltelése előtt, az írónak vagy jogutódainak megegyezése nélkül eszközöltetik, álkiadásnak neveztetvén, büntetés alatt tilalmas.

13. §. Ezen kívül álkiadásként tekintetik és büntette-
tik még az is:

a) ha valamelly kézirat, irójának vagy jogutódainak megegyezése nélkül adatik ki.

b) ha magány-levél, annak, a' ki írta, éltében engedelmé nélkül adatik ki.

c) ha az író szerződven munkája iránt, a' szerződött időnek kitelése előtt azt ő újra kiadja.

d) ha az, kivel az író szerződött, a' szerződésben megállapított példánynál többet nyomtat és ad ki.

e) ha köz birtokká nem vált munka akár egészen akár részenként külföldön kinyomatván, a' jogbirtokos' megegyezése nélkül, tudva behozatik 's ha ez, vagy bármelly álkiadás, tudva árultatik.

f) ha köz birtokká nem vált munkából a' jogbirtokos' tudta 's engedelmé nélkül olly kivonat, rövidített kiadás, vagy átdolgozás készittetik 's adatik ki, melly az eredetinek tartalmát lényege szerint magában foglalja.

g) ha köz birtokban lévő munkákhoz irt előszók, bevezetések, magyarázatok, jegyzetek, mutatók, leltárak az író' vagy jogutódának engedelmé nélkül az új kiadásba igtattatnak.

h) ha a' tanodai 's tanári előadások, egyházi beszédek 's egyéb nyilvános olvasmányok, vagy egész terjedelmökben vagy ehez közel járó kivonatokban, az írók vagy jogutódaik' megegyezése nélkül adatnak ki.

i) ha folyóiratokból 's hirlapokból az értekező,

vitázó, sőt levelezési fontosabb czikkek egészen vagy gyakran, apróbb hírek és újdonságok pedig a' forrás' megemlítése nélkül vétetnek át 's adatnak ki.

k) ha valamely munka a' magyar academiánál olyan által jegyeztetik be, vagy a' nyert nyugtatóvány olyan által használtatik, kinek a' munkához joga nincsen, vagy a' bíróságnál álnyugtatóvány mutattatik elő.

l) sőt álkiadásként büntettetik az is, ha a' közönség' megtévesztése végett egy már más munkát jelező olly czím vétetik föl, melly az újabb munkának megjelenésére nem elkerülhetlen.

14. §. Kivételképen álkiadásnak nem tekintetnek:

a) Köz törvények 's rendeletek' bárki által létesített kiadásai.

b) Országgyűlési, törvényhatósági és minden egyesületek' nyilvános üléseiben tartott beszédeknek közlése; — azonban valamely szónok' beszédeinek az illető jogbirtokos' engedelmé nélkül eszkozlött gyűjteményi kiadása mint álkiadás tekintetik.

c) Kiadott munkák' egyes helyeinek szó szerinti idézése, a' végett hogy általa valami bizonyíttassék, czáfoltassék, vagy fölvilágosíttassék.

d) Egyes értekezések, költemények és szónoki műveknek fölvétele, criticalai, tanodai 's kézi és énekes könyvekbe; — sőt ha az illyen példánydarabokból criticailag és eredeti lélekmunkássággal összeállított, 's jegyzetekkel és magyarázatokkal kísért munkák a' szerkesztő' megegyezése nélkül adatnak ki, álkiadásnak tekintetnek.

II. FEJEZET.

A' színművekről különösen.

15. §. Élő írónak eredeti színműveit, állandó nyilvános színházban, bár bennök egész évben folyton nem ját-

szanak is, azoknak megegyezése nélkül előadni sem eredeti nyelven, sem fordításban nem szabad.

16. §. E' kizáró jog az írónak halála után a' 4. §-ban érintett örököseit, vagy egyéb jogutódait 30 évig illeti. Azonban az író' halála alkalmával a' színművet, ki melly föltételek alatt színpadon joggal előadhatta, azon föltételeknek a' jogutódok' irányábani teljesítése mellett azon jogot tovább is gyakorolhatja mindaddig, míg a' felszólalt jogutódokkal máskép nem szerződött.

17. §. Az író' halála után avagy névtelenül kiadott színművek, a' könyv' címlapján megnevezett tulajdonosnak 's ha megnevezve nincs, a' kiadónak engedelmével szinte nem adathatnak elő, 's e' kizáró joggal a' színmű' első kiadásától számítva 30 évig bírnak.

18. §. A' színművek' kiadására nézve szerzőik mindazon jogokkal bírnak, mellyek az íróknak az I. Fejezetben általánosan tulajdonítvák. Midőn kiadási jogát a' szerző másra átruházza, ezzel jogát a' színpadi előadásokra nézve egyszermind nem adta át, hacsak ez a' szerződésben világosan ben nem foglaltatik.

III. FEJEZET.

A' zeneművekről.

19. §. A' zeneszerzők 's ezeknek illető örökösei és jogutódai, műveik' kiadására 's használatára nézve mindazon jogokkal bírnak, mellyek az I. Fejezetben az íróknak tulajdonítottak.

20. §. Azon művekre nézve pedig, mellyek állandó nyilvános színházakban és zeneünnepélyekben (concert) előadatnak, a' II. Fejezet' szabályai is kiterjesztetnek.

IV. FEJEZET.

A' rajz- és festészeti művekről.

21. §. Rajzoknak, képeknek, metszvényeknek, csillagászi, föld-, hely- és vízleirati tervképeknek, 's alaprajzoknak és építészeti más rajzolatoknak, szóval vonalok és színek által maradandólag előállítható minden műveknek alkotói kizáró joggal birnak, réz-, fametszés, kő és más nyomás 's bármely erőművezet' útján, azokat egészen vagy részenként kiadni.

Ezeknek kiadására nézve ők, 's illető örököseik vagy jogutódaik mindazon jogokkal birnak, mellyek az I. Fejezetben az íróknak tulajdonítvák.

22. §. Az alkotó művész vagy jogutóda, az eredeti mű' lenyomás vagy másolás általi kiadhatásának jogát másra átruházhatja, a' nélkül hogy az eredeti megszűnnék lenni tulajdona; de ha az eredetit örökösen el- avagy átadta, vele együtt a' nyomás vagy másolás általi kiadhatás' jogát is áteresztette, kivévén ha e' jogot magának világosan fenntartotta volna.

V. FEJEZET.

Az álkiadás' büntetéséről.

23. §. Minden, ki az e' törvénycikkelyben körülírt jogot vagy álkiadással, vagy olyan cselekvéssel sérti, melly e' törvény által álkiadásnak tekintetik, a' nemzeti museum' javára esendő 's 600 pfüg terjedhető pénzbüntetéssel sújtatik, ezen felül még a' jogbirtokos' kárának teljes megtérítésére is köteleztetvén.

A' felbujtók, szövetségesek, segédek a' beszámítás' aránya szerint büntettetvén, a' kárpótlással egymásért jót állva tartoznak.

24. §. E' végből ha az eladott álpéldányok' száma meghatározható, az eredeti munka' jogbirtokosának minden eladott példányért az eredeti példány' ára fizettetik meg.

Ha sem a' nyomott, sem az eladott példányok' száma ki nem tudható, vagy ha még eredetileg meg sem jelent munka iránti jog' sértése forog kérdésben; az első esetben az eredeti példányok' legalább felének, a' másodikban a' hasonló munkáknak szokott ára szolgáljon szabályul a' bíróságnál a' kár' meghatározásában.

25. §. Ha a' jogszerű kiadó az irói jognak az illető törvényes idő' határai közt, nem örökös birtokosa, ez esetben azon összeg, melly az eredeti kiadás' példányai' egy negyedének árát felülhaladja, az örökös birtokost illeti. De ha a' nemörökös jogbirtokos a' sértő ellen keresetet nem indított, még az örökös jogbirtokos által előbocsátott írásbeli de magános megintés után következő 30 nap alatt sem, a' kereset ez által megindítván, a' kárpótlás egyedül őt illeti.

E' szabály alól azonban a' 13-ik §. c) és d) pontja kivételik, mert az első esetben a' kiadót, a' másodikban a' szerzőt illeti az egész kárpótlás.

26. §. Egyszersmind úgy az álpéldányok, mint az előállításaira szükséges ércz- és kőlapok, fatáblák, öntött alakok és minden eszközök elkoboztatnak, szabad választása lévén a' károsítottnak azokat vagy megsemmíttetni, vagy átvenni, de ez utóbbi esetben azoknak ára a' neki megítélt kárpótlási összegbe beszámítandó leend.

27. §. Ki állandó nyilvános színpadon szín- vagy zeneművet, a' mű' jogbirtokosának engedelmé nélkül ad, a' 22-ik §-beli büntetésen felül, ennek részére kárpótlásul, annyiszor a' mennyiszor a' mű' adatik, az egész bevétel, a' költségek' levonása nélkül, oda ítéltetik, a' mű' akár maga, akár többel együtt adatott legyen. Ha a' bevétel nem tudathatnék ki, a' kárpótlás' meghatározásában a' legközelebbi bevételek szolgálhatnak a' bíróságnál szabályul.

28. §. Ki olly büntettet, mellyet e' törvénycikkely

alkiadásnak tekint, ismételve követ el, arra nézve a' büntetés a' Büntető törvénykönyv' I. Részének 93. §-a szerint lesz alkalmazandó.

29. §. Ki a' 22. §-beli pénzbüntetést fizetni tehetetlen, arra nézve a' Büntető törvénykönyv' I. Részének 36. §-ában megszabott mérték szerint, az ugyan ottani 31-ik §-nak értelmében, a' pénzbüntetés fogsággá változtathatik által.

VI. F E J E Z E T.

Az eljárásról.

30. §. E' büntető kereset, csak a' sértett fél' panaszára indíthat meg. Ott hol kiadott munkáhozi jog sértett meg, a' 13. §. d) alatti esetét kivéve, keresetindításra elsőb joggal a' kiadó bír; de ha ez meg nem indította, még az író vagy jogutóda által előbocsátott magános, de írásbeli megintést követő 30 nap alatt sem, avagy ha kiadatlan kézírathozói jog sértetett meg, az író 's jogutóda fogják a' keresetet megindíthatni.

31. §. E' kereset, ha a' sértett fél a' bepanaszlottal, azonban még a' végítélet előtt, megegyezett, csak a' kárpótlásra nézve szűnik meg.

32. §. Azonban e' kereset' megindíthatására, kiadott munkáknál, szükséges, hogy minden kiadott munkából 's műből, már az 1840: VI. t. cz. értelmében is, egy kötött példány a' magyar academia' illető hivatalában letétessek, 's itt megjegyeztessék, miről a' jogczím' világos beleiktatásával, a' letevőnek díj nélkül nyugtatóvány adatik ki, és a' kereset csak e' nyugtatóválynak vagy hiteles másolatának előmutatása mellett indíthat meg. Kéziratbeli szín- és zeneműnél elég ha csak czíme, 's a' szerző' vagy jogbirto- kos' neve, és az első előadás' ideje és helye jegyeztetik be.

33. §. A' kereset, polgári állapotra minden tekintet nélkül, azon hatóságban indítatik meg, mellynek körében a' jogsérelem elkövetetett, még pedig megyében szolgabi-

ró 's eskütt, kerületekben, Túrmezőn és sz. k. városokban kapitány előtt, kik legfőlebb 8 nap alatt a' keresetlevél' közlése mellett, a' bepanaszlottnak az idézési határidőt akként jelelik ki, hogy ez, az idézvény' kézhez adásától számítva a' távolság' különbsége szerint 15 napnál se rövidebb, se 45 napnál hosszabb ne legyen.

34. §. Mindenik félnek két, 's mindig írásbeli pörbeszéd engedtetik, a' keresetlevél maga már egynek vétetvén, és minden pörbeszéd után válaszolásra az ellenfélnek legfőlebb öt nap hagyatván. Ha valamelyik fél, bővebb bizonyítás végett, haladékot kér, írásban benyújtandó okainál fogva, iránta a' másik fél is kihallgattatván, a' bíróság azt egyszer megadhatja, de a' melly 15 napnál továbbra nem terjedhet.

35. §. A' pörbeszédék befejeztetvén, ezután 24 óra alatt a' bíróság minden iratokat a' magyar academia által választott *szakértők' széke*hez felküld, melly az iratok' nyomán, a' jogsérelem' kérdésében minden esetre, a' kárpótlás' összege iránt pedig csak a' bíróság' különös felszólítására, okadva, 's a' vételtől számítva 15 nap alatt, nyilatkozik, 's nyilatkozását írásba foglalván 's minden jelen volt tag által aláíratván, azt a' végzeshozatal után 24 óra mulva visszaküldi.

A' szakértők által a' jogsérelem' kérdésében adott nyilatkozat mint végzés az ítéletnek alapjául szolgál, mellytől a' bíróság el nem térhet, de a' kárpótlás iránti nyilatkozat csak mint puszta vélemény kötelező erővel nem bír.

36. §. Az ítélet meghozatván 's kihirdettetvén, mellynek napja a' pörbeszédék' fejezésének alkalmával is kijelentethetik, az a' kihirdetés után három nap alatt, 's írásban ugyan, de minden okadás nélkül 's mindig birtokon belül 's egyenesen a' királyi táblára és nem tovább, főlebbvitethetik. Főlebbvitelen kívül semmiféle más perorvoslatnak nincs helye.

37. §. Ha az ítélet nem vitetett fölebb, az ítélet' kihirdetésétől, ha fölebb vitetett, a' kir. tábla' ítéletének leérkezésétől és kihirdetésétől számítandó 15 nap alatt a' végrehajtás meg fogván az 1836: XV-ik törvénycikkely szerint kezdetni, ennek nyomán be is végeztetik.

38. §. Ha a' bepanaszlott a' megjelenésre kitűzött napon nem jelenik meg, a' bíróság által a' keresetlevél a' szakértőszékhez felküldetik, 's a' szakértőszék' nyilatkozatának alapján ellene hozott ítélet, a' 37. §-ban megírt módon azonnal végrehajtatik. Azonban ha a' szakértőszék benne jogsérelmet nem találna, a' makacssága miatt bepanaszlott csak a' perbeli költségekben marasztaltatik el.

39. §. A' bíróság által meghatározandó perbeli minden költséget és pör által okozott kárt a' vesztes fél tartozik megtéríteni.

40. §. Az álpéldányokat 's azok' előállítására szükséges maradandó eszközöket, az illető bíróság addig, miglen összeírta 's megbecslette, tartozik birói zár alá venni; ennél tovább csak a' sértett fél' kívánatára, és csak azon esetben, ha vagy azon félelemnek helye van, hogy elsikkasztván, a' sértett félnek kárát nem lesz miből megtéríteni, vagy ha a' sértett fél pöre' veszteségének esetében a' bennök szenvedett kár' megtérítésére biztosítékot mutat ki.

41. §. Melly kereset, a' jogsérelem' elkövetésétől számított két év alatt meg nem indított, elévültnek tekintetik.

42. §. A' szakértőszék a' magyar academia' nagy gyűlésében, annak valamennyi tagjai által, évenként választatik, 's áll 11 tagból, kik közül 4 az academiái tagokból, 3 a' nem-academiái írókból és művészekből, 2 a' könyvtárosokból, 2 a' kép- és zeneárosokból választassék.

Esküt a' nagy gyűlés' színe előtt tesznek.

Elnököt és tollvivőt magok közül egész évre választanak.

Üléseikben a' többség határoz. De szükség legalább öt tagnak jelen lenni, kik között, ha a' III. és IV. fejezetbeli

jogsérelem forog kérdésben, illetőleg két vagy szakértő, vagy kép- avagy zeneárus jelen legyen.

Az iratok az academia' czíme alatt küldetnek át a' szakértőszékhez, és ennek nyilatkozásával, az academia' pecsége alatt, az academiái titoknok által küldetnek vissza.

VII. F E J E Z E T.

Általános rendeletek.

43. §. A' kizáró jog' tartamára nézve a' számítás azon éven, mellyben az író meghalt, vagy munka megjelent, 's illetőleg (10. §.) befejeztetett, vagy az első előadás történt, mint első számon kezdetik.

44. §. Ha valamelly munkának 's műnek több szerzője van, a' kizáró jogbirtoknak évei a' tovább éltnék halálától számíttatnak.

45. §. Midőn a' szerződésben a' kiadások' száma nincs meghatározva, átengedettnek törvény előtt csak egy kiadás tekintetik.

Midőn pedig a' példányok' száma nincs meghatározva, minden egy kiadás 1000 példánnyal számíttatik.

46. §. Ha az elmarasztottnak vagyonából mind a' pénzbüntetés, mind a' kárpótlás ki nem telik, a' kár' megtérítésének ama fölött elsősege van.

47. §. E' törvény' ereje kiterjesztetik az élő írók és művészek' minden megjelent munkáikra is, a' megholtakéira pedig csak azon esetben, ha halálaik óta ötven év még nem mult el; és csak a' hátralévő törvényes határidőig, 's csak ha egyszersmind hitves társaik, vagy le- és főlágazó vérszerinti egyenes örökösök életben vannak.

Kivétetnek e' szabály alól:

1. A' nyomtatásban vagy színpadon már megjelent színművek' előadása, mellyeket előadatni bár kinek 's bár hol megengedtetik.

2. Mint szinte a' 7-ik §. rendelete is csak a' jövőre

értetik, az eddiglen megjelent egyes czikkek iránt, ha kiadásaik óta két év már elmult, szerzőiknek kizáró joga maradván azokat akár kiadni, akár másokra átruházni.

48. §. Egyszersmind e' törvény' védelme addig is, míg az Erdélyelyi viszonegyesülés megtörténnék, az erdélyi írók és művészek' jogainak biztosítására is kiterjesztetik.

49. §. Jelen törvénynyel ellenkező minden törvény, szokás, és kiváltság eltöröltetik.

Adja irodalmunk' nemtője, hogy reményeink, Ó Felségének legkegyelmesebb hozzájárulása által a' legközelebbi hongyülésen valósággá váljanak! A' veszedelem növekszik, miután már egy törvénytudományi író is találtatott, ki az irodalmi orzást — míg iránta törvény rendelkeznék — szabadosnak nyilvánítá ¹⁾. Mint ha becsületes embernek külön meg kellene a' lopást tiltani!

— Időközben megérkezett a' Sanctio is. T. i. már július' 30. jelentette az igazgató, hogy a' társaságnak királyi megerősítés iránti folyamodására ²⁾, Nádor Ó Fensége' kegyelmes közbenjárása által, rövid öt hónapi időközben legfelsőbb helyről a' legk. kir. megerősítő leirat a' nm. m. kir. helytartó tanácshoz valósággal leérkezett, 's így reménylhető, hogy nem sokára a' társasághoz is leküldetik. Ennek követ-

¹⁾ L. a' nevezetes irományt a' felebb idézett „Jelentés és Törvényjavaslat“ után mellékletképen a' 21-d. lapon.

²⁾ L. felebb a' 36. 's köv. ll.

keztében az igazgató felhatalmaztatott, hogy, mihelyt a' helytartósági k. intézvény megérkezendik, ülést hirdessen, mellynek egyik fő teendője: Pártfogó' választása, a' meghívókra is ki legyen téve. Továbbá a' h. elnök, igazgató, segéd titoknok és Henszlmann Imre m. tag küldöttségképen az oklevél' külső kiállítására iránt javaslatadással bizattak meg, mellyben azok el is jártak. Ezen, a' társaságra nézve örvendetes esemény' emlékeztétét pedig illőnek tartatott valamelly maradandó becsű munkálat által megörökíteni; 's e' végre egy értelemmel Vörösmarty Mihály m. tag, harmincz arany tiszteletdíj' megajánlása mellett, egy, bármelly ünnepies alkalomkor énekelhető, nemzeti dal' megírására szólíttatott fel. Így készült a' „Hymnus“, melly felebb (47 l.) említettett, 's utóbb a' köz ülésbeni előterjesztésre tűzetett ki.

'S megérkezett a' várva várt felsőbb határozat, hátirat' alakjában, magyar nyelven, 's az auguszt' 28. volt ülésben kihirdettetett, mint itt következik:

27,238. Ő Felsője f. é. Szent Iván' hava' 11. költkegyelmes k. válasznál fogva e' Társaság' szabályait ollyképméltóztatott kegyelmesen helybenhagyni: hogy e' Társaság által kiadandó munkák mindenkor a' szokott vizsgálat alá terjesztessenek; a' Társaság vallásbeli és political tárgyakba, úgy közállodalmi kérdések' vitatásába semmi alakban se ereszkedjék; a' köz és kis üléseiről vezetett jegyzőkönyveit a' választandó 's feljelentendő pártfogó által ezen kir. Helytartó Tanács eleibe terjessze; végtére szabályait felsőbb engedelem nélkül meg ne változtassa; azt ellenben hogy e' Társaság az országos tiszti névtárba beiktattassék, megengedni nem méltóztatott. Ezen legfelsőbb k. válasz' következtében tehát a' Társaság, folyamodványához mellékelt

szabályait az előbocsátottakhoz képest módosítandja, nevezetesen: a' 2-ik §. 1. pontjához adandja: a' Társaság vallásbeli és politicalai, úgy közállodalmi kérdésekbe semmi alakban sem fog ereszkedni; a' 3. §-ba alkalmasan beiktatandja: a' Társaság mind a' köz, mind kis üléseinek jegyzőkönyveit pártfogója által a' m. kir. Helytartó Tanácsnak felterjeszti; a' 30. §-ban kitéteti: a' Társaság által kiadandó munkák mindenkor a' szokott vizsgálat alá terjesztetnek; végtére a' 33. §. után új §-ust függesztend, mellyben nyilván kimondatik, hogy az ekként kegyelmesen helybenhagyott szabályokban csak engedelem mellett történhet bármilyen változtatás; — az ezek szerint módosítandó szabályokat két példányban a' most visszamellékeltekkel együtt ismét felterjeszteni, és pártfogóját legfelsőbb megerősítés végett bejelenteni fogja.

Budán a' kir. magyar Helytartó Tanács 1844. Aug. 6-kán tartatott Tanácsüléséből. *Kraynik Imre, titoknok.*

Az ülés a' királyi megerősítést köz örömmel 's érzékenyhálával vevén, 's a' benne kívánt módosításokat 's kiegészítéseket elfogadhatóknak találván, a' Szabályok' szövege azokhoz alkalmazva vég helybenhagyásul felterjesztetett, mint itt következik:

A' Kisfaludy-Társaság (M. Szépirodalmi Intézet')

Szabályai.

ELSŐ CZIKKELY.

Czél és munkálkodás.

1. §. A' Kisfaludy-Társaság (Magyar Szépirodalmi Intézet') czélja mind széptani elmélet és bírálat, mind művek' előállítás, kiadása, 's jutalmak' kitételével eszköz-

lése által az izlés' nemesbítésére, a' szoló művészeti formák' tökéletesbítésére, és szépirodalmunk' terjesztésére hatni.

2. §. E' végre tagjai *meg vannak hivatva*:

1. A' szépműtan' köréből vett tárgyak' philosophiai és történeti kidolgozására;

2. A' szoló művészetek' főleg olly nemei és formáinak művelésére, mellyek irodalmunkban elhanyagoltatni tapasztaltatnak;

3. Az elmélet' és gyakorlat' folytonos közvetítésére, 's az olly károsan nélkülözött szépműtani bírálat' élesztésére 's megalapítására;

4. A' kitűzött jutalmakért vívott munkák' jobb-jainak bíráló megismertetésére.

3. §. Vallásbeli, közállodalmi 's bármelley politicalai kérdések' megvitatása, akármelley alakban, a' társaság' körén kívül fekszik.

MÁSODIK CZIKKELY.

Szerkezet.

4. §. Az Ő Felségének kegyelmes megerősítés végett a' társaságtól feljelentendő *Pártfogó*, az intézet' javát és díszét közbenjárása által előmozdítja, rendes havi és közülési jegyzőkönyveit megtekinti, 's a' kir. Helytartó-Tanácsnak felterjeszti, 's üléseinek, mikor jónak látja, megjelentével fényt ad, okleveleit aláírja.

5. §. A' társaság a' szépirodalom' művelői közül választott *tagokból* áll, kik munkásságukkal járulnak czélja' valósisához. Számok meghatározva nincs.

6. §. A' tagok' egyetemét illeti mind a' tudományos munkálatok' elintézése, mind a' gazdasági ügy' igazgatása, egy e' végre kebléből kiküldött *gazdasági választmány* által.

7. §. A' társaság' munkálkodásaira ügyelés, 's ülései'

vezetése az *elnök*nél van; távolléte vagy elfoglaltatása' esete-
tére őt a' *helytartó elnök* pótolja.

8. §. Az *igazgató* intézi az előadások' ügyét, 's viszi
a' két elnök' jelen nem létében az elnökséget.

9. §. A' *titoknok* szerkeszti a' jegyzőkönyvet, az in-
tézet' dolgairól szóló évenkénti jelentést, mellyet az elnök-
kel vagy annak helyettesével alá is ír, 's mindennemű hir-
detéseket; ő folytatja a' levelezést, 's viseli gondját az inté-
zet' irományainak.

10. §. Terheiben osztozik a' *segéd titoknok*, 's távollé-
te vagy máskénti gátoltatása' esetében helyét egészen is pó-
tolja.

11. §. A' pénztárnok veszi be és adja ki a' társaság'
pénzeit a' gazdasági választmány' kirendelése szerint; pon-
tos számadó könyvet viszen, 's évenként a' pénztár' álla-
potjáról jelentést tesz.

12. §. A' pénztárnok mellé adatik egy *ellenőr*, kinél
a' pénzláda' egyik kulcsa áll, a' számadásokat beadás előtt
megvizsgálja, 's rendben találván, a' pénztárnokkal együtt
alá is írja.

13. §. A' tagok titkos szavazás' útján általános több-
séggel választatnak.

14. §. Minden újonan választott tag egy a' pártfogó,
elnök, 's titoknok által aláírt oklevéllel tiszteltetik meg.

15. §. Az elnökök, igazgató, titoknok és segéde, a'
gazdasági választmány, valamint a' pénztárnok és ellenőre
mindenkor három évre választatnak a' tagok' sorából, tit-
kos szavazással, ezeknek szinte általános többsége által.

16. §. Az újon választott tag egy társ által vezetetik
be az alkalomhoz mért beszéddel, mellyre a' bevezetett vá-
laszol, 's helyét egy, a' társaság' munkálkodási körébe e-
ső, előadással foglalja el.

17. §. A' társaság' tagjainak fizetés nem jár. Évdíjt csak a' titoknok és pénztárnok fognak húzni, mihelyt a' pénztár' ereje enged.

18. §. Külön megbizásokért a' tagoknak tiszteletdíj szabathatik.

HARMADIK CZIKKELY.

Ülések.

19. §. A' társaság havonként rendszeren egyszer tart ülést. Tárgyai:

1. *Előadások*; különösen a) a' szépirodalom' köréből vett bármely tárgyak' philosophiai, történeti, vagy bírálati fejtegetése, b) a' társaság elébe terjesztett szépirodalmi művek, vagy c) más nemzetek' jeles szépirodalmi műveiknek művészi fordításai, valamely tag által elméletileg és bírálatalilag bevezetve.

2. Az ekép szőnyegre került tárgyakról élő szóval folytatandó tudományos *értekeződés*.

3. *Könyvkiadások'* tárgyalása.

4. *Jutalomfeladások'* kitüzése, 's az ezekre érkezett munkák' megvizsgálása és a' bírálók' tudósításai nyomán elítélése.

5. *Választások*, tagok' bevezetése, meghalt társak felett tartandó emlékbeszéd.

6. A' gazdasági ügy' igazgatása.

20. §. *Nem tag* is terjeszthet elő a' társaság' körébe tartozó dolgozatokat, 's ez iránt az igazgatóval értekezhetik.

21. §. A' társaság évenként rendszeren egy köz vagy nyilvános ülést tart, és pedig Kisfaludy Károly' tiszteletére, a' mennyire lehet, február' 6-kán, mint az elhunyt-nak születése' ünnepén.

22. §. E' rendes köz ülésnek, mellyel minden társasági év befejeztetik, tárgyai az alkalomhoz szabott beszédek kivül: valamely a' társaság' kebelében készült szépiro-

dalmi mű' előadása, Kisfaludy Károly', valamint más jeles költők' és költői műveik' méltatása, 's a' társaság' elhunyt tagjai' emlékezetének megütlése; a' kiadott 's újra kitett jutalmak' hirdetése, néhány pályamunka' egészbeni vagy töredékes előterjesztése, a' társaság' munkálkodásai 's pénzügyéről szóló jelentés.

23. §. A' körülményekhez képest rendkívüli köz ülés is tartathatik, a' társaság által minden esetben meghatározandó időben, körébe eső előadásokkal.

24. §. Hogy ülés tartathassék, legalább hét tag, és köztök a' titoknok vagy segéde' jelenléte mulhatlanul szükséges; a' rendes elnökök' jelen nem létében korelnök választatik.

NEGYEDIK CZIKKELY.

Jutalmak.

25. §. A' *jutalmak'* tárgyai:

1. A' szóló művészetek' elméletét, történetét 's azzal összeköttetésben levő kérdéseket illető érdekes feladások.

2. Bármelly nemei a' szépirodalmi műveknek.

3. A' szépirodalmi művek' művészi fordításai.

26. §. A' jutalom a' többi közt legjobb munkának mindig kiadatik.

27. §. A' pénztár' kedvező állapotjában *másod jutalom* is csatoltathatik bármelly feladáshoz.

28. §. A' koszorúzott és dicséretes művek' megjelenését a' társaság eszközli, 's azokból a' szerzők húsz példányt nyernek.

29. §. A' pályamunkák' kéziratjai az intézet' levéltárában maradnak.

30. §. Tagja az intézetnek jutalomért nem vihat.

ÖTÖDIK CZIKKELY.

Nyomatások.

31. §. A' társaság közzé teszi:

1. Évenként munkálkodásairól, a' jutalmak' ügyéről, 's pénztára' állapotjáról szóló hivatalos *jelentéseit*.2. *Évlapjait*, az' intézet' történetei 's ülései' tárgyaival.3. A' nyomtatásra érdemesített *pályamunkákat* Évlapjaiban, vagy önállólag.4. *Magyar Szépirodalmi Szemlét* a' kor' változó szükségéhez képesti füzetekben.5. *Kisfaludy Károly'* munkáinak csinos és hibátlan kiadásait igyekszik eszközölni; valamint, pénztára' ereje megengedvén, a' magyar szépirodalom' más *jeles írói új kiadásait is*.6. A' társaság, körébe tartozó, elébe terjesztett és helyeslést nyert *munkák' kiadásait* vagy maga eszközöl, vagy más módon aláírással, ajánlással stb mozdítja elő megjelenhetősöket; mindennemű kiadásait pedig a' szokott könyvvizsgálat alá terjeszti.

HATODIK CZIKKELY.

Pénztár.

32. §. A' társaság' pénzforrásai következők:

1. Az álapítóke' kamatai.

2. Azon pénz, melly Kisfaludy Károly' munkáiból tiszta haszonként jött és jó be.

3. A' társaság' egyéb mutatóvnyaiból keletkező haszon.

4. Buzgó hazafiak által tett alapítványok' kamatai.

5. Az évszámra aláirt segédpénzek.

6. Mindenféle adakozások.

33. §. A' pénztár a' gazdasági választmány' felvigyázása alatt áll.

34. §. A' gazdasági választmány' elnöke a' pénztárt néha véletlenül is megvizsgálja.

HETEDIK CZIKKELY.

Szabályalkotás.

35. §. Valahányszor a' társaság szabályai' módosítása' vagy bővítésének szükségét látná, — az első §-t mint változhatatlant ide nem értve — e' változtatásokat legfelsőbb helybenhagyás végett a' pártfogó' útján fel fogja terjeszteni.

Ezek után hozzá fogván az ülés a' kitüzött pártfogó-választáshoz, JÓZSEF NÁDOR Ő Fenségében öszpontosult a' köz ohajtás, kihez, a' kegyes elfogadás végett, azonnal felírás is intéztetett.

— A' társaság által 1844-ben kitüzött következő szépműtani feladásra:

Adassék elő: millyennek kellene a' korszerű eposnak lennie? A' gépek (úgy nevezett machinák) használhatók-e, vagy milly módosítással; 's ha épen nem, mi lehetne azok' pótléka, hogy nagyszerűségét, mellyel a' regényen fölül áll az epos, korszerűség mellett is, fentarhassa.

azon évi november' 20-ig, mint határnapig, három pályamunka érkezett, illy jelmonddal:

1. Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.

Hor.

2. Köszörű leszek.

3. Nehéz pályán szép küzdeni.

Bajza.

Az ugyan akkor kitüzött szép művi feladásra:

Kivántatik a' magyar történetekből vett valamely szakasz' vagy jelenet' prósai leírása, mellyben, a' tények' hitelessége mellett, a' művészi előadásra legyen fő figyelem.

Öszvesen tizenhat mű küldetett be, illy czímek és jeligék mellett:

1. *Bécsi napok.* Dedicálom ez munkámat a' magyar nemzetnek *) *G. Zrínyi Miklós.*

2. *Sziget.* Bukjam bár, de vívtam.

3. *Vértanu.* Neked élni kell, o hon. *Kölcsey.*

4. *Az utolsó Árpád.* A' múlt' kárpitját szellőztetem. *Jósika Miklós.*

5. *Köszeg' ostroma.* Mint egykor Köszeg' polgári keltenek stb. *Garay.*

6. *Tatárvilág.* Szánd meg, isten, a' magyart.
Kölcsey.

7. *Várnai gyász ütközet.* Ego Varnam clade notavi.

8. *Cilley Ulrik és Hunyadi László' halála.* Veritas odium parit.

9. *Első zavar a' magyar trón miatt.*

Bék vagy háboru jobb? Maga e' szók' végzete mondja:
Bék a' hazában ék: háboru' vége boru.

10. *Árpádszék' elfoglalása.* Multa renascentur, quae iam cecidere.

11. *Mária királynő' története.* Asszony trónra nem való.

12. *Nyolczvankét év Magyarország' történetéből.* Ujjaim csak nefelejtset szednek. *Kölcsey.*

*) Mellesleg jegyezzük meg, hogy Zrínyinél „nemességnek“ van.

13. *Lónyai Anna*. Nincs pályabér, csak honfi érzetem.

14. *Zápolya János és I. Ferdinand*.

Kiben szándék és erő,
Az lesz győztes és nyerő.

G. Teleki F.

15. *A' két Batthyány*. Nie ward noch bei grossen Thaten der Batthyány Nahme vermisst, seit das Kreuz in Ungarn steht.

16. *II. Lajos és a' mohácsi ütközet*. Nemzeti nagylétünk' nagy temetője Mohács. *Kisfaludy K.*

A' szépműtani pályamunkák' vizsgáloívá, titkos szavazás' útján *Lukács, Schedel, Szontagh*; a' szépműviekévé *Bajza, Bártfay* és *Czuczor* választattak.

— A' biztosságok január' 28. adák elő véleményeiket, mint itt következnek.

Tudósítás

az 1844-ben kihirdetett szépműtani feladásra érkezett pályamunkákról.

A' Kisf.-Társaság a' mult évben ezen feladatot tűzvéni ki: „*Adassék elő: millyennek kellene a' korszerű eposnak „lennie? A' gépek (úgy nevezett machinák) használhatóké, vagy milly módosítással; 's ha épen nem, mi lehetne azok' pótléka, hogy nagyszerűségét, mellyel a' regényen fölül áll az epos, korszerűség mellett is föntartassa? „hassa? „erre azon tapasztalás birta, miszerint az epos, melly a' régibb korban a' költészetnek fő ágát képezte volt, napjainkban úgy szólván korszerűségét elveszté, elveszté pedig azért, mivel a' kitisztúlt vallás mellett a' régi gépezet használhatatlan, 's nem könnyű helyébe újat 's olytatenni, melly a' mellett hogy az olvasók' hitében alapot nyerne, egyszersmind a' régi gépezettel, költői érdekre nézve, kiállhatná az összehasonlítást. Vagy tán korunkban már*

minden gépezet lehetetlen 's felesleges; az újkori epos egyedül az által különböztette meg magát a' regénytől, hogy az kötött, ez pedig kötetlen beszédben adatik elő?

Ezen kérdésekre a' kitűzött határnapig beküldött három pályamunka következőleg felel.

Az 1-ső számú, mellynek jelmondata: „*Pictoribus, atque poetis quodlibet audendi semper fuit aequa potestas. Horatius.*“ megkülönböztet a' bírálók' véleménye szerint helyesen háromféle gépezetet: 1. a' mythologiait, 2. a' szellemek- 's rémekét, 3. a' tündérvilágít; az elsőhöz a' régi görög, római, scandinaviai és hindu isteneket számítván, a' másodikhoz a' keresztény hit' túlvilági lényeit, a' harmadikhoz a' tündéreket, de mind a' három osztályt mint most már nem korszerű elvetvén, helyette az *eszmék és fogalmak' egyedítését és személyesítését' ajánlja.* Szerinte korunkat eszmék mozgatják 's ezeket kell a' költőnek is használni, hogy hőskölteménye lehető legnagyobb hatást tehesen. Kísérletet is tesz némely eszmék' személyesítésével, de azok' jellemzésében bírálók' véleménye szerint nem szerencsés. Egyébiránt ezen testesített eszmék, melyeknek használása azonban nem új találmány, a' régi gépezetet nehezen pótolhatnák, mert azoknak egyedileg és cselekvőleg fellépése az olvasók' hitében szintolly kevésbé lenne alapot, mint a' régi isteneké, 's ennél fogva azok, úgy mint ezek, korunkban költői czifránál egyebeknek nem tekinthetők, 's az eposnak nagyszerűséget és fenséget nem kölcsönözhetnek. A' munka, rövidsége mellett is, figyelmet fordít az eposnak mind a' három nemére, a' komolyra, vígira és regényesre, de mindnyáját csak futólag érinti; nyelve és előadása nem eléggé szabatos és világos.

A' 2-ik számú 's illy jeligéű: „*Ergo fungar vice coctis, acutum reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi. Horatius de arte poet.*“ a' tárgyat legbövebben fejte-

geti. Minda' mellett a' regényes eposnak mellőzésével csak a' komolyat és vígat veszi tekintetbe. Szerinte bármely mythologiának alkalmazása időnkben már helytelen volna; gépezet azonban nem nélkülözhető, de ez korunkbeli eposokban másból nem állhatna, mint az egy élő istenből, angyalokból és a' honszellemből, mellyet szerző' véleménye szerint a' magyarok' istenében kellene személyesíteni. Hogy ez utóbbi milly helyet foglaljon el az ajánlott keresztény gépezet' hierarchiájában, az iránt szerző nem nyilatkozik. A' szenteket, nehogy ezek mintegy félistenek' szerepét láttasanak vinni, mellőzni kívánja. Hibája ezen munkának a' biztos vezérfonál nélküli fejtegetés, és a' keresett, érthetetlen, mert meg nem magyarázott, új szavakkal tarkított, különben is kuszált előadás.

A' 3-ik számú, illy jelmondatú: „*Nehéz pályán szép küzdeni. Bajza*“ némelly hiányai mellett is legtöbb jelességgel bir. A' korszerűséget más értelemben veszi mint a' társaság kitűzött jutalomkérdésében. A' szerző tárgyilagos korszerűséget ért, melly a' költeményben festett nép' és kor' erkölcsi, műveltségi és társasági állapotainak kellő felfogásában 's hív előadásában áll, mi magában igen helyes, de különbözik azon alanyi korszerűségtől, mellyel a' műnek birnia kell, hogy az újkori olvasó érzeteivel, izlésével 's gondolkodásmódjával öszhangzásba jöhessen, 's így kívánt hatását tegye, melly utóbbi korszerűség' kellékeinek fejtegetését a' társaság kívánta volt. Ennél fogva a' kérdéses pályamunka' szerzője az illető eposban leírt történet' korának hitét inkább mint a' magunkét vévén tekintetbe, a' gépezetet csak olly hőskölteményben véli alkalmazhatónak, mellynek cselekvénye Krisztus előtti időbe esik. Onnan korunkig azt egészen elhagyandónak hiszi, fenmaradván szerinte az eposnak kötött beszéde 's a' képzelődés' magasabb szárnyalása, melly azt a' regénytől eléggé megkülönbözteti. E-

gyébiránt ezen pályairat egyedül a' komoly eposról szól, nem tekintvén sem a' víg, sem a' regényes hőskölteményt. E' részben tehát nem felelvén meg teljesen a' kitűzött feladatnak, e' munka más részről ennél tovább terjeszkedik, mert úgy szólván rövid teoriáját adja az eposnak, mellyben az epicus irodalomnak ismeretét tanusító, többnyire helyes és józan nézeteket fejt ki, szabatos és csinos nyelven. Minél fogva ezen munkát mind jutalomra, mind kinyomtatásra ajánljuk, nem úgy mint a' pályakérdésnek kielégítő megoldását, hanem mint egy magában becses széptani értekezést, mellynek közzététele irodalmunk' ezen ágát némileg gazdagítandja. Különösen megemlítendőnek hiszszük azonban, hogy a' szerzőnek azon ítélete, miszerint koszorús költőnknek 's tisztelt tagtársunknak Vörösmarty Mihály-nak „Zalán' futása“ czimű hőskölteményét az Iliasz mellé, 's minden egyéb eposok elejébe teszi, noha azt magunk is a' magyar irodalom' egyik díszének tartjuk, még is véleményünk szerint inkább hazafiúi lelkesedés', mint hidegen fontoló criticus ész' szüleménye; kinyomatás' esetére tehát a' szerzőt az illető helynek, mint különben is a' kérdésre sehogy sem tartozónak, kihagyására vagy módosítására felszólítani ajánljuk.

Feladásunkat, úgy hiszszük, csak félig teljesítenők, ha, miután véleményünk szerint a' három pályázó közül egyik sem oldotta meg kellőleg a' kérdést, saját nézeteinket e' tárgyról elhallgatnók; ezeket előadnunk pedig reánk nézve annál szükségesebbnek tartjuk, nehogy a' dolog' érdemére nézve az egyéb jelességei miatt jutalomra 's kinyomtatásra ajánlott munka' szerzőjével egyet érteni láttassunk. Ha a' pályázó a' feladott jutalomkérdést egész terjedelmében szemügyre veszi, mellynél fogva nem csak a' komoly, hanem a' víg epossal a' regényest is tekintetbe kellett vennie, 's a' mellett el nem feledi mikép a' szépművekkel foglalkodó aestheticus elméletét eredetileg nem teremti, hanem azt e-

gyedül a' classicus művek' szorgalmas tanulásából merít-
 heti, a' lángész teremtvén a' szabályt, mellyet a' műértő
 művéről lefejt; ha mindezt meggondolja, a' gépezet' nél-
 külozhetése iránti itéletét olly könnyeden ki nem mondja.
 Glower' Leonidását kivéve, ha nem csalódunk, nincs az e-
 egész eposi irodalomban példa, hogy nagyobb hősköltemény-
 ben gépezet nem használtatott volna. A' költészet' köre
 nem csupán a' valóság, hanem minden képzelhető; túl az
 érzéki világon tündérest szül szintazon joggal, csak magá-
 ban valószínű legyen. Istent és angyalokat, tündéreket 's
 allegorikai személyeket, vagy az eszmék' személyesítését,
 a' komoly, víg és regényes eposból számúzni annyit tenne
 tehát, mint a' hőskölteményt felsőbb eszményi világtól
 megfosztva, prosai valóságra szorítani, annyit tenne mint
 magát ellenmondásba hozni az összes eposi classicus iroda-
 lommal, tehát a' költői lángésszel, 's olly remek művek-
 kel, mellyeknek a' műphilosoph törvényeket nem szabhat,
 mellyekből ennek elméletét merítenie kell.

A' regény és epos különbségét nem csak abban látjuk,
 hogy amaz prosában, ez pedig versben adatik elő, hanem
 szűkebb és tágasabb körökben is: a' regény' tárgya em-
 ber és világ; ember a' kunyhótól a' trónig, az epos ellen-
 ben átkarolja az egész mindenséget, a' láthatót 's a' látha-
 tatlan eget és földet. Itt a' költő világnézete' tetőpontján
 ragyog; de itt találtatik a' legnagyobb nehézség is, mely-
 lyel az újabbkori epicusnak küzdenie kell. A' keresztyén
 vallás' istene szellem, mellyet gondolni, észszel felfogni le-
 het ugyan, de személyesíteni, megérzékíteni nem. Mind a'
 melletti, míg a' keresztyén vallás a' néphitben erősen gyö-
 kerezik, az epicus a' legfelsőbb lényt, sőt az angyalokat is,
 mint parancsainak véghezvivőit, nemcsak használhatja, de
 véleményünk szerint nem is nélkülözheti, mert összes vi-
 lágnézetében eget és földet egyesítvén, egy legfelsőbb lény-

nek, jelenkorunk' felfogása szerint is, sokkal észszerűbben tulajdoníthatja a' történetek és események' vezérletét, mint a' vak fatumnak, ámbár nem tagadhatni, hogy ezen legfelsőbb lény személyesíthető nem lévén, gépezetének olly positiv beavatkozást a' cselekvénybe nem adhat, mint a' régi költők' hőskölteményeikben. Az isten és angyalok csak mint a' legfelsőbb ok és gondviselés', mint a' költői igazság' kiszolgáltatói jelennek meg ; ellenben annál szabadabban mozoghatnak az emberek, mi korunk' felfogása szerint szükséges is, mert szabad fejlődés egyedben, nemzetben és az emberiségben korunk' jelszava. Ha továbbá, mint kell, a' fenlevő eposi remekműveket tekintetbe vesszük, még a' tündéreket 's az eszmék' személyesítését sem küszöbölhetjük ki a' hősköltemény' köréből, a' víg és regényesből még kevésbé mint a' komolyból, mert ez által az egész tündérvilágot, mellyben mozognak, megsemmisítenők. Azonban annyi itt is igaz, hogy az újabbkori epicus költő bármelly nemével a' gépezetnek csak óvakodva bánhatik, 's annak költeményében olly tágas hatáskört, olly közvetlen 's gyakori befolyást nem engedhet mint a' régi költő, ki hallgatóinál 's olvasóinál gyermekded hitre talált, melly minden csodálatost engedékenyen elfogadott.

Végül talán szükségtelen is kijelentenünk, hogy a' mondottakat, nem úgy mint a' kérdést végképen eldöntő ellenvetést, czáfolatot 's bírálatot nem szenvedő igazságot, hanem csak mint igénytelen egyedi véleményt kívánjuk tekintetni, melly felett ítélni nem csak a' tisztelt társaságnak, de bárkinek is a' közönségből, teljes szabadságában áll.

SZONTAGH GUSZTÁV.

SCHEDÉL FERENCZ.

LUKÁCS MÓRICZ

mint jegyző.

Az ülés ez előadás' következtében a' jutalmat a' III. számú pályamunkának kiadatni, 's azt az Évlapokban ki is nyomtatni rendelte. Az illető jeligés levél' felbontása után kitetszett, hogy a' szerző

BANGO PÉTER,

házi oktató Aradon.

Tudósítás

az 1844-ben kihirdetett szépművi feladásra érkezett pályamunkákról.

Midőn a' Kisfaludy-Társaság a' mult évben ezen feladatra tűzött ki jutalmat: „*Kivántatik a' magyar történetekből vett valamelly szakasz vagy jelenet' prosai leírása, mellyben, a' tények' hitelessége mellett, a' művészi előadásra legyen fő figyelem*“ elég világosan kifejezte ohajtását. Nem az vala tudniillik czélja, hogy a' történettudományt buvárkodások' eredményeivel gyarapítsa, hogy nem ismert tények és adatok' napfényre hozatalával magának a' tudománynak eszközöljön gazdagodást; hanem az, hogy iróinkat általában művészbib előadásra serkentse, különösen pedig a' történetirási előadás' parlag mezejének mivelésére adjon ösztönt és alkalmat. Nem várt tehát tárgy-, hanem formabeli újságot; várt régi dolgokat új alakban, várta a' tudottakat művészileg egybeállítva: ámbár más részről meg kell vallani, hogy ha valaki a' történettudomány' mezején egészen új fölfedezést tesz vala, 's azt a' kivánt fő kelléknek megfelelőleg adja elő, irata kétszeres becsű fogott volna lenni. Az előadás' bája, művésziessége, volt tehát az, mire e' jutalom kitűzetett.

E' szempontból tekintve a' beérkezett tizenhat pályá-
iratot, alulírtak, figyelembe véve Czuczor Gergely bíráló

tag' irásban beküldött véleményét is, őszintén megvallják, hogy előadási tekintetben kielégítő pályairat egy sem érkezett be. A' pályázók' nagyobb része a' jutalomfeladat' célját nem fogta fel, egy része félre értette, néhánynak pedig sem ereje, sem fogalma nincs művészi előadásról. Hosszadalmasság, áradozás, szónoklati dagály, üres czifrázatok, gyermekies kép- és hasonlatvadászás bélyegzik nagyobb részét ez iratoknak. A' tárgy' választásában is némi szűkkörű szegénység mutatkozik; igen régi szokott hurok pengettetnek, mintha a' magyar történetírónak nem volna fontosabb és érdekeseb tárgya, mint a' mongol pusztítás, Mohács vagy Várna' vésznapjai felett keseregni, 's mintha a' magyar historia nem volna elég gazdag olly tárgyokban, mellyeken az ügyes előadó erejét megkísértheti.

A' tizenhat irat között alulírt véleményadók legkitűnőbbnek találták az első számút illy czímmel: „*Bécsi napok*“. E' pályairatnak tárgya is igen érdekes: a' vérpadon elesett Zrínyi, Frangepán és Nádasdi' rémtele korszaka. Szerző ismerni látszik az időt, mellyet ábrázol, ismerni annak embereit. Szerencsés ecsettel festi mindeniket, 's ügyes azok' jellemzésében. Férfias pártatlansággal rója meg benne a' tényező személyeket, legyenek bár magyarok vagy nem magyarok, el nem hallgatva azok' hibáit sőt bűneit sem, kiket kedvenceinek választta ki. Beszéde nemes, méltóságtele, nyelve szabatos, 's egy pár helytelen szóhelyezést kivéve, hibátlan. Sajnálni lehet, hogy szerző olly igen ragaszkodik Sallusthoz és a' tacitusi rövid-beszédűséghez, 's észrevételeiben, okoskodásiban néhánszor egész a' szavakig tapad választott példányaihoz. E' nagy törekvés a' tömött, rövid beszédre oka aztán annak, hogy a' nyelv néha darabos, szaggatott, 's itt ott erőtetés látszik rajta. Ohajtandó az is, hogy szerző az okoskodások' sokaságán irtogasson és rövidítsen, mert ezek fárasztóvá teszik az előadást, ám-

bár más részről dicséretes, hogy szerző' elmélkedései, észrevételei, sokszor igen a' tárgy és viszonyokból folyók és merítettek, elég alaposak is, 's gondolkodó fejre és éles belátásra mutatnak.

Ehhez legközelebb jár a' XVI. és X. számú pályairat; amannak czíme „*II. Lajos és a' mohácsi ütközet*“, ezé „*Az Árpádszék' elfoglalása*.“

Az elsőbbik férfias elbeszélése és ügyes előadása a' mohácsi vésznek, minden azt megelőző körülményekkel, kár hogy kissé száraz, és nyelve hibás. A' másodiknak szerzője azt törekszik megmutatni, hogy az egyenellenség nem eredeti bűne a' magyarnak, hanem annak magvait a' pápák és egyház' férfiai hintették el a' nemzetbe. A' megmutatás aligha sikerült, azonban a' képek, mellyeket e' célra szerző a' magyar történetekből szedve össze állít és fest, lelkesen vannak adva, kivált azon színezés és árnyéklát, mellyben Robert Károly, Gentilis, Apor László és Trencséni Máté ábrázoltatnak, nem ügyetlenül tartvák.

A' többi tizenhárom pályairat részint minden criticán állúli, részint kevés figyelmet érdemlő.

Véleményadók megjutalmazandónak a' *Bécsi napok* czímű művet vélik; ama két felebb kijeleltet pedig dicsérettel említendőknek. Pest, januar' 24. 1845.

BAJZA JÓZSEF.

BÁRTFAY LÁSZLÓ.

Ennek következtében a' jutalom a' *Bécsi napok* czímű történetrajznak íteltetett oda, 's az az Évlapokban kiadatni —; továbbá a' XVI. mellynek czíme: *II. Lajos és a' mohácsi ütközet*, 's a' X. számu: *Az Árpádszék' elfoglalása*, dicsérettel említetteti határozottak.

Felbontatván az illető jeligés levél, az a' következő nevet nyilvánítja:

FÓNYAD ISTVÁN *).

— Hátra van, hogy a' *személyzeti változásokról* szóljunk. Mindenek előtt említendő itt azon veszteség, mellyet a' társaság, tagjai' sorában, a' magyar költői irodalom' egyik legfényesebb csillagának leáldozta által, szenvedett. T. i. october' 28. húnyt el, hetvenkét éves korában Kisfaludy Sándor, ki a' magyar lyrai költészetet első tette függetlenné idegen szellemi 's technicai formáktól, 's annak önálló nemzeties fejlődésére a' leghatalmasb rúgót, 's a' legszebb példát adá. Az ő nevét hervadhatatlan dicsőség fogja ragyogtatni irodalmunk' egén!

Bejelentvén april' 21. az igazgató a' *titoknok*nak hosszabb időre külföldre utaztat, ideigleni titoknokul Garay János helyettesítettet.

Továbbá, lefolyván october' 12. az elnökség és igazgató' hivatalviselésének három éves tiszti köre, a' helytartó elnök a' maga, 's a' távollevő elnök', valamint az igazgató' nevében is leköszönt, mire azonban a' januárban, midőn a' többi tisztviselő' ideje is lejárand, tartandó általános választásig mind a' három hivatalnok megmarasztatott. 'S így ez ügy csak jan.' 28.

*) Később *Szilágyi István* úr, kinek okai voltak álnév alá rejtezni, 's ki az *Évlapok'* olvasói előtt többszöri szerencsés pályázásiról ismeretes, bizonyította be szerzőségét.

1845. vétetvén érdemleges tárgyalás alá, az illetők' el-
távoztá után, titkos szavazás' útján *elnökül*

B. JÓSIKA MIKLÓS,

helytartó elnökül

SCHEDIUS LAJOS,

és igazgatóul

SCHEDEL FERENCZ,

nagy szótöbbséggel, ismét elválasztattak. A' *titoknok'*
hivatalideje még nem járván le, választás alá nem e-
sett; *segédtitoknokká*, miután Nagy Ignác magát az
előrement tanácskozmányban felmentetni kérte, szin-
te titkos szavazás' útján, tetemes többséggel,

GARAY JÁNOS

választatott; így *ellenőrül* újra

BÁRTFAY LÁSZLÓ;

vége a' *gazdasági választmány* változatlanul megha-
gyatott.

Az 1845-ki határozat' értelmében*) tartott tanács-
kozmány' tudósítása' nyomán a g v á l a s z t á s h o z f o g -
ván a' társaság, szinte január' 28.

CSÁSZÁR FERENCZ

és

SZIGLIGETI EDVÁRD,

február' 4. pedig

KUTHY LAJOS

választattak el, mindenik tetemes szótöbbséggel.

*) Lásd felebb a' 22. lapon.

Vége a' *pénztár*' gondviselése' felvállalására, Nagy Ignác erről is fel kérvén magát mentetni, Császár Ferencz határozott megkérteni.

— A' febr. 4. volt ülésben fejlett ki azon nézet, hogy a' társaság' jövődjé' tekintetéből ohajtható lenne a' szabályok' 5-d. pontját, melly szerint „a' *tagok*' száma meghatározva nincsen“ oda módosítani, hogy e' szám *negyvenben alapítassék meg*. Melly okért ez iránt pótlólagos folyamodás határozott Ő Felségéhez intézteni.

— A' *pénztár*' ügyét illetőleg, hálával kell itt kiemelnünk *Bartay Endre* nemzeti színházi igazgató úr' küldeményét 80 ft 22 krban cp, mellyet a' febr. 6-d. volt színi előadásból *), mint a' tiszta bevétel' felét, juttatott a' társaságnak, a' tőke' nevelésére; továbbá főmélt. herczeg *Batthyány Fülöp úr*' alapítványát 100 pftban, 's *Fáy András* munkás tagét 50 pftban.

— A' nyolczadik köz ülés 1845. február' 6. tartott, ns. Pest vármegye' nagyobb teremében, dél előtti 10½ órakor, szép számu közönség' jelenlétében. I. Megnyitotta azt az elnök az alább VIII. sz. alatt álló beszéddel. — Ezt II. követte a' segéd titoknok jelentése a' mult évi munkálatokról 's a' *pénztár*' mi-benlétéről, mellyek közöl, az ismétlések' elkerülése végett, csak az utóbbit vesszük fel.

*) L. felebb a' 46. 47. ll.

J e l e n t é s

a' pénztár' állapotjáról febr. 6. 1845.

I. T ö k e.

Pengő ft. kr.

1—30. mint a' mult évben (l. felebb a' 42. lap.) .	3270	—
31. Az 1844. febr. 6-ki színházi jövedelem . . .	80	22
32. Herczeg Batthyány Fülöp' alapítványa . . .	100	—
33. Fáy András' alapítványa	50	—

Összeg 3500 22

2. B e v é t e l.

Arany pft. kr.

1. Pénztármaradék 1844. febr. 2-ről	1	287	24½
2. Kamatokból	210	12	
3. Pártoló tagok' segédpénzeiből és adományokból:			
1. Pakassi-Horváth Anna bárónő 1843—5-re	10	—	
2. Ifj. Reviczky István 1844—5-re	3	—	
3. Boronkay-Vass Klára 1844—5-re	4	—	
4. Szirmay-Szulyóvszky Teréz 1844—6-ra	8	—	
5. Richter Alajos jászai prépost 1844—5-re	4	—	
6. Vass József szegedi tanító 1844—5-re	4	—	
7. Rába Antal 1843—5-re	8	—	
8. Pápai casino 1843—4-re	4	—	
9. Vermes Illyésé szinte	4	—	
10. Forintos Jánosé szinte	4	—	
11. Péczely Józsefné 1843—5-re	8	—	
12. Debreczeni casino 1843—5-re	8	—	
4. Lefizetett alapítványokból	230	22	
5. Fölmondott tőkékből	600	—	
6. Eladott könyvekből	135	—	
7. Elegy bevétel	15	19	

Összeg 1 1,547 17½

3. Kiadás.

1. utalmazásokra 's tiszteletdíjakra	301 24
2. Kamatozás végett kiadott tőkék	798 52
3. Nyomtatásokra és könyvkötésre	48 57
4. Elegyekre	28 40

Összeg 1177 53

4. Pénztármaradék.

	<i>Arany pft. kr.</i>
1. Kész pénzben	1 415 27½
2. Kamattartozékban	46 —

Összeg 1 415 24½

Pesten, a' társaságnak 1845. febr. 6. tartott üléséből.

SCHEDER FERENCZ, m. k.

igazgató.

GARAY JÁNOS, s. k.

segéd titoknok.

Következtek: Bucsu irótársaimtól elegia *Kis János* m. tagtól, előadva *Schedius Lajos* h. elnök által, ki azt kérte a' hallgatóságtól, hogy e' szózatot vennék egyszersmind az ő részéről is bucsunak a' nyilvános pályától. Az e' költői szózat, 's tiszteletre méltó agg előadója által egyiránt meghatott közönség' hangos éljene kísérte a' tisztelt férfit helyére vissza.

Az Ilmérek, történeti novella b. *Jósika Miklós* elnöktől, előadva *Tóth Lőrincz* m. tag által.

Hogyan lehet könnyen meggazdagodni? satira, írva és előadva *Szekács József* m. tag által.

Az idei verseny' mibenlétéről szóló titoknoki jelentések.

Az új jutalomtételek' kihirdetése:

I. Szépműtani feladás.

Egyfelül a' nagyinak és fenségesnek fogalma da-
gálylyal 's hamis pathossal, másfelül a' népiesé az al-
jasnak fogalmával gyakran összezavartatván: hozas-
sanak e' fogalmak elméletileg tisztába, 's honi iróink-
ból vett példákkal világosíttassanak.

Jutalma 15 darab arany.

II. Szépművi feladás.

Készíttessék hazai tárgyú víg epos.

Jutalma 25 darab arany.

Mind két rendbeli pályamunkák' beküldésének
változhatatlan határnapja f. évi november' 20-dika,
mikor azokat névrejtő jeligés levelkék' kíséretében a'
társaság' titoknoka veszi által.

Költ Pesten, februar' 4. 1845.]

GARAY JÁNOS m. k.

segéd titoknok.

Ezek után *Vörösmarty Mihály* m. tag' Hym-
nusa, *Székács József* m. tag által előadva, rekesztette
be, a' jelenvoltak' élénk helybenhagyása' jelei közt,
az ülést; melly után e' Hymnus' nyomtatványai szét
is osztattak.

— Ez évben is egy, a' *nemzeti színház'* orszá-
gos igazgatója, gróf *Ráday Gedeon* úr által a' társa-
ság' javára engedményezett *színi ünnep* rekesztette be
e' napot. Az előadások' rende ez volt: 1. *Thern Ká-
roly nyitánya* „*Tihany ostroma*“ című új 's még e-

lőadatlan énekes játékából. 2. *A' magyar szinköltészet' apotheosisa*, előjáték egy felv. két szakasszal Garay Jánostól, zenéje Thern Károlytól. 3. *A' kéreők*, vígj. 3 felv. Kisfaludy Károlytól. A' vígjáték előtt 's után Galanthai *Balog Lőrincz* táblabíró „a' jótékony cél iránti tekintetből két hegedűversenyt adott elő. 4. *Eprészleány*, romancz Kisfaludy Károlytól, szavalva Lendvay által, 's tizenkét némaábrázolattal kísérve, Fánacsy Lajos' rendezése mellett. A' díszesen kivilágított színház teli volt. A' tiszta jövedelem' fele a' társaságnak adatott, miről a' jövő év' történeteiben.

II.

TAGOK' MUNKÁLATAI.

I.

KÁRMÁN ÉS FANNI' EMLÉKEZETÖK.

OLVASTA

A' KISFALUDY-TÁRSASÁGBAN, MART. XXV. M. DCGG. XLIII.

D. SCHEDEL FERENCZ.

URAK! Nemes tiszte a' maradéknak az atyák' tetteit a' jövendőségnek általadni, felköltèni a' feledékbe sülyedtek' emlékezetét, 's a' hálát, mellyel egy részvétlenebb kor adósa maradt az érdemnek, habár csak tisztelő emlegetéssel is, lefizetni. 'S midõn e' nemét a' felsõbb igazságtételnek teljesítjük, mert nem csak azt teszszük mit erkölcsi érzésünk paráncsol, hanem azt is, mit a' köz ügy' érdeke kíván: mert semmi sem hat buzdítóbban, semmi nem emelõbbben azokra, kik nemzetõket szolgálni készülnek, mint annak látása, hogy a' h'vet, ha, míg él, elhangzik is neve a' mozgalmas élet' zajában, a' holtnak sírkeresztjétõl az elismerés' koszorúja el nem marad.

Egy olly író' emlékezetét kívánom ma Önök előtt feltámasztani, ki jóval megelőzve korát lelkeségben, izlésben, az állapotok' tiszta felfogása 's a' teendők' világos érzetében, arra volt rendelve, hogy egy új szellemi mozgalomnak ne csak ébresztője, de vezetője is, egy új, sajátlag nemzeti és önálló irány' képviselője legyen, ha egy szerencsésb végezet éltét hosszabbran nyújtja, 's véle azon jelesek' számát, az Ányosok és Szentjóbiak, a' Daykák és Csokonaiak' serégét idő előtt nem szaporítja, kik, mielőtt csillagai lehettek értelmességünk' egének, az utókor' fájdalmára, leáldoztak; kiről, mint ezekről, sajnosan mondhatjuk ma és mindenha:

Hunc populo tantum monstrarunt fata.

Visszahelyhetem magamat, Tekintetes Társaság! az 1794. évbe, 's egy kisded egyesületet látok keletkezni Pesten, mellynek tagjai Kármán József ügyvéd, Pajor Gáspár orvos, és a' széptannak kevéssel az előtt kinevezett kir. tanítója, kit benső szívbeli örömmel tisztelünk ma is intézetünk' elnöki székében, Schedius Lajos: mind a' három a' férfúság' reggelében, 's kihez a' vidékről az akkor még név nélküli huszonegy éves Csokonai csatlakozott. Ők az irodalmunkban azon idétt hangadó kassai kör mellett, melly, Kazinczy, Baróti és Bacsányiból, 's így mindannyi különböző, sőt ellenkező elemekből állva, rövid jövendőt ígére, egyesültek, 's rokon erővel újat, új iránynyal alkotandók, egy két áldozni kész nemes hazafi' segedelmével, negyedes irást indítottak

meg, Urania czím alatt, melly leginkább a' nő közönségnek volt szánva. Ha voltak, kik valódi lelkesedéssel, szent tiszteletével a' jónak és nemesnek, férfias szeretetével a' valónak, 's a' szép iránti hő buzgósággal, minden mellékes érdek még a' hír' nem tiltott szomszár nélkül is, lépték pályájokra: az Urania' köre olyan volt, 's ezen felül tudományos készüléte 's izlése által meghivatva kiszámíthatatlan hasznot árasztani a' nyelv és nemzeti értelmiség' ügyére: ha a' köz részvéttlenség által megakasztva, majd azon szomorú nevezetességű események által elbátortalanítva, mik az ébredő irodalom' legszerencsésebb művelőit szabadságoktól megfoszták, 's végre a' halál által, számra ugyan csak egy, de erőre és buzgóságra egész kis sereget érő tagjával megfogyasztva, olly hamar el nem csügged, fel nem oszlik. 'S ezen időelőtt elhúnyt jelesünkről engedjék Önök, hogy ma szóljak.

Kármán József, unokája Andrásnak, fia Józsefnek, a' Ferencz királyunk által megnemesített¹⁾ dunántuli ref. superintendensnek és losonczy pre-

¹⁾ „Nos — ezek többi közt a' nemeslevél' szavai — attentis et consideratis, fidelitate, fideliumque servitorum meritis, fidelis nostri senioris Josephi Kármán, Superintendentiæ Transdanubianæ Helv. Conf. addictorum ord. Notarii, Tractus Palánkensis Senioris, et Ecclesiæ Helv. Conf. add. Losonciensis Ministri, quæ Idem vestigiis Avi, non secus et Genitoris sui, quorum alter penes ecclesiasticum statum in munere Pastoralis, hic vero penes Rem Literariam in Pro-

dikátornak, kiknek neveit irodalmunk' története a' hittani írók' sorában őrzi¹⁾, Szalai Klárától született Losonczon, 1770 körül. Elvégezvén előkészítő tanodáit, Pesten törvényt hallgatott, 's innen Bécsbe ment, hol az egyetemen bővebb kiformáltatást vón, 's a' nagy világ és szebb társaságok' viszonyai és hangjával megismerkedvén, magának barátokat is pártfogókat

fessoratu singulari cum zelo et industria semet exhibuerunt, Bonumque Publici promovere studuerunt, insistendo, penes Scholam Losonciensem inde ab a. 1762. continua serie Munio aequae tam Scholastico tum vero Ecclesiastico pro commodo Reipublicae simul et Privatorum insigniter semper defungendo, prout alias etiam pro quarumvis circumstantiarum ratione, atque occasionum exigentia sacrae praelibati Regni nostri Hung. Coronae, Augustaeque Domui Nostrae Austriae fideliter et constanter exhibuit ac impendit... stb. (a' nemesség Kármán Józsefnek, az atyának, II. Leopold által adatott meg, de az oklevél csak 1792. jul. 26. I. Ferencz által adatott ki).

¹⁾ Kármán András losonczyi prof. volt 1738-ban, midőn fia József, a' mi Józsefünk' atyja, született. Egyébiránt id. József 1794. máj. 13. szenteltetett fél-superintendenssé, 's 1795. apr. 5. halt meg. — Andrástól egy hittani oktató értekezés (Utrecht, 1728) és kétrendbeli halotti beszéd maradt fen; id. Józseftől pedig: Istennel való társalkodás, I. rész Sturmól, II. rész Tiedétől; Ekklézsiái Agenda; Innepekre és köz napokra írott könyörgések; Osterwald' katechismus; 's kéziratban halotti predikációk. (L. Tóth Ferencz: a' helv. v. tartó túl a' dunai püspökök' élete. Győr, 1808. 8-r. 196—201 ll).

is szerzett. A' nagy és örök emlékezetű 1790/1-diki országgyűlés után lejövén Pestre, itt ügyvédi pályára lépett ugyan, de kenyérszakától fenmaradott minden óráit ismeretei' gazdagításában, ízlése' művelésében töltötte, mint azt hátrahagyott kivonatai, jegyzései 's latin és német nyelven vázolt philosophiai írásai tanusítják. Illy férfiú felett, kit a' tudományok és nemzetének szeretete egyiránt lelkesített, nem vonulhatott el a' Magyarországot újjá szülő 1791. év a' nélkül, hogy őt alkotó munkásságra ne buzdítsa az irodalom' érdekében. Az írók azon időben világos öntudat, szilárd irány nélkül dolgoztak, szórott munkássággal inkább mint központosúlva; a' literatura távol állt az élettől, a' közönség kicsiny, a' nők vagy egészen idegenek, vagy legalább olvasni szokatlanok. Így fogta fel Kármán a' maga korát, a' kor' szükségének akart ő áldozni erejével, 's Pajor tanárt szerkesztő társnak meghíván, 1794' elejével az Urania megindult. Philosophiai, 's a' képző művészeteket ismerető cikkelyeket történetiek 's népismertető, költőiket természetrajziak váltogatának fel. Három kötetig folyt a' munka; tovább vinni a' pártolás' hiánya mellett nem engedé egy életmetsző betegség, melly a' fiatal, szép férfit, barátjai' 's a' szép társaságok' örömét, Pestnek Alcibiádját, idő előtt elhervasztván, 1796 ben szüleihez vonúltni kényszeríté, kiknek ápoló karjai közt ifjonti bűnök' áldozatául nem sokára elhúnyt.

Dolgozásai, mellyeket egybeszedve mutatok itt be Önöknek, kivétel nélkül mind az Uraniában lát-

tak napvilágot. Azok tudományos főt, helyes gondolkodót, az élet- és emberi szívben olvasni tudót, készülő ügyes jellemfestőt, az erkölcsi érdek' meleg szószólóját, 's korát megelőzőleg izlés' emberét tanúsítanak. Mint értette meg korát, mutatja azon czikk, mellyel folyóiratát megnyitotta. A' nemzet' csinosodásáról szóló elmélkedésében szintolly mély belátást 's fiatalága' ellenére kiábrándult főt bizonyít a' köz állapotok' 's azok' okainak megítélésében, a' milly bátorságot azok' elmondásában. Mert valósággal, az önbálványzás' azon korában némi erő kivántatott hozzá, kimondani, mikép tudományos csinosodásban elmaradásunk az azóta közönségesen elismert magyar szalmatűzben, tudatlanságunk az ennél rosszabb féltudóság- 's ezzel járnai szokott elbizottságban, alapos készüllet' 's komoly kitérő munkásság' hiányában, a' falusi életen alapvó állati életirányban, 's az írók' kevés becsületében leli fel okait. Nemes haraggal támadja meg a' hizelkedőket, kik a' nemzetet legyezgetik, hol ez azt nem érdemli, 's merészen elébe tartja ennek bünrovását, a' nélkül hogy a' helyzet' és viszonyokban fekvő okokat mellőzné. Ajánlja a' szépség és kellem' érzékének mívelését, de ostromolja azon felszinességet és örök enyelgést, melly irodalmunkba már akkor belopúlt, ostromolja az álköltők' seregét, kik lelketlenségökkel fárasztják olvasóinkat; csapkodja az utánzás' szellemét, első vette észre 's mondotta ki mikép a' jelesb írók is, nem tekintve az irodalom' szükségeit 's a' nemzet' míveltségi fokát, olly műveit ültetik át a' külföldnek, mellyeknek felfogása- 's él-

deletére a' magyar olvasó elkészülve nincs; 's általában öngondolkozást, önálló munkásságot sürget minden alkalommal.

Mint moralista teljes tiszteletünk' adóját érdemli ünnepeltünk. „Szeretet és házasság“ című elmélkedése, az „Új házas' levelei,“ a' „Módi“ című satira, 's meséi, erkölcsi emelkedettsége' egész fényében mutatják fel őtet. Tudva van, milly ledérség hatalmazott el az egyedúri Franciaországból az egész Európára, milly elaljasodás bélyegezte a' forradalom' idejében a' köz erkölcsöket. Kármán' esze és szive felkölt e' romlás ellen, 's a' szomorú végű szabadoságot a' háziság' melegítő fényével állította szembe. 'S mindenütt nem a' rideg szobabölcs, nem a' sanyarú rényszónok, hanem a' hó keblű emberbarát 's a' létünket szépítő érzések' tisztelője 's osztozója szól. A' könyv, mellyből ő olvas, az élet 's az emberi szív, nem a' négy fal' fogyasztó árnyában írott foliánsok.

Tett Kármán próbát a' költészetben is. A' „Fejvesztés,“ mellyet ő dramatizált hazai történetnek nevez, 's melly fájdalom! töredék maradt, az első magyar kísérlet a' kor- és jellemfestésben. Zongor, a' hatalmas kényúr, 's miképen lenni szokott, kényei-
nek rabja, ennek álnok és finom tanácsosa Betécsi; a' divat' asszonya a' „Módi“ című satirában, jeles képek, mellyeket jelenkorunk' bármelley regényköltője örömmel fogadhatna magáéinak. Lássuk a' nevezetes *to*sonak egy kisdéd részét, mellyet rövidség' okáért emelek ki; egész ügyességét csak az egész állíthatja előnkbe.

„Azokban az időkben, a' hol a' fegyver csattogott minden vidékein hazánknak; az a' fegyver, a' melly szint annyiszor csapkodott feleihez, mint szomszéd ellenségeihez, a' hol a' hatalom nyomta az erőtlenséget, a' mikor a' had' zörgéseitől a' szelid tudományok a' setét cellákba vonták meg magokat, a' mikor a' temérdek setétség mindent bélepett, mikor az igazság erő, a' törvénytétel kar és kard, a' törvény szokás vala: ezekben a' szomorú beborúlt időkben, mellyeknek bővebb ábrázolását álltallom, egynehány szerzeteseknél és néhány írástudóknál volt minden tudományok' kincse letéve. A' nyers és erős hatalmasok ezektől kölcsönözték bölcsességüket.

Valkói gróf és Haramvár' örököse Zongor illy házi eszközök nélkül el nem lehetett. Az egy volt Hypolitus prépost: a' másik Betécsi Gábor deák.

Volt ez egy alacsony termetű, zömök, őszben elegyedett, jókorbeli ember, szemei egérkicsinységűek, egy a' másnál nagyobb, és a' kacsongatás, félre tekingetés által kancsalok; szája mintegy gúnyolva félre vonúlt, és titkos jelentéssel mosolygó; földön mászott, és görnyedező derékhajtással szólott; imádni látszott inkább mint tisztelni; helybe hagyott mindent, ellent nem szólott soha, jártas abban a' nagy tudományban: miként kell magát szükségesnek tenni; csak önála nélkül ura el ne maradhasson, nem volt ő kényes a' módok' válogatásában; illetlenséget, alacsonyságot, gonosztságot elkövetett, csak hogy tesszen; csalárd, ártalmas, gonosz, de mindennek igazságos színt adni tudó, a' ki az igazságot csak azért tanulta, hogy azt bátrabban tapodhassa, a' törvényt, hogy annak résein általbújhasson; bajnok társa Zongornak a' poharak között az asztalnál, bajnok társa az fegyvervillóságok között az ütközetben; tanácsok' kútfeje; titkainak osztályosa; indulatinak és tréfáinak egyaránt tárgya,

vezérlője, meghitt barátja; mindég ő látszott tenni áldozatot, és mindég magának áldoztatott; mindég ő látszott eszköz lenni, holott ő tette Zongort céljainak eszközévé; úgy látszott, hogy mindent hagyott magából tenni, és ő tett mindent a' mit akart, és ő tette mindené, a' mivé akarta Zongort. Illy forma vala Betécsi.“

Engedjék meg Önök, hogy még egy mutatványt terjeszsek elő „A' módi“ czimű satirából, vagy erkölcsi rajzból, ha úgy tetszik!

„Terítve van az asztal“ mondja az inas egyszer, a' kinek livrejéből ugyan ki nem lehetett találni bábu-e vagy Hanswurst. Egy két vendégek, kik az asztalhoz voltak hivatalosak, megérkeztek. Mentünk azért az ebédlő szobába.

Oh de elébb hány tükörnek vette az asszony hasznát! most ez a' pántlika állott rosszúl, most amaz. Egy szóval, azt mondja az asszony: „Biz isten úgy vagyok felöltözve mint egy bolondné. Olyan vagyok, hogy mind elszaladnak előlem.“

Ez mennyi részből volt igaz, én nem vizsgálom. Mindazáltal tudom azt, hogy vagyon egy, olyan! elrejtett és észrevehetetlen mód, melly által tudják a' dámák kényszeríteni másokat, hogy ő felölök beszéljenek, azaz: őket dicsérjék.

„Hideg lesz az étel“ mondja végre egy a' vendégek közül. Egy jó, igaz, régi magyar úr, a' kinek a' tehénhúsra több gondja volt, mint az egész nagy világ' politicájára, a' tekintetes asszony' pántlikájára, öltözetjére, és az egész módi' minden bolondságira.

Ez az atyafiságos emlékeztetés felszúrta az magával foglalatoskodó dámát, a' kinek mivel tovább is lett volna

kedve magában gyönyörködni, nem könnyen szenvedte, hogy szeretett árnyékától elszakasztották.

Még is tehát bejutottunk végre a' táblához. Az öreg elfelejti magát, hogy hol van, 's imádkozni akar.

Nagy kaczagással kiáltja az asszony: kérem, kérem, hiszen meghül az étel. Minden ceremonia nélkül tessék! Sajnálám édes uram bátyám, ha az én táblám olly únalmas találna lenni, mint a' maga falusi papjának asztala, még az is elengedné a' Gráciást.

Az én orthodoxus öregemnek zélusa jobban felindult, nem engedte magát félbeszakasztatni, és mind egy szörig elmondotta mind azt, valamit az ABC-ben tanult. Az asszony leült, mi utána. Az úr imádkozott barátságért.

Leültünk. Az ételeknek nemei a' világ' négy részeiből voltak öszveszedve. Minden bogár, béka, stokfis kedves, ha külső-országi. Az ételeknek formái, készítése, feladása, mind külső országi, francia, olasz, anglus stb volt, egyet elfelejtettek, t. i. a' szájokat külső országi módra szabatni, mert igazán megvallom, mi mindnyájan magyarul ettünk.

Az öreg úr pedig magyarosan. Hamar elfelejtette inter pocula az ifjú asszonynak isten nélküli valóságát. A' világon legtoleransabb ember lett. Jól evett, ámbár egy-néhány étel felett tanácskozott magában: megegye-e, vagy nem.

Mustrának egy pár szót az asztal felett.

ÖREG. Micsoda szakácsa van, édes húgom asszony?
— Mert mi is juthatott volna természetesebben eszébe, mint az ételről a' szakács.

Assz. Francia, kedves drága uram bátyám!

ÖREG. Nem sokat tudván a' policziához, szivének egy-
 ügységéből azt mondja: Kő-szülte Jancsia! be hamar ő
 is elfelejti a' nemzetét! még esztendővel ez előtt tudom,
 hogy az öcsém' Ferencz szakácsánál volt kukta.

Az asszony elpirúlt, úgy gondolom, mert a' festék
 alól nem látszott. Látható megzavarodással mindazáltal
 azt mondja: Nem született franczia, de francziásan főz,
 's úgy tánult!

Ilyenek voltak a' discursusok! Az asszony beszélt
 a' módíróról, bálról, pántlikájáról és magáról. Az öreg —
 de bobus narrat arator! az ételről, vetésről, az öcsém'
 paripájáról, 's hat kanczáinak genealogiájáról. Keveset
 a' processusairól, 's az időről.

Énnékem szerencsétlenül jutott eszembe egy szomo-
 rú gondolat. A' gyermekeket, egy pár gyönyörű lelkek,
 az asztalnál nem látom. Fáj, hogy én jobban szeretném
 őket magam körül látni mint szüléi. Fáj, hogy azok az
 emberektől eltávoztatnak! Kérdém: hol vannak az én
 kicsinyeim? ők nem szoktak itt enni?

Az asszony egy pár szemet, millyet? azt ha a' pen-
 námat Gábriel angyal' szárnyából szakasztattam volna,
 sem tudnám leírni, olyan szemet vetett reám. „Hol? hol
 vannak? a' hol nékik szükségesképen kell lenni, a' daj-
 ka' szobájában. Miért lennének itt emberséges emberek
 között?“

Én hallgattam, de a' mit akkor elhallgattam, most
 kimondom.

Gyermekeinket, a' kiben úgy szólván magunk meg-
 szaporodunk; a' kik nevünket valóságunkat jövendőben
 fentartják; a' kikbe az emberiségnek egy jó emberrel,
 a' hazánk igaz hazafival tartozunk; a' kiknek egyszer
 majd vénségeink' örömeivé és támaszaivá kellene lenni;
 a' kik egy idővel szerencsétlenségeiket nekünk mint szer-

ző oknak fogják szemünkre háyni; gyermekeinket, ezeket a' kedves zálogokat, béres szolgálókra, tudatlanokra, vagy elromlottakra bízni, hogy lehet? én meg nem fogom. Tudom azt, hogy restségből esik, de hogy lehet a' természet' ellene állhatatlan indulásait annyira elnyomni, ezen elbámulok. Következéseit ki nem látja? Irgalmazz uram nemzetünknek, ha mind így neveltetnek azok, a' kiket a' jövő generatio magyaroknak fog nevezni! Jobb helyen többet.

Addig az cselekszem, a' mit az asztal mellett cselekedtem, t. i. e' felől a' dolog felől hallgatok.

Hallgattam tehát én, és sohajtottam, és kezdettem beszélni az ifjú asszony' ölbe való kutyácskájáról.

Mit? ha tetszik, elmondom! Szükségképen én azt mondtam felőle, hogy szép, gyönyörű, kedves stb. Ki nem tudja, hogy a' dámák' ebecskéjeknek jobban kell kedvetket keresni, mint férjeknek.

„Oh de micsoda nagy ijedtséget is szenvedtem ki, kérem az urat, minap miatta. Mélyen gondolkoztam, úgy mond, ő az ölembe feküdt, leesik, és keservesen sikoltott, biz isten, a' kőnek is megesett volna a' szive rajta, én azt gondoltam, hogy a' csontocskája törött el, nézem, és szerencsémre a' kanapé párnájára esett!“

A' sybariták felől azt beszélik (mondám én, az úr felé fordúlva), hogy a' rózsalevél, a' mellyen szoktak feküdni, öszveránczosodott alattok, eltört az oldalbordájok. Nem ilyen sybarita' lelke készül-é ebből a' favoritából, ha igaz a' Pythagoras' lelkek' vándorlása.

Az úr elmosolyodott. Ezen szóra a' más szobába nagy zördülés esik. A' kis leányka volt, és az asszony nagy hidegséggel azt felelte: Majd felkél!

Nem kisebb irónk' ereje a' nyelv körül. 'S itt ő és Kazinczy két ellenkező sark' emberei voltak. Ez utánképzés' útján igyekezett azt gazdagítani, szépíteni, sokszínűvé 's hajlékonyná tenni; Kármán magából a' nyelv' meglevő kincseiből akarta kifejtve látni azt, mivel az nem birt. Ez neki nem sikerült mindig, de Kazinczynak sem amaz, eleinte, mindenkor. Nevezetes kísérlet e' részben az említett „Fejvesztéség'“ drámai részei, mellyekben a' szerző Hunyadi' korabeli személyeit olly sajátos régi színben tudja beszéltetni, miszerint magunkat észrevétlenül egy régiebb, nyers, de erőteljes világ' kellő közepébe érezzük áttéve. Ha nem fárasztom vele a' tisztelt társaságot, egy illy jelenetet szabad legyen még felolvasnom,

„Ágyas ház a' harami várban.“

ZONGOR (az asztal mellett könyökölve, és mintegy gondolatok között),
BETÉCSI (talpon állva, széke megett).

BETÉCSI. Mire keseregsz ilyen uram! hagyján nyugodjon sírjában a' halott. Úr isten adjon nékie üdvösséget.

ZONGOR. Jól mondad! hagyján, nyugodjon a' halott. Jer! tedd le ide magad Gábor deák. Beszélj a' mit tetszéd, csak beszélj.

BETÉCSI. Szivemből keserülöm dolgodat szerető uram! De engedd megkérleltetni magadat. Jobb lesz fogatkozásod elfelejtened, hogy mint kesergéssel életedet vesztened. Akarj uram venni feleségül magadnak mást, ki vel vígan lakjál, dicséretest, kedvest, nagy nemzetet, eszest. Ezt adom tanácsul én tenéked.

ZONGOR. Bizony abba semmi nem kell jó Betécsi. Agg vagyok én immár, mit volna használatos nékem a' ház-

ság. Nem! semmiképen ilyen bolondságba magamat nem bocsátom.

BETÉCSI. Hát ilyen lakozzál itt uram, magánosan mint remete? Midőn találhatsz magadnak vigasztalást, egyedül éljél? Vaj! ki tágas léssen tenéked e' kastély jövendőre, miért hogy nem léssen szerelőtársod! Mi nagy hosszú és unalmas sok téli est; miért hogy nem léssen vigasságod, hív Betécsidtől, és teljes kehelyedtől megváltván. Mi örökké tartó és késedelmes nagy sok éj, melly által ágyadban fetrengesz, és még tik-szó-koron is szemeidet be nem zároltad... és mondd meg nékem én uram! kinek vallod, hogy ha haláloed történik, gazdag birtokodat, ha nem lesz nevednek és jószágodnak örököse. Minnekokáért fogadd el hívséges tanácsomat, és házasodj meg!

ZONGOR. Nyilván látom szorgalmaztatásodban jó akaratodat. Igazlom tanácsodat, meg is szerzem, midőn alkalmas ideje 's helye leend. De nyavalyás! mit sem haznál törekvésed, mert ha volna is akaratom, kit vegyek én házastársul?

BETÉCSI. Illy fő-fő embernek, nemes nemzetnek, kit urunk királyunk jó kedvében fogadott, kit nagy sok vagyonnal és tiszteséggel megajándékozott; segélj úr isten! nem volna, kit venni házastársul? Tekints körösként én uram, és nagy készen szökellenek karjaid közé leányi országunknak. De immár a' tornyos éjfélre jegyzett. Isten maradjon hozzád! (E1).

Kármán, Kazinczy mellett, nyelvünk' föléledése' szakában minden esetre a' legnevezetesebb prosai talentum. Nem a' mai álláspontról kell őt megítélnünk, hanem fél századdal vissza gondolni magunkat, hogy szépségit méltányolhassuk, 's gáncsolásunkban igazgatalanok ne legyünk, hogy érezhessük mi az övé, mi

a' koré. Nyelvbeli előadása tárgyához szabott, férfias, 's, a' mi akkor olly ritka volt, szabályos, 's ugyan ezért néha még bő, de mindig zengő; nem tiszta idegen szóktól, de annál tisztább idegen szólásoktól, a' menyiben t. i. ő azokat nélkülözhetőeknek ítélte. Idejét-előző ügyességgel és kényes ízléssel tudta ő gyakran szóni beszédét, 's ha több ízben élesen kikelt az újtás ellen, ő ez alatt világosan csak azt értette, melly a' nyelv' természete sérelmével jár: különben őt magát is a' nyelvújítók közé kell sorolnunk.

Ennyiből áll, mit Kármán' emlékezetének megújítására röviden mondani akartam. De mielőtt tőle búcsút vennék, hagyj szóljak, ki nélkül őt neveznem nem lehet, Fanni-ról, kinek Hagyományait szinte az ő kezeiből vettük. Kevés az, mit e' rejtélyes személyeségről tudunk, de e' kevés is elég arra, hogy Fannit a' legérdekesb asszonyi egyediségek közé soroljuk. Fanni, egy nemes ház' gyermeke, Kármán' kedvese volt, 's mert szüléi gátolták szerelmét, ennek kora áldozata. Szebb emléket kedvesének a' szeretett férfi nem állíthatott, mint azon rövid életrajzot, mellyet a' ritka kedélyű és lelkességű leány' irásai elébe tűzött, és ez irások' kiadását.¹⁾ Az éles szemű vizsgáló minden la-

¹⁾ Aznév nélkül jelent meg az Urania' I. kötete 150—154. lapjain az „Urania' szerzőjéhez“ intézve, világosan hogy Kármán' összeköttetése a' történettel, melly azon időben nem lehetett többek előtt nem tudva, némileg elrejtessék; ez oka annak is, hogy K. neve „T-ira“ van változtatva.

pon reá fog ismerni Kármán' átdolgozó kezére; az összeállítás, a' hézagok' pótlása, az átmenetek, az előadás' tisztázása az övéi; de a' lélek, melly melegítő, megindító erővel kap meg, 's fájdalmas kéjjel tapad lelkünkbe, azé, kit imádója Fanninak nevezett. Fanni pirulás nélkül áll meg az erősebb de nem forróbb francia Babet mellett; 's ha, mint némelyek, egészen Kármánnak tulajdonítjuk ¹⁾ e' Hagyományokat, kénytelenek leszünk őt legjelesebb költőink, legkitünőbb indulatfestőink közé számítani. Így is, úgy is a' mű irodalmunké; 's merem hinni, hogy miután új kiadása által fél századi feledékéből elővontam, irodalmunk' egyik dísze 's fénye fog maradni.

¹⁾ Míg hiteles forrásból nem értesültem K. és Fanni' viszonyokról 's a' „Hagyományok-ban“ letett történetről, többekkel együtt fordított munkának tartottam azt; mintegy akaratlanul is kételkedve, hogy illy szellemvirágok magyar földön teremhettek. E' kétségek örömmel hátráltak egy kortanu' bizonyításai előtt.

II.

A' HELLEN TRAGOEDIA

TEKINTETTEL A' KERESZTYÉN DRÁMÁRA.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG ELÉBE TERJESZTETTE

JUL. XXIX. M. DCCC. XLIII.

D. HENSZLMANN IMRE.

Bevezetés.

Erős és szilárd meggyőződésemmé válván, hogy valamint a' hellen művészet, úgy jelesen dramaturgiájának azon túlbecsülése, melly a' XVI. században keletkezvén, azóta a' lefolyt század' végéig nőttön nőtt, és még jelen korunkban is divatozik; a' keresztyén művészet' kifejlődésének inkább ártott, semmint használt: eltökélém magamat jelen előadásomban a' hellen dramaturgia' *árnyékoldalait* is a' közönség előtt kitárni, hogy így, *minekutána a' másik fél is kihallgattott*, a' classicusok' érdemeit, jelességeit, és hiányait az őket illető helyre annál biztosabban tehesük, és azokat se vak elfogultságban és megszokott előítéletből túl ne becsüljük, se érdemöket félre ne ismerjük.

(*Honnan eredt a' hellen dráma' túlbecsültetése?*)

Nézetem szerint a' túlbecsülés, minek bélyegét a' hellenek' műveire nyomtuk, mellyeket sokáig kizárólag mint csupa aranyat, és minden művészet' nem avuló mintáiként tekintettünk, leginkább két hiányból származott, mellynek egyike az, hogy a' legtöbb, kivált német és franczia criticusok a' hellen művészeteket *nem egész egyetemökben, egymás közti viszonyokban, és egymásbóli kifejlődésökben* tekinték és vizsgálák; hanem egyes művészetet kizáró figyelemmel kísérvén, az egyedül lehető és gyakorlatilag gyümölcsöző szempontot eltévesztették. A' második criticalai tévedés az elsőből származott; a' *criticusok'* legnagyobb része t. i. szűkebb körre szorított tanulmányai-ba kedvenczök' t. i. a' hellen művészetek' vizsgálatába váltig elmerülvén, *elmulasztotta a' keresztyén művészetek' remekműveire a' kellő figyelmet fordítani,* 's így egyoldalúvá vált. Voltak ugyan mindenoldalú criticusok is, kivált a' németeknél, kik minden nemzet' műveit egymással összehasonlítván, a' dolog' velejébe behatni törekedtek, 's illyenek valának Lessing, Goethe, Herder és mások: azonban korunkban a' hellen szobrászat' legjelesebb munkái még eléggé ismeretek nem lévén, számadásukból egy igen igen fontos tényezőt kihagyni kénytelenek valának. Továbbá azt is állíthatni, mikép még ezen jeles criticusok is több betanúlt tulzó kegyeletet hoztak magokkal a' birálat-hoz, mint hogy azt egészen elfogulatlannak nevezhetnök.

(*Mai korunk a' helleneket érdemök szerint becsül-
ni képes.*) Ellenben mai nap már azon *helyzetben va-
gyunk*, mellyben a' *hellen művészetek' egész töme-
gét átpillanthatjuk*, a' görög és más országokban ú-
jabb és legújabb időkben történt fölfedezések és ki-
adások a' *classicai rajzoló művészetek' példányait any-
nyira kiegészítik*, hogy alig van egyetlen egy kor-
szaka e' *művészeteknek*, minek képviselőivel ne bir-
nánk, sőt minek jeles és igen jeles remekművét ne
látnók vagy vizsgálhatnók; e' tekintetben, remény-
lem, hogy mind az egyet értend velem, kinek alkal-
ma volt a' régi rajzoló művészetek' tömérdek kincseit
láthatni, mikkel a' nápolyi, római, florenczi, párisi,
londoni, müncheni, berlini, dresdai, és más gazdag
gyűjtemények kérkednek. Más részről tudva van,
hogy a' legjelesebb hellen költőknek sok munkái ma-
radtak ránk, hogy a' századokon át vas szorgalom-
mal folytatott nyelvészeti és antiquariai kutatások ben-
nünket azon álláspontra helyeztetnek, mellyen már
nem vagyunk, mint az előtt, annyira kénytelenek
külsőségekkel, vagy első elemekkel bibelődni, hanem
egyenesen a' dolog' velejére mehetünk által. Végre
a' tuzó kegyelet' kora is eltűnt, és az emberi nem a-
lig tart valamit olly szentnek vagy fenségesnek, hogy
ahoz esze és értelme ne férne, és az kutatás' tárgyá-
vá ne válhatnék. 'S nem lehet nem érintenem azon
bátor és elszánt lépéseket, mellyeket Hegel és osko-
lája a' *crisicában* tevének, és mellyek mindnyájunkat
bátoríthatnak e' pályán tovább haladni.

(*Ideje, hogy a' helleneket érdemök szerint becsüljük.*) A' kevés fölhozottakból is kitetszik, hogy ideje már a' művek' ama' roppant tömegét, melyet a' classicai korszakok ránk hagytak, a' critica' fáklyavilágánál *elrendezni*, mindent a' maga helyére iktatni, azokat egymással összehasonlítva minden egyes művészet' keletkezését, kifejlődését, és elkorcsosodását megvizsgálni, az egyes művészetek' egymás közti viszonyaira ügyelni, és az antik életnek azokra hatását kellő figyelembe venni. — Illy roppant munkára, jól érzem, hogy egyes ember' ereje nem elégséges, de érzem egyszersmind, mikép mind annak, ki a' műcriticát élte' fő feladatává tette, szent kötelessége erejéhez képest a' munkához járulni. 'S e' tekintetkből eredtek jelen szemlélődéseim.

(*A' művészeteket egymással életműi kapcsolatokban kell tekinteni.*) Érintém, hogy a' műcritica' egyik fő feladata, az egyes művészetek' egymás közti viszonyait meghatározni; mert e' viszonyokból mutathatni ki leginkább azon rokonságot, melly a' külön művészetek közt létezik. E' rokonság' megállapításából megláthatni, mellyik művészet előzé meg a' másikat, mennyit és mikép kölcsönzött az utóbbi az azt megelőzőtől, 's így azt is, mit róhatni fel neki tulajdonképi sajátságaul, és mennyire terjedt ki önállósága. Illy kutatások azután képesekké tesznek bennünket az egész művészet' életét mintegy elevenen és életműileg átpillantani, és minden egyes ágazatai' érdemit és becsét kellőleg méltányolni. Illy kutatás nél-

kül, bátran állítom, valódi eleven és gyakorlatilag hasznos műcritica nem létezik, sőt nem létezhetik.

(*A' művészetek' kifejlődése' törvényei.*) Ha illy szempontból indulunk ki, látandjuk, mikép a' művészetek' egymás közti viszonyaikra nézve, minden korban és minden nemzeteknél bizonyos természetesen meghatározott törvények szerint fejlődtek ki, néhány közölök mindig és mindenütt az elsők lévén, ezekből pedig a' többiek egymás után fejlődven ki. A' rajzó művészetek közöl általánosan az építészet volt az első, mellyből később a' plastica, vésés és mintázás, ezekből azután a' festészet, és még később a' mozaikmű fejlődött ki. A' költészetben alkalmasint a' lyrái volt az első nem, az eposz a' második, mindkettőből fejlődött ki aztán a' dramaturgia.

A' második törvény, melly ugyan olly általános érvényességü mint a' felhozott, ez: az újabb művészetek, mellyek a' régiekből fejlődtek, minél közelebb állnak eredetökhöz, annyival inkább emlékeztetnek anyaművészetökre, legtökeletesebb állapotukban egészen önállóan jelennek meg, alig vonatkozva egyes helyeiken azon művészetre, mellyből eredetöket vették, elkorcsosodásaik' korában pedig más művészetekkel úgy vegyülve, hogy e' munkákból néha alig vagyunk képesek megítélni, mellyik művészet' elvei legyenek tulajdonképen és leginkább azok, mik a' munkát létre hozták. E' szempontból tekintve a' művészet' élete az emberéhez hasonlít, ez utóbbi is gyermekkorában leginkább szülötől függvén, férfikorában legönállóbb lévén, agg korában pedig épen

úgy, mint az egyes művészetek, mindenütt támaszt, ápolást, és táplálékot keresvén, mi őt közelgő halálától, mennyire lehet, megóvjá.

Harmadik fő törvény az, miszerint egyes művészetek, még pedig az első születésüek már a' legrégibb időkben is legnagyobb önállóságra tettek szert, és mintegy férfias korukban jelennek meg előttünk. Így az építészet már az egyiptomiaknál is lehető tökélye' fokát érte el, melly főkép nagyszerű czélirányosságában állott, míg a' szobrászat e' nemzetnél soha sem tudta magát az építészet' befolyásai alól egészen felszabadíttatni, a' festészet pedig még inkább maradt ez utóbbinak uralkodása alatt, hogy sem maga lábán tanúlt volna járni. *A helleneknél az első születésű művészeteken kívül, a' másod születésűek is igen dicsően fejlődtek ki*, miről bennünket a' ránk maradt hellen plastica' munkái és az Ilias és Odyssea tökéletesen meggyőzhetnek; azonban a' *harmad születésűek' kifejllesztése csak a' keresztyén kornak tartott fenn*, csak ez vala képes mind a' festészetet, mind a' dramaturgiát, a' tökély' legmagasabb fokára emelni. Érezték ezt már régen a' múcriticusok' avatottjai, midőn a' helleneket, és általában a' régi classicusokat plasticai nemzeteknek, a' keresztyéneket pedig festészeti eleműeknek nyilváníták, érezte ezt Schlegel Ágoston Vilmos is, midőn dramaturgiája' több helyein a' hellen drámát a' classicai plasticával, a' keresztyénit a' keresztyén festészettel hasonlítja össze.

(*A munka' föladata és eszközei.*) Föladatom tehát e' munkámban megmutatni, mikép a' második és

harmadik természetes törvény a' hellen dramaturgiában feltűnik, és miképen a' hellen dráma' teljes kifejlődése, mielőtt még azon magas fokot elérhette volna, melylyen a' keresztyén korban megjelenik, félbe szakasztaték, sőt nem sokára eredete után egészen el is enyészett. Vizsgálatomat főkép a' ránk maradt *hellen tragicusok' munkáira* fogom építeni, mikhez mint segédeszközöket, a' hol szükséges lesz, hozzá csatlandom *Aristoteles' a' hellen dráma körüli nézeteinek birálatát*, a' *ránk maradt hellen rajzoló művek'* általános szemlélését, a' *hellen élet és vallás'* nézeteinek műveikre befolyását, végre az *újabb néhány jobb criticusok'* és főkép *Schlegel Agoston Vilmos'* nézeteinek vizsgálatát.

(*Aeschylos, Sophocles és Euripides' ránk maradt darabjai mint eszközök.*) Magokra a' hellen drámákra nézve mindenek előtt meg kell jegyeznem, hogy itt csak *Aeschylos, Sophocles és Euripides'* azon drámáiról lehet szó, mik ránk maradtak, mert a' comicai vígjáték ez úttal taglalásomból kimarad. A' mit még a' három dramaticus' munkáin kívül birunk, vagy egyes töredék lévén, vagy csak római utánzásból megítélthető, vagy olly korból maradván fel, minek egészen más iránya vala, mint a' perzsa háboru és Nagy Sándor' korszaka köztié volt, az taglalás alá nem jöhet: mind ez nem egyéb mint a' régibb művészet' elkorcsosodása, más részről pedig olly igen csekély, hogy abból még annak menetelét sem lehet kellőleg kifejteni.

(*A' hellen dráma' keletkezésének vázlata.*) Sokkal nagyobb kár az életműi criticára nézve, hogy a' hellen dramaturgia' legelsőbb csiráit és azon fokozatokat *nem ismerjük*, mellyeken e' művészet átment, miglen Aeschylus abban működni kezdett. Azonban részint régi tanuságból, részint újabb tudósok, például Müller Ottfried' vizsgálódásaiból azon szilárd meggyőződést merítettük, miszerint a' hellen drama *Bacchos' tiszteletére találtatván fel*, ez istennek szentelt ünnepélyes napokon adatván elő, minél régibb időkbe megyünk vissza, annál közelebb állott anyaművészeteihez, a' lyrához és az eposzhoz; a' drama' személyei t. i. a' *legrégibb időben egyedül a' chorusból* (karból) és annak vezéréből *állottak*, ez utóbbi előadásával a' rhapsodosoknak felelvén meg, kik ünnepélyes napokon különféle eposzoknak töredékeit felolvasni szokták, valamint Herodotról is tudjuk, hogy a' régi eposzhoz közel álló történetét is olympiai játékok' alkalmával Göröghon' gyűlése előtt olvasá fel; épen úgy a' karvezér is a' legrégibb tragoediákban maga személyéből, és így sokkal inkább epikai, mint drámai módon beszélt el a' történetet, míg a' chorus ép úgy mint a' lyrai költő Bacchust dicsőítő himnuszait zeneszóval éneklé el. A' későbbi fejlődést már világos példányokban látjuk, mert miután a' drámai előadásokra sajátkép alkalmazott helyek, mikből későbbben a' valódi színpad eredt, keletkeztek, a' chorus a' tulajdonképi színészektől mind inkább elválasztatott, míg végre vezérével együtt a' színpadról egészen lelépett, és az orchestrában foglalta helyt, melly

helyen ezután természetesen nem bírhatott már annyi befolyással a' darab' fejlődésére mint az előtt; egyébiránt, mint látandjuk, még ez állapotjában is a' hellen dramának mindig igen lényeges és kiegészítő része maradván. Azon fokozatos fejlődést, min a' chorus átment, még a' tulajdonképi cselekvő szerepeknél is észrevehetni, pedig úgy, hogy azt még fenmaradott példányok által is megerősíthetni, eleinte t. i. a' karvezér, a' choragus, nem volt egyéb, mint maga, személyében beszélő *vagy mesélő*, és így természetesen kevésbé cselekvő, mint történt cselekvéseket előadó; későbbben a' színpadra több és már inkább cselekvő ember hozaték fel, azonban úgy, hogy a' színpadon ugyan azon időben nem jelent meg több mint két beszélő ember. E' szabályhoz Aeschylus majd minden ránk maradt darabjaiban híven ragaszkodott, csak az egy Agamemnon című darabja tevén kivételt, mi-ben kétszer találtatott három beszélő ember ugyan azon időben a' színpadon; későbbben Sophocles e' szabálynak némileg hódolt, midőn, ha „Electrájában“ Orestes és Electra egymással párbeszédben foglalatostkodnak, a' jelenlévő Pylades mindig hallgat, sőt e' személy az egyszerűség' szabályainál fogva az egész darabban csak mint néma személy jelenik meg. Euripides e' tekintetben már sokkal több szabadsággal él, mert e' színiköltő már több beszélő személyt ugyan azon időben léptet fel a' színpadon. *)

*) Aristoteles' Poeticája 5-dik fejezetében bennünket értesít, mikép „a' szomorú és vígjáték, eleinte rög-

(*A' kifejlődésnek lassú haladása.*) A' fölhozottakból kitetszik, milly egyszerű eszközökkel éltek a' hellen színiköltők, milly szigorúan tarták meg a' fokozatos kifejlődés' szabályait. És ugyan e' fokozatos fejlődést, ezen a' megszokott és különösen nagyra becsült régi szokás iránti pietást, és annak csak lassan és fokozatosan újjá átváltoztatását a' hellenek' rajzoló művészeteiben is uralkodóknak találjuk, melly körülmény Müller Otfriedot e' mondásra bírá: „A' hellenek soha a' régi szokással és módokkal szükség nélkül nem hagytak fel.“ De valamint a' hellenek a' régi szokás' külsőségeihez, úgy szelleméhez is híven ragaszkodtak, 's azért is náluk a' chorus lyrai eleméből, a' szerepek epikai elemeiből soha nem vetkőztek ki egészen, sőt állíthatni, hogy a' lyrai elem a' chorusnak mindig fő tényezője maradt, míg a' tulajdonképi szerepekbe későbbben ugyan több drámai, azaz a' jellemeket fejlesztő elem vegyül, azonban úgy, hogy

tönzések lévén, amazt azok, kik dithyrambokat, ezt olyanok, kik phallosdalokat irtak, képezték ki lassanként, mindenikéhez annyit tevén hozzá, mennyi belátásuknak jónak tünt fel. Így a' szomorújáték sok változáson menvén keresztül, megállapodott, miután a' neki saját lényeghez jutott volna. A' színészek' számát ugyan egyről kettőre szaporította Aeschylus, ki a' kart is összébb vonta (kisebbíté) és a' fő szerepet hozta be; Sophocles három színészt és diszítményeket használt.“ 6-ik fejezetében mondja: „melyek legyenek a' szomorújáték' változásai, 's kik által lettek, nem titok.“

az epikai vagy elbeszélő elem régi helyét nagy részint megtartja, megtartja pedig már csak azért is, mivel a' hellen drámaköltészet többnyire azon cselekvényeket, mik nálunk magán a' színpadon történni szoktak, azon kívül viteti véghez, 's így kénytelenítetik, hogy a' nézők a' darab' menetét érthessék, azokat a' színpadon a' szerepvivők által elbeszéltetni.

(*A' dráma' fejlődése, költőiben.*) Ha már most *Aeschylos*, *Sophocles*, és *Euripides*' ránk maradott darabjaikat e' szempontból tekintjük, nem lehet nem elismernünk, mikép *Aeschylosban a' lyrai és eposzi elemet* legbővebben találjuk, és mikép e' költő leginkább a' lyrai fellengzőséget kedvelte, mire hét fennmaradott darabja közül *Prometheusa*, *Eumenidái*, és *Coephorjai* legvilágosabb például szolgálnak, melly utóbbiakról már Schlegel is *Dram. I. 166. l. **) igen jelesen ezeket jegyzé meg: „Könnyen láthatni, mikép *Aeschylos* tárgyát a' legrettentőbb oldaláról fogta fel, és azt a' homályos istenségek' birodalmába vitte át, mellyben ő olly igen szeret működni.“ *Sophoclest*, valamint már maga a' régiség, és abban *Aristoteles* is, úgy az újabb *criticusok* is a' hellen színeköltők' legjelesebbikének nyilvánították, és méltán, mert ő volt az, ki művészetét a' helleneknél legmagasabb fokra emelte, midőn ezt sokkal inkább önállóvá tevé mint elődei vagy követői; azonban még e' költő' művei sem mentek eléggé a' lyrai és epikai elem' sűrű és túl-

*) Schlegel' munkáját idézván, mindenütt a' bécsi 1825. megjelent kiadást értem.

nyomó elemeitől; ámbár félre nem szabad ismernünk, hogy mind a' mellett a' „szükséges fejlődést,“ melly a' drámának legmagasabb és utolsó elve, 's mellyet a' keresztyén drámaturgia a' jellemek és cselekvény' életműi egygyé forrasztása által törekszik elérni, a' hellen dramaturgia pedig inkább a' cselekvény' összeállításában (*Μέγιστον δὲ ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων σύστασις* mint Aristoteles magát jellemzőleg kifejezi) akart érzé-
kíteni: ámbár, mondom, Sophocles az, ki e' szükséges kifejlődést a' hellen drámairók közül leginkább szeme előtt tartá. Látjuk tehát, mikép még a' legjelesebb hellen drámaköltő is egy részről a' dráma' fő elvét csak egyoldalúlag ismerte meg, más részről pedig művészetét még sem tudta egészen önállóvá tenni. *Euripides'* drámáiban a' művészet már már hanyatlani kezd, mert legmagasabb alapelve' félretétele mellett, az esetnek a' fejlődésre igen igen fontos és eldöntő hatás engedtetik meg, úgy jelesen a' ránk jutott darabjai' felében deus ex machinaként megjelenő istenségek és herosok a' cselekvényt parancsolólag, még pedig néha minden alapos indítóok nélkül végzik be, holott bizonyos, hogy a' gyakorlati életben talán az egyetlen hirtelen észbe jutáson kívül absolut eset nem létezik, és talán még azt sem nevezhetjük absolut esetnek, mivel ha magunk azon indítóokokat, mik azt szükségkép létre hozták, nem ismerjük is, mindazáltal analogia' útján sejthetni, hogy ha minden felfogható ok nélkül és mintegy rögtönözve valami gondolat bennünk feltámadt, alkalmasint lelkünk' ezen eljárása is az alapos indítóokot nem nélkülözi; állván ezek, azon drá-

mai műveket, mikben az esetnek legnagyobb a' befolyása, leggyöngébbeknek tartjuk, és hogy ezt már a' hellenek' eszmélkedőbb emberei is tették, kiviláglik abból; miszerint Aristophanes Euripides' drámáit sok vígjátékaiban parodiázta, és hogy szintúgy Aristoteles Euripidest minden más részbeni jelességei mellett is a' három nagy hellen tragicus között a' legutolsó helyre tette. Azonban Aristophanes Euripidesnek nem csak ez oldalát szereté parodiázni, hanem siránkozó és könnyekre indító, puha, és sophisticus modorát is, miket kivált Schlegel kellőleg megrótt Dramaturgiájában. Más oldalról föltűnő, mikép Euripides nem csak hogy műveiben eléggé a' lyrai és epikai elemektől nem szabadkozott, hanem ezekhez még a' dialecticát, didacticát, morált, szónoklatot és több másokat vegyített, ő t. i. hatás után törekedvén, annak előkerítésére semmiféle eszközt tilosnak nem tartott. 'S így látjuk, miként az érintett három tragicus' munkáiból a' hellen dramaturgia' pályáját és organicus életét tökéletesen megérthetni, fejlődését és fiatal korát Aeschylus, férfúi korát Sophocles, és hanyatlásáhozi hajlását Euripides' műveiből megítélhetni. És ha, mint láttuk, a' hellen tragicusok' legjelesebb hőse is művészetét egészen önállóvá tenni nem tudta, nem lehetünk meggyőződve, hogy önállásra vergődése és lehető tökéletessége csak későbbben t. i. a' keresztyén korban jöhetett létre.

(Az eposzi elem a' drámában.) Hogy az eposzi elem a' hellen tragoediától soha kellőleg el nem vált vagy épen el nem válhatott, azt továbbá azon theoreticus nézetek is bizonyítják, mellyekkel a' hellenek

e' tekintetben birtak, 's mellyeket Aristoteles Poeticájában nyilvánít; és ha mindazokat miket e' tudós az eposz és dráma közti különbségekről mind egybevetjük, látandjuk mikép még ő is a' különbséget inkább külsőségekben, mint az összehasonlított tárgyak' különféle hosszában, metrumában 's t. ef. keresi *), és

*) Hogy Aristoteles a' drámai és eposzi költészet közt létező különbséget egyedül és kizárólag csak külsőségekben keresi, azt leginkább Poeticája' 25-ik fejezetéből láthatni, melly e' különbségekről Hunfalvi' fordítása szerint így szól: „Különbözik a' hősi költemény (a' drámaitól) mese' hosszúságával és verssel. A' hosszúságnak mi határa, (melly a' tragikai trilogiaénál nagyobb ne legyen), mondtam; mert be kell elejét és végét láthatni, mi történni fog, ha a' régiek' alkotásainál rövidebbek lesznek a' költemények, versszámra pedig a' szomorjátékhoz közelednek, mellyeket egy hallásra adnak elő. — A' megnyúlásra több sajátot bír a' hősi költemény, mert a' szomorjátékban nem szabad sok tettet egyszerre utánozni (előadni), hanem csak azt, mi a' színen van 's a' színészekről előadatik: de a' hősi költeményben, mivel elbeszél, sokat lehet egyszerre utánozni (előadni), mi sajátosság növeszti a' költeményt. Ezen jóval bír tehát a' nagyszerűségre, hogy a' hallgatót más más helyre teheti által, 's hasonlatlan közbeszövéseket használhat: holott a' hamar untató egyenlőség gyakran elejt szomorjátékot. — A' versnemet a' tapasztalás szabta már a' hősi költeményre, 's ki más versben, vagy többféleképpen költene elbeszélő utánózást (előadást), nem helyesen cselekednék.“ Es to

még messziről sem közelíti meg ama' lényeges különbségeket, mellyek a' tárgyakat már a' költő' képzelő tehetségében első elrendezésénél fogva is drámaiakká vagy epicusokká teszik. Való ugyan az, mit Schlegel a' régi criticáról mond, t. i. „hogya az egyetemes művészetek' philosophiai theoriája a' régieknél különös tudományyá még egyáltalában nem fejlődött ki,“ és hogy így a' régiek inkább munkálkodtak, mintsem hogy munkálatok és művek' szigorú és hosszas bonczolásába ereszkedtek volna: azonban ha Aristoteles' más tekintetben igen jeles és éles eszű birálatait, nézeteit, és criticáit ismerjük, nem tudhatnók magunknak a' nála előforduló hiányt megmagyarázni, hogy ha nem teszszük fel, mikép az eposzi és drámai elemnek a' hellen tragoe-diában gyakorlati sűrű és megszokott vegyülete e' különböző elemeket a' theoriában sem engedé kelleg egymástól elválasztatni, sőt hogy élete' hosszas szokásainál fogva Aristotelesnek még talán nem is feküdt annyira szivén e' különbségeket egész lényegökig követni. Különbben is még többször látandjuk, mikép Aristoteles Poeticájában nem ritkán és más tekintetekben is a' dolog' külhójánál állapotott meg, velejét egészen elhanyagolván; így jelesen lehetlen meg nem ütköznünk azon, hogy mindjárt Poeticájának elején a' művészetek' értelmezésénél általános fogalmukat az u-

vábbá „A' szomorjátékban, csinálni kell a' csodálatost; a' hősi költemény inkább elszenvedi a' váratlant (mi által legtöbb csodálatos lesz), mert abban nem látjuk a' cselekvőt,“ 's így tovább.

tánzásban keresi, és bár a' *μίμησις* szót, melyet használ, nem utánzással, hanem a' régi szó' erejéhez inkább közelítve előadással (*Darstellung*) fordítsuk is, még akkor sem osztozhatunk Aristoteles' véleményében, mert az előadás is a' művészetek' nem fő, hanem csak külső formája, mi által az t. i. érzékeinkbe esik; holott a' műnek a' művész' képzelő tehetségében valóban késznek és bévégezettnek kell lennie, mielőtt az külsőleg elkészíttethetik, és érzékeink' elébe állíttathatik, s így a' művészet' fogalma inkább a' művész' lelkében történni szokott teremtés leend. Különben erre még későbbben visszatérendünk.

(*A' hellen vallás és élet több eposzi, mint drámai elemet foglal magában.*) Most már, hogy a' hellen drámáról általános szemlélődésemet befejezzem, szükséges leend még azt is figyelembe vennünk, mikép valamint a' hellen vallásban, úgy az életben is az eposzi elem sokkal kitünőbb, sokkal kifejtettebb vala, mint a' drámai. Ha t. i., mint tettük, a' drámai elem' fő lényegét a' szükséges és befejezett (*abgeschlossen*) kifejlődésben keressük, az eposzit pedig a' folytonos fejlődésben, melyre már külső befolyások is inkább hathatnak és hatnak *); ha amott a' *catastroph*a fő figyel-

*) Schlegel Ág. Vilmos *Dramt.* 4. köt. 38. 39. lapján ezeket mondja: „*Hol az emberek tömegestől egymásra hatnak, egymás ellen működnek, ott az eseményesnek színet (den Schein der Zufälligkeiten) soha sem kerülhetni ki egészen, de a' drámának feladata olly határozásokat mutatni, mellyek a' személyek' egymás közti viszo-*

münket igényli, itt pedig az egész mese majdnem egyiránt érdekel; ha a' drámában a' költőt mintegy hátra lépni, és személyeit az előtérbe tolni (mit már Aristoteles is megjegyzett), az eposzi költőt pedig alanyiságra és tárgyilagosságra nézve a' drámai és lyrai költő között helyt foglalni látjuk; ha a' drámában mint fő dolgot a' jellemek' módosításából következő cselekvényt, az eposzban pedig inkább a' külső történetek' egybeállítását, végre a' drámában az egyediség' fejlődését, az eposzban, hogy a' költő a' tömegek felett uralkodjék, fő dolgoknak tekintjük: nem lehet meggyőződve nem lennünk, mikép a' hellen vallás és élet sokkal több eposzi mint drámai elemeket foglalt magában. A' hellen *vallás' mythosa* t. i. *egy roppant egész*, mivé az egyes városok' külön istenei és hősei összeforrasztattak, azok' istenei és hősei egy nagy családba összeforrtak, és életeik 's tetteik egy mással olly szilárdon összekapcsolvák, hogy a' részleteket alig érthetni, ha azokat magukban, és nem egymáshoz viszonyukban, egymásrai vonatkozásukban, egymással kapcsolatukban tekintjük. A' hellen nemzet maga sok egyes rokon törzsökből állván, lassan lassan és legdicsőbb korában egy nagy nemzeti családdá alakult, 's így mi az emberek' életében történt, az, az istenek' világában is történni képzeltetett, ugyan azért is az egyes városok' és helységek' istenségei és hősei úgy illesztettek

nyaiból, jellemeiből és szenvedélyeiből bizonyos kényszerűséggel fejlődnek. "És e' szavaival Schlegel a' keresztyén drámának a' hellenekén felsőbbségét minden ellenvetés' lehetsége nélkül tökéletesen elismérte.

be az egyetemes isteni családba, hogy jelen időkben alig lehetünk képesek, elnézve általánosabb tulajdonaitól és tetteitől, meghatározni, miben állott eredeti és legelső lényegök: így jelesen a' doriai Herculesnek tetteit, és még sok tekintetben jellemét is az athenaeiek ioniai The-seusokra ruházták; így az idai magna mater vagy Cybele' szerepét később sok tekintetben Demeter, Artemis és más istennők viselék; így a' későbbi fejlődésben Apollo, Hermes, Bacchus szerepeiket egymással sokszor felváltották. Homer' korában az istenek és hősök' szerepcserélései és egymásba felolvasztásai még annyira nem mentek, mert az ő idejében a' hellen törzsek még annyira egymással össze nem forrtak; azért is mythicus személyei valóban határozottabb jellemekkel bírnak, mint a' későbbi dramaticusokéi, kiknek korában az olvasztás már annyira előrehaladt, hogy az akkori mythologia inkább egy roppant nagy történetet képezett, minek részletei majdnem felnyithatlan kapcsokkal válnak egymáshoz csatolva: azért is e' mythologia inkább felelt meg az eposzi, azaz a' folytonos fejlődésnek, melly a' tömegeket inkább tartja szeme előtt, mint a' drámának, melly magában kerekded és bevégzett tárgyat (catastrophét) és egyedi fejlődést követel inkább. *E' nézetemet példával világosítom fel, az pedig Orestes' anyagyilkolása legyen*, melly tárgyat mind a' három drámaköltő annyira megkedvelt, hogy azt külön külön trilogiának vette alapjául. Orestesnek az anyján elkövetett bűne itt a' fő pont, a' catastrophe, mellyen mind a' három trilogia megfordul, de a' catastrophén kívül hány más catastrophe vagy fő pont

szükséges még, hogy valamint a' tettet magában, úgy előzményeit és következményeit is kellőleg megérthessük, és megítélhessük. Ugyan e' tett más többet mint előzményt tételez föl t. i. Agamemnon Clytaemnestra neje által történt meggyilkoltatását, és ez szinte olyan catastrophe, mint a' már említett, azonban e' catastrophe is csak vég pontja az ezt végtelen sorban megelőzőt tetteknek és történeteknek, t. i. itt vissza kell menni Iphigeniának Aulisban történt föláldoztatására, melly megint egy külön catastrophe; Thyestes' lakomájára, melly megint egy külön történetek' catastrophéje; az előbbeni a' trojai háborúhoz, a' második Atraeus' eldődei' történetébe vezetvén vissza. Ugyan is más részről Orestes' bűneire következnek először is Apollo általi pártoltatása, ki őt Taurisba vezeti, honnan a' maga' és az isten' testvérét vissza hozza Görögországba, mi megint új catastrophéra ad alkalmat; és így végre Athenae' városában történt's Pallas és Apollo istenek által végbevitt bűn alóli felszabadulását, melly elvégre is a' mythosnak vég pontjául tekintethetik. A' tettek és cselekvények e' mythosban olly igen egymásba vágók, olly igen egymásból következők, hogy egyet alig érthetünk a' nélkül, hogy a' másikról valamit tudnánk, miért is, ha a' hellen költő a' végpontos catastrophét drámai tárgyúl választá, kikerülhetlen szükséggé vált az ezt megelőző catastrophéket darabjában rendre elbeszélteni, mi által lehetlen volt az eposz' körébe nem vágni; hasonló kénytelenségre szorúlt, ha valami közép catastrophét választott, de itt a' tárgy nem fejeztetvén be egészen, a' néző mintegy ki nem e-

légítve ment ki a' színházból, mi akkor is történt, ha a' dráma az első catastrophét tűzte ki tárgyaul.

(*A' trilogiák' eredete.*) Érezték e' nehézségeket már magok a' hellen színeköltők is, 's alkalmasint azért vált szokásukká nem egyes drámákat, hanem többnyire *trilogiákat* írni, azaz három catastrophéból álló darabot egymáshoz csatolni, és azokat egymás után is előadatni; még e' mód által sem érhatték el egészen czélokot, mert ha Sophocles' *Oedipus* király, *Oedipus Colonosban* és *Antigone* című darabokból álló trilogiáját tekintjük; meglátandjuk, mikép a' vég catastrophe még az utolsóban sem fordul elő, melly catastrophe abban áll, hogy Theseus a' Theba előtti harczban elesettek' eltemettetését kieszközli, melly tettének indítóoka és alapja már a' második darabban vette meg az által, hogy t. i. *Oedipus Athenae* városa' földén meghalván, oraculum' jóslata szerint e' városnak szerzi meg a' más hellen városok feletti elsőbbséget, és azért is háládatosságra buzdítván az athenaieket, és Theseust, méltán megkivánhatjuk azoktól, mikép *Oedipus'* fiának az eltemettetési tiszteletet, melly a' helleneknél olly nagy szerepet játszott, még saját vérök' ontásával is megszerezze. Továbbá nem lehet meg nem jegyezmem, hogy *Oedipus* király című darabban a' rettenetes fölfedezést még több catastrophe is előzte meg, t. i. *Laios* apjának általai meggyilkoltatása, és saját anyjávali összekelése, melly catastropheket magában a' darabban csak elmeséltetni hallunk.

(*A' hellennél a' tömeg az egyeden felül áll.*) Ezekből világos, mikép a' hellenek' mythosaiban, 's

így természetesen költeményeikben is, az, a' mi főképen hat, a' tömeges, a' folytonos és kapcsolatban lévő, előzményekből fejlődve, és következményeket maga után vonó történet és fejlődés; 's így volt az a' hellen életben is, holott az egyediség a' nemben és tömegben felolvadt. Így van az minden népnél és nemzetnél, mellynek vallása pantheisticus nézeteken alapúl, 's a' fő istenektől le egész a' természet' legutolsó tárgyáig folytonos lépcsőzetet és meg nem szakadott lánczot létezni képzelt; így kellett annak lennie az indusoknál, egyiptomiaknál, és főkép a' helleneknél, kikről talán leghelyesebben mondhatni: *hogy vallásuk, művészetök és életök egy vala.*

Ellenvethetné itt nekem valaki, hogy mivel az indusok és egyiptomiak' művészetét, vallásos pantheistikai nézeteiknek megfelelőleg, leginkább a' tömeges, és a' tömeges által előidézett nagyszerűség jellemzi, ennek analogia' útján eszmélkedve a' helleneknél is úgy kellett volna lennie, és hogy mindazáltal semmi más művészetben a' tömegekkel olly nagy és bölcs gazdálkodást nem találunk mint a' hellenekében. E' tény magában áll, és ha az egyetlen építészetet vesszük ki, mi-ben a' hellenek is minden takarékosságok mellett a' tömegeket még hasonlíthatlanúl kisebb épületeikben is, mint az egyiptomiaké vagy indusokéi valának, kitüntetni kedvelték, a' hellen plasticában, festészetben és dramaturgiában első pillanatra szembe ötlő azon gazdálkodás, melly valamint tárgyai' úgy eszközei és anyagai' sokaságára nézve kezök' ügyében volt; így jelesen felötlő, miként a' hellenek' domborművein majd

nem mindig egész hadseregek párharczosok által jelképeztetnek, úgy drámáikban sem lehet személyeik' nagy sokaságáról panaszkodni; így a' legvirágzóbb korból származó festményeiken sokkal kevesebb alakokat pillantunk meg, mint minők olly munkákat terhelnek, mellyek a' hanyatlás' korszakából származnak. Azonban nem felejtkezhetünk el azon körülményről, miszerint az egyiptomiak és indusok mindjárt első fellépőkkor már alkalmasint számos és elterjedt népeket képzeltek, mikép kormányformájok a' monarchia és hierarchia vala, mellyekben kevés ember roppant tömegeken uralkodott, és azokat nagyszerű tervei' életbe léptetésére fordíthatta. Ellenben a' hellen nemzet eleinte tömérdek sok szét ágazó, és még a' természet által is egymástól elvált törzsekből állott, mellyek csak későbbben és lassan lassan forrtak egybe, és akkor is koránt sem olly szilárdul mint az egyiptomiak', vagy indusok' egyes kisebb néptömegei. A' helleneknél tehát eleinte a' physical erő hiányzott, és ennek hiánya az értelmet is akadályozá úgy, hogy a' roppant tömegeket mindjárt eleinte nem veheté figyelembe. A' hellenek inkább legelőször is kénytelenek valának olly eszközöket és nézeteket keresni, mik az egyes tömegeken felül álljanak, és uralkodjanak, a' nélkül hogy azokat szabadságuktól megfoszszák; illy egyesítő és szabadságot egészben nem gátló eszközöket a' hellenek oraculumaikban, és közös játékaikban találtak, mellyek által megint képesek lettek, a' különböző törzsek' egyes isteneiket és hőseiket egy nagy családdá összeforrasztani. Más oldalról világos, hogy a' közös oraculumok és játékok csak szel-

lemi hatást gyakorolhattak, 's hogy így minden egyes törzs a' maga anyagi függetlenségét mind a' mellett fenntarthatá. Azonban bizonyos az is, hogy a' közös oraculumok lassanként olly roppant befolyást gyakoroltak, hogy általok leginkább a' fatumróli (vak sorsróli) nézetek megalapultak, mik, midőn az olympiai istenek' hatalmán felül emelkedtek, sőt azokon is zsarnokoskodtak, a' hellenek' egyes törzseit egy nagyszerű eszme által egyesíték ugyan, hanem egyszersmind az emberi akaratot lerontván, az egyediség' bővebb kifejlődésének is roppant gátokat vetettek. Efféle egyszerűsítő nézetek tehát azok, mik szellemileg a' hellen művészet' egyszerűségét létre hozták, míg a' hellen nemzetnek számtalan kis törzsekre eldaraboltatása, és azoknak soha egészen egy egész 's tökéletes nagygyá össze nem forrása a' művészetekben, a' tömeges' olly kitüntetését, mint azt az egyiptomiaknál és indusoknál létezni látjuk, anyagilag és szükségképen gátolá.

(*Felosztás.*) Miután ezen általános szemlélést előre bocsátottam, átmegyek a' hellen dráma' egyes alkotó részei' szemléletére; és mivel a' dráma' fő feladatának a' jellemeken alapuló bevégezett és szükséges kifejlődést tekintem, e' kifejlődés pedig a' drámában személyei, tettei és cselekvésege által föltételeztetik, először is szükséges lesz a' *hellen drámák' jelmeiről*, (drámai caractereiről) azután *cselekvényei' összeállításáról* szólni, mihez végre a' harmadik fejezetben ~~azon~~ *egyéb korlátok' szemléletét* csatlandom, mik vagy erkölcsi vagy kül befolyások által a' hellen dráma' kifejlődését akadályozák.

ELSŐ FEJEZET.

A' hellen drámák' jellemei.

(*A' jellemek' felosztása cselekvő szerepekre és kar' személyzetére.*) Drámai jellemek alatt e' helyütt a' ját-szó és cselekvő személyeket kell értenünk, valamint e' fogalmat a' német is dramatische Personen és Charaktere, az angol pedig dramatis personae és characters szavakkal fejezi ki. E' tekintetben a' jellemek' fogalmába a' hellen' kar' személyzetét csak akkor foglalhatni, midőn e' személyzet inkább mint a' cselekvénybe szövött részvevő jelenik meg, és a' költő által nem egyedül eszközként használtatik, mellyel lyrai ömlengéseit elmondhatja. A' karnak tehát a' hellen drámában kettős tiszte van, és e' szerint tagjai majd oda tartoznak, hol a' jellemekről van szó, majd önállólag, mint a' hellen drámákban előforduló lyrai elem' képviselői és érzékitői, jelenhetnek meg.

1. §. *A' hellen arczképek Nagy Sándor' koráig.*

(*Segéd eszköz a' rajzoló művészetekben.*) A' hellen drámai jellemek' kellő megértéséhez legtöbbet tesz ránk jutott rajzoló műveik', és azon elveknek közelebb-röli és beljebb ereszkedő megpillantása és kellő megértése; szükséges lesz tehát itt pár szót ezekről szólani, még pedig a' szemlélődést azon ámbár első pillanatra paradoxnak tetsző és majd nem egészen új igazsággal és fölfedezéssel megnyitni, *miszerint a' hellenek' rajzoló művészei N. Sándor' koráig arczképet nem készítettek, sőt arczképet csak e' király' korában tanultak lassan-*

ként készíteni. Midőn kijelentem, hogy e' fölfedezés nem enyém, hanem Boehm jeles hazánkfiáé, kit ám-bár ő maga a' művészetéről soha sem írt, mégis az élő műbirák' egyik legjelesbikének kell kinyilatkoztatnom, miről már roppant műgyűjteményének valamint összegével úgy ama szellemével is kezeskedik, mellynek eredetét köszöni; midőn mondom, kijelentem, hogy e' fölfedezés nem enyém, hanem a' jeles Böhmé, akkor valamint szerény, de roppant nagy érdemét elismerhetem; úgy más részről a' nélkül, hogy valaki szerénytelenséggel vádolhatna, képes vagyok véleményemet e' tárgy körül abban összefoglalni, miszerint talán Winckelmann' kora óta a' művészet' körében fontosabb, és gyakorlatilag gyümölcsözőbb fölfedezés nem tétetett. Nem tétetett pedig azért, mertha a' kimondott rövid szavak' valóságát átlátjuk, majdnem minden homály, minden köd, melly eddig a' hellen művek és szemek között helyt foglalt, és azok' teljes és kellő megismerését gátolta, csaknem egyetlen egy csapással eloszlik, és mintegy új nap derül előttünk, melly a' régi művészetek' eddigi titkait kivilágítja, és nekünk azon szempontot mutatja, mellyről magáról vizsgálhatjuk, bírálhatjuk és ismerhetjük meg azokat helyesen.

(*Boehm' fölfedezése.*) Megvallom, hogy midőn legelőször is Boehmtől e' valóságot kimondani hallám, ez nem kevésbé lepett meg, meglepett pedig mind azért, mivel akkor még azon eszményi és széprőli nézetekben valék elfogulva, mellyekkel a' műcritica Winckelmann óta olly nagy lármát csinált és csinál; mind pedig azért, hogy maga Boehm inkább eszmélkedésre

szokott gerjeszteni és buzdítani, sem hogy nézeteit barátai előtt tökéletesen kifejtené, és részletesen bebizonyítani szeretné. Illy körülmények közt inkább saját elmékedésekre és tanulmányra szorúlván, mint sem hogy a' munkát készen kezemhez kaptam volna, több éven át adatokat és bizonyítványokat gyűjtöttem annak bebizonyítására, miszerint a' hellenek Nagy Sándor' koráig valódi arczképet nem csináltak. E' fáradozásaim között Boehm' fölfedezése' valóságárolí meggyőződése napról napra inkább növekedék, 's végre olly szilárddá vált, hogy azt már most mint a' mütörténetnek egyik fő és a' leggyakorlatiabb módon gyümölcsöző valóságát bátran elébe terjeszthetem minden józan és lelkiismeretes criticának. Nincsen ugyan itt helye, hogy nézeteimet e' tekintetben és az illető okokat egész kiterjedésökben fejtegessem; azonban midőn e' valóság a' hellenek' dramaturgiájára is kimondhatlan sikerteljes világot vet, kénytelennek érzem magamat, azt legalább általánosban véve felhozni, bővebb kifejtését a' rajzoló művészet' történeteit tárgyaló, készülőben lévő, munkámba utasítván.

(*A' hellenek N. Sándor' koráig arczképeket nem csináltak.*) Annak erős bizonyítványaúl, hogy a' hellenek N. Sándor' koráig arczképeket nem csináltak, azon körülmény szolgál, *miszerint a' hellen e' korból ránk maradt rajzművek' egész tömegében, egyetlenegy hiteles és minden kifogáson túl lévő arczkép nem tállatik*, és hogy minden joggal kételkedhetünk, vagy talán cathgorice is kimondhatjuk, mikép azon The-mistoclesnek, Periclesnek, Alcibiadesnek, Aeschylus-

nak és másoknak keresztelt arcz- és mellképek, mik a' különféle gyűjteményekben léteznek, a' fönnevezett emberek' korában nem készítették. Voltak ugyan Ursinus Fulvius óta a' mai időig elég régiségbuvárok, kik a' hellen arczképművészettel (iconographiával) foglalatoskodtak, és a' fölhozott, és hozzájuk hasonló mellképeket eredeti helleneknek és Nagy Sándor' kora előtt készüteknek állították; de minél tovább megyünk vissza e' buvárok' során és munkáin, annál több Nagy Sándor' kora előtti úgy nevezett hellen arczképekre akadunk nálók, és minél inkább közelítjük meg a' kort, azok' száma annál csekélyebb tömegre olvad le. Hisz Dürer' korában alig létezett hellen hős vagy nevezetes ember, kinek arczképét a' német vagy olasz festészek nem festették, és festményét valódi arczképnek ne állították volna, és e' korban még a' legtudósabbak is Priamos, Orestes és illyféle mythicus emberek' arczképeiről álmadoztak, mivel ama' korszakban a' naiv műgyakorlat a' criticával még alig törődött.

(*Visconti' Iconographiája megítélve.*) *Visconti Enrico Quirino*, a' híres régiség bűvár, ki Napoleon alatt élt, és a' császárnak mindenünnen összehordott roppant szoborgyűjteményének fő felügyelője vala, és ki híres munkáival a' régiségbuvároknak azon pályát tűzte ki, mellyen csaknem mai napig jártak, *Visconti* mondom, a' nagy régiségbűvár, volt az első, ki „*Iconographie grecque*“ című, négy folio kötetű, francia nyelven írt, munkájában a' hellen arczképművészetet taglaló tudományt criticaibb és tudományosabb alapra helyezni igyekezett; és ámbár munkája' első két köte-

teiben több N. Sándor' kora előtt élt személyek' arczképei fordulnak elő, még sem tagadhatni, hogy ezek' száma a' Visconti előtti úgy nevezett Nagy Sándor előtti hellen arczképek' számához hasonlítva igen igen csekély, és hogy e' bűvár tökéletesen megmutatta, mikép azon képek, mik munkájában nem fordulnak elő, és előtte arczképeknek tartattak, olyanoknak egyáltalában nem tekinthetők. De ha már most a' Viscontielőtt arczképeknek nevezett hellen művekre nézve kénytelenek vagyunk e' bűvárral tökéletesen egyet érteni, nem menthetjük fel magunkat a' kötelességtől Visconti' elveit is szigorú bírálat alá venni, azon elveit mik szerint t. i. ő a' munkájában előhozott és általa valóknak nyilvánlatkoztatott N. Sándor előtti arczképek' valóságát (die Echtheit) bebizonyítani törekszik.*)

(*Visconti' elvei.*) És itt két fő elvre találunk: az első szerint Visconti mind azon egyedi idomu és vonásu képeket arczképeknek hiszi, miken tagadhatlan régi névalírás fordul elő, még pedig ugyanazon ember' arczképének hiszi, kinek neve már a' *classici*

*) Szükséges itt megjegyezni, mikép Visconti' *Iconographiájában* előforduló azon úgy nevezett arczképek, mellyek márvány mellképekről lemásolvák, többnyire azon mellszobrok' másolatai, mellyek Hadrián császár' Tivoli mellett lévő villájában találtattak, és miután a' Hadrián' korában divatozó stíl' bélyegét alig ismérhetni félre, e' körülmény már magában sem engedhetvén, hogy azokat valódi régi hellen műveknek, 's így közvetlen arczképeknek tarthassuk.

időkben a' kép alá vésetett, vagy más módon iratott.

Másik elve szerint, minden ránk maradt *egyedi idomú és vonású* kép, ha idomaiban és vonásaiban *az előbeniekhez hasonlít*, habár aláírással nem bír is, hasonlóan arczkép.

(*Visconti' elvei bíráltnak.*) Visconti szerint tehát az első elv a' fő elv, mellyből a' másik önkénytesen foly: azonban midőn Visconti azt bizonyítja, hogy valamelly aláírás régi, még nem bizonyította meg, hogy az valóban N. Sándor előtt keletkezett légyen, mi itt minden kétség kívül a' fő dolog; más oldalról bizonyos, hogy a' Visconti' valamennyi arczképei alatt olvasható fölírások magok régibb időkre, betűik' idomai-val, nem mutatnak, hanem mindenütt olly idomú görög betűkből állanak, mint a' minők N. Sándor után a' görögöknél vagy a' rómaiaknál divatoztak. Egyébránt itt azt is kell említenünk, hogy *a' fölírás bizonyos criteriummá soha nem válhatik*, mert habár minden kétségen kívül van, hogy régi műgyakorlatot későbbi korban így utánozni nem lehet, mikép az ismerő a' falsumra rá nem ismerhetne, azt nem lehet tagadni, hogy az írás mű nem lévén, és mechanical inkább mint szellemi eszközök és módok által hozatván létre, az írásra ugyan azon criteriumok, mellyek a' műre nézve tökéletesen állnak, nem alkalmazhatók. Ha továbbá Visconti az írást olly biztos criteriumnak tartotta, nem láthatni át, hogy vehette fel Visconti Homeros, Aesop és más igen régi hellenek' arczképeit gyűjteményébe, kiknek neve alá van ugyan írva mellszobruknak, azonban olly újabb betűkkel, mik csak

sok évvel halálok után találtattak fel, és használtattak ; különben még Visconti sem kételkedett annak valóságán, hogy Homer' és Aesop' korában a' plastica még annyira nem mehetett, mikép illy tökéletes műveket, minők a' Homerosénak és Aesopénak czímzett arczképek, létre hozni képes lett volna. A' felírás' tagadhatlan régisége tehát mást nem bizonyíthat, mint hogy az arczképek régi korban készültek. De nem bizonyíthatja semmiképen hogy akkor készültek, mikor úgy nevezett eredetiök még életben volt. Az illy Homer és Aesopféle arczképekről tehát csak annyit mondhatni, mi már többször is pendített meg, hogy a' hellenek későbbben, mikor az arczképezés fejlődött, Homert, Aesopot és tb. magoknak illy idomok alatt képzeltek. — Ha Homer, Aesop és más jeles hellen emberek, kik olly időkben éltek, mikben a' plastica alig kezdődött fejlődni, annál kevesbbé volt képes még arczképet is készíteni, ha mondom illy személyek' ránk jutott úgy nevezett arczképeit tekintjük, sokkal nagyobb joggal fordíthatjuk meg az állítást, és azt mondhatjuk, hogy Themistocles, Pericles, Alcibiades és más kitünő, N. Sándor előtt élt hellenek' úgy nevezett arczképei szintúgy későbbben készítették, mint az Homeros' és Aesop' úgy nevezett arczképeivel századokkal holtok után történt. De nincs is mit csodálkoznunk a' régi művészeknek e' kétség kívül mai időben igen nagy-nak képzelt merészségén, mert naivságok minden criticát kizárt, és ők nem működtek úgy mint Schwanthaler, ki a' müncheni királyi palotában egy lovagjától az arczot eltagadta, 's őt inkább leeresztett sisak-

kal festette, mert e' lovag' arczképét sehol sem lehetett föltalálni. Azon naivság, mellyet a' N. Sándor utáni görög, és görög-római művészektől joggal feltehetünk, a' középkorbeli festészek' munkáiban is divatozott, kik szintén a' megváltót, az apostolokat, az egyház' atyjait és több régen elhúnyt személyeket minden eredeti minta nélkül egyedi idomokkal és vonásokkal fölruháztak, sőt azok' neveit sem átallották néha műveik alá írni. Nem lehet itt ellenvetni azt, hogy a' classica'i ugyan azon nevű arczképek egymáshoz hasonlítanak, mit a' középkori vallási személyek' arczképeinél észre nem vehetni: mert a' hellenek, és még a' rómaiak is, művészetökben sokkal egyszerűbbek valának, mint a' keresztyének, nálok az eredetiség soha annyira nem becsültetett, azért is ha valamelly mester bizonyos istent képezett, és e' képezést a' nép nézeteinek legjobban megfelelőnek kinyilatkoztatta, a' későbbi művészek a' már fenálló képet mintaként tekinték, és azt legalább nagyjából utánozták; onnan van, hogy olly sok régi Jupiterfejjel birunk, mellyek mind Phidias' Jupiter-Olympios-szobrának utánzásai lévén, egymáshoz igen hasonlók; onnan van, hogy a' római görög művészek még akkor is, midőn az arczképezés már teljesen kifejlődött, a' vallásra vonatkozó tárgyaik' előadásában, még mindig a' régi szokást megtarták és isteneiket egyedi vonásokkal nem látták el, hanem a' már létező régibb mintákat utánzásként; szinte az történt a' már létező arczképekre nézve is, 's hogy ezen utánzási gyakorlat különösen Homer' mellképeire is átment, igen természetes; egyébiránt itt még azt

is meg kell jegyeznem, hogy olly sok, ugyan azon N. Sándor előtt élő embert képező arczképekkel nem is birunk, mint a' mennyi szükséges volna, hogy a' fölhozott ellenvetés nézetemet még csak kissé is megintgatni képes volna. Továbbá az sem ellenvetés, hogy ha valaki állítja, mikép még N. Sándor előtt élő személyek' úgy nevezett arczképein is, olly egyes idomokat, ismertető jeleket és vonásokat látunk, mikről azon személyek' kortárs írói emlékeznek, mert illy jelek, idomok és vonások, mellyekről a' keresztyén vallási szent személyek' idejében élő írók mint ollyanokról emlékeznek, mellyek ama' szent személyeket jellemezték, illy jelek, idomok és vonások a' középkori festészek' szent személyeinél is szoktak előfordulni: így nevezetesen a' művészek' egész serege kevés kivétellel üdvözítőnknek szőke, vagy a' szőkéből a' verhenyegesbe átmenő sima hajat, barna szemet, ritka szakállt 's t. e. tulajdonítottak; nem csodálkozandunk tehát, ha valami régi művész Periclest, ki talán száz esztendővel későbbben mint ez utóbbi élt, igen magas homlokkal képezte, mert tudva volt előtte régibb írók' tanúságaiból, hogy Periclesnek illy homloka volt, de nem csodálkozandunk, ha még Aesopot is púposan látjuk képeztetve, mert minden hellen tudta, hogy Aesopnak púpja volt, és Aesop' arczképe az, melly, eredetie' idejében semmi esetre nem készülhetett, mert a' plastica illy művet készíteni akkori időben nem vala képes, és épen Aesop' arczképe az, melly világosan bizonyítja, hogy a' felhozott ellenvetésnek semmi nyomadékot nem lehet tulajdonítani.

(*A' N. Sándor előtt élt emberek' arczképei nem arczképek.*) Én tehát tökéletesen meg vagyok győződve, hogy a' N. Sándor előtt élt emberek' ránk jutott arczképei nem valódi arczképek, hanem hogy ezek N. Sándor után a' képzelő tehetség' útján azon adatok' használatával, mellyek amaz emberek' idomairól szóltak, készültek. E' véleményre pedig az bír, hogy, valamint eléggé megmutatottnak gondolom, mikép N. Sándor előtti hiteles arczképekkel nem birunk, úgy eddig olly criteriumok még nem találtattak fel, mellyek azoknak hitelességét minden kétségen kívül helyeznék, sőt hogy az eddig használt criteriumok mind össze is semmit sem bizonyítanak. E' véleményre bír tovább azon nézet, miszerint a' hellenek igen igen valószínűleg, ha nem ugyan bizonyosan is, az arczképezéshez nem értettek; végre hogy az arczképezésnek N. Sándor előtt mind azon munkák' szelleme tökéletesen ellent mond, mellyek e' korból ránk jutottak.

(*A' művészek N. Sándor előtt arczképet csinálni nem tudtak.*) Ha a' hellenek Nagy Sándor előtt vagy az ő idejében arczképezéshez értettek volna, kétséget nem szenvedhet, hogy N. Sándor' arczképeivel birnánk, és ámbár jól tudjuk, mikép Lysippos és mások N. Sándor' arczképét csinálni akarták és törekedtek, még is bizonyos, hogy ha e' király' ránk jutott úgy nevezett arczképeit rendre megvizsgáljuk, egyetlen egyet sem találандunk, mellyet arczképnek olly értelemben nevezni lehetne, minőben mi e' szót vesszük, t.

i. arczképnek, mellyen az egyedi jellem olly annyira kitüntetve volna, hogy szemlélődő és értő ember mást nem mondhatna róla, mint hogy a' mű valami élő eredetinek másolata. És illy arczképpel, mi *N. Sándoré volna, bátran állíthatni, mi egyáltalában nem birunk.* Az előhozott arczkép' értelmezéséből világos, hogy azzal korán sem azt akartam mondani, mikép olly régi alakok vagy fejek ránk ne maradtak volna, mellyek N. Sándor' alakját vagy fejét arczképezendők az ő korában készültek; mert illyenek meglehetősen számmal maradtak ránk részint Nagy Sándor' tulajdon és követői' pénzein, részint mint alkalmasint régibb művek' utánzásai márványban, érczben és mozaikban, millyenek a' Pompeiiben feltalált ércz lovag szobor, és az arbelai csatán előforduló musív N. Sándor. És itt senki sem állíthatja, hogy e' fejek nem N. Sándorét akarták képezni, mert *a' pénzeken ott áll az Alexandros név*, melly minden esetre egykorú a' pénzzel, miről megint bizonyosan tudjuk, hogy Nagy Sándor' vagy legelső kedvellői' uralkodása alatt veretett; de ha mind ez semmit sem nyomna is, ott vannak e' képek' valamennyiében a' N. Sándort jellemző jelek, vagy is félisteni járulványai, t. i. *hajzatának sajátágos növése és elrendezése*, melly Jupiteren kívül csak az ő fiainak tulajdona*), de még azoknak sem olly nagy mér-

*) A' hajzat korunkban is a' legfontosabb különböztetés' külső jelei közzé tartozik, még pedig olly annyira, hogy számtalanszor csupán azt tekintve képesek vagyunk nem csak az emberek' nemét és nemzetét, de

tékben, mert Apollont, Aesculapot a' hellenek soha illy kitünőleg Jupiterféle hajzattal nem képezték, mint

még életmódját, rendét, sőt némileg jellemét is meghatározni. Így különbözik a' zsidó szakáll a' spanyoltól, 's ez megint a' francziától vagy magyartól, bajszt az angolok nem viselnek, hasonlóképz azt nem viselnek rendesen a' németek, főképz pedig nem viselnek a' német tisztviselők és katona tisztek, közös pedig e' két rendbeli embereknek a' barkó, azonban a' barkónak mindegyikénél sajátságos szabása szokott lenni; a' magyarnál a' barkó gyéren jelenik meg, ellenben bajsza és szakálla sűrű szokott lenni. A' fejhajzat' fodroztatása nagy úrra, utczataposóra, uracsra 's m. eff. mutat, a' sima fodratlan haj az idősebb német tudósok' és lelkipásztorok' megkülönböztető jele. — E' kevés példából is világos, milly könnyen lehet magát már a' hajzat' elrendelése által is megkülönböztetni, még pedig annál inkább, minél inkább függ az elrendezés az ember' önkényétől és tetszésétől. Egyébiránt tudjuk, miképz a' hellenek a' hajzat' elrendezésére még sokkal több szorgalmat fordítottak, mint mi; és csupán e' különféle elrendezésnek olly roppant sok tulajdon neve van, hogy majd nem a' legtöbbre nézve az antiquariusok még mai napon sincsenek egészen tisztában, és ha itt a' hellen rajzoló' ránk maradt művei nem segítnek, lehetetlen volna az írónknál felhozott tömérdek különféle hajzat' neveivel világos fogalmat összekötni. Nem csoda tehát hogy a' hellen művészek legelső figyelmeket is a' hajzat' különféle elrendezésére fordították, mint ollyan külső jelre, melly leginkább és leg hamarább szembe szökő, és a' melly így a' jellem-

a' millyen N. Sándor' fejének e' pénzeken tulajdonítatik; de ha még e' járulvány' sajátlagos előadása sem elégséges, akkor minden esetre eldöntő az *ammoni szarv*, mellyel tudtomra a' hellenek Jupiteren és N. Sándoron kívül alig tiszteltek meg még más valakit; és még is a' pénzek' fejidomai sem a' megszokott Jupiterének, sem Apollo vagy Aesculapéinak egyáltalában nem felelnek meg, világos tanuságaúl annak, hogy azok alatt a' körülírásokat hozzá véve mást nem érthetünk, mint hogy N. Sándor' arczképezésére czéloztak. Ha már most, midőn illy tökéletes meggyőződésre jutottunk, ez arczképeket közelebbről vizsgáljuk, látandjuk mikép egyikében sem találhatók föl azon egyedi idomok és vonások, mellyeket mint az arczképnek lényegét tekintünk és kell tekintenünk, mind egyikében ugyanazon általános hellen profil mutatkozik, melly minden egyediséget nélkülöz, mindegyikében a' homlok rövid, a' szemöldök' íve metsző szélekkel bir, az orr egyenes vonalu csekély görbüléssel hátán, a' szem az árnyék által előidézendő hatás miatt mélyebb fekvésű mint a' természetben, az ajkak félig nyitottak ugyan azon okból, hogy t. i. a' fél nyit ajkak közt előidézett árnyék az idomokat inkább kiemelhesse, az áll természet felett nagy és kerekded, az egész arcz tojáskerekded: mindannyi jel és idom,

zés utáni törekvésnek első csirájaként tekinthető, miből önkényt foly azon ok, miszerint N. Sándort legelőször hajazata által igyekeztek minden más hozzá hasonló typicus arctól megkülönböztetni.

mellyet a' ránk maradt hellen plastica' műveinek arczain ezerszer és ezerszer ismételve látunk, és melly az egyes úgy nevezett N. Sándor' arczképeit egymáshoz hasonlóvá teszi ugyan, de egyszersmind nem egyébként, mint a' mennyire ez arcok, elvonva a' feni idézett külön jelektől, a' többi hellen plastica' arczaihoz hasonlítanak, azaz: ez egyediek lenni akaró arcok is csakugyan szinte olly typicus idomokkal bírnak, mint a' millyenek a' többi hellen művek' arczait jellemzik; és e' körülményből magyarázhatni aztán, *miért nem egyeznek meg a' régiségbuvárok, ha foladatokká tették valami régi fejről meghatározni, valljon ez N. Sándort képezi-e vagy nem.* Így jelesen Visconti egy régi márvány fejet Helios vagy Apollonak tulajdonít, miről Müller Otfried azt mondja, hogy ez N. Sándor; más buvárok a' N. Sándor' pénzein előforduló fejet Herculesnek tulajdonítják, míg azt megint mások N. Sándornak nevezik, sőt találkoztak, kik e' sisakos fejet még Minervának is nézték, és csak a' pénzeknek azon egyetlen egy fejét tartják mindnyájan N. Sándorénak, mellyen az ammonzarv megfordúl, mert ez csalhatlan jele és járúlványa e' királynak, de éppen azért mert itt nem az egyedi idomok és vonások eldöntők, hanem az eseményes járúlvány, nem lehet nem világos, milly kevéssé értettek a' hellenek N. Sándor' korában az arczképezéshez. Ellenben a' keresztyén művészetben a' dolgok egészen másképp állanak, mert itt még a' legtökéletlenebb művekben is a' típusi idomokon kívül még az egyediek is már némineműképen észrevehetőek, és a' csak valamire ment művé-

szet' korában fel-feltünők. Mit szóljunk hát még a' keresztyén művészet' legvirágzóbb korának arczképeiről, mit szóljunk Rembrandt', Rubens', Holbein ! János, Raphael, Tintorello, van Dyck' arczképeiről? Valljon találkozhatik-e ember, ki azokat nem egyedieknek, hanem typicusféléknek nyilatkoztatni képes? És még is N. Sándor' arczképére nézve még a' tudósok, a' criticusok sem egyezhetnek meg, hanem a' legfurcsábban ágaznak szét egymástól!

(*N. Sándort arczképezni akarták, de nem tudták.*) Pedig hogy *N. Sándort kora' művészei arczképezni akarták*, arról legkisebbé sem kételkedhetünk, mert arról *kezeskednek* valamint a' régi írók' világos és félre nem magyarázható *tanuságai*, úgy azon különös és N. Sándornak egyedül és majdnem egészen kizárólag *sajátos járulványok*, mik úgy nevezett arczképeim előfordúlnak; arról kezeskednek a' pénzein előforduló körüliratok is, mik az Alexandros Basilicus nevet világosan és számtalanszor ismételik, kezeskedik arról, bár mennyire paradoxnak látszassék első pillanatra, azon körülmény is, miszerint Pericles', Alcibiades, Aeschylus, Menander, és mások' ránk jutott és *N. Sándor' kora előtt élt személyek' úgy nevezett arczképei sokkal inkább egyediek, mint az említett N. Sándorénak nevezett fejek és arczok.* Midőn t. i. a' görög és görög-római művészek amazok' arczképezéséhez csak akkor fogtak, mikor az arczkép' gyakorlata már szilárdon megállapodott, természetes, hogy koruknak egyediségrőli nézeteit munkáikra átvivék, és azokat részint képzelő tehetségökből, részint

azon egyedi jelek' hozzáadásával készítették, melyekről a' régibb írók mint a' kéz alatti személyt jellemzőkről említést tettek; azonban a' későbbi művészek is azon meggyőződésökben, hogy N. Sándor' arczképével valóban birtak, ezt mintegy nagyjából utánozván, soha azon gondolatra nem jöhettek, miként N. Sándorféle arczképeket képzelő tehetségökből kellené csinálniok. Kezeskedik továbbá arról, hogy a' régi hellenek N. Sándor' arczképét csinálni akarták és törekedtek, *Fejérváry Gábornak egy metszett köve is*, mellyen onyxban egyik oldalról Herculest, a' másíkról N. Sándort képezve látjuk, és e' személyekre hajazatok' elrendezéséről és egyéb typicus idomaikról rá ismerünk; e' köven t. i. N. Sándor már azért is, mert Herculessel össze van állítva, ennek typosától sokkal inkább különbözik, mint az N. Sándor' pénzein történni szokott, sőt ha képét avatott szemmel tekintjük, abban már némi törekvést, a' typicusféle idomokból ki és az egyedi idomok' előadására felvergődhetni, veszünk észre, és meg kell jegyeznem, mikép ezen, a' gróf Viczayféle gyűjteményből származó köven N. Sándor' képe inkább közeledik az arczképhez, mint akár micsoda más példányban. Végre kezeskedik arról, hogy a' hellen művészek e' nagy királyt arczképezni akarták és törekedtek, már maga *N. Sándor' jelleme is*, melly minden tettében az örök dicsőség' elnyerésére buzdította; ő istennek akart tartatni, és első volt, ki úgy nevezett arczképét a' pénzekre, hova előtte csak az istenek' képei vésettek, téteté; még

pedig olly járulványokkal, mik az előtt csak Jupiternek, kit ő apjának nevezett, tulajdonítottak.

(*Ellenvetések.*) Ezek után mondhatom furcsáknak tetszhetnek előttünk ama' vélemények, mik szerint állíthatnánk, hogy talán csak azon művészek nem értettek az arczképezéshez, kik N. Sándor' arczképeit készítették; hát a' hatalmas királynak nem elég kincse és hatalma vala a' görög tartományok' akármelly városából olly művészeket szerezeni, kik az arczképezéshez értettek? Vagy talán itt azt vetik ellent, hogy épen csak a' tulajdon Görögországban nem találkozott művész ki ahhoz értett, mert hiszen Hiero, Philistis' stb.' pénzei Nagy-Görögországban sokkal N. Sándor előtt készültek és Hiero' fejével nevét is mutatják köriratukon. De valljon e' fejeket és arczokat arczképeknek, olly arczképeknek tekinthetjük-e, millyenek a' miéink lenni szoktak, az más kérdés, és meg kell vallanom, ámbár Nagy-Görögország' lakosainak sokkal több alkalmok lett volna az arczképezéshez haladni, mivel ők közel viszonyban éltek a' tuscusokkal, kiknek az arczképezés legrégibb korszakok óta kezök' ügyében volt, meg kell vallanom, mondom, hogy a' typicus felfogás e' fejekben is csak úgy megvan, mint N. Sándor' arczképeiben, és hogy e' példákból ítélve az arczképezés még Nagy-Görögországban sem fejlődött ki hamarább mint az anyaországban. *Nagy Sándor tehát Nagy-Görögországból sem szerezhett magának művészt, ki az arczképezéshez kellőleg értett volna.* És így, hogy N. Sándor' valódi arczképével épen nem birunk, egyébnek nem tulajdonítható, mint ama' kö-

rülménynek, mikép N. Sándor' korában még nem va-
la ismeretes mi legyen tulajdonképen az arczkép, *mert
ha nálánál már régibb hellenek' arczképei már létez-
tek volna, bizonyos hogy az arczkép' mestersége nem
halt volna ki*, mivel az arczképezés olly műág, melly
az ember előtt talán a' legkecsagetőbb, leghizelgőbb,
mit már a' római, viaszban mintázott, eldődök' képei-
ben (cereaee imagines) látunk, mit a' keresztyén mű-
vészetben még inkább, de leginkább mai korban lá-
tunk, hol a' festészet' más ágai az arczképezésen ki-
vül majdnem egészen a' felejtésnek adatnak át. És
ha már Nagy Sándor előtt léteztek volna az arcz-
képek, nem kételkedhetünk, hogy valamint N. Sán-
dor, úgy udvari művészei is az arczképet a' typicus
idomoktól elkülönözni értették volna. Vannak ugyan
még mai korunkban is emberek, kik tanulmányaikban
olly annyira elfogultakká váltak, hogy még az egyip-
tomiak' régibb korában is arczképeket keresnek; azon-
ban nem kétlem, hogy alig fogott találkozni a' naiv
hellenek között olly ember, ki ha a' N. Sándor előtt élt
emberek olly arczképekben lemásolva lettek volna,
mint a' minők Viscontíei, mondom, hogy akkor a' naiv
hellenek között alig fogott találkozhatni ember, ki a'
N. Sándor' pénzein előforduló képeket arczképek-
nek tarthatta volna.

(*A' N. Sándor' korában élt mesteremberek csak tö-
rekedtek az arczképezés után.*) Mindazáltal, mint már
fennebb is említve volt, nem lehet a' N. Sándor' ko-
rában élt művésztől eltagadni az arczkép-mester-
ség utáni törekvést, miről is számos adatok kezesked-

nek, és azok közül azon jelentés, hogy Lysippos' testvére Lysistratos az élő és holt emberek' egyes részein gyps mintákat készített: de épen midőn ezeket olvasuk, egyszersem azt is olvassuk, hogy a' mesterrel egy kora *Aristoteles* és más írók a' művészet' e' módja miatt megróják, és neki testvérét például hozzák fel, kiről azt állítják, hogy a' természetet, mint kell, szépíteni törekedett. És ugyan e' nyilatkozatokból, ha talán egyébből nem is, joggal következtethetnők, hogy a' hellenek N. Sándor' korában az arczképről olly nézettel nem birhattak mint mi, mert ők a' lemásolt személyt nem lemásoltatni, hanem nézeteik szerint szépíteni kívánták, mi a' mi nézeteink szerint ugyan anynyi, mint azt *typicus* módra alkalmaztatni, azaz: az arczképet egyedül czélszerű pályájáról eltéríteni.

(*A' kimondott valóság benső okokkal támogatatik.*) Egyébiránt a' fölhozott és még a' művészetben avatlan szem előtt is ha nem egészen eldöntő, még is igen fontos okokhoz még másokat is csatolhatni, mik t. i. a' *hellen rajzoló művészetek' lényegéből és életműileg fokozatos fejlődéséből vétettek*: e' művészetek t. i. a' hasonnemű *egyiptomiakból* származván, anyjaikat igen sok tekintetben, és elég hosszú ideig követték, azonban az egyiptomi rajzoló művészek is bizonyos, a' szokás által meghatározott, mindig és mindenütt visszatérő, idomokat, a' művészet' kellékeinek és a' nép' igényeinek egyedül megfelelőknek tartván, azokat nézőik előtt szüntelen ismételik; ez idomokat mai időkben *typicusoknak*, az előadást *typicus előadásnak* nevezzük. Illy *typicus* idomok termé-

szetesen az arczképet kizárják, mert a' melly nép a' typicus, feszes, és rideg idomok után sováro, annak azon szabadság nem tetszhetik, mellyet a' művésznek engedni kell, ha tőle arczképet kívánunk; azért is az egyiptomiak saját emlékeiken még a' Ptolomaeusok' idejében sem csináltak arczképeket; mondom még a' Ptolomaeusok, sőt még a' rómaiak idejében sem, midőn talán már az egész görög és görög-római rajzoló művészet csupa arczképekből állott, és a' legderékabb, mit e' korból birunk, tagadhatatlanul az abból ránk maradt arczképek. Vannak ugyan, még pedig nagy buvárok, kik az egyiptomiaknál is arczképeket keresnek, ilyen volt a' híres fiatalabb Champollion, ilyen Champollion Figeac, ilyen Rosellini; de hogy állítások, miszerint még az egyiptomiak is, még pedig legrégebbi korokban is, arczképeket csináltak volna, nem egyéb mint egy, e' buvároknak az egyiptomi művészetek iránti túlszeretetésből származó alaptalan szeszély, arról minden elfogulatlan teljesen meggyőződhetik, ha az említett tudósok' példaként fölhozott egyiptomi arczképeiket egymással összehasonlítandja, és látandja hogy azok egymáshoz csakugyan olly hasonlóok mint tojás tojáshoz. *)

*) Az *ambraszi gyűjteményben Bécsben* vannak két egyiptomi basalt arczkép' töredékei, mellyek a' legjelesebbel, mit az arczképzés valaha létre hozott, méltán vetélkedhetnek, és a' mellett az egyiptomiaknak sajátos idomait és vonásait olly jellemzőleg tüntetik ki, hogy pllanatig sem kételkedhetni, mikép ez arczképek egyiptombélieké. De midőn Európának valamennyi, jelesebb műveket magokban foglaló, nagyobb

És e' kiválólag typicusnak nevezhető és nevezett egyiptomi művészetből fejlődött ki a' hellen is, miért is nem csalatkozandunk, hogy ha a' hellen művészet' gyermek korát olly alakok által jellemezve látjuk vagy olvassuk, miket legfeljebb jelképüeknek: de művészeti-eknek egyáltalában nem nevezhetni. Hivatkozom itt a' régi idők' palladiumaira, és ephesusi Artemiseire, melyeket minden míveltebb, másolatokból ismer. Későbbben ugyan a' hellen művészet az egyiptomi gyakorlat-hoz szigorú ragaszkodásával felhagyott, azonban a' fokozatos lassú haladás' elve mindig jellemző jele maradt, így nevezetesen, valamint már az egyiptomi művészet, úgy a' hellen is, legelőször több szabadságot nyert az állatok' képezésében, míg az emberi test a' ri-

gyűjteményeiben a' bécsi arczképekhez csak távolról is hasonló arczképek nem fordulnak elő; és az egyiptomi emlékeken ránk maradt valamennyi úgy nevezett arczképeken a' bécsi fejekéhez hasonló gyakorlat sehol sem mutatkozik, e' fejeket máskép mint kivételként nem tekinthetjük, 's így keletkeztökét kénytelenek leszünk Traján' korába tenni, mellyben a' görög művészet az arczképezésben legnagyobb fokát érte el, olly annyira, hogy az említett legjelesebb egyiptomi arczképeket csak e' korszaknak tulajdoníthatni, és azokat, mivel a' nyilvános épületeken előforduló egyiptomi alakok, még Traján' korában sem hagyták el régi típusokat, sejthetni, hogy ez arczkép privat ember' sürgetésére, és azért is művészők' lehető legnagyobb szabadság-használata által készültek.

deg régibb typus' idomai alól felszabadúlni kezdett, míg a' fej és arcz, az egyiptomiak' módjára (kik azt jelképesnézetök miatt mindig ezeknek megfelelőleg megtartották) még mindig régibb rideg idomaikban képezettek, 's e' gyakorlatot még a' különben igen jeles aeginai szobrokon Münchenben is látjuk, mert, midőn testök a' legmozgékonyabb elevenséggel bír, arczaik rendre nem csak hogy egymáshoz a' mennyire csak lehet hasonlítanak, hanem ugyanazon álarczféle idomokkal, és mindegyiköknél egyaránt visszatérő mosolygó kifejezéssel bírnak; sőt ez igen jeles szobrok' testeinél is leginkább eleven mozgalmok az, mi bámulásra ragad, mivel idomaiban semmi egyedi változékonyságot nem vehetni észre, ellenben az arányok mindeütt ugyanazok. Csak Phidias' korában kezdték a' hellenek az arczok' idomait is a' régibb rideg idomok' félretételével a' természetnek inkább megfelelőleg alkotni; de még e' legjelesebb szobrász, valamint követői is le egész N. Sándorig, nem valának képesek az újabban talán épen Phidias által megállapított hellen profil' parancsoló szabályaitól megmenekülni, mellyek még itt is a' bár kitisztult typus', de még is csak typus' idomait mint a' művészetben elkerülhetlen szükségeseket állították fel. Ugyan is teljes meggyőződéssel mondhatni, hogy valahány hiteles alakok e' korszakból ránk jutottak, egyetlen egyikében sem láthatni mást, mint ezen egyszer mindenkorra megállapított hellen profil, mellyet már Winckelmann is kurta homlokból, metsző szélű szemöldökívől, egyenes vonású orrból, mélyebben mint természetesen fekvő sze-

mekből, félig nyitott vastag és mintegy mosolygó ajkából, nagy, kerekded, előre nyúló állból, és tojáske-
 rekked arczi körrajzból állónak nyilvánít; e' tekintet-
 ben sehol kivételre nem találunk, és a' legnagyobb kü-
 lönség a' N. Sándor előtti arczok között a' nem' és
 kor' megkülönböztetésére vonatkozik. Ha ezekhez hoz-
 zá vesszük mikép az istenek is különböző korok, és
 nemök, de talán még eseményes jelek által is egymás-
 tól különböztetvék, illy jelek többnyire a' haj' elren-
 dezése, a' szemek' szabása, *) járúlványok, a' ruhák,
 csoportozások é. m. effélékből állván, nem csodálko-
 zandunk, ha még a' legélesebb eszű buvárok sem e-
 gyezhetnek meg mindig a' régibb hellen műveken e-
 lőforduló istenek' meghatározásában, nem csodálko-
 zandunk továbbá, hogy ha még Phidias utáni műve-
 ken is a' többi test' előadása' kifejlődését sokkal gyor-
 sabb lépésekkel haladni látjuk, mint az arczét, sőt nem
 csodálkozandunk, hogy ha annak kifejlődésére nézve
 is meglátandjuk, mikép ez sem vált egyedivé, miről
 legjobban meggyőződhetünk, hahogy a' hellen szob-
 rászat' legjelesebb alakjait a' keresztyén festészet' leg-

*) Tudjuk mikép már Homer Junojának nagy nyílt sze-
 meket tulajdonított, őt ökörszeműnek (boopis) ne-
 vezvén. Venus' szemei még az eddig meg nem magya-
 rázott helicopis epitheton által jellemeztetnek. Win-
 ckelmann szerint a' helicopis a' szempillák' kigyóvoná-
 sú szabását jelenti, mások azzal az alsó szempilla' föl-
 huzott állapotját jellemezni akarják. Egyébiránt mind-
 két jel is Venusszobrok' szemein észrevehető, és így
 nehéz meghatározni, mellyiket jelentsen a' helicopis
 szó.

jelesebbjeivel összehasonlítjuk, például a' Parthenon' Ilyssusáét Rembrandt' egyik fürdő asszonyával: az elsőben minden jelessége mellett is csak elvont idomokkal találkozandunk, míg az utóbbinak még legkisebb részeiben is tökéletes és félre nem ismerhető egyedi idomokat képezve látunk.

Ezek állván, egyáltalában nem foghatni fel, hogy ha már N. Sándor előtt léteztek hellen arczképek, miért nem hatott volna vissza az arczképezés' egyedi gyakorlatára a' művészet' egyéb tárgyainak felfogására is, holott a' keresztyén művészet' legelső csirája' korában és legdurvább munkáiban is tagadhatlan az egyediségek' legalább némi felfogása. Nézzünk meg például valamely, a' bizancziai művészet' legrégebb legdurvább korából származó elefántcsont vagy réz domborművet, vagy miniatúrt, és jót állok, hogy arcaiban hasonló egyedi idomokra találandunk, mint minőket a' bizancziai pénzeken látunk, csak hogy a' durva technica azok' kellő kifejlesztését eszközölni még nem bírta. Hát még mi szembetűnő az egyediségek' fölfogása a' legrégebb németek' művein? milly könnyen ráismerhetni az egyedi mintára a' legrégebb olaszoknál? — Azonban illyesmit a' hellenek' N. Sándor' kora előtt készített művein nem látván, e' hiányból, melly véleményemet a' legerősebb benső okkal támogatja, bizton, és csaknem apodicticailag következtethetjük, hogy midőn e' kornak ránk maradt minden kétségen kívüli művein egyedi felfogást nem látunk, a' hellenek N. Sándorig soha arczképet nem csináltak.

(*A' kimondott valóságot a' hellenek' vallásbéli nézeteinek vizsgálata is támogatja.*) De továbbá *e' valóságot még a' hellenek' vallásos nézetei és erkölcei is bizonyítják.* Így minden előtt, ki csak valamicskét olvasott a' görögökről, tudva van, hogy a' hellen egy, régisége által tiszteletében mind inkább emelkedő jelképet, ha bár ez nem egyéb volt is idomtalan kőnél, sokkal nagyobb vallásos ájtatossággal pillanta meg, mint Phidias' vagy más mester' akárminő remek művét; azért is ha a' vallásos tisztelet' illy régibb idomtalan tárgyainak valamelyike eset által elveszett, a' hellenek még legjelesebb művészeiktől is meg' kívánták, hogy az újat vonásról vonásra az elveszett-mintájára csinálván, a' veszteséget pótolják; a' szertartásos képekre a' hellen plastica csak igen lassan nyerhetett befolyást, és kénytelen vala eleinte műveit csak a' templomok' külső részeire, egyedül mint építészeti diszitményt alkalmazni, mi részint még Phidias' korában is történt*); és csak későbbben sikerülhetett a' hellen szobrásznak a' költészet által emberibb alakokra elkészült hellenek' engedelmével, az istenségeket is

*) Tudjuk mikép Phidias ugyan az olympusi Jupiter' szobrát az olympiai templom' számára készítette, tudjuk mikép Pallas Promeches' szobra az Acropolison szertartásos kép vala; és hogy Phidias' kezeiből még más-illy szertartásos kép is keletkezett; de tudjuk egy-szersmind mikép még Phidias' korában is más hellen városok régi symbolicus és typicus isten' képeihez szilárdon ragaszkodtak, és illy képeket annyival nagyobbra becsültek, minél régiebbek valának azok.

emberibb és természeteseb idomok alatt képezni, és alakjait templomokba imádhatás' tárgyaként behozni, és még ekkor is, ha valami művész valamelly istenségnek idomait, vagy is jobban szólva szembetűnő jeleit jól meghatározá, a' nép ez idomokat és jeleket mindjárt olly annyira megkedvelte, hogy a' későbbi művészek is többnyire a' már előttök megállapított mintákhoz kénytelenítették magokat alkalmazni; nem magyarázhatni miért bírunk még mai korban is Phidias' olympiai Jupitere' olly sok utánzásaiival, mellyek ámbár technicai tekintetben és egyes részletekben egymástól eltérnek, mert a' hellen soha olly szolgálilag nem másolt, mint legújabb rajzolóink, mégis a' fő idomokban és szellemben ugyanazon minta után készültek.

(Mit értettek N. Sándor előtt az arczkép alatt.)

Tudva van továbbá, hogy a' helleneknél még a' legkitűnőbb egyediség is a' tömeg'ellenében majdnem mindig elenyészett: de miután e' tárgyra még visszatérendünk, e' helyütt elég lesz megjegyezni mikép a' hellenek nyilvános helyeken felállított úgy nevezett arczképeikkel (*είκων*), mellyekre nézetök szerint még a' legérdemesebb embert is csak igen ritka esetekben érdemesíték, olly pazarlók nem valának, mint a' jelenkor, melly azokra egy pár vers vagy novella miatt is szerzőiket méltatta. Ugyan is a' hellenek Pausanias és magyarázója Müller Ottfried szerint olympiai győztöseket, kiket minden tekintetben túlbecsültek, csak akkor tartának méltóknak úgy nevezett arczképök' készítésére és ennek nyilvános helyen felállítására, mikor ezek az egész görög hon' színe előtt háromszor győ-

zödelmeskedtek: az először győztösek kapván ugyan szobrot, hanem nem arczképeset (nem εἰκωτ). Ugyan e' tekintetből magyarázható mint vehették az athenaeiek rossz néven, hogy egyik athenaei szobrász nevét egyik művére vésní merészlé; miért keletkezett azon mese, hogy Phidias Minerva' paizsára titkosan a' maga és Alcibiades' arczképét véste volna; mert a' fejtegetettek' nyomán ezen arczképekről alig tehetünk fel mást, mint hogy azok eredetiöket talán némi külsőségekben utánozák, mi alkalmasint Cleon' álarcza' készítésénél is előfordúlt: azért is sokkal valóbbszínű mikép az úgy nevezett arczképeket csak későbbben fogták rá némelly az említett paizon előforduló arczokra, mi annál könnyebb volt, mivel az általános hellen profil minden egyes hellen emberre rá illett.⁽²⁾

(*Ellenvetések, mik régi írók' bizonyítványaiból vevék.*) Ellenvethetné itt nekem valaki, hogy már a' régi írók, és azok közt olyanok is*), kik N. Sándor e-

*) Ide tartoznak amaz állítások is, miknek egyike szerint Aristophanes az igen népszerű Cleont egyik vigjátékában nevetségessé tenni szándékozván, egész Athenae' városában nem találkozott álarczkészítő, ki Cleon' arczához hasonló álarczot csinálni mert volna; másika szerint Praxiteles Venus' szobrát, hét e' czélra használt kéjhölgy' egyes bájos idomaiból szerkeszté össze. Az utóbbi hír' alaptalanságát már „Párhuzam az ó és újkori művészeti nézetek és nevelések“ czímű munkám' első fejezetében kimutatván, olvasómat arra utasítom; az első bizonyítványra vonat-

lőtt éltek, arczképekről többször tesznek említést, hogy jelesen Euripides Alcestejében Admet szándékát kimondja, miszerint az érte meghalni készülő ne-

kozólag pedig megjegyzem, hogy még a' hellenek is, vigjátékaikban sokkal nagyobb szabadsággal élvén mint szomorjátékaikban, könnyen meglehet, mikép Cleon' hajelrendezésében, vagy másféle eseményes vi-
seletében ollyasmi volt, mi a' nézőket első pillanatra e' népszerű daemagogra emlékeztethette, mit tehát az álarczkészítők ismételni félelemből vonakodtak. Egyébiránt a' rajzolatokban ránk jutott színi álarczok' valamennyi példányai bennünket tökéletesen meggyőzhetnek arról, mikép illy álarczban egyedi vonásokat utánozni csaknem lehetetlen volt, ez álarczokban t. i. többnyire a' száj és szemek egészen hiányozván, és azok' helyében csak tágas nyílások lévén, holott az egyediség leginkább az ember' szeme és szája körül forog, és az álarczok' tágas hiányai még az orr' és más arczrészek' képezését is majdnem teljesen gátolták. — Mikép a' színi álarczokban a' hajazat az, minek elrendezése által a' színészek magukat élő kortársaikhoz hasonlókká tenni törekedtek, vagy is mi által a' nevezett ember' hajazatának elrendezését utánozván, arra ráismertetni céloztak; az világosan kitűnik az Aristophanesi Acharniaiak' azon helyéből, hol Dicaeopolis, mihelyest a' perzsa király' követét meglátja, őket tüstént Cleisthenessel athenaei lakóssal összehasonlítja, sőt ugyan annak mondja, mivel mindketten semmi szakállt nem viselnek, vagy is mint Dicaeopolis magát kifejezi „Cleisthenesnek hátulsója meg van nyírva.“

je' hasonmását bölcs művész' keze által készitendi, és azt kamrájában felállitandja; ellenvethetné itt nekem valaki, hogy Pausanias' főnidézett tanusága ellenem szól, és hogy az író utazásaiban tömérdek sok, Nagy Sándor előtt élt emberek' arczképeiről mint saját szemével látottakról szól. Az mind igaz, de valljon arczképeknek nem tekintették-e már az egyiptomiak is az emlékeiken számtalanszor előforduló Pharaók' typicus alakjait? valljon az egyiptomiak nem azért tették-e ezen typicus alakokhoz a' tulajdon neveket is? és valljon ez alakok azért megszűnnek-e typicusok lenni? Valljon nem találunk-e mai időkben is, hol az arczképezés a' rajzoló művészetek' csaknem kizáró ágává vált, hol Rembrandt, Rubens, Raphael, Tintoretto, Van-Dyck, és más remeklő által talán lehető legtökéletesebb száz meg száz arczképekkel birunk, és már valóban könyv nélkül tudhatnók, mi legyen tulajdonképen ez az arczkép, valljon mondom, nem találkozunk-e még mai időkben is, még pedig legjelesebb critical észszel biró emberekkel, millyenek Champollion és Rosellini, kik mind ennek daczára az egyszabású egyiptomi arczokban valódi arczképeket találni akarnak? És milly fontossággal birand ezekéihez mérve Euripides' és Pausanias' bizonyítványa az arczképről, nem is említve azt, hogy tulajdon szemtanúságunk annak, mit ők mondanak, épen ellenkezőjét bizonyítja? Vessük még most hozzá, hogy valamint Euripides, úgy a' vele egykorú, vagy N. Sándor előtt élt írók és költők, korok' nézeteiből kiindúlva, és azokban elfogulva lévén, nem is tudhatták mi legyen tulajdonképen az arczkép, és

hogy Pausanias egyáltalában critikai tapintattal nem bírt, sőt kénytelenek vagyunk, ha munkáit elfogulatlan szemmel tekintjük, egyenesen ismételni, mit róla már sok jeles férfi egyenesen kimondott, hogy t. i. ő touristánál egyéb nem volt, olly touristánál, minők korunkban százan és százan vannak, kik az utazásaikban hallott meséket bona fide ismétlik, és minden critikai vizsgálat nélkül mintegy futtában látott dolgokról imígy amúgy mellékesen tesznek említést. És valóban, Pausanias nem is criticája miatt, hanem egyedül azért tett olly nagy névre szert, mert bennünket olly dolgokkal ismertet meg, mikről, ha csak Pausaniasból nem, szócskát sem tudnánk. Így tehát sem Euripides, sem más régi írók, kik N. Sándor előtt létező arczképekről csak amúgy futólagosan és minden valódi critica nélkül emlékeznek, előttünk, kik a' fenmaradt régi hellen művekből saját szemünk' tanúsága' útján egészen ellenkezőt tapasztalunk, mondom illy írók' tanúságai előttünk nyomatékkal nem birhatnak.

(*Mit jelent az ἐλξων szó?*) Plinius *) mondja, hogy annak, ki háromszor győzödelmeskedett Olympiában, egy, tagjai' hasonlatosságát utánzó (ex membris ipsorum similitudine expressa) szobor állítatott. Lucian (Pro imaginibus 11.) világosan megjegyzi, mikép a' harczbíráknak vigyázni kellett arra, nehogy a' győztös' természeti nagyságánál nagyobb szobor készítenék. E' két régi tanura támaszkodva, Visconti, Hirt, Müller Ott-

*) Plin. Hist. Nat. XXXIV. 9. „Effigies hominum non solebant exprimi, nisi aliqua illustri causa perpetuitatem merentium, primo sacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiae : ubi omnium qui vicissent statuas dicari mos erat. Eorum vero qui ter ibi superavissent, ex membris ipsorum similitudine expressa, quas iconicas vocant.“

fried's m. mindenütt, hol az *ἑλκωνικός* jelentéséről ex — professo szólnak, egyenesen kimondják, mikép e' szó nem felel meg a' mai arczképes' értelmének, sőt Müller (Handbuch d. Archaeol. der Kunst. 2. kiad. 671. l.) azt teszi hozzá, hogy valódilag iconicai szobrok, mint valóságos arczképes szobrok, természetesen csak Lysistratos után állítottak fel: „*genaue Portraitstatuen die man natürlich erst nach Lysistratos dreimaligen Siegern setzte.*“ — Ezekből kiviláglik, mikép az iconicaiszobor alatt arczképet nem szabad értenünk; és hogy következetesen az *ἑλκων* szót magát is alig fogjuk arczképpel jól fordítani, még pedig annál kevésbbé, mivel már a' hellenek magok isteneik' *ἑλκων*jairól (és itt talán csak nem az istenek' arczképeit értve) szólnak, később a' szentírásban még a' láthatlan isten *ἑλκων*járól is van szó; Euripides e' szóval kísértetet és lelket is jelent, és Cicero azt simulacrummal, más irók pedig többnyire imagoval, azaz általánosan képpel, fordítják. Stephanus az *ἑλκων* szót hasonlóképp imagóval fordítja: „*imago proprie hominis aut animalis.*“ Az iconicai melléknév tehát mást nem is jelenthet, és nem is vétetik többnyire más jelentésben, mint olly művet, nevezetesen győztes' szobrát, melly magán némi anyagi közelítést az arczképhez mutat; és épen e' törekvés, t. i. anyagi mértékek' használatával a' hasonlatosságot megközelíteni, megint világosan nézetünk mellett harczol; mert ha a' hellenek tudták mi a' valódi arczkép, nem lett volna szükségök a' győztös' teste' megméréséhez fogni, és az úgynevezett *ἰσομέτρητοι ἀνδριάντες*eket azaz hasonmértékű szobrokat készíteni, hanem egyszerre felfoghatták volna azt, mi az arczképen lényeges.

(*A' műcriticuskok' gyakorlatából vett okok.*) Ha taglalásomba még tovább haladok, felötlő előttem, mikép még a' műbírák is a' kimondott valóságot, míg azt szavaikkal el nem ismerni látszanak, *tettökkel tökéletesen igazolják.* Értem itt a' műbírák' azon gyakorlati tapintatát, mellyel majd nem első pillantásra meghatározni képesek, valljon valami újolag feltalált vagy kiasott mű N. Sándor előtt, vagy után készült. Vannak ugyan e' tekintetben még más jellemző jelek, de a' fő jel az, hogy a' N. Sándor előtti művekre az egyediségnek semmi befolyása, az utána valókra pedig annak már már kezdődő, és mindig növekedő hatása első pillanatra szembe ötlő.

(*Az úgy nevezett eszményt helyesben typicusknak nevezhetni.*) A' műcriticuskok ugyan N. Sándor előtt divatozott eszményi nemesítő fölfogásról beszélnek : azonban, mint láttuk, azt mit ők homályos értelmű szóval eszményinek neveznek, sokkal világosabb és jelentőbb szóval typicusknak nevezhetni, e' typus levén aztán az, mi a' N. Sándor előtti az annak utánitól velünk legkönnyebben megkülönbözteti; és hogy a' typus valóban typus inkább, mint eszmény, arról valóban és minden félreismerés nélkül mindenki meggyőződhetik, ki csak valamicskét tud rajzolni; mert meglátandja, mikép egy úgy nevezett idealis görög fej ezerszer könnyebben jól lerajzolhat, mint Rembrandtnak, vagy más jeles művésznak egy arczképét, vagy élő arczot lemásolhat, meggyőződhetik pedig arról is, hogy minél jobban ismeri a' hellenek' általános művészet-szabályait, annál könnyebben sikerülend neki olly ideal

fejet létre hozni, még pedig azért, mert szabályok után sokkal könnyebben dolgozhatni mint élő minta szerint.

(*Befejezés.*) Mind ezek után mint világos valóságot bátran kimondhatom, *hogy a' hellenek N. Sándor' koráig arczképeket nem csináltak.* Sejtették ugyan e' valóságot mások is, hanem illy nyíltan mint Boehm hazánkfia azt még eddig senki nem merte kimondani. Én ezennel okaimat a' nyilvánosságnak átadom, hogy minden, kinek ellenvetései vannak, azokat előhozza, 's így a' valóság még inkább megalapíthatassék. Sejtette ezt ugyan már Winckelmann is, midőn olly bizodalmasan állítá, hogy a' hellen művészek élő mintákat nem használtak, sejteté ezt Niebuhr is, midőn „Róma történetei“ czimű munkája' első kötete' 260-dik lapján ezeket mondja : „Nagy Sándor' kora körül Lysistratus arczképeket kezdett szobrai számára mintázni, mivel ekkorig szokás vala az arczképeket, az arcz és alak fő vonásai szerint eszményileg (idealisch) készíteni.“ Sejtették ezt mondom mások is; de illy kiterjedésben egyenesen és félre magyarázhatlanúl e' valóságot kimondani, csak jeles hazánkfia bátorkodott, kinek tehát minden következt, melyet e' roppant nagy gyümölcsöző felfedezés mint a' critikai nézetekben, úgy a' gyakorlati művészetben is maga után vonand, köszönni tartozandunk.

E' hosszabb eltérést, melly eredeti tárgyamtól eltávolított, igazolandja e' valóság, hogy azon egyedi idomok, vonások, formák és módok, mik az egyediség' (individualitás) képezésére megkivántatnak, leginkább szembe ötlők a' rajzoló-művészetek' munkáiban, és

hogy, ha valahol, azokról legvilágosabban ismerhetünk azon nevezetes különbségre, melly a' művészetben a' typicus vagy szabályok' utján induló, és az egyedi, vagy is sokkal szabadabban mozgó felfogás közt létezik. Továbbá a' hellen művészetek olly szoros kapcsolatban vannak, hogy az egy művészet' munkáit a' máséi által magyarázhatni, 's így már Winckelmann több helyütt kimondá véleményét, hogy semmi sem magyarázza olly jól a' hellen költőket, mint a' hellen plastica' ránk maradt művei. Ha ez már általában is áll, annál inkább fog állani ott, hol az egyik művészet tárgyait a' másiknak ugyanazon tárgyaiból, mellyek azonban sokkal könnyebben felfoghatók, magyarázni törekedünk, ez pedig itt az eset, mert a' hellen drámák' jellemeit a' hellen plastica' százszor könnyebben érthető jellemeiből magyarázhatni.

2. §. *A' jellem az életben és vallásban.*

(*Az egyed a' tömegben elenyészett.*) Ez okokból, mielőtt a' hellenek' drámai jellemeire átmennénk, szükséges leend még életökre és vallásukra pár pillanatot vetni, mellyek czélunkhoz még közelebb vezetendnek; és itt feltűnő, *mikép a' hellen nemzetnél az egyed soha egyáltalában olly jelentékenységre, mint az a' keresztyén korban történt, szert tenni nem birt, nem birhatott*: miszerint ellenben az egyes személy, az egyediség, a' tömegekben felolvadott, és eltűnt. Hogy ez valóban így történt, arról már azon körülmény is kezeskedik, miszerint a' helleneknek családnevek nem

vala, hanem, hogy az egynevü személyeket egymástól megkülönböztethessék, kénytelenek valának az egyetlen egy nevü egyed' nevéhez még apja' nevét is, sőt nem ritkán születése' városa' nevét is hozzá adni; kezeskedik továbbá azon szokás, miszerint, ha valami egyed talentumai és tettei miatt polgártársain felül emelkedett, azt szabadságuk' féltéséből számüzék, miért is Athenaeben az ostracismus, Syracusában a' petalismus keletkezett, mellynek ítélete által a' feltünő egyed csak azért üzetett el hazájából, mert másokon túl emelkedett, és ez intézet Athenae' legvirágzóbb korában majdnem minden jeles polgárait legalább kis időre sujtá; kezeskedik továbbá arról, hogy az egyed a' tömegekben felolvadott, azon körülmény, miszerint a' hellenek még legtiszteltebb polgártársaik iránt is tiszteletekkel, kitüntetésekkel és jutalmakkal inkább fukarkodtak, mintsem hogy e' tekintetben pazaroknak neveztetetnének; 's így még az igen nagyra tisztelt olympusi vagy más köz játéki győztöseik is csak egyszerű faágakkal, fenyűtobozzal, almákkal 's m. effélékkel nem a' legfényesebben ajándékoztattak meg, az úgy nevezett arczképekre csak akkor méltattatván, ha háromszor győztek: sőt még a' jutalom e' csekélysege mellett is a' győztös' dicsőségéből talán a' nagyobb részt születése' városa maga számára igényelte, miért is a' híres emberek' nevéhez többnyire ennek neve is szokott ragasztatni. Nem csodálkozandik ezeken, ki a' hellenek' magány életét nyilvános életökkel összehasonlítván látandja, mikép ez utóbbi az elsőt nem csak túlnyomta, hanem majdnem egészen ki is zárá; ugyan

is a' hellen mindenek előtt polgárnak tekintetvén, e' tekintetnek minden mást, 's kivált a' családi viszonyokat feláldozni kénytelen vala, és az asszonyi nem a' férfiú nemnek kifejlesztésére talán soha és semmi más országban olly kevés befolyással nem birt, mint Göröghonban, 's így mindenesetre parlagon kellett hervernie amaz oldalnak, melly a' férfinál csak nőkkeli társalgás által szokott kifejlődni, 's melly még a' keleti népeknél, minden az asszonyi nem elleni zsarnokságok mellett is, sokkal inkább és gyakrabban fejlődik, mit kivált költeményeik bőven bizonyítanak. Továbbá a' keleti népeknél legalább a' fiatal gyermek meglehetősen ideig anyja' felügyeletére bizatik, ellenben a' helleneknél a' status még a' gyöngéd figyermeket, sőt Spartában a' leányzót is magának igényelte, és maga nevelte. A' közös nevelés még érettebb korokban is a' fiatalokat a' gymnasiumokban egybegyűjtvén, egyediségök most sem fejlődhetett ki kellőleg, és így férfiú korra megérvén, polgártársaik' tömegében kellett felolvadniok. Ehhez hozzá járult, hogy a' hellenek a' nyilvános életet mindenek fölött becsülvén, és napi életök' legnagyobb részét nyilvános helyeken a' szabad ég alatt töltvén el, legvirágzóbb korokban házaik' és lakhelyeik' kényelmére, diszesítésére és ízletesebb elrendezésére csak igen kevés figyelemmel voltak, ellenben nyilvános építményeiket, templomaikat, színházaikat, járdáikat 'stb. a' legnagyobb költségekkel építeni és pompával ellátni törekedtek, miért is ezekhez inkább, mint kicsiny és dísztelen magánlakaikhoz vonzódtak. Nem kerülheti el tovább figyelmünket, mikép a' hellenek' töme-

gének foglalkodása is csak igen kevés és minden polgárnak-közös ágakra volt szorítva, ők t. i. házi munkáik', kézi mesterségeik', sőt kereskedési ügyeik' legnagyobb részét rabszolgáikkal elvégeztetvén, magok főkép csak a' fegyvergyakorlással, és a' politicalai életben foglalatostkodtak, a' művészet' szent ihlete csak kevés választottait szállván meg : itt pedig nem hallgathatom el, mikép a' mai korban is a' katona élet az egyediséget jó részt eltörölni szokta. A' hellenek a' kifejlett családi életet, a' foglalatosságok' változékonyságát, és a' magány nevelést, mellyek az egyediség' kifejlésésének mindannyi elkerülhetlen tényezői szoktak lenni, és mellyek leginkább az angoloknál kifejlődvén e' nemzetet minden mások felett a' leghatározottabb egyediséggel látják el : természetesnek látszik mondom, hogy a' hellenek e' tényezőket nélkülözvén, még a' rómaiak, sőt az egyiptomiak által is egyediség' tekintetében hasonlíthatlanul felül mulattak. Végre itt tekintetbe kell jönni a' hellenek' büszke, elkülönözött, sőt kizáró nemzetiségének is, melly velök minden idegent lenézetett 's így az idegen szokások, nézetek, és tárgyak korántsem annyira mint más népeknél, változékonyságot eszközölőleg hathattak művészetökre és életökre. Különben midőn e' tárgyra még későbbben is visszatérendünk, e' helyütt inkább a' hellen vallás' általánosító befolyásáról kell pár megjegyzést tennem.

(Az egyedi a' vallásban az egésznek alárendeltett.) Érintve vala már, mikép a' számtalan egyes hellen törzsöt főkép a' közös vallás egy nagyobb nemzeté forrasztá össze : azonban e' czélt máskép elérni

nem lehetett, mint hogy az egyes városok, sőt kisebb helységek' külön vallásos nézetei, védistenségei és hősei' egyedi jeleinek, és jellemeinek hatása gyöngítetvén, azok a' közös nézeteknek és főbb isteneknek alárendeltessenek, és a' fő rendszerbe beillesztessenek; miből aztán természetesen következett, hogy az istenek is inkább egész tömegestül, mint egyesén jöttek tekintetbe. Való ugyan, hogy minden egyes város régi tulajdon isteneit megtartotta: azonban ez istenekre olly tulajdonokat és jeleket ruházván, mikkel régibb időkben nem bírtak, és sajátos tulajdonait más városok' isteneivel közölvén, a' fölcseréléseknek utoljára annyira kellett növekedniök, hogy már az egyes isteneket, mint olyanokat, alig lehetett tekinteni, hanem hogy a' hellenek inkább valának kénytelenek azokat az isteneknek lassanként készülő és kifejlődő rendszerébe, még pedig mint annak alá rendelt tagjait, beilleszteni. E' kényszerüségből eredt aztán a' hellenek' azon törekvése, miszerint minden, de főkép vallásos és művészeti életök' nyilatkozásaiban mindig a' részleteket magok közt összekapcsolni és felsőbb tekinteteknek és fogalmaknak alárendelni igyekeztek; s e' mód ugyan megszerezte nékik ama dicsőséget, mikép rólok joggal elmondhatni, hogy műveiknek egészben művészeti hatása igen feltűnő és jeles; de más oldalról őket a' részletekbe minden pontosabb beleereszkedéstől is visszatartóztatta, mit már azon körülmény is gátolt, miszerint képzelő tehetségök még fiatal ingékonysággal, elevenséggel és tűzzel bírván, sokkal inkább kizárta az értelmet a' művészeti éldeletből és megbíralásból

mint az mai korban történik, hol a' critica a' művek' érzéki oldalainak elkábító hatásán felül emelkedvén számot vet, vajjon a' mű alkotása' körülményeihez képest az értelem' követeléseinek megfelel-e vagy nem.

(*Befejezés.*) 'S ezekből láthatjuk, mikép a' hellennél a' csak általánosabban felfogott és általánosan tartott idom is szintolly hatással lehetett, mint nálunk a' tökéletesen kiképezett egyedi alak; de látjuk továbbá azt is, hogy a' helleneknek sem alkalmok, sem kedvök, sem elegendő erejök nem volt és nem lehetett egyediségek' fölfogásába bocsátkozni, és hogy illy módtól ötlet a' szokás, és kortársainak nézetei eltiltották. Azonban milly határtalan és zavar-teliek valának a' jellemrőlí hellen nézetek, azt még inkább látandjuk, ha a' maga idejében kétség kívül legcriticusabb Aristotelesnek e' részbeni nézeteit vizsgáljuk.

3. §. *Aristoteles a' drámai jellemekről.*

(*Aristotelesnek a' jellemekről világos fogalma nem volt.*) Ugyanis Aristoteles' Poeticájából látszik, mikép e' bölcs az egyedi jellemet, melly a' keresztyén drámát olly változékonynya, olly elevenné teszi, alig ismerte. Ő t. i. a' drámában a' mesét mint fő és első dolgot tekinté, és a' cselekvényt a' meséből, nem pedig a' személyek' egyediségéből kifejtetni javasolta. Igen feltűnő, mikép a' helleneknek, valamint a' jellemnek általában, úgy nevezetesen az egyedi jellemnek megnevezésére is tulajdon szavok sem volt, 's mikép így Aristoteles is kénytelen vala, mint az a' közönséges életben

történt, a' jellemet, midőn arról beszélt, szüntelen az erkölcsökkel összevegyíteni, 's így az egyediséget mind inkább általánosítani. Tudjuk, hogy Aristoteles a' mi „jellem“ szavunkhoz némileg közelítő hellen fogalmat az *ἦθος**) szóval visszaadni törekedett, azonban e' szó a' helleneknél inkább az erkölcsöket és szokásokat, sőt, mint magából Aristotelesből, ki erénytanát Ethicának nevezte, még az erényt is inkább mint sem a' jellemet jelenté. Az ő idejében a' *χαρακτηρη* (character) szó, melylyet mi is, valamint Europa' minden nyelvei még most is, sokáig használtunk a' jellem' jelentésére, még nem létezett; azt t. i. a' scholastok csak későbbben a' *χαρασσω* igéből, melly vésni és vésűvel betűket írni jelent, származtatták, és csak közelítőleg olly értelemben használták, millyennel azt a' keresztyén kor használja. Más szók, mellyekkel Aristoteles él olly helyeken, hol a' jellem' fogalmát megközelíteni akarja, még határozatlanabbak az elsőnél, nem lévén t. i. egyebek, mint a'

*) Az *ethos* szót a' legtöbb hellenisták erkölccsel fordítják; de találkoznak ollyanok is, kik, mivel Aristoteles, ha e' szót használja, néha és némileg alatta a' mi jellemünket megközelítő fogalmat értetni akarja, azt egyenesen jellemmel fordítják, mint Hunfalvink is tevé: azonban az *ethos* eredetileg ugyan csak erkölcsöt jelentett, és mint látandjuk, még Aristotelesnél is leginkább azt jelenti; ez értelmébe lassanként más értelmek vegyültek, és jelesen Winckelmann műtörténete' számos lapjain mutogatja, mikép ha az *ethos* rajzolóműről használtatik, annak kifejezését, sőt az előadott személyek' indulatai' kifejezését jelenti.

határozatlan: illynemű, illyféle, millyféle, egy bizonyos (τοῖος, ποῖος és τίς) névmások, mellyek bizonyosan csak igen igen nyomorútan pótolhatják a' határozott „jellem“ szót.

Tekintsük már most Aristotelesnek ama' mondatait, mellyekről valószínű, hogy a' jellemre vonatkoznak *). Poeticája' VII. fejezetében ezek állanak: „Mivel a' szomorjáték cselekvénynek utánozása, melly cselekvők által történik, kik erkölcsök és gondolkozás után szükségkép valamilyenek: tehát a' cselekvények' két okai (alapokai) léteznek, gondolkodásmód és erkölcsök.“
És tovább

2. „Erkölcznek nevezem, miszerint a' cselekvőket valamilyeneknek mondjuk; gondolkozásmódnak, mi által a' beszélők valamit megmutatnak, vagy véleményeket nyilvánítják.“

3. „Az új költők' szomorjátékai többnyire erkölcsök nélküliek, sőt általában sok költőnél van az úgy.“

4. „A' régiek politicalai, az újak rhetorikai szólókat költenek. Az erkölcs pedig ollyasmi, mi által az előszeretet, millyen az, nyilvánítatik.“ És a' X. fejezetben.

5. „A' költőnek nem tiszte a' történeteket elbe-

*) Idézeteimben Hunfalvi Pálnak „A' Kisfaludy-Társaság' Évlapjai“ harm. kötetében megjelent fordítását használandom, a' mennyire t. i. azt az eredeti szöveggel összehasonlítván, jónak és szigorúnak találom, hol pedig illyennek nem mutatkozik, ott jegyzés nélkül rajta nézeteim szerint igazítva, magamat az eredetihez tartandom.

szélni, hanem a' hogy azok valószínűleg vagy szükségkép történhetek volna. *Philosophiaibb* és komolyabb a' költészet mint a' történet, mert amaz inkább általában, ez pedig egyesekről szól. Általános az, hogy kihez mit illik valószínűleg vagy szükségkép beszélni vagy tenni, mire a' költészet céloz, midőn nevekkél él : egyes pedig az, hogy miket tett, vagy szenvedett Alcibiades. A' vígjátékban már nyilván úgy van, mert valószínűség szerint alkotván a' mesét, akármi neveket fölvesznek, és nem írják azt, mint a' jámbusok' írói, egyesekről (egyes személyekről). De szomorjátékban ragaszkodnak történeti nevekhöz, 's oka hogy a' lehetséges hihető.“

A' XIV-ik fejezetben Aristoteles olly drámahőst kíván :

6. „*Ki sem erény és jogosság által ki nem tűnik, sem gonoszásnál és jámborságtalanságnál fogva nem esik szerencsétlenségbe ; hanem valamelly tévedés (vétek) miatt, millyent a' nagy hírben és szerencsében állók elkövethetnek* *), *ilyenek Oedipus és Thyestes, és az illy családokból eredt kitünő férfiak.*“

A' XVI-ik fejezetben Aristoteles az erkölcsök körül észreveendekről így szól :

7. „*Négy az, mit az erkölcsökben tekinteni kell. Első pedig, hogy jók legyenek ; lesznek pedig úgy, ha,*

*) Itt kissé szabadabban fordítottam, mert mint Hunfalvi fordítja, „hanem olyanok vétke miatt, kik hírben és szerencsében vannak“ a' helynek értelme alig magyarázható.

mint mondtam, a' beszéd vagy cselekvés valami szándékot nyilvánít (roszak ha rosztat, jók ha jót). Vannak pedig minden nemben (erkölcsök); lehet jó asszony, és szolgál is: ámbár amaz hitvány, ez egészen rosz. Második, hogy illők legyenek. Mert vannak férfias erkölcsök, de az asszonyokra nem fér, hogy férfiasak vagy félelmet gerjesztők legyenek. Harmadik, hogy egyirányuak (gleichmaessig) legyenek, és ez más mint az erkölcsöket jóknak vagy illőknek tenni, mint mondatott. Negyedik, hogy kiegyenlítve (ὁμαλός) legyenek), és bár valaki, kit utánozunk (előadunk), feltehetőleg nem kiegyenlített (szabálytalan) erkölcsökkel bír is, mégis a' ki nem egyenlítettnek hasonlóképen kiegyenlítettnek kell lennie. Szükségtelesenül gonosz erkölcsök' példája Menelaos Orestesben.“*
 's a' t. — Továbbá

8. „*Mint hogy a' szomorjáték jobbaknak utánzása, a' jó képirókat kell utánoznunk, mert azok is előadván a' sajátos alakot, azt hasonlóvá tevéen szebbnek rajzolják: úgy a' költő is utánozván a' haragost és könnyelműt, és más illyféle erkölcsökkel bírót, szükséges hogy azt a' szelídségnek inkább mint durva-*

*) A' ὁμαλός szó egyenlítettet, simítottat jelent, és e' tekintetben a' szabály' fogalmát is magában foglalja, honnan aztán az anomalia az az szabálytalanság származtatott; e' szót aligha közelítőleg is jól fordíthatni. Hunfalvi „egyezővel“, mások aequabilis és gleich által fordították latinra és németre. A' ὁμαλός szó Aristoteles' más helyén t. i. Poeticája XIX. fejezetében egyszerűt is jelent; (hasonlítsd a' Párhuzam' 104 lapját).

ságnak példányává tegye, mint Agathon és Homer Achillesseel tettek.“

A' XXVI-ik fejezetben Aristoteles azt mondja :

9. „Azoknak kik ellenvetik, hogy nem úgy, mint van, költöttünk, de úgy mint kellene lenni : Sophoclessel felelni kell, hogy úgy rajzol (tárgyat vagy embert *) mint lenniök kell, Euripides pedig, mint vannak.“ És ugyanazon fejezetben tovább

10. „Arra nézve, ha szépen vagy nem szépen mondott vagy tett mit valaki, a' vizsgálonak nem csak a' tettet és mondást, ha jó-e vagy rossz, kell néznie, hanem magát a' tevőt és mondót is, hogy ki ellen, mivel, 's mi végett, például, ha nagyobb jóért hogy megtörténjék, vagy nagyobb rosszért, hogy elháruljon, tette vagy mondta.“

4. §. Aristotelesnek a' drámai jellemekről nézetei bíráltnak.

Az idézett helyek annak, mit Aristoteles töredékes Poeticájában, a' mai jellem fogalmat némileg megközelítve, arra vonatkozólag mondott, legnagyobb részét összefoglalják; és ha e' helyeket elfogulatlanul és criticailag összevetjük, első pillanatra is felötlő milly homályosak voltak Aristotelesnek a' jellemről nézetei. Ugyanis, mint már érintve volt, a' hellen bölcs majd nem minden idézett mondatában a' jellemet az erköl-

*) Nem bizonyos itt vajjon Sophocles' mondatával általában tárgyaira, vagy jelesen személyeire czéloz-e.

csökkel és szokásokkal összetéveszti, szintúgy a' két elsőben a' gondolkodásmóddal; sőt több helyütt az erkölcsöket más értelemben veszi, mint a' millyenben azokat az előző helyeken vette. — Bizonyos ugyan hogy az erkölcsök és a' gondolkodásmód a' jellemre nagy hatással vannak, sőt mint alkotó részei is tekinthetők, azonban a' jellem a' tulajdonok, erők és módok' olly öszvege levén, melly által az azzal bíró, minden más hozzá hasonlótól különbözik, saját és külön életet élvén, magában véve sem az erkölcs, sem a' gondolkodásmód, bár milly sajátosak legyenek is azok, még jellemet nem képeznek, sőt nem képezhetnek. Továbbá Aristoteles idézett helyeiben többször emlegeti, mikép a' költőnek általánosítani és szépíteni kell, és ebben keresi a' költészetnek a' történeten felüli nagyobb dicsőségét is, hogy amaz t. i. általánosságban tartózkodik inkább, míg ez az egyes esetekig leszáll; azonban e' mondat igen furcsának fog látszani, ha-hogy meggondoljuk, mikép a' drámában ugyan csak mindig és egyedül egyes esetek, még pedig nem elbeszélve, hanem szemek előtt előadva jelennek meg, míg illyféle eseteket a' történet, annyira mint dramaturgia a' részletekbe nem ereszkedhetvén, *csak mintegy nagyjából beszél el*. Továbbá Aristoteles 5-ik mondatában a' tulajdon nevekről csak amúgy mint mellékes dolgokról tesz említést, éreztetvén hogy a' név keveset tesz a' dologhoz; és mégis a' keresztyén drámában a' személy csak akkor válik egyedi személylyé, midőn azt saját nevéen nevezhetjük, azaz midőn sajátosságai olly életműi kényszerűségben állítatnak előnkbe,

hogy azokra mint tökéletesen bevégzett egyedekre, valamint a' közönséges életben ismerőseinkre, család- és keresztnevek férjenek. Így az „ember“ szó általános nem' neve, közelebb menendünk, ha azt férfinak vagy asszonynak mondjuk, még közelebb, ha a' férfit tudósnak nyilatkoztatjuk, újra közelebb ha azt például tudós Schlegelnek nevezzük; de ha családnevéhez még keresztnevét is adjuk, és Schlegel Ágoston Vilmosról szólunk, a' vég vonal mellett állapodunk meg, melly az egyedet szemeink elébe állítja. Aristoteles' hatodik mondatában a' fő súly a' szerencsétlenségen fekszik, és azt inkább valami eseményes vétekből vagy tévedésből, sem mint a' jellemek' szükséges előre munkálódásából kívánja származtatni. Hetedik mondatában Aristoteles egyenesen az erkölcsökről szól, és ha tanítása által, „hogy ezek t. i. egyenlők és egyirányuak legyenek“, némi tekintetben a' jellemek is ide vegyülnek, kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni, mikép épen e' dicsőített egyenlőség és egyirányuság a' jellemet csak általánosíthatja, kizárván a' jellemnek azon természetes, sőt szükséges, minden pillanatban előforduló változásait, mellyeket abban a' tulajdonai, erői, szenvedélyei és indulatai közti, jó drámában soha parlagon nem heverő, viszonyai és surlódásai bensőleg, és a' jellemeknek hozzá hasonló lények és külső körülmények által tapasztalt befolyások külsőleg okoznak, és mi miatt jó drámában a' jellemek minden pillanatban változást szenvednek, 's így egyenlők, egyirányuak nem maradhatnak, hacsak nem alapjokat tevő tulajdonaikban, mik azonban szüntelen más és másféle, a' körülményekhez

képest változó világban jelennek meg. Nyolczadik mondatában Aristoteles a' jellemeken simítgatni parancsol, 's így megint az általánosítás' szószólvójává lesz. Kilenczedikében Sophoclest épen azért pártolja, mivel ez e' szabályt követte, és Euripidesnél rosszalja, hogy ez az embereket úgy rajzolja mint vannak; azonban sem Sophoclesre sem Euripidesre nézve Aristotelessel nem érthetni egyet, mert mindketteje ugyan is elég a' valónál is rosszabb vagy gyöngébb szerepet készített, csak hogy Euripidesnél illyféle szerepeké a' többség. Végre tizedik mondatában Aristoteles a' személyek' tetteibe vagy beszédeibe csak azért akar belebb ereszkedni, hogy kitudhassa vajjon ezek által nagyobb jó eszközöltetik-e, vagy nagyobb rossz háritatik-e elmint első pillanatra felötlő, 's így Aristoteles e' mondatával először is a' személyeket a' cselekvényeknek rendel alá, másodsor megállapítja azon iskolát, melly a' színházból templomot és erkölcsi tanodát csinálni igyekszik.

5. §. *A' drámai jellemek' értelmezése.*

Valamint a' meghatározott bizonyos egyediség a' természetben minden tulajdonai, erői, és módjai' összegéből áll, mellyek megint az egymásrai hatásból és surlódásból kifejtett módosításokat mint eredményt hozták létre; úgy a' művészetben is a' tökéletes egyedi jellem bizonyos tulajdonok, erők, és módok' összegét képezi, melly szinte a' pszichologiai úton életműileg és így szükségkép az egyes tulajdonok,

erők, és módok' egymásrai befolyásából, 's egymás általi módosításából eredt. Ha illy bensőleg szükséges jellemet a' drámában feltűnni látunk, azt drámai jellemnek nevezzük. A' jelesebb keresztyén dráma a' bensőleg szükséges jellemek' alkotását fő feladatává tevé, és e' részben a' legnagyobb mesterré Shakespeare vált; ellenben a' hellen dráma az egyediség' alkotásába nem bocsátkozott, hanem az embereket csak általánosabban, mintegy fogalmakká képezé.

6. §. Mivel pótolák a' hellenek' a' jellemek' hiányát?

(A' tulajdonságok' általános felfogásával.) Ha azt mondom, hogy a' hellen drámaköltők embereiket általánosabban tartották inkább, és mintegy fogalmakká képezték, e' mondatom alatt azt akarom értetni, mikép a' költők az emberek' egyes tulajdonait és módjait mint ilyeneket szemelték ki, és azokat aztán valami történeti névhez kötötték, vagy bizonyos meghatározott módok és tulajdonok a' történeti névhez már kötve lévén, azt a' névvel együtt megtartották, személyeik körüli fő figyelmeket mindig e' módra, e' tulajdonra függesztvén, és őket kezdettől végig e' módban szilárdul megtartván, miért is! Aristoteles a' gyakorlatból azon szabályt voná el, miszerint az erkölcsöknek (nézeteink szerint jellemeknek) egyirányuaknak vagy is magokhoz híveknek kell maradniok, és ha a' természetben netalán nem voltak olyanok, a' költőknek igyekeznie kell, hogy őket azokká változtassa.

(A' fő tulajdont fokoztatván.) Azonban az által,

hogy a' dramaticusok fő figyelmöket majd nem mindig személyöknek csak egy lét módjára, vagy egy lélek-állapot' kinyilatkoztatására fordíták, az által hogy e' személyeket mindig és mindenütt magokhoz hűknek, hasonlónak, és következeteseknek alkotni törekedtek, és azon tulajdonokból vagy is inkább tulajdonból nem mertek kivergődni, mellyet a' nép' mythicus nézetei e' személyekhez kötöttek, ezek által mondom a' költők' képzelőtehetsége szűk körre szorítatott, és minden felül korlátoztaték. Vegyük például Ulysses' jellemét, e' hőst a' mythos és a' nép' nézete majdnem egyedül mint a' fortély vagy ravaszság' megtestesülését tekintette, miért is leginkább a' πολυμήτις (a' mi igen fortélyost, vagy eszélyest, sehr klug, schlau, tesz) epithetonnal ajándékozta meg, és a' közönséges életben is a' fortélyos ravasz embert Ulysseshez hasonlítani szerette. Homer ugyan, ki még epicus létére is személyeit több oldalról kitüntetni és jellemezni szerette, mint a' későbbi tragicusok Ulyssesnek ravaszságán kívül még bátorságot és vitézséget is tulajdonított; de Sophoclesnek a' drámai jellemek' tekintetében leghíresebb és legkitünőbb darabjában Philoctetesben is Odysseusát olly személyként képezte, kiben egyedül, vagy legalább hasonlíthatlanul kiválólag a' ravaszság és cselszövőség megtestesült. Mi tehát Sophocles' Odysseusában jobbadán e' ravaszságnál egyebet nem látunk, sőt joggal állíthatni, hogy a' hellenek sem láthattak egyebet annál, miért is Ulysses mint a' ravaszság' példányát állították fel, és költőik minden ravasz személyt annak mintájára képezték; így történt hogy ha Ulysses em-

legették, kevésbé emlékezhetek a' hajdani, illy névvel bíró hősre, mint általában ravaszságra és cselszövényességre; a' személy tehát, az egyediség, a' helleneknél egyes kitünő oldal vagy tulajdonság alá temetteték el, és majd csak ez oldal vétetett tekintetbe egyedül. Így fő dologgá a' tulajdonság' fogalma vált, nem pedig azon mód, mellyel a' tulajdon a' személyben módosítva és mintegy egyedítve, individualisálva, megjelent; 's így a' hellen tragicusok' személyei tevékenyek és cselekvők a' külső és reájok ható körülmények szerint, a' nélkül hogy, mint minden életműi lények, eleven létökre és erejökkel kellőleg a' külső befolyásokra visszahatnának, azoknak természetes módon kellőleg ellent állnának, és azokat kellőleg viszont módosítnák*), miért is úgy látszik mintha a' hellen tragicusok nem személyeket, hanem egyes megtestesített tulajdonokat hoztak volna ütközésbe és viszonyosságba azon külső körülményekkel és történetekkel, mellyek által amazok majdnem minden ellentállás nélkül határozatnak és kormányoztatnak. A' tulajdonok' e' határozatlanságában mindenütt és mindenbe férhetése az mit a' helleneknél a' jellemekek' fogalomféle fölfogásának és előadásának nevezhetni, e' tulajdonok t. i. magokban

*) A' fő súlyt itt a', 'kellőleg' szóra kell helyezni, mert mint későbbben látandjuk, a' szerepek törekedtek ugyan a' külső körülményeknek, és itt főképp a' fatumnak, a' vak sorsnak, ellentállni; de mivel azt módosítani képesek nem valának, az ellenszegülés hasztalan volt. és bennünket czélellessége miatt nem elégíthet ki.

és majd nem egészen elvont, absolut, lényegökben, vannak véve, és személyhez nem kötve, hanem csak ragasztva inkább, úgy hogy annak egyedisége által alig tapasztalnak módosítást: mondom e' tulajdonok' fölfogása hasonlíthatlanúl inkább amaz eszmének felel meg, mit a priori azokról alkothatunk, és alkotunk, mint sem azon állapotnak, mellyben azokat a' gyakorlati életben mindig az egyediség által módosítva megjelenni látjuk.

7. §. *Miben különbözik a' jellemre nézve a' keresztyén művészet az antik művészettől?*

Az előbbi §-ban vizsgált szempont előttünk világosan kitüntette, mit akart Aristoteles mondani, midőn a' költészetet *philosophiaibbnak* mondja a' történetnél; midőn annak föladataúl az általános előadást és általánosítást, ennek föladataúl pedig az egyest és annak előadását tűzi ki. E' helyet a' magyarázók általában csak azért nem értették, mert eddig a' hellen drámai személyeket egyedül mint eszmék és fogalmak' megtestesülését tekinteni nem igen szoktuk; mihelyest azonban Aristotelesnek szabályait mint az előtte keletkezett drámáktól elvontakat tekintjük, tüstént meglátandjuk, mikép e' bölcs, a' gyakorlatot szabályokba foglalván, az általánosítást a' költőknek ajánlotta, azt tartván, hogy az életről elvont de általánosított fogalom nemesebb és fenségesebb a' valóságánál; miután pedig a' *philosophia* azon tudomány, melly az életben feltűnő példáktól elvon, és ez elvonás által fogalma-

kat alapít, Aristoteles méltán mondhatta, mikép a' költészet, mellynek általános fő ereje szerinte az általánosításban áll, ellentétben a' történethez, melly egyes eseteket ad elő, philosophiaibb és komolyabb. Vajjon e' nézet a' költészetrőli absolut fogalomnak megfelel-e vagy nem, ez más kérdés : de bizonyos, hogy Aristotelesnek, a' dolgot a' maga szempontjából fölfogva, tökéletes igaza volt. — A' keresztyén művészet a' szempontot, mellyből a' költészetet tekinti és megítéli, egészen megváltoztatá, és valamint a' rajzóló-művészetekben, úgy a' szólókban is, a' művészeti jellem' elérését fő czélul tűzte ki. A' keresztyén nézet a' költészetet a' philosophiától egészen külön választván, művésztől nem követeli többé, hogy ez általánosítson, és általánosítással a' philosophiai fogalmat megközelíteni törekedjék, sőt azt kívánja tőle, hogy minél inkább a' dolgok' egyediségébe, individualitásába, ereszkedjék, és műveit olly életműi kényszerűséggel készítse, mint a' millyennel a' természet egyedeit alkotja és idomozza; azért is a' keresztyén rajzóló-művészetek pályájokat az arczképpel és az arczképezéssel kezdték, még pedig még a' byzantiaiak' legdurvább művészetű korszakában kezdték, azért is a' középkor' festészei még a' csak képzelőtehetségökben létező vallásbeli szent személyekre is egyedi idomokat, és kortársaik' arczképes vonásait alkalmazták, és rájuk ruházták; azért is a' keresztyén költészet még a' szorosabb értelemben nem eleven tárgyai' leírásában is, millyenek például növények, tájképek s. m. e., a' jellemzés után törekedtek, és jeleiket és sajátságokat éles eszű vizsgálódás' útján kiis-

merni és jellemzőleg előadni igyekeztek. Azért is a' nagy brittet Shakespeare-t minden dramaticusok' legnagyobbikának, legjelesebbikének, legdicsőbbjének ismerjük, mert ő volt az, ki az egyedi jellemet leghatározottabban, leginkább életműileg, és a' legszükségesebb módon ki-tüntetni érté, legjelesebb drámái' jellemeit soha más dramaticuséi nem érték el, annál kevésbbé múlták fe-lül; nála soha általánosításról, vagy fogalom-má eme-lésről nincsen szó, ellenben az általános tulajdonok, szenvedélyek és indulatok soha olly általánosságban nem jelennek meg, millyenekké azokat a' philosophia teszi, hanem valahányszor e' tulajdonok, szenvedélyek, és indulatok személyhez kötve feltűnnek, azzal olly szoros viszonyban és kapcsolatban lépnek fel, hogy csak egyedül és kizárólag mint azon egyedi személynek, kihez kötve vannak, tulajdonai, szenvedélyei és indula-tai, tekinthetők; sőt még tovább menvén minden jog-gal állíthatni, hogy Shakespeare' még azon drámáinak jellemei is, mellyek ugyanazon alkotó szenvedélyekből és tulajdonokból szerkesztvék, mégis annyira különböz-nek egymástól, mikép mindenikökre mint saját, elkü-lönözött, bevégzett, és minden más hozzájok hasonló egyedtől különbözőkre könnyen ráismerhetni. Utóbbi állításomat e' helyütt Shakespeare' minden egynemű, vagy egymáshoz hasonló jellemű drámai személyei' példájával, és e' példák' taglalásával nem bizonyítha-tom be, hanem olvasóimat azon taglalásaimhoz útasítom, miket e' nagy költő' némelly nálunk adatni szo-kott drámáira nézve a' Regélőben több ízben megkísér-ték; itt egyedül azon szavaimat ismételvén, mellyekkel

a' Harmadik Richard' ismertetésének címzett értekezésében ugyan e' lap' 1843. évi 21-ik, 22-ik és 23-ik számaiban éltem. „Ha Shakespeare három gazembereit, Richardot, Edmundot és Jágót egymással összehasonlítjuk, mind a' háromban ugyanazon embermegvetést, miből humoruk eredt, mind a' háromban ugyanazon bátorságot, mi elszántságok' kútfeje, mind a' háromban ugyanazon tettétést találандjuk, mi nélkül a' gazember semmire sem mehet; *de mind a' mellett a' gazság' alkotó részei bennök olly különböző módon vegyítvék,* egymást olly különbözőkép módosítják, és birtokosaikkal a' különböző célokra olly különböző eszközöket választatnak, hogy mind a' mellett, hogy Richard, Edmund és Jago' jellemeit ugyanazon alkotó részek képezik, mégis *mindenikök tökéletesen bevégzett egyedi jellem,* és meg vagyok győződve arról, hogy ha Shakespeare Jágót Richard' helyzetébe teszi, ez egyediségének megfelelő egészen máskép működendik, mint működött Richard, különböző utakon érrendi el célját, mivel Jago' egész lénye körülményeihez képest sokkal közönségesebb jellemű, míg Richard még vérontásában is nagyobbserű, és királyiabb.“ — Kit Shakespeare' fölhozott három gazembere' egymással összehasonlítása még nem elégít ki, meg nem győzhet még, azt e' nagy költő' számos szerelmes szerepeihez utasítom, mikben az alap mindig a' szerelem, melly azonban olly számtalan módokkal változik, hogy mindeniköbben egészen sajátosan, és a' más hasonnemű szerepek' szerelmétől különböző egyedi módon lép fel; például felhozom Romeo, Graziano, Othello, és Shakespearenek

más számtalan szerelmesei különböző egyedi szerelmeit.

(*Rövid párhuzam az antik és keresztyén művészet közt.*) Általában a' lehető *legtökéletesebb jellemzés* utáni törekvés az, mi a' keresztyén művészetet az inkább általánosságban tartózkodó és munkálkodó hellen művészetektől megkülönbözteti; az átmenetet, a' hidat, melly e' két különböző művészetet összekapcsolja, a' római és római-görög művészet tévén, melly egy oldalról eredeténél fogva a' hellen művészettel kapcsolatban áll, más oldalról roppant sok arczképeivel, arczképezésével, pompájával, változékonyságával, és nagyobb szabadságával a' keresztyén művészet még sokkal nagyobb *változékonyságát, szabadságát, sőt némi tekintetben még szellemiségét is, előre készíté.* *)

(*A' regényes művészetet helyesben keresztyénnek nevezhetni.*) Nézetem szerint a' műcritica' lényegét és lehetőségét sikeresen megközelítettük, midőn a' jelen korban a' *romanticai szó helyett a' keresztyén szót* használni kezdtük, és most, mit régenten *romanticai művészetnek* neveztünk, mind inkább *keresztyénnek* szoktuk nevezni. Még közelebb juthatunk célunkhoz, hogy ha a' *classical* művészetet többé olly határozottan, mint eddig szokásban volt, egy fő fogalom alá többé nem helyezendjük, hanem a' természetes különbséget még névvel is elismervén, azt hellenre, római és gö-

*) Többet a' keresztyén és antik művészet köztikülönbségről láss munkám' 111. lapján.

rög-rómaira felosztandjuk *). A' hellen művészet' fogalmához aztán az egyiptomi is közelítend, a' mennyiben t. i. ez amannak anyja, és igen sok tekintetben vele megegyezik. Ha e' különböztetéshez ragaszkodandunk, ama' lényeges alapelveket is könnyebben meghatározhatjuk, mikben a' hellen művészet a' keresztyéntől elágazik, és miket csirájában már a' római és görög-római művészet is már magában foglal. Meggyőződésem szerint az összetévesztésnek, és annak oka, hogy mindeddig ezen alapelvek iránt tisztába

*) Rövid megjegyzésként e' helyütt érintenem kell, mikép Winckelmann óta a' régi rajzoló-művészetek csak felelőletesen osztattak fel nemzeti jelentéseikre nézve; mivel a' tuscus művészet, mellynek egészen más iránya volt mint a' hellenekének, annak kelletinél inkább alárendeltetett, és azon törekvésére, mellyel az egyedi jellemet előadni igyekezett, és mellyel, valamint a' hellenek', úgy az egyiptomiak' művészetétől tetemesen különbözik, majd semmi figyelem nem fordítatott; hasonlókép építészetében a' bolthajtás' használata, melly leginkább Etruriában divatozott, sem tekintetett kellőleg. Nézetem szerint az egyiptomi művészet, leányával a' hellen művészettel, az antik művészet' történetében az *első csoportot* képezi, a' *második csoport* az etruriait foglalja magában, a' *harmadikat* a' római, tusk, római-görög és római-egyiptomi művészet képezi, mikép ez a' római köztársaság' vége felé és a' császárok alatt egész Constantini^g Rómában és a' római birodalomban gyakoroltatott. E' nézetemet bővebben kéz alatt levő rajzoló-művészet-történetemben fogom kifejteni.

jönni nem birtunk, hanem, hogy majd minden műbiró tulajdon utján kitalált, és a' másokétól különböző különbségeket alapított az úgynevezett classicaí vagy antik és regényes művészet közt, abban kereshető, mikép mindeddig a' hellen művészetet leginkább és majdnem kizárólag fényes oldalairól tekintettük, és ezáltal olly nevezetes elfogúltságba estünk, hogy most már a' hellenek' legbotrányosabb hibáit is, azokat jelességek-ké változtatván, mintegy elérhellen példányokat bámuljuk, és művésznket azok' utánzására minduntalan lelkesítjük. E' hibát, e' tévedést főkép a' ferdén classicainak nevezett régibb franczia dramaticusok' iskolája alapítá meg, és midőn a' szerény németeknek eszökbé sem jutott, hogy a' francziák nem is a' helleneket, hanem a' rómaiakat inkább csak azért utánozák, mert művészetlen nemzeti létökben nem voltak képesek a' művészetek' valódi lényegét és bensőjét felfogni, hanem arra kárhoztatvák, hogy mind örökké csak a' művészet' felületén lebegjenek, midőn mondom a' szerény németek ezt távolról sem sejtván, saját dicső nemzetiségökkel felhagytak, és a' francziákhoz kezdtek járni iskolába, akkor tanítójuk' hibája rájuk is elragadt, és ők is már elfogult állapotjukban nem valának képesek átlátni, miszerint azon általánosított formák, mikben a' hellen művészet működött, nem egyebek mint typicusok, és hiába törekedtek a' dolgot tündöklő, de minden határozott értelmet nélkülöző szóval segíteni, a' typicus idomokat eszményieknek nevezvén. Az europai nemzetek közül ép, nemzeti és természetes jellemök még leginkább és leghosszabban az ango-

lokat mentette meg e' roppant tévedéstől, és ámbár e' nemzet' tudósai és rajzoló művészei az eszményiféle üres fogalmakban szinte elfogulvák, még sem lehet még gyöngébb költőiktől is eltagadni, hogy azok az ép természetet vizsgálván és kedvelvén, sokkal hamarább megközelítik a' torzítottat mint amaz ürességet, melly eszményinek kikiáltatik. Nevezetes, hogy midőn Lessing és Goethe gyakorlatilag majd minden műveikben leginkább és főképen a' jellemzés után törekednek, theoreticus irataikban szintén az eszményiekről álmadoznak, annak jeléül, milly roppant hatással szoktak lenni a' kor' eszméi és nézetei még a' legkitünőbb emberek és lángelmékre is. Legszilárdabb meggyőződésemet mondom ki, midőn állítom, mikép a' teoriának és gyakorlatnak ez ellenkezésébe és egymással összeütközésébe soha nem eshetünk, hogy ha a' keresztyén és hellen művészet közti különbséget amannak főkép a' jellemzés, ennek az általánosítás utáni törekvésében keressük és találjuk, és ha a' művészet', *de főkép a' költészet' dicsőségét, nem mint Aristoteles abban helyezük, hogy ez philosophiai legyen, hanem abban hogy a' költészet a' philosophiától elválván, tulajdon és sajátos eszközeit egészen sajátos és önálló módon használja.*

(*A' hellen dramaturgia önállóvá nem lett.*) A' hellenek ezek' ellentételében *drámai költészetöket nem igyekeztek önállóvá tenni, hanem mint láttuk a' régi, e' művészet és az epos és lyra közt még mindig fenálló kapcsokat feloldani nem szándékoztak, nem merték, miért is Aristoteles tökéletes jogában volt, midőn a' dra-*

maticát a' philosophiai epithetonnal ajándékozá meg; mert a' hellen drámaköltők személyeikkel többnyire vagy történeteket beszéltetnek el, vagy lyrai érzeményeket, egész általánosságban, adatnak elő. A' történetek' gyakori elbeszéléséről mint cselekvényt és cselekvőséget gátló körülményről, ottan leend szó, hol a' cselekvény fog taglalás alá jutni, itt tehát csak a' lyrai elemről szólandok.

(*A' kar' lyrai eleme.*) A' lyrai elemnek fő képviselője a' chorus*), kiről mondhatni, hogy az sokkal ritkábban veszen részt a' cselekvényben, sokkal ritkábban mozdítja elő a' cselekvényt, mint reflectál és okoskodik a' történetekről, sejtését mondja ki a' következőkről és jövődőről, és gyakran addig, míg a' cselekvő személyeknek a' szinpadon kívül állítólag valami cselekvényt kell végbevinniök, a' dráma, tulajdonképi tárgyától egészen elfordulván, strophákban és antistrophákban Bacchus vagy más istenség' dicsőségét énekeleli; valamint nálunk a' zenészi kar a' felvonások közt az előadott darabbal legkevésbé össze nem függő zenéjét szokta eljátszani; csak hogy itt azon különbség fordul elő, miszerint a' zene azon darabokban, mellyek tulajdonképen nem operák vagy melodramák, nem igényli, hogy azt mint a' darabbal összekapcsoltnak tekintsük, hanem egyedül pótló szerül használtatik. Ellenben a' hellen dráma' chorusa, még akkor is midőn egészen a' darabon kívül működik, mint annak lényeges kiegészítő része és eleme kíván tekintetni, mert

*) Vesd össze azon §t, melly a' karról szól.

helyéből nem mozdulván ki, mihelyest a' szerepvivők a' színpadon megjelennek, azonnal előbbeni beavatkozását a' drámába újlag folytatja : e' valóságot ki-paródiázhatni ugyan, de soha joggal nem tagadhatni. Hogy a' hellenek' chorusában a' minden képzeleten túl használt lyrai elem nem ritkán untatja az olvasót, arról mindenki tökéletesen meggyőződhetik, ki a' hellen drámákat nem philologiai vagy régiségbuvári, hanem műcritical szemponthól folyvást egymás után olvassa, és e' tekintetben már Schlegel is kivált Euripidesnél roszalta, hogy e' drámairó chorusait a' darabtól gyakran elszakasztja ; mert kivált e' költőnél történik, miként ő minden kéz előtti cselekvénytől elvonva, chorusával saját lyrai nézeteit és ömlengéseit énekelteti el, és ez alatt a' drámáról egészen elfelejtkeznek. Azon elfogult hellenománok, kik a' hellen művészetben és drámában egyebet mint isteni fenséget nem látnak, olyanok mint bizonyos francia, ki egykor velem az úgynevezett classica franczia iskola egy darabját meglátogatván, rettenetesen unatkozott, és ez unatkozásában égre esküdött, hogy soha többé classica drámát nem tekintend meg, de mind ennek daczára is, midőn őt figyelmeztetem, hogy e' dráma classicainak neveztetik honában, mintegy megilletődve felelt : „még pedig méltán“ ; és ez ember, jót állhatok, olvasottsággal és neveléssel birt. — Azonban e' kinyilatkoztatásimat nem úgy akarom tekintetni, mint ha a' hellen chorus' czélszerűségét, sőt kényszerűségét a' hellen drámában nem látnám át, vagy nem méltányolnám ; a' kar, úgy mint a' hellen dráma alkotva volt, elkerülhetlen szükségeses vala, és néze-

teim csak akkor állhatnak úgy, a' mint azokat kimondám, ha a' hellen drámát a' sokkal tökéletesebb keresztvényel hasonlítjuk össze; de ha egészben a' chorust mint a' hellen drámából ki nem szakasztható lényeges alkotó részt kell is tekintenünk, még sem védhetni szilárd alapokkal azon körülményt, miszerint e' chorus a' drámai elemekből csaknem egészen kivetkeztetve főképp arra használtatott, hogy a' költő, művérőli lyrai reflexióit hallgatóival közölhesse, és már Aristoteles is e' részben kora' nézetein túl emelkedve megéri, mikép a' drámában a' költőnek egészen hátra kell lépnie. *A' hellen kar tehát szükséges, de kivált ha lyrai elemét és magát a' kart absolut criticalai szempontból tekintjük, csak szükséges pótlék volt.*

(*A' szerepek is, lyrai elemöknél fogva, általánosak.*) Ha már a' chorus' lyrai ömlengését újabb drámáról nézeteink szerint nem pártolhatjuk, milly rosszúl eshetik akkor, ha illy ömlengéseket még a' dráma' valódi szerepvivőinél is tapasztalunk, és a' helyett, hogy csonttal és hússal ellátott ép személyeket és embereket megjeleníteni, működni, és céljok után saját magok' módja szerint törekedni látnánk, hosszú declamatiókkal vendégelnek bennünket, olly declamatiókkal, mellyek minden pompásságok és lyrai ihletésök' daczára is, mindenkor a' drámai elem' hiányát sajnosan érzetik velünk, kik már valódi drámákkal is megismerkedtünk. Milly rosszúl esik nekünk, hahogy egyedek helyett csak bizonyos, annyiszor és annyiszor a' hellen dramaticusoknál visszatérő, már úntig megszokott, meghatározott kedélyi állapotokat látunk előttünk feltüntetve,

hahogy a' férfiúi kedély' nyilatkozatai alig különböznek a' nők-, sőt alig még a' gyermekéitől, és hahogy ezek Aristoteles' nyilatkozatai szerint valóban nem egyebek mint a' természet' általánosításai és befoglaltatásai az úgynevezett philosophiai költészetbe.

8. §. Tudták-e a' hellen tragicusok a' nemeket egymástól megkülönböztetni?

(A' tragicusok a' nőket csak kevéssé különböztették meg férfaiaktól.) A' hellenek csak igen kevéssé társalkodván nőkkel, és még saját feleségeiket is magoknál sokkal alantabb álló lényeknek tekintvén *), a'

*) Mikép vélekedett Aristoteles a' nőkről, kitetszik azon szavaiból, mellyeket e' tekintetben természettörténete IX, 1. mond, és miket Hunfalvi Pál' fordítása szerint ide csatlok : „Férfiaknál szánakozóbb, és sírásra hajlandóbb a' nő, irigyebb, gáncsosabb, rágalmazóbb, zsémbesebb, hamarább ijed, és kétségbe esik, szemtelenebb, hazugabb, csalárdabb, nehezebben feled és nyugszik el, de kivált hajthatatlanabb.“ — Továbbá olvasóimat arra emlékeztetem vissza, mit ugyan-e böles Poeticájában a' nőkről mondott, és mit már felhoztam t. i. „Lehet jó asszony és szolga is (a' drámában); ámbár amaz hitvány, ez egészen rossz.“ — Emlekeztetek továbbá mindenkit, ki Euripides' drámáit olvasta, e' költő' különös viszketegére, miszerint majdnem minden hölgyét rossz színben törekedik bemutatni, miért is őt már kortársa is, Aristophanes, nem egyszer nevetségessé tette, és Schlegel is Dramaturgiája' több helyén joggal megróttá.

nő' leggyöngédebb érzeteit, és legvonzóbb bájait egyáltalában nem ismerhették ki; azért is ne követelje tőlünk senki, hogy, mi, a' keresztyén nők' kedélyeit teljesebben kiismerhetvén, és annak nyilatkozásai által elbájoltatva, a' hellen tragicusok' nőit mint nőket bámúljuk; mert erre, ugyan e' nőket keresztyén költőéivel összehasonlítva, alig lesz alapos okunk.

(*Aischylos' asszonyai.*) *Aischylosnál*, asszonyi karait kivéve, kevés *asszonyai közt* csak egyetlen egy nőre találunk, ki a' nőiséget némelly helyütt kitünteti, de ugyan e' nőt, mint látandjuk, Sophocles és Euripides inkább férfiasá szerették tenni: e' nő pedig *Electra*. *Aischylos' Coephorjaiban* Electra testvérét Orestest nem ösztönzi az anyagyilkolásra, hanem maga is a' kar által bosszúra és gyilkolásra szólítatik fel, míg Sophocles' és Euripides' *Electrajában* a' bosszú eszméje a' tett előtt évekkel megrögzik, és maga Electra az, ki Orestest e' bosszúra nevelteti, és buzdítja. Electra *Aischylosnál* a' háttérbe vonúl, az előtérben a' kar és Orestes állván, míg Sophoclesnél és Euripidesnél az ellenkező történik. Női vonás *Aischylos' Electrajában*, miszerint hölgyhez illő tartózkodásból a' hazatérő Orestest testvérének rögtön elismerni vonakodik: azonban illy vonások mellett Electra' szerepében még mások is fordulnak elő, mikről legalább azt mondhatni, hogy azok nem nőiek, így például, midőn Electra testvére már ráismert, örömeit kevésbé a' testvéri szeretetből, mint abból meríti, hogy Orestes őt a' világ előtt tiszteltté teendi, és hogy benne saját gyűlöletének társára talált. — Ha már *Aischylos' Electrajában*

is a' nőiség nem mindenütt van egyiránt kitüntetve, *Cassandrajában* épen egy, a' sors által nőitelensége miatt kárhoztatott lényt látunk. Általában véve Cassandra' sorsa a' hellenek' legnagyobb, legrendítőbb mythusai' egyike, mellyben a' hősné nőiségből kivetkőzése miatt borzasztólag lakol. Apollo Cassandrárt szereti, és őt a' jövőnek tudásával ajándékozta meg: Cassandra mindazonáltal az isten' szerelmét viszonzni nem akarja, miért az jóstehetségéhez azon átkot ragasztja, miszerint jóslataiban senki sem hisz, és miszerint Cassandra születése' városának Trojának feladását, és maga' sorsát és halálát előre látja, a' nélkül hogy a' fenyegető veszélyt kikerülni tehetségében állana. És így Cassandra Agamemnon követni kénytelen, annak meggyilkoltatását előrelátja, sőt a' magáéról is meg van győződve, és mégis mintegy az istenség által kényszerítve azon házba rohan, hol tudva és látva halálának megy elébe; miért is a' kar kérdi tőle: hogyha sorsodat tudod, miért rohansz, mint az áldozatra szánt állat, az oltárhoz? — Való ugyan, hogy Aischylos' Cassandrája jósló szent dühével a' költészet' egyik legnagyobb legfenségesebb jelenetét szülte; de mind a' mellett e' jelenet sokkal inkább vagy jobban szólva kirekesztőleg lyrai: mind a' mellett e' Cassandra nem valódi nő, mi a' mythos szerint nem is lehetett. — Ugyan nőitelenséggel vádolhatni *Clytaemnestráját* is; és e' szerepnél a' nőitelenséget nem magában ama' tettében kell keresnünk, miszerint férjét meggyilkolja, mert ezt mint a' mythos' alapcselekvényét a' költő nem kerülhette ki; hanem azon indítóokok' előadásában látom, mik

Clytaemnestrát e' tette bírják. Ugyan is nem találok eléggé kiemelve anyaszeretetét, mellyel leányának Iphigeniának, férje által eszközölt feláldoztatását ez utóbbin meg akarja boszúlni; még kevésbé látom kiemelve Clytaemnestra' féltékenységét, mellyel Agamemnon' hadifoglyát és az akkori szokás szerint egyszermind szerelmesét Cassandrát tekinteni kellett; ugyan így nem látom kiemelve Aigistoshi szerelmes viszonyát és vonzódását, minélfogva új szeretőjét régi férjével felcserélni iparkodnék. Ezek helyett a' fő indítóok, melly Clytaemnestrát a' szörnyű tette bírja mindenütt, csak az atya' vétkét fián megboszuló iszonyatos sors, melly Clytaemnestrát eszközül használja. Nem csodálkozandunk tehát, ha Aischylos maga Clytaemnestrát karával több helyeken *férfiasszony* nak nevezeti. A' mondottakat megfontolván, természetesnek és következetesnek fog látszani előttünk, hogy Aischylos még azon hölgyet is, kit a' hellen tragicusok még leginkább női oldaláról szerettek kitüntetni, inkább férfiasnak festette. Értem itt *Antigonét* Aischylos' „Hetén Thebae előtt“ czimű darabjában, minek végén ez megjelenvén, férfias elhatározottsággal és rövidséggel megmondja, mikép testvérét a' thebaeiek' daczára eltemetni szándékozik. Sophocles e' szerepet egészen ellenkező oldaláról törekedett felfogni, miért is sok criticus Sophocles' Antigoneját mint a' női jellem' példányát akarja tekinteni: mennyire van e' részben igazok, mindjárt látandjuk.

(*Sophocles' Antigoneje.*) Hogy Sophocles' *Antigoneját* megérthessük, tudnunk kell, mikép e' fiatal

leány minden veszedelemmel, minden viszontagsággal vizálylyal daczolva, Oedipust, vak atyját, számkivetésbe követi, és vezetője lesz; később pedig, midőn apja meghalt, Thebaebe, születése' városába, térvén vissza, a' csatában elesett testvérét Polyneicest eltemeti mind annak daczára, hogy Creon, a' thebaei király, halált mond ki annak fejére, ki ellensége' tetemeit a' hellenektől annyira megkivánt és ájtatos szent kötelességnek tartott utolsó tisztelettel tisztelendi meg: de Antigone e' tilalmat nem rettegven, betölti testvéri kötelességeit, és ezért halált szenved. — Magában véve, valamint apja iránti pietása, úgy testvéri szeretete is, melly a' haláltól sem borzad vissza, igen nemes lélekre és nagyszerű gondolkodásmódra mutatnak, azért is e' nemes elszánt lélektől bámulatunkat nem tagadjuk meg: de ha Schlegel Á. Vilmos Sophocles' Antigonejét, Shakespeare' Cordeliájával hasonlítva össze, mindkettőjét egyenlő jeles drámai jellemeknek tekinti, akkor e' criticussal általában nem érthetni egyet, még pedig azért nem, mert: míg Cordeliának majdnem minden szava a' leggyöngédebb nőiség' sugalata, még pedig úgy, hogy ez olly értelemmel, olly szellemben mint azt ő mondja, senki' szájába nem illenék: addig Sophocles' Antigonejében majdnem mindenütt nélkülözük azon szellemet, melly tetteit és indulatait saját és tulajdonképen női tettekké és indulatokká képezné, és ezen férfihez p. ok. Oedipos' egyik fiához, épen úgy illenének, mint illenek leányához, sőt sok tekintetben és helyeken Antigone' lelkülete *sokkal inkább férfias mint női*, vagy is másképen fejezven ki magamat, *An-*

tigoneben nagyszerű, bámulatra ragadó, és nemes lelkületet látunk ugyan megtestesülve: hanem egyszersmind észreveszszük azt is, hogy e' lelkület férfias, azaz olly természeti lelkülettől van elvonva, és általánosítva, melly a' gyakorlati életben azon alak alatt, miben azt Sophocles adá elő, sokkal inkább szokott férfiaknál mint nőknél előfordulni. Hogy ez állításomat szilárdabb alapra építsem, tekintsük még Antigone' azon kevés szavának néhányait, mellyeket „Oedipus Colonosban“ czimű darabban ejt, és jelesen azon beszédét, mellyel apját, Theseus' tanácsát követni, és saját, de gyűlölt fiát Polyneicest kihallgatni kéri. „Ámbár fiatal vagyok, apám, hallgasd ki tanácsomat. Engedd, hogy a' férfiú' (Theseus) szándéka, mint akarja, teljesejék, valamint az isteneké is; engedd, hogy testvérem megjelenhessék. Ne félj, hogy az téged ingóvá teend, ha kellemetlent mond. Árthat-e neked szavait kihallgatni? Hisz a' rossz szándékú tett már a' szavakban is elárúlja magát. Te nemzéd, 's ezért ha bár a' vétkek' legnehezebbikét tenrajtad követte volna is el, nem illő hozzád, hogy őt bántsd. Azért engedj! más szülőknek is vannak rossz gyermekei, mások is hajlandók a' fellobbanó haragra: de heveskedésöket a' rokonság' varázsbájjal bíró intései lecsillaptják. Csak azon szenvedésekre fordítsd figyelmedet, mellyeket apád és anyád okozának; és ha azokra ügyelsz, világos leend előtted, milly rossz következményeket szokott szülni a' vak düh. Mert annak nem csekély tanúságaival bírsz, midőn szemed' világát, melly elhomályosult, elvesztéd. Engedd tehát nekünk! Illetlen sokáig kérni, ha igaz-

ságosat kérünk, és hozzád sem illő, hogy jótéteményeket elfogadj, 's azokat meg ne köszönd.“ — Antigone' e' beszédében kettő van, mit nőinek egyáltalában el nem ismerhetni, az első sententiás szólásmódja, és apja' tanítójaként fellépése, második azon valódi gyöngédtelesség, mellyel apjának boldogtalanságát és vakságát szemére veti, hogy e' szemrehányások által őt engedékenységre bírassa. A' hölgy, ha férfit valamire rá beszélni akar, egészen más eszközökhöz szokott folyamodni, mint a' reflexio, a' tanító okoskodás és a' szemrehányás, mert gyöngédség, kimélet, szeretet és kedélyesség jellemzi főkép a' valódi nőt, és ezek által ránk sokkal inkább képes hatni, mint a' reflexio, oktatás és szemrehányás' valamennyi phrasisaival; azért is Antigone' ezen szavaiban : „*de a' heveskedést a' rokonság' varázsbájjal bíró intései lecsillapítják*“ több erő, több következetesség és természet, több nőiség van, mint a' többi, épen nem rövid beszéd' egész öszvegében. Hasonló nőitelenséget veszünk észre „Antigone“ czimű darabja' ama helyén, miben Antigone hugát Ismenét arra akarja bírni, hogy Polyneices' tetteit neki eltakarni segítse, és midőn emez rá nem áll, és Antigone't inti, hogy lehetetlen után ne törekedjék, ez hugának így felel : „*Illy szavakkal gyűlöletessé teszed magadat előttem, és maga a' holt testvér még stron túl is gyűlölni fog.*“ — Később, midőn Antigone az elkövetett tettet Creon előtt bevallotta, és sorsában Ismene részt venni akar, magát a' tettben Antigone' társnéjául vallván, ez utóbbi a' nyilatkozatot gúnynyal fogadja, és őt meghazudtolja; nem testvéri

szeretéből, hanem hogy dicsőségét vele osztani ne kénytelenítessék *). Megvallom, hogy illy vonásokat

- *) Schlegel Á. Vilmos Dramat. 1-ső kötetében így itél Antigone' jelleméről : „Antigonében a' nőieszmény olly annyira *szigorú*, hogy már egyedül véve is elegendő volna a' görögségnek azon édeskés nézeteit, mellyek újabb időkben lábra kaptak, megsemmisíteni. Bosszankodása, melly onnan származik, hogy Ismene merész eltökéléséhez járulni nem akar; és azon módja, mivel a' későbben bánkodó Ismenét, ki hősi nénjét legalább a' halálban követni szándékozik, visszautasítja magától, határos a' *keménységgel*; hallgatagsága és beszédei, mellyekkel Creont zsarnoki szándékát teljesíteni ingerli, *rendíthetlen férfiás bátorságra* mutatnak.“ — Illy ítélet után nem foghatni meg, hogyan folytathatja Schlegel fejtegetéseit emígy : „Azonban a' költő feltalálta a' titkot, miszerint Antigone' szereteteli női kedélyét egyetlen egy sorban képes volt kinyilatkoztatni. : Nem gyűlölhetek másokkal, csak szerethetek másokkal együtt.“ Továbbá folytatja Schlegel : „Antigone érzetei' kifakadásait csak addig tartja vissza, míg általok eltökélése és szilárdsága kétes világban jelenhetnék meg. A' midőn azonban a' kikerülhetlen halálra vezettedik, keserű és kora elhúnytát a' leggyöngédebb, a' legindítóbb panaszokkal fájlalja, és *nem átalja még szemérmes szüz létére is az elvesztett házasság' ünnepeit, és a' házasság' általa nem élvezett áldásait siratni. Ellenben még egyetlen egy szóval sem árulja el, hogy Haimonhoz vonzódik, sőt e' szeretetre méltó ifjat sehol sem említi. Gyávasság volna, hogyha Antigone még valódi hősi eltökélése után is illy vonzódással magát az élethez kap-*

nőieknek egyáltalában nem ismerhetek el, és hogy ennek következtében csak helytelennek tarthatom a' nézetet, miszerint Schlegel Sophocles' Antigonejét Shakespeare' Cordeliájával a' drámai tökély' ugyanazon fokán állónak nyilatkoztatja ki; holott amannak szerepében sehol és soha a' nőiség' ama' gyöngéd és elbájoszó szelleme nem ömlik át, melly Cordeliát valódi angyallá teszi, holott Antigone' tetteiben, de még sokkal inkább szavaiban, cselekvő elhatározott férfias inkább, mint szenvedő és kedélyes oldaláról mutatkozik, ho-

csolva érzéné; és nem felelne meg kedélye' jámbor szentségének, hahogy azon általános adományokat, mellyekkel az istenek az életet disztik, bú és fájdalom nélkül nem hagyhatná oda. — De talán épen e' bú és fájdalom volna az, mi Antigone' nőiségét, és épen az által, hogy Haimontóli elszakadását siratja, tüntethetné ki; és vajjon nem maga Schlegel ismeri-e el, hogy Antigone halálát fájlalja, miért ne fájlahatná tehát azt, mi őt a' hű Haimontól elszakítja? — De így vagyunk és így leszünk mind addig, míg a' typust eszményinek nevezendjük. Schlegel' egész idézett okoskodásában kézzel fogható a' törekvés azt, mit ő maga is alig tarthatott összeegyeztethetőnek, ha az eszményről fonák fogalomban elfogulva nincs, egymásba illeszteni, és nagy nehezen szerkeszteni egybe; miért is Antigone' egypár egyes nyilatkozatainak kénytelen vala az egész szerepen átömlő férfiaság helyett, a' felsőbbséget, a' túlnyomóságot megengedni, a' helyett, hogy azokat sokkal természetesebb módon olyanoknak tekintette volna, mik által Sophocles a' nőiséget jellemezni *csak* törekedett.

lott azon kevés női vonások, mik szerepében ide 's tova elszórvák, egyes vonások inkább, mint hogy kellő következetességgel a' női szellemből folynának. Azonban ez egyes vonások is más oldalról kezeskednek arról, hogy Sophocles inkább törekedék, mint Aischylos vagy Euripides, a' nők' női jellemzése után, és hogy e' tekintetben is valamint megelőzőjét, úgy követőjét is sokkal felül mulá. Illy helyek közzé a' felhozottakon kívül, Antigone az „Oedipos Colonosban“ czimú darabban, ezen szavai tartoznak, mikkel a' colonosiakat kiméltre szólítja fel, és kéri, hogy vak apját ne üzzék el. — „Jószivúek ti! ha apámat, a' szemvilág nélküli aggastyánt, itt túrni nem akarjátok, miután benneteket szándéktalan vétkeivel megismertetett; könnyörüljetekek legalább rajtam, az elhagyatotton; rajtam, ki egyedül apám miatt aggódva szíves kérelemmel fordulok hozzátok, *szemeim' világgal látó szemeitekbe nézek, mint emberi lény, melly tiétekkel közös vérből eredtem* : Kiméljétek a' boldogtalant! Mint az istenekben, úgy bízunk bennetek“ 'stb. *) — Illy helyek közzé

*) E' hely tagadhatlanul igen sok gyöngédséget fejez ki, és női szerephez tökéletesen illő : de ha más oldalról Shakespeare' hasonló jeleneteit (p. o. Learjében), mikben Edgar vak apját, az öreg Glostert vezeti, vak apját, ki őt minden alapos ok nélkül az öröködéssből kitagadta, és csupa alaptalan gyanuból házától elűzte; ha, mondom, Edgar' bánásmódját, mellyel az őt még most is gyűlölő apa' minden legkisebb léptére vigyáz, és az öreget még betegségéből is minden lehető módon kigyógyítani törekszik, ha, mondom, mind ezeket

tartozik az is, miben Antigone Creonnak, ki az őáltala eltemetni szándékozott Polyneicesről mondja: „Az ellenség soha barátunkká nem lesz, még holta után sem“, felel: „Nem gyűlölhetek másokkal, én csak szerethetek másokkal együtt.“ — De illy helyek aztán, midőn csak ritkábban, és mintegy elszigetelve állanak, az egészbe kellőleg nincsenek beleszöve, 's az egész szerepen nem képesek amaz angyali női szellemet átömleszteni, mellyel Shakespeare' Cordeliája, Goethe' Margitja és Klárája, és Kleist' Katalinja bájolak el, midőn egész lényök csupa gyöngéd női szeretet, és szerelemből, kedélyességből és gyöngéd önmegadásból van alkotva. — A' fenidézett gyöngédebb kifejezésű helyekkel valamint a' sok férfias vonások, így mások sem létezhetnek összeütközés nélkül, ilyenek például Antigone' igen meglepő okoskodása, mellyben mondja, hogy, ha férje vagy gyermeke (Antigone szűz volt) halt volna meg, akkor azokat a' status' daczára nem temeti el, mert hisz újra házasodhatik és újra gyermeket szülhet; de testvérét el kellett vala temetnie, mert apja és anyja meghalván, hogy újra testvért nyerhessen, nem remél-

tekintjük: nem lehet el nem ismernünk, miként Edgarama' szeretetében, mellyel apja iránt viseltetik, sőt, mi több, még férfi létére is természetes gyöngéd érzeteiben, olly magasan áll Antigone fölött, mint áll a' szeretetet tanító, ajánló és parancsoló keresztyén vallás, a' gyűlöletet nem csak ki nem záró, de igen is tűró, sőt az istenek' példája által is igazoló hellen mythologia felett.

hető. Mint elmulasztást, melly épen nem tanusítja, hogy Sophocles hölgyei gyöngéd' oldalát szerette kifejteni, rójuk meg ezt, miszerint nem is említeti Antigonéjével azon menyasszonyi viszonyt, mellyben Haimonnal áll, holott illy viszonyban, melly mintegy a' hölgyi élet' leggyönyörűbb virágja, a' költő is a' nőiséget legjelesebb oldaláról képes kitüntetni; holott Sophocles Haimonnal, egyedül és épen Antigone' halála miatt, a' halált választatja, melly szerelemből elkövetett öngyilkolás a' hellen mythos' legritkább esetei közé tartozik, szerelmök egyáltalában nem olly intensiv és szellemi levén, mint minő a' keresztyén koré *). — Azonban Antigonét, mint a' hellen tragicusok' legnőibb leggyöngédebb hölgyét minden újabb, sőt régibb criticus is, majdnem kivétel nélkül elismeri, a' miben ugyan igaza van; de nem marad igaza, mihelyest ez Antigonét a' jobb keresztyén dráma' hölgyeivel hason-

*) Való ugyan, hogy Euripides Antigonét a' „Phoeniciai nőkben“, mellyek a' Sophocles „Oedipus Colonosban“ és „Antigone“ darabjai közt eső catastrophát tárgyazzák, nem igen úgy beszélteti, mint ha ez jegyesét Haimont szeretné, sőt Antigone még fenyegetőzik is, miként őt a' nászsjben meggyilkolni fogja; mivel azonban Euripides' Antigonéje minden tekintetben durvább anyagból készült, mint Sophoclesé, és mivel illy alakításmód az asszonyi nemet gyűlölő Euripidesnél semmi csodálatost magába nem foglal: kétséget nem szenved, hogy valamint minden hellen költőnek, úgy Sophoclesnek is, teljes szabadságában állott, szerepeit gyöngédebb vagy durvább anyagból kénye és belátása szerint alkotni.

ló művészeti becsűnek lenne állítja. De mégis megengedvén, mit megengedni, mint láttuk, egyáltalában nem lehet, megengedvén, hogy Antigone, úgy a' mint őt Sophocles lépteti elénkbe, valódi női szellemben legyen fölfogva, hány hozzá hasonló nőekkel fogunk találkozni a' hellen drámában, sőt még a' hellen mythosban is, hány Hecuba, Cassandra, Helena esendik egy egy Antigonére, hány Jocaste, Medea, Clytaemnestra egy egy Alcestére, hány egyáltalában és tagadhatlanúl férfias Electra *) Iphigenia, Theonoë egy egy Macariára, hány Hermione és hány olly szőrű dajkák mint Phaedraé egy egy Penelopéra. Sőt, ha még az istennők' során végig pillantunk is, ott látandjuk Pallast, Junót, Cerest, Artemist mindannyi férfiaszonyként megjelenni, és talán csak az egyetlen egy Psyche az, kinek mythosában valami gyöngédebb jellem tűnik föl; mivel még a' szerelem' istennője Venus sem felel meg legkevésbé is ama' fogalomnak, mellyet a' keresztyén kor a' valódi nőiségről megállapította. És valóban csodálatos, hogy a' hellen mythosban az istennők' legnagyobb része dicsőségét abban keresi, hogy ember' nőjeül nem tekintethetvén, önállólag éli életét; más

*) Electrát Euripides is férfiaszonymnak szerette festeni, ez kitetszik azon szavakból, mellyeket Tyndaraeussal e' nőről elmondott : „Meg vagyok győződve, hogy az argaeusi nép önkényesen ráálland tanácsomra, és téged (Orestest) és tesvéredet (Electrát) megkövezendi; mivel ez nekem még méltóbbnak látszik a' halálra, mint te; ő, ki tégedet az anya ellen fellázított, és minduntalan ellenségeskedő szavakat sugott füledbe“ 'stb.

oldalról még furcsább, hogy a' csintalan hellenek istennők' szűzeségében, mellyel azok szerettek kérkedni, hinni épen nem akartak, hanem mindeniköknek gyermeket, sőt gyermekeket is, tulajdonítottak.

(*Euripides' asszonyai.*) Igyekezett ugyan *Euripides* is mintegy kárpótlásul azon nőgyűlölete*) mi-

*) Ki itt világos belátást kíván magának szerezni, azt *Aristophanes' Thesmophoriak* című vígjátékához utasítom, mellynek tárgya az, hogy az athenaei asszonyok gyűlést tartván, Euripidest halálra ítélik azon üldözései miatt, miket nőgyűlöletében rajtok számtalanszor elkövetett a' színpadon; de a' darabból még az is világos, milly rossz hírben állhatott Athenaeben az asszonyi nem, ha azt a' nőöltözetben a' hölgyek közt megjelenő és Euripidest védni törekedő *Mnesilochos*, az egész nép' színe előtt, nyilvános színpadon olly alávaló, sőt a' legcsudásabb és keblünket fellázasztó vádakkal illethette (melly körülmény valószínűvé teszi, hogy az athenaei nők legalább is a' vígjátékot nem látogathaták). — Hogy pedig *Aischylos* sem tartott igen sokat az asszonyokról és a' nőiségről, azt valamint ama' szellem, mellyben asszonyai felfogvák, úgy jelesen az mutatja, mit „*Heten Thebae előtt*“ című darabjában *Eteoclessel* mondat. *Eteocles* t. i., midőn az asszonyi kar az ostromlott Thebaeben reszket a' harctól, és az istenek' oltárainál menedékhelyt keres, e' kart *Eteocles* félelme és fohászkodásai miatt szidja, e' szavakba fakadván ki: „Valóban nem szeretnék sem bal sorsban, sem a' boldogság' élvezetében társ gyanánt ez asszonyi szörnyeteghez csatolva lenni.“ 'S így (még a' comicus *Aristophanest* sem véve ki) a' hellen drámairók közül, csak az egyetlen egy *Sophocles* nek valának a' valódi nőiségről legalább valamivel méltányosb nézetei.

att, mellyel legtöbb asszonyait festette, egypár jó indulatúakat is festeni; ilyenek *Macariája*, *Alcestéje*, *Iphigeniája*, *Polyxenéje*: azonban a' kísérlet nem igen sikerült, mert a' helyett, hogy a' nőiséget e' szerepekben kellő gyöngédségben tüntette volna ki, a' helyett, hogy önfeláldoztatásokat, melly mindnyájoknál képeztetésök' fő alapja, kellőleg gyöngéd világban mutatta volna; ama' siránkozó modorba esett, melly első pillanatra elárulja, hogy szándéka könyeinket megeredtetni, és mellyet azért a' németek bélyegző kitételvel *Rührmaniernak* neveznek. — Ez állításomat pedig példakkal bebizonyítani épen nem látom szükségesnek, mivel már sokan voltak, 's azok közt Schlegel is, kik azt régen megtevék.

9. §. *Tudtak-e a' hellen tragicusok gyermekeket jellemezni?*

(*Gyermekeket csak Euripides' darabjaiban találunk felhozva.*) Sokkal nehezebb mint az asszonyi nem' előadásmódja körüli vizsgálatok azok, mik szerint meghatároztatik, hogyan törekedtek a' hellen tragicusok gyermekeiket jellemezni, mert e' tekintetben sajnosan kell említenünk, hogy *Aischylos és Sophocles' ránk maradt tizennégy darabjaiban egyetlen egy gyermekszerep sem fordul elő*, és hogy, mivel Euripides előzőitől általában véve sok tekintetben egészen eltért, példájából alig következtethetni vissza minden kifogás nélkül előzői' példájára. Analogia' utján ítélve föltehetjük, mikép a' régibb tragicusok egyáltalában, ha gyer-

meket léptettek fel a' szinpadon, szerepeit alkalmasint, szintúgy, mint a' nőkét, a' férfiakhoz hasonlóan alkoták, ámbár más oldalról ellenvethetni, hogy a' hellenek társas életökben gyermekekkel inkább jöven érintésbe mint nőkkel, könnyen meglehet, mikép amazok' szellemét, indulatait és kedélyeit könnyebben és bővebben megismerhették. E' nézetnek azonban megint a' hellenek' általánosító módja, melly minden művészetökben helyt foglalt, mond ellent, és megvallom, hogy e' módnak még Sophoclesre is nagyobb befolyást tulajdonítanak, mint hogy azt a' fiatalsággal gyakrabbi tár-salkodása legyőzhette volna.

(*Euripides' gyermekei ugyanazon szellemben fogvák fel, melly más szerepeit is jellemzi.*) Legalább Euripides' szomorjátékai' több gyermeki szerepeiben azt tapasztaljuk, hogy e' költő kevésbé törekedett a' gyermeki kor' sajátságait kiemelni, mint *gyermekszerepeivel is inkább az általános hangulatot, melly a' férfiú' szerepeiből kiindulva az egészen átömlik, megközelíteni.* Így jelesen *Esdeklőiben* a' Thebae' városa előtt elesettek' egyik fia apját először is lyraimodorbán siratja, későbbben magát biztatja, hogy érette boszút álland; így a' fiatal Eumelos is haldokló anyját a' szokásos lyrai módon siratja. Így Euripides' *Andromache* czimű darabjában is a' fiatal Molottos lyrai inkább, mint drámai módon mondja el kevés panaszos és fájdalmas verseit. *Medeájában* ennek fiai csak pár versben szólalnak fel, midőn tulajdon anyjok őket meggyilkolja. *Hecubájában* a' fiatal korában meggyilkolt Polydoros' árnyéka elbeszélését tökéletesen érett

férfiuhoz illő szavakkal mondja el, és még *Orestesében* is Hermione' félelme korához képest nem eléggé látszik jellemzetesnek.

10. §. *Tudtak-e a' hellen tragicusok öregeket festeni?*

(*Öregeiket férfaiuk után legjobban jellemzék.*) *Hasonlíthatlanul jobban, mint nőket és gyermekeket, tudtak a' hellen tragicusok aggastyánokat jellemezni,* és itt közöttök megint legelső helyen Sophocles áll, kinek *Teiresiasáról* joggal elmondhatni, hogy ez a' miénktől különböző körülmények közt, és a' helleneknek az egyedi jellemet korlátoló és általánosítani parancsoló szabályaikhoz képest, valóban jellemzőleg fölfogottnak tünik elénkbe, kivált midőn őt a' költő legelőször, t. i. *Oedipus a' királyban*, lépteti fel, és lelki nyugalmát Oedipus' dühösen izgató szavai ellenében, majdnem mindig megtartatja. Ez már ennyire és ugyan illy helyesen Sophocles' *Antigonéjében* nem történik, hol a' második ízben fölhozott Teiresias nem ment a' leghevesebb szóvitatkozástól, mellybe Creonnal bocsátkozik, és miben mintegy aggsága' jelleméből némileg kivetköztetve, tűzben és ingerültségben vetelkedik a' nálanál sokkal fiatalabb Creonnal. Azonban itt nem szabad elfelejtenünk, hogy az *Oedipus a' király* című darabban Teiresias tanácsadásra felszólítatik, míg Antigonében önkényt fellép, és az elkövetett bűnököt korholja, mivel hazáért lángoló szíve még mindig éber elevenségét tanúsítja. Milly egészen más módon lépteti fel Euripides *Teiresiasát* „*Phoeniciai nők*“ czi-

mű darabjában? Itt Teiresias' aggságára mindjárt is lelegején külső jelek által figyelmeztettetünk. Az öreg fellépvén, panaszkodik a' hosszú útról, melly tagjait elfárasztá, panaszkodik gyöngeségéről, későbbben pedig tanácsát és jóslatát ugyanazon hangon mondja el, millyent a' hellen drámákban számtalanszor előforduló követek' beszédeiben megszoktunk.

(*Euripides az aggságot külsőleg festé.*) Általában majdnem minden criticus észreuvé, miszerint *Euripides az aggságot külső jelek által festé*, millyenek a' gyaloglás utáni fáradtság, a' panasz, hogy öregei felszállni (t. i. az orchestrából a' színpadra vivő lépcsőken felszállni) kénytelenek, hogy koruk őket elgyöngítette 's m. e. E' bánásmódja miatt Euripidest már Aristophanes parodiázta ki nem ritkán vígjátékaiban. Más oldalról Euripides' öregei, miután testi gyöngeségeikről panaszaikat elmondták volna, többnyire meglepő lelki elhatározottsággal és tüzzel beszélnek, mire például az öreg *Peleus* és *Tyndareus* szolgálhat, kik unokájok' gyermekeivel hozatnak viszonyba.

(*Sophocles' Oedipusa mint öreg.*) Hogy az öregkor' általános jellemzésében főkép *Sophoclesé a' dicsőség*, még inkább kitetszik, ha ránk maradt trilogiája' első darabjának Oedipusát (Oedipus király), második darabjának Oedipusával (Oedipus Colonosban) hasonlítjuk, és e' személyt eleinte ép férfias erőben fellépni, és viszályos sorsával harczolni látjuk, későbbben pedig észreveszszük, milly sajnosan töri meg erejét szerencsétlen fatuma. Ez átalakulás pszichologiai és tapasztalási erős alapokon nyugván, olly feltünő, miként

a' criticusok' figyelmét és dicséretét nem kerülhette ki, csak hogy még ez átalakulást is általánosnak inkább, mint az egyed' sajátos viszonyaihoz alkalmazottnak, és Oedipust valódi egyeddé képezőnek tapasztaljuk.

(*Euripides' Oedipusa.*) Ha Sophocles' *Oedipusa* még megtörött állapotjában is, régibb erejének és lelkületének néminemű nyomait mutatja, és ezek által bennünket az ellene dühöngő sorssal némileg kibékít, *Euripidesé* (a' Phoeniciai nőkben) panaszaival és sópánkodásaival egyébire mint sajnálkozásra és szánakozásra birni nem képes, még pedig annál kevésbbé, mert Euripides' erőteljes férfiú korában levő Oedipusát, mint az alkalmasint a' Phoeniciai nőket megelőző, és ugyanazon trilogiához tartozó darabban előfordult, nem ismerjük.

(*Következtetés a' tragicusok' nemet és kort festő művészetéről.*) Általában a' hellen tragicusok a' nemeket csak kevéssé tudták egymástól megkülönböztetni, jobban sikerült nekik az aggkor' jellemzése, és annak a' férfiúi erőteljes kortól megkülönböztetése, mindkét tekintetben pedig Sophoclesé a' legnagyobb dicsőség. De főkép az erőteljes, szenvedélyes férfias kor az, melly körül a' hellen tragicusok leginkább szerettek forogni, még pedig annyira, hogy annak tulajdonait többnyire asszonyaikra, gyermekeikre, és öregeikre is helytelen módon átvivék.

11. §. *Mi által jellemezték a' tragicusok a' férfi kort?*

(*A sors elleni dacz.*) Ha már most kérdezzük, miben nyilatkozik leginkább a' hellen tragicusok' sze-

mélyei' férfiassága, mindjárt eszünkbe jut ama' *dacz*, ama' *daczolás*, mellyel a' szerepvivők a' sorsnak ellenszegülnek. Hogy pedig a' férfiasságnak, mint a' tetterő és cselekvőség' leggyönyörűbb virágának épen ez irányban kellett a' helleneknél kifejlődnie, igen természetesen látszik, hahogy e' nemzetnek a' sorsróli nézetet közelebből tekintjük. Az elkerülhetlen és vak sors t. i. minden cselekvényt és történetet előre meghatároz, úgy, hogy azon az emberek' tettereje és akarata legkevesebbet sem változtathatott, sőt e' sors nem is mint valami értelmes lény' következetes működéseként tekintetett, hanem olly vak elővégtetként, mellynek még az istenek is alá valának vetve. Az istenek a' sors' végzéseit ugyan előre tudhatták, de azon csak néha és keveset változtathattak; így Jupiter sem segíthetett egészen Proserpinán, és csak azt eszközölte ki, hogy legalább élete' felét az alvilágon kívül élhette, míg másik felével Plutónak tartozott, mert birodalmában egy granát alma' felét megette; így Apollo sem vethette vissza az általa Cassandrának ajándékozott jós tehetőséget, és csak ajándoka' sikerét módosíthatta azáltal, miként Cassandra' jóslatainak senki sem hive. Azonban a' mythologia még sok olly esetet is elbeszél, miben még Jupiter vagy más istenség sem tudhatta előre a' sors' végzését, és illy eset Prometheus' titka. — Ha már az istenek sem tudhatták mindig előre a' jövőt, természetes, hogy ennek kifürkészése a' halandóknak még kevésbé és ritkábban sikerült: e' tekintetben ugyan a' jósok, oraculumok, álmak 's m. e., némileg segítettek: de ezen eszközök által a' jövőnk inkább homá-

lyosan, mint világosan adatván elő, többnyire két értelmű nyilatkozatok' eredménye, inkább azon bajba segítő hozni az embert, mellyet kikerülni törekedett, hogy sem attól megmentette volna; és ugyan e' körülmény, miszerint t. i. a' mythologia' hősei majd nem mindig a' jóslat' amaz oldalát fogták fel, mellyet épen nem kellett volna felfogniok, e' körülmény mondom legbiztosabb tanúsága annak, milly rettentőnek, milly elkerülhetlennek, milly parancsolónak tarták a' hellenek e' sorsot, és milly szilárdan valának arról meggyőződve, mikép annak hatalmától menekülni teljes lehetetlen.

(*A' hellenek' sorsa a' szabad akaratot megsemmisíté.*) E' nézet a' szabad akaratot természetes következtetésben megsemmisíté, 's így alig lehetett a' hellenek' cselekvőségét kifejtteni, ha csak azzal a' sorsnak ellentállni, ezt kihívni, és azt a' sorsnak mintegy daczára gyakorolni nem akará, és mégis a' szabad akarat' eszméje az emberre nézve olly bájos, olly kecsegtető varázsszal bír, hogy a' szabad akarat' gyakorolhatása' meggyőződéséből egészen kivetközni mind eddig semmi vallásos nézetnek és meggyőződésnek nem sikerült; nem maradhatott tehát egyéb hátra, mint hogy a' hellen szabad akaratát még a' kikerülhetlen sors' daczára is gyakorolja, és így segítve a' sors' végzeteit maga részéről, és még akkor is, midőn a' sors' hatalma által összezúzva magának mégis némileg mondhatta, hogy szabad akaratul vesz el.

(*Példák a' sorssali daczolásra Aischylosból.*) A' sors' ellenében gyakorlott szabad akaratnak és daczolásnak legmagasztosb és legfenségesb példáját Ais-

chylos' Prometheusában látjuk megtestesülve; ki is, ámbár bizton tudja, hogy míg Hercules őt megszabadítandja, még számtalan éveken át a' Caucasus' szikláihoz leend bilincselve, és máját ölyv eendi, mégis mondom, mind ennek tudta' daczára is titkát Jupiternek nem mondja ki*), rettenetes titkát, mi által Jupitert megtaníthatná hogy kerülheti ki ez hatalma' elvesztét; sőt Prometheus Jupitertől kívánja, mikép őt először felszabadítsa, mire az istenek' főnöke rá állni nem akar: de a' mi még több, maga Prometheus tudja, hogy Jupiter föltételére soha rá nem álland, és mégis jóakaróit és barátait, kik őt az isten' akaratára hajtani szándékoznak, e' tettök miatt átkozza, és a' darab' elejétől egész végéig állhatatosan föltett szándéka mellett megmarad. Nem tagadhatni ugyan, hogy ez állhatatosság, ez emberi erőt felülmuló isteni türelem, és fenséges szenvedés bennünket bámulásra ragad, és kedélyünket egészen eltölti: azonban Prometheus' e' lelki állapot-

*) A' titok abban áll, hogy, mint Prometheus hallgatódzás által kitudta, a' Parcák nyilváníták, mikép ha az Oceanida Thetis istentől szürend fiat, ez hatalmasabb leend Jupiternél. Más hellen irók szerint Prometheus Jupiternek e' titkot felfödözte, és attól hála' fejében kinjaitól felszabadítatott, Jupiter pedig, hogy a' jóslat ne teljesüljön, Thetist halandó embernek Peleusnak adta nőül, e' házasságból későbben Achilles, a' hellenek' első hőse, születvén. Aischylos más mythos után dolgozott, melly szerint Hercules az ölyvet nyilaival meggyilkolá, és Prometheus hosszú szenvedésétől megmenté.

jának nyilatkozata, mivel épen nem cselekvő, hanem egyedül csak szenvedő, mivel épen a' nyilatkozatnál nem egyéb, valamint már általában lyrai inkább mint drámai, úgy Aischylosnál is a' drámai elemtől távozván a' lyraiba megy át, és ez elemből meríti legnagyobb hatását; t. i. Prometheusát cselekvőleg fellépni, vagy lelki állapotját módosítani és kifejlesztetni, sőt csak megingattatni sem látjuk, őt sem szenvedései, sem barátinak kérelmi még egy perczig sem tesz enge dékenynyé, és a' kinek éles szeme van, még mai korban is mindjárt a' darab' kezdetéből látandja, hogy Prometheus szándéka mellett megmaradand, mit a' hellenek még inkább tudhattak, és így Prometheusban inkább az erős, megmozdúlhatlan daczos akarat' megtestesülését, mint valami drámai fejlődést és a' jellem által eszközölt cselekvényt várhattak. *Egyébiránt valamint Aischylos a' három hellen tragicusok közül leginkább ragaszkodott a' lyrához, úgy jelesen Prometheusa a' leglyraibb tragoediája.* A' sorsali daczoskodást bár nem annyira, mint Prometheusában, Aischylos' *Eteoclesében* is látjuk megtestesülve: midőn ez is az asszonyi chorusnak az istenekhez folyamodását rosszalván, és testvérével párviadalra kelvén, végveszélyének elébe rohan. Hasonlókép a' sorsát még inkább mint Eteocles előre látó és tudó *Cassandra* is, azzal mintegy daczolva, halálának elébe rohan. De mind ezen felhozott személyekben a' daczolás soha egység által módosított egyedi tulajdonná nem válik, melly mindenikökben saját, és épen ezen egyetlen egy személyben fejleszthetik épen úgy, mint fejlődik;

Prometheus, Cassandra és Eteoclesnek a' sorssali daczolások legfeljebb fokozatként különböznek egymástól, t. i. úgy, hogy Prometheus' daczolása e' lelki állapot legmagasb, alacsonyabb fokán Cassandraé, legalacsonyabbon Eteoclesé áll. És mégis tudjuk, mikép az emberi lélek' állapotjainak, szenvedelmeinek és tulajdonainak, olly roppant sok árnyéklatai szoktak lenni, hogy azok nem csak különböző fokuk, hanem egész módjok és lényégek által különböznek egymástól, hogy azok különböző embereknél azon emberek' egyedisége szerint, mindig különböző alakok alatt jelennek meg, sőt hogy a' változó körülmény és időhöz képest e' tulajdonok, szenvedélyek, és állapotok ugyanazon emberben különféleképen nyilatkoznak. És e' különféleséget egész a' részletekig követni, és előnkbe állítani a' hellen tragicusok nem értették : ezen előadást létrehozni a' keresztyén dramaturgia, és abban főképen Shakespeare tűzte ki magának fő feladataul; ez utóbbi még talán legkisebb szerepében is az abstract tulajdonságot, vagy szenvedelmet nem csak külsőleg személye' nevéhez ragasztván, vagy valami személy' neve alatt megtestesítván, hanem mindenütt a' szenvedélyt és tulajdont életműileg, magából a' személyből fejlesztvén ki.

(*Példák Sophoclesből.*) Azon daczolás, mellyet mint Aischylos' több szerepeit bélyegzőt kimutattam, *Sophocles' több személyeinél* is elő fordul. Így *Oedipus a' király*, midőn Laios gyilkosát felfödözni törekszik, nem hallgat neje Jocaste', nem hallgat az öreg pásztor' intéseire, sőt nem hallgat Teiresias' a' jós' inté-

seire sem; sőt ezen utóbbi, még saját meggyőződése' daczára is, inkább megvesztegetett jóslóként tekinteni törekszik, és kifürkészésében addig halad, míg utóljára a' keresett gyilkosra saját személyében rá ismer, 's így előre meghatározott sorsát teljesíteni kénytelenítetik. Nem egyébként mint Oedipus *Creon* is az *Antigone* című darabban a' sorsot maga kihívja, és *Antigonét* halálra ítélvén, saját fiától fosztatik meg. Hasonlóképen *Sophocles' Philoctetesében* is az ellenszegülés a' jellemző jel, ki is addig nem hajt a' sors' parancsára, míg ellenállását a' megjelenő *Hercules* nem töri meg. *Ajasa* is maga kihívja sorsát, 's így halálát is maga okozza.

(*Példák Euripidesből.*) Ha ezen daczolás, ez ellenszegülés *Euripides'* szerepeiben némileg szelídül, milly szelídülését *Sophocles'* szerepeiben is látunk, azokat *Aischyloséval* hasonlítván; e' szelídebbséget máskép létre nem lehetett hozni, mint hogy a' költő az eredeti kútforrástól távozván, annak ágait, és az abból eredt patakokat követte. Ugyan is az erkölcsök *Euripides'* korában roszakra, de egyszersmind szelídebbekre is fordulván, a' vak sors' roppant és szétzúzó hatalmáróli nézetek is a' helleneknél lassanként szelídültek. Azonban e' mondatomat nem úgy akarnám értetni, mint ha *Euripides'* személyei között nem volnának számos olyanok, kik sorsukkal daczoskodnak, mert ott van *Medea*, ki illy daczolásban öli meg gyermekeit, ott van *Creon* és számos mások, sőt mondhatni, hogy *Euripides* e' daczoskodást, kivált *Medeájában*, túlzólag is szerette

kiemelni : csak hogy Euripidesnél a' daczolásból eredt állapotok és szenvedélyek egészben túlnyomók.

(*A' sorssali daczolásból fejlődött szenvedélyek.*)

Illy szenvedélyek pedig a' *harag, a' gyűlölet, és a' boszúvágy, a' boszú és gyalázattóli félelem, és a' fájdalomnak, legyen ez szellemi vagy testi, nyilatkoztatása*, mellyeket mint Euripides' szerepei' leggyakrabban előforduló, és leginkább festetni szeretett vonásaiként kell tekintenünk. Ugyanis *Medeajában* a' cselekvény' fő rugója a' *kölcsönös gyűlölet*, mellyel Medea és Jason egymáshoz viseltetnek, és mellyel Jason új nőt vevén, régi nejét Corinthból számkiveti, miért ez dühében fiait meggyilkolja. A' corintheta Creon pedig leányát siratja, ki Medeának áldozatul esett. A' *Phoeniciai nőkben* hasonlóképp legkitünőbb azon *gyűlölet*, mellyel a' két ellenséges testvér Eteocles és Polyneices egymáshoz viseltetnek, és melly velök egymást, és csak egymást keresteti fel a' csatában, hogy, mint a' sors akarta, egymás' kezétől essenek el. A' darab' vége felé *halálukat fájlatják* Oedipus és Jocaste, szülőik és Antigone testvérek, siratja továbbá a' thebaei Creon fia Menoiclus' sorsát, ki magát hazájának feláldozta. Az ellenséges testvérek' egymás iránti gyűlölete, midőn először anyjuk Jocaste' közbenjárására összejönnek, hogy egymással kibéküljenek, roppant lánggra lobban fel, olly annyira, hogy alig mondhatni, miként a' költőt e' részben valami szabályozó vagy megszorító erkölcsök visszatartóztatták volna.

(*A' hellen istenek épen olly boszúvágyók mint az emberek.*) Sőt láthatni mikép a' *harag' illy zabolát-*

lan kifakadásában a' hellen tragicusok még isteneiket sem átallották részesíteni. Ugyanis Euripides' *Bacchansnőiben* maga az isten *Bacchos nem tartóztathatja vissza* magát Pentheuson azért *boszút állani*, hogy őbenne mint új istenben hinni nem akar, és őt kellőleg nem tiszteli meg, miért is a' szegény Pentheusnak saját anyja és néneje által kell összeszaggattatni. Hasonlókép Euripides' *Phaedrájában* az egész cselekvény azon alapúl, hogy *Venus Hippolytot gyűlöli*, mert ez Artemis tiszteletében elmerülve, Aphroditének és a' szerelemnek hódolni nem akar; miért is a' szerelem' istennője mostoha anyját belé szerelmessé teszi, és midőn Hippolyt annak szerelmét viszonzni vonakodik, Phaedrával e' jeles ifjút, apja Theseus előtt, mint valaha Potiphar, gyanússá teszi, mintha erényének cselet vetett volna; erre Theseus saját fia iránt roppant haragra lobbanván, *Neptunust* (jól vigyázzunk, megint istent) arra *használja*, hogy a' szegény Hippolytot megrontsa. De a' mi mind ezeknél még több az, mikép a' hellenek a' *dühöngést még istenítették* is, azt *Lyssában* megtestesítvén. Ugyanis Euripides *Dühöngő Heraclesében* ez istenséget fellépni, és Heraclest annyira elvakítani látjuk, mikép ez saját gyermekeit ellenségeinek tartván, azokat borzasztó módon meggyilkolja. És ha kérdjük, miért történik ez, e' kérdésünkre maga Iris, ki Lyssát hozza, felel, t. i. Heracles, apja Jupiter' vétkeért, melly őt létre hozta, lakol, mert ez által Juno' boszúvágya Heracles' elrontására ingereltetett fel, miért is ezen ártatlant egész életén át a' gyáva, alávaló Eurystheus' rabszolgájává tette, és most, midőn ennek parancsait

rendre teljesítette, és istenként ragyog a' halandók között, most el kell vésznie, különben, mint Iris mondja : „magok az istenek semmivé lennének, ha illy ember büntetlen maradna“, azaz, ha Heracles csodálatos erényei és tetteiért nem büntettetnék meg. Ezen sorsróli borzasztó 's az embert összezúzó nézeteket nem szelidítheti azon körülmény, hogy maga Lyssa mintegy vonakodólag teljesíti kötelességét, Heracles' ártatlan erényes szívét megszállván, sőt e' körülmény bennünket még inkább ingerel fel a' hellenek' istenei ellen, kik még inkább szomjaznak vér és boszú után, mint maga a' dühöngés' istensége. De ez istenek még más és majdnem minden alkalommal nyilatkoztatják rettenetes haragjokat és boszúvágyokat : így az egész trojai harcz már Homernél is nem csak Troja' vidékén a' halandók között, hanem egyszersmind az Olympusban az istenek között is viseltetik ; így az Atraeus és Laios házak' történetére szintúgy mint az emberek, úgy az istenek is befolyanak roppant haragukkal és boszúvágyokkal. Nem felelhetni itt, hogy a' keresztyén valóságban is két elv uralkodik, az egyik a' jó, másik a' rossz elemet képviselvén ; mert itt a' két elv egymástól kellőleg megvagyon különböztetve, és a' rossz elv a' jónak kellőleg alá van rendelve, és a' jó elv' rovására, vagy épen annak segedelmével gonosz vagy igaztalan nem történik. Ellenben a' hellenek' istenei nem levén egyéb, mint emberi tulajdonok és szenvedelmekből egybeszerkesztett fogalmak, a' jót és gonoszt egy fogalomban foglalják össze, és ha a' jóban is nem ritkán, bizonyára

a' roszban sokkal gyakrabban felül múlják a' halandó embereket. És mind a' mellett még több mint két ezer esztendő' lefolyta után is még mindig el vagyunk fogulva azon nézetben, miszerint a' hellen istenek nem valának egyebek, mint nemesített, szépített és eszményített emberek!

(*Euripides' módjának folytatása.*) Visszatérvén Euripideshez, „a' *Heraclidák*“ című darabban Eurystheus Heracles' ivadékától *szinte úgy fél*, mint a' dühögő Heraclesben Lycos; a' miért is őket semmi vé tenni igyekszik, e' körülmények közt nagyanyjok *Alcmené' rettentő haragja* Eurystheus ellen ébred fel, melly harag utóbb, midőn Eurystheust mint hadi foglyot hozzák elébe, *iszonyú boszúvágyban tör ki*, még pedig annyira, hogy ellenségét még baráti és jóltevői' daczára is meggyilkolni vágyódik, és azon athenaeinek, ki Alcmenét törvénytelen és Atticában tilos tettétől vissza akarja tartóztatni, e' kérdéssel felel: „vajjon nem szép munka-e elleneit megfojtani“, és magának Eurystheusnak mondja: „nem lakolsz elegendőleg, ki olly sok roszat követél el, hogyha rögtön megfojtunk.“ — Szintúgy Euripides' *Hecabejében a' boszú*, mellyet Hecabe Polymestoron áll, a' darab' cselekvésének főrugója, és hogy boszúvágyának eleget tehessen, Hecabe könynyebben megegyez leánya Polyxena' feláldoztatásában. Nemegyébként Euripides' *Orestesében* és *Electra-jában* is az *iszonyú boszú utáni vágyódás* az, mi a' második darabban e' testvérekkel anyjokat meggyilkoltatja, az elsőben Menelaoson, nejét Helenát és leányát Hermionét meggyilkolni szándékozván, magokat

megboszúlni sürgeti, és így *boszú utáni vágy* valamint ezen, úgy sok más drámáknál is alapelveként tekinthető; az Orestes című darabban ezekhez még Tyn-dareus' *haragja* is járul, mellyel a' testvéreket a' nép' segedelmével megrontani törekszik. Ugyanis Euripides' *Andromachéje* is Hermione' *feltékenységén* és vágytársnéja Andromachének *halála utáni törekvésén* fordul meg, sőt Hermione vágytársnéja' halálával sem elégszik meg, hanem egyszersmind ártatlan fiát Molottost is elveszteni törekszik, melly szándékát azonban a' megérkező Peleus gátolja, egyszersmind e' gaz szándékok miatt *nagy haragra lobbanván*, és Mene-laossal alig bánván úgy, mint mi, a' hellen hősök úgynevezett eszményi életökröli nézetekben elfogulva, azokról feltehetnénk.

(A' felhozott példákból következtetés vonatik.)
 Kimutattam mikép a' hellen tragicusok' ránk jutott darabjai' több mint felében a' dacznak és az ebből következő *boszúvágnak, haragnak, fájdalom-kinyilatkoztatásnak, boszútól félelemnek, és gyűlöletnek megtestesülése az, mit a' költő darabja' alapjául tett*; ugyan is Aischylos több darabjaiban a' sors elleni daczolást legmerészebb lyrai költészettel adván elő, Sophocles e' daczot némileg szelidítvén ugyan, de a' sorsot általában és egészben rettentő hatalommal uralkodtatván az emberek felett, Euripides pedig a' sorssali dacznak legközelebbi eredményeit a' gyűlölséget, boszúvágyat, félelmet és fájdalmat testesítvén meg személyeiben. Euripides' szerepei azon daczot, mellyel Aischyloséi közvetlen a' sors' és az is-

tenek' ellenében viseltetnek, olly nagyszerű ős eredeti állapotban nem adhatják elő, mert Euripides' korában a' már elkorcsosodásnak indúlt athenaei nép többé nem fogható fel, nem értheté meg annyira a' nagyszerű és fenséges elemet és szellemet, melly Aischylos' tragoediáit ihleti; azonban ugyan e' nép már már sülyedezni kezdő tapintatánál és követeléseinél fogva a' közvetett hatást és a' drámák' rázkodtató elemét kedvelte meg; miért is Euripides kénytelen vala a' nagyszerűségtől eltávozva, a' drámai hatást a' szenvedélyek' és indulatok' fokoztatásából és nagyításából származtatni; s így e' költő azon daczot, mellyel Aischylos' szerepei az istenek' és a' sors' ellenében viseltetnek, és mellyet a' nagy tömeg csak erőteljes korában érthet meg kellőleg, átvivé az emberek közti surlódásokra, miből természetesen következett, hogy darabjait az emberek közti gyűlöletre és ellenségeskedésre állapítani törekedett, mellyeket lehető nagyságokban és intensiójokban festeni igyekezett, és jóllehet csak tíz darabját hoztam fel, miknek cselekvénye illy rugókon alapúl, többi ránk jutott nyolcz darabjaiban a' gyűlöletet, valamint Aischylos' és Sophocles' fel nem hozott darabjaiban is a' daczhoz közel álló indítóokokat föltalálni nem volna nehéz.

12. §. *Az indulat' kifejezéséről.*

Az előbbi §§-ban megjegyzettekből tudhatjuk, hogy csak kellő megszorítás mellett állhat meg azok' véleménye, kik a' hellen művészeteket leginkább nyugalmas előadások miatt dicsérik. E' nyugalom,

mellyet először is a' plasticában vettünk észre, és mellyet ezért főleg is *plasticai nyugalomnak nevezzünk*, többnyire és főképen csak Phidias' és iskolájának jellemző jele, e' mester előtt és után a' hellen plastica is mozgalmat, még pedig igen erős mozgalmat is, szeretett képezni, minek bizonyító példáit valamint az aeginai szobrokon, úgy némelly Phidias utáni korból származott és ránk maradt dombor műveken és szobrokon látjuk; sőt a' már Phidias' korában keletkezett phigaliai, és a' Theseon' márványain is éppen az eleven, változékony, és valóban nem csekély mozgalom az, mi e' műveknek kecsét szerzi meg főképen. Winckelmann' korában e' művek még nem valának ismeretesek, és e' műbíró nézeteit a' hellen plasticáról csak néhány valódi hellen plasticai művekre építhette, millyenek a' Niobe-csoport' három vagy négy alakjai Florenczben, a' Winckelmann' korában ismert úgy nevezett arhaicus művek, de ezek is nagy részint csak későbbi utánzásokban, hellen pénzek, agyag edények és több effélék. És azért is nem csodálhatni, hogy Winckelmann a' plasticai nyugalmat mint a' hellenszobrászat' bélyegző és jellemző jelét tekinté. Való ugyan, hogy azon plasticai művek, mellyek vallásos szertartási célból készíttetek és a' nép' imádtatásának tétettek ki, majdnem mindnyájan a' plasticai nyugalom' útmutatása és elveihez képest készültek, azonban illy művek csak igen igen csekély számmal maradván ránk, és alkalmasint már a' helleneknél is számokra nézve felül mulattatván azon művek által, miknek közvetlen célja mint isteni képek a' templomokban

fölállíttatni nem volt; világos, hogy Winckelmann' nézeteit sem fogadhatni el minden megszorítás nélkül; még pedig annál kevésbbé, minél bizonyosabb, hogy e jeles régiségbuvár' azon megjegyzése, miszerint a' hellen szobrászok isteni alakjaikat csekély sarkal látták el, az által mintegy nyugalmokat és a' földön nem járásokat jelentendők, csak csalódáson alapul. Bizonyos ugyan, hogy a' hellenek a' gyors járást illedelem elleninek tartották, miről Euripides' Orestese' e' két nyilatkozata, melly „Iphigenia Taurisban“ című darabjában előfordul, kezeskedik: „A' szenvedélyes heveskedést az istenség is gyűlöli“ és „Gyorsabban, mint illik, sieték ide.“ De más részről a' harag, gyűlölség, s'a' több erős szenvedélyeket olly annyira ki látjuk emelve és nagyítva Euripides' darabjaiban, miként e' kiemeltetésök és nagyítások alig fér össze az idézett helyek' értelmével. Valószínű tehát, hogy a' hellenek a' heveskedés' csak némi nyilatkozatát kárhóztatták, míg más nemű nyilatkozatai e' tilalom alól fölmentve valának. Különben is a' heveskedéstől, mint láttuk, a' hellen istenek sem valának idegenek, sőt Lysa e' heveskedésnek isteni megtestesüléseként tekinthető.

(*A' hellen tragicusok a' gyöngédebb érzelnek' festéséhez keveset értettek.*) Az érintett erős és megrázkodtató indulatok' és szenvedélyek' ellenében, mellyek a' hellen tragoediákat hathatós mozgalomban tartják, *kevesek és csekélyek ama' szelidebb indulatok és szenvedélyek*, mik, ha ugyan nem annyi zajjal nyilatkoznak is mint az előbbeniek, még is a' patheticusnak csiráját és a' valódi tragical hatás' elemét szintúgy hordják

keblökben. E' szelidebb indulatok és szenvedélyek pedig a' gyűlölet- és haragnak ellentétele a' szerelem és szeretet, a' dacznak ellentétele a' megadás és megnyugvás, a' boszúvágnak ellentétele a' nagylelkűség, mihez még a' hazaszeretet, a' dicsvágy, a' becsületérzés és m. e. járnak. Illy szelidebb szenvedélyeket, indulatokat és kedélyállapotokat csak ritkán lelünk megtestesülve a' hellen tragicusoknál, kik egészben az emberi hajlam' eltaszító inkább mint vonzó és szító polusát szerették előadásai' alapjaul tenni. Ugyan is a' már érintett Polyxena, Macaria, Alceste és Antigone' példáin kívül, alig látjuk valami hellen női szerepben a' női gyöngéd megadást és égi türelmet megtestesítve; és még Euripides is, Macaria, Polyxena és Alcesteében inkább némi siránkozó és könnyekre indító modort követe, sem mint a' nők' legfényesebb, tiszta és minden salaktól ment erényeit a' magok' eredetiségében kitüntetni igyekezett volna; hasonlóképen Sophocles is mint láttuk Antigonéje' női jellemét csak férfihoz illő vonásokkal és elemekkel vegyíté össze. A' tisztább szellemibb szerelemnek csak egy képviselőjét látjuk Euripides' Haimonában, ki Antigone szerelmesével együtt szándékosan hal meg; azonban e' halálával a' költő inkább a' sors által Creonon meg akarta bosszultatni Antigone' ellenében kimutatott zsarnokságát, sem mint hogy előttünk fölfedezte volna Haimon' szenvedélye' azon kifejlődését, melly őt öngyilkolásra bírta. Hasonlókép az ide's tova kitüntetett nagylelkűség' képeztetése is a' hellen tragicusoknál inkább eszköz mint cél, ők

azzal t. i. anyavárosokat dicsőíteni törekedtek, miért is, mind a' három tragicus athenaebéli lévén, nagylelkűen nálok főképen Theseust és Demephont athenaei főnököket látjuk föllépni; hasonlóan Pallas is mint Athenae városa' védistennője a' nagylelkűségnek több jeleit mutatja; az idegenek közt pedig Heracles, ki nek meghitt barátsága Theseussal ismeretes, és azon kívül Argos' királya, ki Aischylossal a' hozzá folyamodó Danaidákat üldözői ellen védelmezi.

(Ellenben a' keresztyén művészet a' szelidebb érzelmeket is tárgyalja.) Milly egészen máskép áll a' dolog a' keresztyén dramaturgiában, mellyben a' szelidebb indulatok és szenvedések majdnem ép olly nagy szerepet játszanak, mint a' kedélynek más erőszakosabb polusa; és valóban, az egész keresztyén vallás fő elve a' szeretet levén, nem csodálkozhatunk, ha például a' spanyol drámai iskola' cselekvé-nyei' legnagyobb része a' személyek' szerelméből és testületérzetéből fejlődik ki, ha Shakespeare' drámáiban is a' szerelmet olly roppant szerepet játszani látjuk, ha, valamint e' nagy drámaköltőnél, úgy a' német költőknél is, a' kedélyesség olly kimondhatlan bájos befolyással van munkáikra. A' keresztyén kedélynek e' tagadhatlan szellemibb és gyöngédebb kifejlődése kitarja előttünk azon okokat, miért kelljen a' hellen művészetet egészen anyagiabbnak és érzékiebbnek neveznünk; és miért hiányzik ennél ama' szellemi fenségesebb kifejezés, melly amannak műveit átihleti, kedélyünket és szellemünket olly annyira bámulatra ragadja, és bennünket a' mű' szemlélése által tette-

rónk' kifejlesztésére és lelkesedésre buzdít, míg a' hellen mű inkább érzékeinkre hat, és tökéletes idomai és alakjával némi jóltevő ugyan, de egyszersmind sokkal hidegebb hatást is gyakorol ránk, és bennünket inkább e' külső idomokra és alakra, mintsem annak benső lényegére és szellemére figyelmeztet. Sőt joggal állíthatni azt is, hogy a' hellen műhez némileg szokni kell, és hogy annak igen divatozó túlbecsülésére talán legtöbbet a' tanulmány és az előítélet tesz, míg a' keresztyén mű a' kevésbbé tanultat, de kevésbbé elfogultat is mindjárt első pillanatra bámulásra és lelkesedésre ragadja. És e' valóságot legjobban észrevehetni olly gyűjteményekben, mellyekben ugyanazon termekben hellen és keresztyén művek, valamint tanultabbak', úgy a' nép' szemléletének is kiállítvák; ezekben t. i. látandjuk, mikép a' nép mindig inkább az utóbbiakhoz szít, és amazokat mint ritkaságokat tekinti inkább, míg a' jobb szőrből készített ruhát viselő attól tartván, hogy a' régieket nem bámulván, tudatlanságot és műveletlenséget árulhatna el, oktalan szemmel a' classicai művek előtt állapotodik meg, és a' keresztyéneket csak amúgy cavaliérement lenéző szemölddel ereszkedik le átpillantani.

13. §. *Tudták-e a' hellenek szerepeiket az életmódot, és foglalatosságokat jellemző jelek által egymástól megkülönböztetni?*

(*A' hellen tragicusok szerepeiket életmódok által sem különböztették egymástól.*) Az életmódra és fogla-

latosságokra nézve meg kell érintenem, mikép a' hellen tragoedia tárgyait és személyeit legnagyobb részt a' mythos' korából és mythicus személyekből vevén, abban többnyire hősök és hősnék fordulnak elő : azonban még sem záratnak ki olly emberek sem, kikről a' költő elmondja, hogy nekik ez vagy amaz sajátos életmódjok vagy foglalatosságok van. Így jelesen hírnökök, polgárok, papok, parasztok, hajósok és m. e. lépnek fel. Ha azonban e' mesterségök és foglalatosságok által megkülönböztetett és jellemzett emberekről azt tennők fel, hogy jellemökben sajátos foglalkodások megfelelő változtatásokat okoznak, vagy hogy a' tragicusok föladatokká tevék e' változtatást kitüntetni, nagyon csalatkoznánk ; ha feltennők, mikép már a' hellenek is szemök előtt tarták Horác' ezen, és ehhez hasonló más mondatát : „Navita de ventis, de bobus narret arator:“ A' hajós szelekről, 's ökrökről meséljen a' mezei gazda. Illy leereszkedés a' részlet és árnyéklatig a' helleneknél sem gyakorlatilag szokásos nem vala, sem Aristoteles által nem javaltatott, ki, mint látandjuk, koránt sem ment annyira mint Horác, legfelebb is a' nembeli különbség'figyelembe vételére utalván a' tragicust ; illy leereszkedés a' cothurnus' magas sarkához illetlennek látszott, és legfelebb a' vígjáték' soccusának engedtetett meg, melly is szabadságát túl használván, a' természettől a' comikai torzképhez ment át ; míg a' tragicus még alsóbb rendü személyeit is, Aristoteles' szabálya szerint, a' részletektől megtisztítván, általánosítani, és a' dráma' hőseihez emelni törekedett, miért is szólásmódjok a' tragoedia' általános stilusával ösz-

hangulatba hozaték, miért is Aischylos' hírnökei épen olly lyrai hangon beszélnek, mint hősei, miért is a' többi dramaticusok' szerepei' beszédein és nyilatkozatain ugyanazon ihlet ömlik el, melly velünk mintegy sejteti, hogy ez vagy ama helyen, nem az előtérbe tolt hírnök, hajós vagy paraszt, hanem csak ennek személyében maga a' költő nyilatkozik és szónokol. A' legfurcsább, mi e' tekintetben történhetett, Euripides' parasztjával történt, ki is, midőn neki Clytaemnestra leányát, a' királyi törzsből származott Electrát, nőül adta, valóban szárandó egyszersmind és nevetséges érzékenységgel tartózkodik nejét annak tekinteni, nehogy a' pór vért a' királyival vegyítve ez utóbbit megszeplősitse. Nem tudom mit mondhatunk korunk' parasztairól ha még az athenaei szabad köztársaságban is Euripides parasztját, mint parasztot, illy módonszándékozott jellemezni. Egyébiránt e' helyütt legalább némi törekvés a' jellemzés után észrevehető, ha bár egyszersmind meg kell ismernünk, mikép ugyan e' törekvés eltévedt; illy törekvéshez hasonlóra azonban csak igen ritkán találunk a' hellen tragicusok' ránk maradt más pór embeerekben, és más efféle, magokat foglalatosságok vagy sajátos életállapotjuk által a' többi herosféle személyektől megkülönböztető személyeikben.

14. §. *Tudták-e a' hellenek szerepeikben a' különböző nemzetiségeket kitüntetni?*

Valamint a' hellen tragicusok kellőképen nem különböztették meg egymástól a' nemeket, korokat és azon

életnyilatkozatokat, mik a' személyek' sokféle életmódjukból és foglalatosságaikból különbözőképen folytak; úgy még kevésbé értettek azon kevés különböző nemzetiségek' jellemzéséhez, mik munkáikban elég ritkán előfordulnak. Ugyanis, hogy e' tekintetben meggyőződhessünk, alig lesz szükségünk egyébre mint Aischylos „Perzsáira“ figyelmeztetni, melly darabban a' perzsák nem csak a' hellen istenekről úgy beszélnek mint ha azokat ők is a' görögökkel közösen bírnák, hanem általában a' hellen szokásokat, életmódot, erkölcsöket, nézeteket tökéletesen magokévé teszik, 's így a' perzsák Aischylosnál ugyanazon vallásos, ugyanazon köz társas életet élnek, mellyek a' hellenekéi, azaz nemzetiségre nézve ezektől nem különböznek. Szintúgy mint Aischylos perzsáival, bánt a' többi tragicus is más nemzetbeli személyivel, sőt Euripides a' perzsáknál is barbárabb nemzetnek tartott dardán nép' képviselőjét Polymestort ugyanazon tulajdonokkal, nemzetiséggel, gondolat- és szólásmóddal látja el, mellyeket mi csak mint a' helleneknek sajátosokat szoktunk tekinteni. Aristophanes itt is sokkal több szabadsággal él, vagy inkább szabadságát itt is túl terjeszti a' comikai hatás' előidézésére. Például szolgáljon „Acharnaeiek“ című vígjátéka; ebben a' perzsa követ kevés hangjait úgy ejtven, hogy azokat inkább csak hangczikkeknek nevezhetjük, mint valamely nyelv' szavainak. E' hangok a' nézőket ugyan nevetésre indíthaták, mind a' mellett illy hatást inkább játékkép kell tekintenünk: ellenben helyeslendő azon hatás, mit Aristophanes ugyan e' darabjában az által idézett elő, hogy megarai és boeotiai

parasztjait, kik Dicaipolis' vásárján jelennek meg, ugyanazon tájnyelven beszélteti, mellyen azon vidékek' lakosai szólottak. Azonban illy tájejtés, mint a' fölhozott, a' hellen tragicusoknál alig fordul elő, mivel ezt nem lehetett volna öszhangzásba hozni azon nézetekkel, mikkel e' költők a' tragikai méltóságról bírtak, és mik a' régibb úgynevezett classicaí franczia drámának hagyományaiként mai korunkban is még ide 's tova divatoznak. Ha már a' hellen tragicusok olly szembe, vagy is inkább fülbetünő jelekre sem ügyeltek, millyenek a' törzsek' különböző tájejtései, ha már azokat sem használták : nem csudálkozhatunk, ha őket a' magáéitól különböző nemzetiségekre sem látjuk nagy figyelemmel lenni, mivel a' dialectust sokkal könnyebben felfoghatni, mint a' nemzetiség' általános jellemét, ennek megértésére csak úgy juthatván, ha az egyes jeleket és vonásokat kutatás, hasonlítás és összeillesztés által egy nagy egészsze alakítjuk. Egyébiránt nem leendő czéltalan e' helyütt a' hellenek' azon öntelt büszkeségére figyelmeztetni, mellyel, szintúgy mint a' héberek, magokat az ég' egyedüli választottjaiként tekinték, és valamennyi több népeket barbár névvel nevezvén, egy 's ugyanazon halomra hányták. Hogy pedig ez úgy történt, annak bizonyoságául nem csak magokat a' hellen írókat, hanem szobrászaikat és más művészeiket is felhozhatni, kik alig vették észre még a' legszembe-tünőbb jeleket is, mik által a' nemzetiségek magokat külsőképen is egymástól megkülönböztették, értem itt a' ruházatot, mellyet a' hellen rajzoló művészek soha olly szabatosan az előadott nemzetbéli emberre nem

szabtak, mint a' későbbi rómaiak, sőt mint a' korábbi egyiptomiak is, ez utóbbiról a' még fenlévő egyiptomi munkák bő bizonyosságul szolgálván, a' mennyiben azokon számtalan más, az előadó nemzettől különböző népségek fordulnak elő, mik amattól nemcsak ruháikban különböznek, hanem a' sajátos természeti alakzat' jellemzetes felfogásával is: így nevezetesen már testök' idomaiból is egy pillanatra a' szerecsenre, a' zsidóra és másokra ráismerünk, míg a' többire, az idomokat ruházatival együtt véve, ezredekkel későbbben is ráismerhetünk. Hogy különböztették meg a' rómaiak a' különböző népek' ruházatait és testidomait, hogy mást ne említsek, erről világos tanuságot adnak a' saját nemzetiségök' módjában előadott dákok, sarmathák és más népek a' trajáni oszlopon. Azonban illy gyakorlatot a' ránk maradt hellen műveken alig találunk, a' barbár azaz a' nem-hellen népek ott egy rakáson, minden népies különbség nélkül, a' phrygiai sapkát, bő újakat, nadrágot és czipőt viselvén, melly általános szabályból alig tesznek kivételt pár a' hellenek előtt ismeretesebb népfajok, melly körülmény megint azon nézetem mellett szól, miszerint a' hellenek nem igen szerettek az általános fölfogásnál és előadásnál tovább menni.

15. §. *Pár példa' részletesebb taglalata.*

(*Sophocles' Philoctetese és Euripides' Electrájának egy jelenete.*) Mit eddig részint általánosan fejtegetve, részint példákkal erősítve a' hellenek' drámai

jellemeiről mondek, azt most két példa' részletesebb taglalása által szándékom még inkább bebizonyítani: az első példa *Sophocles' Philoctetese* levén, a' másik *Euripides' Electrájának egy helyzete (situatio)*, melly *Shakespeare' Hamletje' egy helyzetéhez igen hasonló.*

(*Philoctetes' tervének vázlata.*) Philoctetes a' hellen haddal Troja ellen indulván, útközben egy kígyó által megmaratik, és midőn fájdalmában siránkozásaival a' hellenek' áldozatait félbeszakasztja, Odysseus' tanácsára Lemnos' pusztá szigetére tétetik ki, hol is kilencz esztendeig sánta és fájós lábával nyomorultan él. A' trojai ostrom' tizedik évében a' helleneknek az jósoltatik, hogy e' várost csak Heracles' nyilai' segédelmével vehetik be, e' nyilakat azonban Philoctetes bírja, ki azokat barátjától Heraclestől kapta. A' hellenek tehát Odysseust és Achilles' fiát Neoptolemost Lemnosra küldik, hogy Philoctetést és nyilait Trojába hozzák. Sophocles' Philoctetes czimú darabja ott kezdődik, hogy Odysseus és Neoptolemos Lemnos' szigetére érkeznek, és Odysseus Neoptolemost rá beszéli, hogy Philoctetestől minden áron és módon nyilait csalja el. Minthogy e' párbeszédet későbbben egész kiterjedésében fordítva adandom, itt csak eredményét érintem, melly szerint Neoptolemos végre a' csel' megkísértésére késznek nyilatkozik. Erre Odysseus eltávozik, és rövid idő mulva Philoctetes lép fel, történetét, melyet előadtam, elbeszélve, és viszont magának a' trojai háborúban történeteket Neoptolemostal elbeszélte; azonban az utóbbi Philoctetést megcsalja, úgy nyilat-

kozván, hogy a' trojai hadat oda hagyta, mivel apja' fegyverei nem neki, hanem Odysseusnak adatták át, és hogy haragjában haza utazik. Philoctetes kéri vinné el őt is, mire amaz rá áll egyebet nem ohajtván, mint hogy a' szerencsétlent hatalmába keríthesse. Midőn így egyezkednek, egy hajós érkezik, ki betanult elbeszéléssel Neoptolemost értesíti, mikép Troja' vidékéről két hellen csapat távozott el, egyike Neoptolemost, másika Philoctetést keresvén, hogy őket a' hellen hadhoz vissza vezethessék; mert Helenos, egy fogott trojai jós, jövendőlé, mikép Neoptolemos és Philoctetes nélkül a' várat bevenni lehetetlen. Midőn a' hajós érinti hogy azon csapatnak, melly Philoctetes' elfogatására küldetett ki, vezére Odysseus: Philoctetes e' név' hallatára ellenei gyűlölségét kimondja, az elutazást sürgeti, és lakását Neoptolemossal még egyszer meglátogatni szándékozik; midőn azonban abból kilép, a' korszaki fájdalmak lábába visszatérnek, és most Philoctetes borzasztólag panaszkodva és elgyengülve Neoptolemosnak ivét és nyilait hordozásúl átadja, mire lerogyván elalszik; míg álma tart, Neoptolemost lelkiismérete bántja, hogy t. i. e' szerencsétlent csellel fosztá meg tulajdonától, és midőn Philoctetes felébredt, az ifjú neki az egész cselt felfödi és nyilait visszaadná, ha Odysseus előlépvén e' szándokát nem gátolná. E' jelenetben Philoctetesnek Odysseus elleni egész gyűlölete nyilvánul, és e' két személy viszonyos szemrehányással kárhoztatja egymást, míg végre Odysseus és Neoptolemos Philoctetést, ki velök Trojába menni nem akar, oda hagyják a' chorus' társaságában, és azon bizonytalan habo-

zásában, melly szerint majd ellenei' tanácsát követni, majd Lemnosban akar maradni, végre magát az utóbbira tökéli el, és barlangjába megyen, honnan őt a' megérkező Neoptolemos kihívja, és benső birája' vádjainak tovább nem állhatván ellen, a' szerencsétlentől elcsalt ívet és nyilakat neki visszaadja; egyszersmind őt kérelmek és ígéretek által felszólítja és arra bírni törekszik, hogy őt és Odysseust kövesse; de Philoctetes az Atreidákat és Odysseust annyira gyűlöli, hogy Neoptolemos' még ama' biztatására sem hajt, miszerint jóslatott, hogy Asclepios' fiai (Machaon és Podalinius) a' szerencsétlent Troja előtt bajától kigyógyítandják; sőt Philoctetes még Neoptolemost is rá beszéli, hogy vele együtt Troja' vidékét elkerülve Göröghonba vissza utazzék, és midőn épen e' szándékjokkal a' hajó felé indulnak, akkor jelenik meg a' levegőben a' félisten Heracles, ki őket Trojába visszatérni és e' várost meghódítani parancsolja, és Philoctetes csak e' megjelenés által bíratik rá, hogy a' sors' végzését maga részéről is teljesíteni segítse.

(*A' terü lelkületre van alapítva.*) E' rövid vázlatból is kitetszik, mikép Sophocles' Philoctetesének terve inkább az emberek' vagy szerepei' egymásközi surlódására, semmint a' vak sors' parancsoló elrendezésére van építve, mert Heracles' megjelenése csak akkor történik, midőn a' rábeszélés és cselek' minden eszközei és ármánykodásai sikeretlenül használtattak, és e' megjelenés a' darab' kimenetelének előre nem látott és rögtöni fordulatot ad akkor, midőn a' költőnek minden tehetségeit a' jellemzésben kifejlesz-

teni elég alkalma volt. És valóban joggal állíthatni, hogy valamint a' hellenek' ránk jutott drámáinak egyetlen egy terve sem olly alkalmas a' drámai jellemek' előteremtésére, úgy egyetlen egy darabjokban sem fejlődött ki annyira a' jellemzés mint Sophocles' Philoctetesében; mit a' critica is már régóta elismervén, e' darabot a' legtökéletesebb hellen tragoediának tartja, ámbár Schlegel azt hellen szempontból tekintve, Sophocles' más darabjait sokkal jobbaknak mondja mint Philoctetést. Hahogy a' keresztyén drámát, mint azt Schlegel nem ritkán tevén, a' hellen dráma' példájára alkalmaztatni, és a' helleneknél divatozott szabályok szerint alkotni kívánjuk, akkor Schlegellel bizonyára egyet kell értenünk; de mihelyt átlátjuk mikép a' keresztyén dráma más, még pedig *magasabb körben* forog mint a' régi, mivel, mint többször érintve volt, ez soha nem fejlődött ki elegendőképen önállólag, akkor azok' véleményeit nem rosszalhatjuk, sőt kénytelenek leszünk jóváhagyni, kik a' tökéletlenebbet a' tökéletesebbhez mérvén, amazt céljának megfelelőnek annál inkább tekintik, minél inkább közelíti meg a' nálánál tökéletesebbet; hogy pedig a' művészetnek magasabb és fenségebb föladata nem lehet, mint az embernek, ezen a' természet' legtökéletesebb lényének festése, melly a' drámában egyéb nem lehet mint a' jellemek' alkotása, azt már Aristoteles is sejté, midőn a' hellen dráma' szemléletéből indulva ki, melly e' nemzet' eposzaihoz mérve csak ugyan tökéletlenebb volt ezeknél, midőn mondom a' drámát az eposz felébe emelte, és a' dramaturgiát az epicánál tökéletesebb művészetnek nyilatkoztatá. Ugyan

ezt ismeré el a' keresztyén critica is, és Herder' nézetei, mik szerint a' cselekvények első, a' jellemek második helyre tétetnek, leginkább Schlegel' azon törekvése által czáfoltattak meg, miszerint e' jeles criticus, ha Shakespearról beszél, majd nem egyedül és kizárólag jellemzési tehetségeiről szól, és a' britt költőt azok miatt magasztalja leginkább; ugyan ezt ismerték el Lessing és Goethe is munkáikban; sőt még az újabb francia iskola is jellemek után törekedik, csak hogy felületessége nem engedi, mikép a' dolog' mélyébe és velejébe ereszkedjék, 's így az üres declamáló hősöknek csak imitt amott akasztatnak rongyok' alakjában nyakokba az életben tapasztalt vonások és módok. Kit e' kevés szavaim, miket a' drámai jellemeknek a' cselekvény feletti állásáról itt elmondék, nem elégítenek ki, azt az 1843-iki Regélő 3. 4. 5. és 6. számaihoz utasítom, hol „A' dráma' alapelvei“ című értekezésemben e' tárgyról többet szólottam, és nevezetesen azt törekedtem bebizonyítani, hogy a' tökéletes dráma a' jellemet így általában nem nélkülözheti, sőt hogy a' jellem azon első kútforrás, mellyből minden dráma' tervének és cselekvényének szükségképen származnia kell.

(Philoctetesben kevés és gyér a' cselekvény.) E' szempontból indulván ki, nem lehetne Sophocles' Philoctetesét a' ránk jutott hellen drámák' legjobbjának nem tartanunk, ha e' szítműben csak valamivel több cselekvényi élénkség léteznék; és valóban csodálatos mikép annyi erőfejtegetés sem tudott több eredményt,

több cselekvényt*) létre hozni, és hogy a' darab' végén még is *deus ex machina*-t volt szükség a' költőnek felhozni, mikép ennek megjelenése által a' csmót végképen feloldhassa. — Hogy pedig a' jellemzés' létrehozatalára e' darabban igen sok, és a' helleneknél e' tekintetben ritka erő fejlesztetett, azt már aból is láthatni, mikép a' cselekvény csupa rábeszéléseken alapszik, mert mindjárt elején Odysseus Neoptolemost rábeszéli, hogy a' cselet megkísértse, később Neoptolemos Philoctetet tettetése és rábeszélése által oda viszi, hogy ez ívét és nyilait neki adja, továbbá Neoptolemos maga magát tettetése' csúfságáról meggyőzi, és a' cselet Philoctetes előtt kinyilatkoztatván, őt a' hellenek' szándékának önkénytes hódolásra törekszik rábeszélni; most Odysseus a' nyilak' átadását rábeszélés által hátráltatni akarja, mi neki nem sikerül, ellenben Philoctetes Neoptolemost rábeszéli,

*) Cselekvény alatt mást nem érthetek, mint a' lelkület' bensőleg történt átalakulásainak külső és anyagi tetteben megjelenését és érzékitését; ha tehát azt mondom, hogy Philoctetesben a' cselekvény hiányzik, azzal sajnálkozásomat mondom ki, hogy annyi benső vihar, surlódás és erőpazarlás nem több, nem szembetünőbb, nem tartósabb külső tettet vont maga után, és hogy a' változás, mellyen Philoctetesben az emberek' szellemei keresztül mennek, nem nyilatkoznak külső cselekvényben inkább; és ez nézetem szerint annyival nagyobb hiba, minél bizonyosabb, hogy a' benső viharok külső világban is szoktak cselekvőséget és cselekvényeket magok után vonni.

hogy vele együtt ne Trojába, hanem Göröghonba utazzék vissza, mi neki valóban sikerülne is, ha Hercules nem jelenik meg, és fellépésével a' rábeszéléseknek véget nem vet.

(*Philoctetes' fő ereje a' személyek közti surlódások' előadásában van.*) Ezekből láthatni, hogy itt a' személyek kölcsönös surlódásba helyezvék, melyekben semmi egyéb fegyvert mint szellemit nem használnak, és nem használhatnak; és ezt valóban a' hellen tragoediák' ritkább esetei közé kell számítanunk, mert a' személyek' egymásrai befolyások és viszonyok a' hellen drámák' hasonlíthatlanul legnagyobb részében olly felfogásban jelenik meg, mint ha ezt a' mythos és az abban uralkodó sors már jó eleve határozta volna meg, miként tehát a' költőnek alig lehetne e' viszonyokon és befolyásokon változtatnia, miért is a' hellen tragoediában az egyik személy' meggyőződése, kérelmei és rábeszélései csak ritkán szülnek hasonló meggyőződést az ellenfélben; ellenben a' személyek, minekutána tulajdon okaikat egymásnak elmondották volna, színtolly állapotban oszlanak szét, mint a' minőben összejövének; kivételt tesznek itten azon jelenetek, melyekben valami üldözött fél, más tartományokba, kivált pedig Atticába érkezvén, e' tartománynak védelmét igényli és megnyeri, illy jeleneteket Sophocles „Oedipus Kolonosban“, „Aischylosnál hasonlóképen“, Euripides „Védelem-esdeklőiben“ és más darabokban mutatnak elő: azonban nem emlékezem, hogy valamint ezekben, úgy ezekhez hasonló más darabokban a' rábeszélésre annyi szorgalom, annyi fi-

gyelem fordítatot volna, hogy a' személyek olly sok okokkal és erő-megfeszítésekkel élnének mint Philoctetesben. E' rábeszéléseken kívül nem lehet még félreismerni, miszerint Sophocles e' drámájában személyeit több mint egy vagy más oldaláról festeni, és azokat egymástól megkülönböztetni igyekezett; végre nem lehet nem észrevenni, mikép a' személyek tulajdonai és lelkületei itt ott egymásból fejlődnek ki, mi minden esetre olly körülmény, melly által az egyediséget avagy a' drámai jellemeket leginkább közelíthetni meg.

(*Sophocles Philoctetesében szerepeit több oldalról felfogta.*) *Hogy pedig Sophocles személyeit Philoctetesében több oldalról felfogni és egymástól megkülönböztetni igyekezett*, látandjuk, ha Odysseusban nemcsak a' cselszövőre, hanem egyszersmind a' gyáva cselszövőre ráismerendünk, ki másokat használ eszközül, és maga a' háttérbe vonúl, ha benne ráismerendünk a' haszonleső cselszövőre, ki midőn terveit keresztül vinni törekszik, a' becsületességet egészen félre tolja, sőt még azt is kívánja, hogy eszközei ugyan azt tegyék, végre ha Odysseus' ama' erőszakos bánásmódjára ráismerünk, mellyel valamint Neoptolemos' úgy Philoctetes' ellenében is fellép. Neoptolemosban a' becsület és a' dicsvágy egymással viaskodnak, és majd ez, majd amaz nyer felsőbbiséget; a' másik felett azonban e' győzödelem mindig csak pillanatnyi, és e' személyt Horatius' cereus epithetonával legjobban jellemezhetni, mivel viasz' módjára majd azon benyomásnak enged, mellyet Odysseus' szavai, majd

annak, melyet Philocteteséi tesznek lelkére. Odysseus és Neoptolemos között a' hajthatlan daczó Philoctetes áll, ki megtörhetlen állapotjában a' sorsot vele párbajra hívja ki, és kinek e' kemény daczolásán kívül még több jellemző oldala is van, millyen például az Atreidák és Odysseus elleni halálos gyűlölete, bizatlansága, pessimismusa, mellyel mindent legroszabb oldaláról fog fel, és még nyomorúlt életéhez is erős ragaszkodással van. — Ha már Odysseusban is gyávasága, erőszakoskodása és gonoszsága cselszövő lelkületéből fejlődik ki, ha Neoptolemost fiatalsága és még meg nem állapodott jelleme ingóvá és hajlékonyvá teszik, és ha erényessége is, mindenütt a' hol mutatkozik, tapasztalatlanságának és fiatal korának inkább mint erős és szilárd meggyőződésének tulajdonítható : akkor Philoctetesben a' lelkületek, szenvedélyek és indulatok' egymásbóli fejlődése a' legmagasabb fokot éri el, mellyre a' hellen dramaturgia ránk maradt műveiben jutott; mert bizatlanságának és pessimismusának semmi természetesebb kútfeje nem lehet mint kilencz évi nyomorúlt élete, mellyben minden emberi lélektől elhagyva, és még azon felül testi bajban is sínlődve, egyszersmind lelkileg is testileg is tengődik, nem lehet az Atreidák és Odysseus elleni gyűlöletének sem természetesebb kútfejét találni, mivel épen ezek voltak, kik őt e' nyomorúlt állapotjába helyezék, nem is csodálkozandunk továbbá, hogy midőn neki remény nyujtatik ez állapotjából kivergődhetni; ő az alkalmat mind két kezével megragadja, és Neoptolemosban bízik, kit ugyanis saját ellenei' ellenségének tart, annál borzasztóbb azután

a' felébredés, midőn magát még ez egy ember által is, kiben bizott, megcsalva látja, miért is megint igen természetes, hogy mostani, egészen megtörött állapotjában minden makacssága' daczára is egy percze ingóvá válik, és magát nem tudja elhatározni, vajjon a' helleneket Trojába kövesse-e vagy ne. E' vonások tehát, mellyek csak a' nem eszmélkedő' szeme előtt tűnhetnek fel következetlenség gyanánt; kezeskednek leginkább Sophocles' nagy tehetségeiről, mikkel a' természetet és az életet éber szemmel tekintvén és szemlélődve, a' jellemzést, olly nem mindjárt szembetűnő és mélyebb oldaláról is megkísérté, melly társainál egészben csak igen ritkán, és soha olly szerencsés eredményel mint itt nem kísértetett meg.

(*Még sem lehet Philoctetes' jobb jellemeit a' keresztyén jobb jellemekhez hasonlítani.*) Mind a' mellett Sophoclesnek Philoctetesében a' jellemzés utáni törekvést teljesen elismervén, és e' törekvésnek sikerét nem csak minden más hellen tragicusok' hasonló törekvése fölébe állítván, sőt megismervén, mikép Sophocles a' jellemzésre nézve e' darabjában még magát is felül múlá: mégis kénytelenek leszünk, ha a' Sophocles' Philoctetesében előforduló' szerepeket józán és elfogultlan szemmel a' keresztyén dramaturgia' jobb jellemeivel hasonlítjuk össze, elismerni, és kimondani, mikép ezek tökéletességre nézve sokkal magasabban állanak mint amazok; mert ámbár Sophocles Philoctetesében három különféle és egymástól különböző szerepeket egymásközti surlodásba helyezte, ámbár a' cselekvényt egész a' darab' végéig e' surlodásból töreke-

dett fejleszteni, ámbár három szerepét nem egy vagy két, hanem több oldalról foga fel, sőt azok' egyik oldalát a' másból igyekezett kifejleszteni, mind e' valóban sikerteljes momentumokkal az általános jellemzésnek csak vég pontját érte el, mellyről ez tovább haladván, az egyedi jellemzésbe megy által. — Az aeginai szobrok' arczai mindnyájan egy kaptára öntvék és tökéletesen typusiak, testeikben mozgékony életet vehetni észre, azonban valamennyi alakban ugyanazon idom, ugyanazon arányok közösek. Phidias testeit emancipálta, és azokban különféle kort és nemet sokkal inkább törekedett sőt bírt is jellemezni, Phidias az arczokat is emancipálta, és igen sok arczaiiban az istenségekről divatozott fogalmat külső, sőt némellykor bensőbb jelek által is törekedett jellemezni, különben az arcz' egyes részei' idomát, arányát és szabályát még mindig megtartván. Phidias után a' szobrászat az idombáj' kifejezésére adta magát, alakjait nyulékonyabbaknak, tetszőbbeknek törekedvén tenni; de a' szobrászat Nagy Sándor' koráig az arczképezésig nem haladott, hanem minduntalan a' szeme előtt lévő egyedi természettől elvonván, alakjait és arczait bizonyos, képzelőtehetségében megszokott szabályok szerint szerkeszté össze, mi ha életműileg történt is, minden esetre csak nemesebb és kimiveltebb typicus, hanem mégis csak typicus, felfogásra adott alkalmat. — Phidiashoz és működése' módjához hasonlít Sophocles és működése' módja, az ő érdeme az, hogy Aischylosnak igen általánosan és lyrailag jellemző módján javítván, mint javított Phidias előzői'

általánosabb módján, drámai szerepeit mind inkább kimívelni és jellemezni igyekvék: azonban valamint Phidias' munkáiban is az egésznek nagyszerű felfogását, csodálatosan czélszerű elrendezését, és mozgékony életét bámúljuk inkább, mint hogy az egyediségek' bevégzett előadását bámulhatnók azokban; szintűgy Sophocles' darabjaiban is, még Philoctetesét sem véve ki, úgy szólván azon általánosító jellemzést látjuk inkább célba véve, melly szerint a' természet és életben észrevett egyes vonásokat bizonyos a priori meghatározott és felállított szabályokhoz törekedett alkalmazni, mint hogy a' természet' útmutatása szerint Sophocles törekedett volna szintolly meghatározott, és magát minden hozzájok hasonlók-tól megkülönböztető egyedi jellemeket, mint a' milyleneket maga az élet hoz létre, életműileg teremteni; míg Euripides művészeti tapintatban mind inkább súlydező kortársai' tetszését hajhászván, Sophocles' nagyszerű felfogásáról nagyobb részt lemondott.

(*Philoctetes' szerepe.*) Ugyan is még *Sophocles' Philoctetesében is vesszük észre, mikép még az egymásból fejlődő lelkületek és szenvedélyek is, csak mint azt a' fogalom után és philosophiailag képzeljük, fejlődnek ki egymásból*, t. i. a' nélkül, hogy azok' mineműségére az egyednek, mellyhez azok kötvek, valami eldöntő és határozó befolyása volna, a' nélkül, hogy azok inkább az egyeddel egy egészsze összeköttetésnek, és mintegy attól elválhatatlanokként jelennének meg, minthogy ahhoz mintegy csak esetileg hozzá ragasztvák. Első esetben a' lelkületek, szen-

szenvedélyek és indulatok életműileg fejlesztetnek ki, és szükségesen; másodikban csak általánosan és philosophiailag felfogottaknak kell tekintenünk: *első esetben azok csak úgy jelennek meg, a' mint megjelenhetnek; és csak azon személyben jelenhetnek meg úgy a' mellyhez kötvék; másodikban a' személy alig bir eldöntő hatással, és a' lelkületek épen olly alakban más szerephez ragasztva is megjelenhetnek.* Az életműi kényszerűséget annyira vihetni, hogy a' költő' személyére még egyes mondataikból is ráismerhetni, valamint ráismerünk ismerősök' irására, és így ha valaki Shakespeare' Falstaffját negyedik Henrik királyából ismeri, könnyen ráismerhetni ugyanazon Falstaffjára, ha bár ez egészen különböző körülmények közt jelenik is meg, ugyan e' költő', „Windsori víg asszonyaiban;“ szintúgy ha Hamletet csak Hamlet című két első felvonásaiból ismerjük is, nem olly igen nehéz ez emberre híres monologjában is ráismernünk, habár nem tudnók is esetileg, hogy ő mondta e' magánybeszédet, sőt mélyebbre ható critica' útján e' magánybeszéde' minden egyes periodusain megmutatható, mikép azokat a' világon semmi más személy épen úgy nem építhette, és mikép azoknak a' praemissák szerint épen úgy és nem más-képen kellett Hamlet' agyában keletkezniök. Ellenben ha Philoctetes' magaviseletét és mondatait figyelmesen olvassuk át, nem lehet meg nem győződünk, hogy magát ugyanazon körülmények közt sok más ember is épen úgy viselhette, és épen úgy beszélhetett volna, vagy is inkább, miután a' gyakorlati életben olly két

emberre nem találhatni, ki akármelly, egymáshoz hasonló körülmények közt magát egészen megegyező módon viselhetné, bizton állíthatni, hogy Philoctetes az elmélet után készült, azaz hogy Sophocles az élet' egyediségétől elvonatkozva, Philoctetesét elvont philosophiai szabályok' útján készítette, melly módot már Aristoteles is, mint láttuk, a' költészet' philosophiai módjának nevez. És itt nem segítünk a' dolgon, ha a' módot jó hangú szóval eszményinek nevezzük, mint azt az egész critica és Schlegel is tette, mert a' művészetekben, akár mennyire simítunk is, csak azon szabályok lesznek sikeresek és jók, melyek az életműi teremtést és kényszerűséget pártolják és létre hozni segítik; ez életműi teremtés és kényszerűség pedig főképen, ha nem kizárólag, a' jellemzésben áll, vonatkozzék ez akár a' természet' egyéb tárgyaira, akár mesterművére az emberre, amott a' jellemzésnek már magában jeles, itt legjelesebb föladata annak tágas tért nyitván. A' mondottakból világos, miért figyelmezteti olvasóit Schlegel is, midőn Philoctetesről szól, nem annak egyedi fölfogására, hanem leginkább azon lelkületére, mellyel ez, bár igen nyomorúlt, életéhez ragaszkodik; ugyan is kiemelve „mikép a' természet minden lélekző lényt életszeretettel ajándékoza meg, és mikép azon visszahatas, mellyel ez a' neki ellenséges hatalmak' létök elleni megrohanást magától visszautasítani igyekezik, a' természet' intézeteinek jelességét mutatja.“ „A' szegény, szerencsétlen, így folytatja Schlegel vizsgálódásait, tíz esztendeig szenvedett, és mégis él, és

mégis az élethez, a' reményhez ragaszkodik. Milly benső valóság mutatkozik ebben! De Philoctetes' állapotjában leginkább megható az, hogy ő, kit az önkény az emberek' társaságából kitaszított, most is, midőn ez újonnan közeledik hozzá, még gonoszabb tulajdonával t. i. csalfaságával találkozik. "Kénytelenek vagyunk megvallani, mikép ez állítások tökéletes igazak, és magam is már érintém, hogy Philoctetesben a' hatás, állapotjának jellemző előadásából, és így szabad, sőt igen jeles drámai eszköz által hozatik létre; csak hogy még Schlegel sem törekszik megmutatni, mikép ez állapot Philoctetes' egyedi jellemzése által úgy módosíthatnék, mikép a' drámai hatás nem egyedül az itt fölhozott nyomorúlt állapot, hanem egyszersmind ez állapotnak egyikévé átalakulása által eszközölteték. Hasonló módon *Hamlet* is ragaszkodik egészen és általában az élethez; de ezen általános ragaszkodás egyedi személyében úgy tűnik fel, mint az más még hozzá hasonlóban is többé nem jelenhetnék meg; mivel ugyan ez általános ragaszkodás' száz és százféle árnyék-lata Hamlet' eszmélkedő, némileg gyáva, ingó, és határozatlan jelleme által módosíttatik, és tökéletes egyedivé válik. Hamletben egy élethez mélyen ragaszkodó személyt látunk, melly ingó állapotjában majd minden okot felkeres, hogy magát az életét veszélyeztető tette, mellyet elkövetni szent kötelességnek tart, felbátorítsa, majd pedig ingó állapotjában minden még a' legelrejtettebb kifogást keresi, mellyel határozatlanságát lelkiismérete előtt védhesse, és magát saját szemrehányásaitól megmenthesse. Ugyan

is legelőször szemlátomásának sem hisz, és apja' szellemét valami rossz szellemnek tartja, miért is eltökélte magát színmű által próbára tenni a' királyt; a' kísérlet megtörténik, és a' király' zavarodása semmi kétséget nem hágy, hogy ő a' gyilkos; de mind a' mellett is Hamlet rajta boszút állani nem mer, és magat e' határozatlansága miatt azon ürügy által igyekszik védeni, hogy nagybátyján, midőn ez imádkozik, boszút állani nem akar; sőt még akkor is, midőn Poloniust meggyilkolván azt mondja, hogy ő Poloniust a' királynak tartotta, ezen cselekedet nem elhatározottságának, hanem csak rögtöni fellobbbanásának eredménye, és inkább azért követte el, nehogy a' király most titkát megtudván, terveit megelőzze; 's így nagyon természetesnek és Hamlet' jellemének szükségképen megfelelőnek tűnik fel, hogy a' király' halála nem Hamletnek szilárdul eltökélt határozata' eredménye, hanem hogy ez a' királyt csak akkor szúrja agyon, midőn átlátja, hogy már maga nem élhet fél óránál tovább. — Még e' kevés szavak is, miket itt, Hamletet Philoctetessel hasonlítván össze, elmondék, a' két szerep közti roppant különbséget felvilágosítják, a' hellen szerepről bebizonyítván, mikép ez általánosan inkább, mint egyedileg van jellemezve, míg a' valódi egyedi Hamletben a' mindkettőnek közös tulajdon is ennek valódi egyedi tulajdonává válik.

(*Philoctetes' testi baja.*) Sok criticus az eszményinek homályos szempontjából kiindulván, és így Sophoclesnél *Philoctetes' testi baja és fájaldalmainak* festését nem helyeselhetvén egészen, mint a' melly

az eszményi előadással összeütközik, minden áron és módon a' hellen tragicust kitisztítani és mentegezni törekedett. E' pályán, valamint már Winckelmann és Lessing, úgy járt Herder, Schlegel és Müller Otfried is, jelesen Lessing Sophocles' Philoctetesét Laocoon' szobrával hasonlítá össze, és Schlegel e' tudóssal abban egyet ért, „hogya valamint Laocoon, úgy Philoctetes is, a' soha egészen meg nem törhető hős lélek, visszatartott szenvedéssel szenved.“ Azonban e' helyütt meg kell jegyeznem, mikép azon nézetek, melyeket Lessing Laocoonról nyilváníta, mai korunkban többé nem állanak : ugyan is az egész világ, ha szemeknek hinni akar, arról tökéletesen meg levén győződve, hogy Laocoon fájdalmában valóban, még pedig lehetőleg erősen felkiált, bár hogyan igyekszik ezt is Lessing Laocoon című munkája' számtalan helyein kereken tagadni; különben is Laocoon' szobra hellen mű nem lévén, sőt a' római művészet' korcsosodásnak induló korából származván, e' szobron nem vehetni észre azon általánosabb ugyan, hanem egyszersmind nagyszerű felfogást, melly a' hellen szobrászat' legjelesebb műveit jellemzi, és a' minőt például a' Laocoonéhoz hasonló állapotban lévő Niobe' szobrán Florenczben látunk. Egyébiránt nem tagadhatni, hogy Sophocles' Philoctetese, és Laocoon' szobra közt hasonlatosság, még pedig nagy hasonlatosság van; de e' hasonlatosságot épen annak, miben azt Lessing kereste, ellenkezőjében kell keresni, t. i. azon felfogásban a' minek útján mindkettejében a' testi fájdalom' kifejezése nem csak hogy nem szelidítették vagy

gyengítették, hanem inkább olly állapotjában adatik elő, minőben a' természetben jelenik meg. Ugyan is meg kell vallanom, mikép Philoctetes' panaszai, midőn őt baja váratlanúl lepi meg, még olvasva is nem épen kedves hatással voltak rám, és hogy én egyáltalában nem képzelhetem, mikép e' már olvasásban is olly erős hatással biró panaszokat és jajgásokat előadás által, mellyben roppant soknak még inkább kell feltűnnie, gyöngíteni vagy szelidíteni lehetett volna; még pedig annál kevésbbé, mert e' jajgásokat a' színészek nem csekély ideig kellett kihúznia, ha a' szerepet úgy akará előadni, mint azt Sophocles megírta, még pedig annál kevésbbé, minthogy az előadásban a' lelki fájdalom testi baj' kiemelése által még inkább hátraszoríttatik, mint olvasás közben, hol a' jajgásokat csak szemünkkel követjük. Mind a' mellett meg kell jegyeznem, mikép nézeteim a' költészetben a' testi fájdalom' és más kitűnő testi állapot' előadását nem zárják ki, sőt hogy, a' mint azt „Párhuzam az ó és újkori művészeti nézetek és nevelés közt“ című munkám' első fejezetében megmutatni törekedtem, a' művészet' föladata nem annyira a' tárgyat szabályok szerint válogatni, mint a' választott tárgyat művészileg kidolgozni; miért is én Sophoclesnél egyáltalában nem rosszalhatom, hogy Philoctetesét jajgattatja és vele testi fájdalmait panaszoltatja, e' körülményt pedig annál kevésbbé rosszalhatni, minél bizonyosabb, hogy már a' mythos is tárgyat úgy szolgáltatta a' költő' kezéhez, mikép rajta e' tekintetben nem változtathatott; csak hogy, mivel a' dráma' cselekvé-

nyét szükségképen másból nem fejleszthetni, mint drámai jellemekből, és a' jellemeke' egymásközti surlódásaiból, Sophoclestől is méltán kívánhattuk volna, miszerint Philoctetese' testi állapotját és fájdalmait még valamivel inkább, mint ezt tette, alapköül használja, mellyre személye' bizonyos és meghatározott lelkületét építhette, vagy mint gyökért, mellyből szenvedéyeit kiágaztathatá. Hogy e' nézetemet példa által felvilágosítsam, figyelmeztetem olvasóimat Calderonnak Salameai birájában előforduló tábornokára, kit köszvénye egyszersmind haragossá és humoristává tesz, és humorát házasságával életműileg vegyítve belőle egyedi drámai jellemet csinál; figyelmeztetem továbbá olvasóimat Shakespeare' Falstaffjára, kinek köpczössége és nagy hasa, vagy Pistoljára, kinek vörös orra olly sok humoristicus elménczségekre szolgál alkalmúl, egyszersmind magát Falstaffot humoristává tévén, és az őt környezőket is elménczségre buzdítván, figyetmeztetem olvasóimat Shakespeare' Gloster herczegjére (Learjében), mellynek vakságára ott is ráismerhetni, nol arról sem ő, sem mások közvetlenül nem szólanak; szeme' vaksága t. i. lelkületét is ugyan olly ingóvá, bizatlanná és tapogatóvá teszi, mint a' milly ingók, bizatlanok és tapogatózóok a' szeme' világtól mint vezetőjétől megfosztott lépései *). Ha So-

*) Ezen a' testi vakságnak a' lelkületre is természetes és szükséges visszahatását Sophocles' vak Oedipusában is nélkülözzük, és még inkább nélkülözzük azt Euripides' vak Oedipusában.

phocles Philoctetesében ennek testi fájdalmait is olly szellemi és a' lélekre visszaható módon festi, mint ehez Calderon és Shakespeare értett, akkor a' józan críticának e' módja ellen bizonyosan semmi kifogása nem lehet, mert a' költő akkor az anyagit csak eszközként t. i. a' szelleminek kifejlődésére használá; de ha Sophocles Philoctetesét szemeink előtt *czéltalanul* gyötteri, ha azon kívül, hogy fájdalmairól már elégképen értesítve vagyunk, még a' nyavalya által is *elegendő czél nélkül* szemünk előtt megtámadtatja, akkor módját, bár hogy forgatjuk is a' dolgot, semmiképen nem helyeselhetjük. Mondom pedig, hogy Philoctetes elegendő czél nélkül szemünk előtt szenved, mert nyavalyája általi megtámadtatásából lelkületének semmi tartós változtatását folyni nem látunk, mivel az, mit azután teljesülve látni magunkat feljogosítva tartjuk, nem történik; azaz Philoctetes még szembeötlő szenvedései által sem biratik arra, hogy a' gyógyulhatás' egyetlen egy eszközét megragadja, és Neoptolemossal Aesculap' fiaihoz siessen. Ha itt nekem valaki azt vetné ellen, mikép a' megtámadtatás szükséges volt, hogy Philoctetes kényszeríttessék nyilait, mik körül a' darab forog, Neoptolemos' kezeihez szolgálatni, annak felelem, hogy az átadás már a' megtámadtatás előtt is tökéletesen motiválva volt, és hogy annak tettelegessé válhatására illy alkalom épen nem vala szükséges; és így hasztalanul törekedünk a' költőt mentegetni, mert akárhogy forgatjuk a' dolgot, a' megtámadtatás sem szükséges nem volt, sem pedig meg

nem egyeztethető azzal, mit az újabb kor' criticusai eszményinek nevezni méltóztatnak.

(*Odysseus' és Neoptolemos' szerepei.*) Ha ezen taglalásból kiviláglik, mikép még Philoctetes' jelleme sem szenved meg, a' több keresztyén drámai jellemekkel az összehasonlítást, holott bizonyos, hogy Philoctetes Sophocles' minden ránk maradt szerepei közt a' legélénkebb móddal van jellemezve, és holott Sophocles a' hellen tragicusok közt legjobban értett a' jellemzéshez : igen természetesnek fog láttatni, ha *Odysseus' és Neoptolemos'* jellemeit is tökéletes drámai jellemeknek elismerni vonakodandunk. Ugyanis Neoptolemosban inkább a' fiatalságot általában, mint a' fiatal Neoptolemos' egyedi jellemét látandjuk kitüntetve, valamint Odysseusban inkább a' cselszövő mesterséget általában, és magát a' cselet egészben, mint bizonyos egyedi Odysseus' cselszövőségét és e' személynek sajátos cseleit találjuk festve; mi még annál inkább fel főg tűnni, hogyha Sophocles' Odysseusához, Euripidesnek Hecabe, Rhoesus és Cyclopsok című darabjaiban előforduló Odysseusait hasonlítjuk, t. i. mindenütt azt veendjük észre, mikép a' költők sokkal inkább a' cseleket és a' rábeszéléseket és rászedéseket tarták szemök előtt, mint hogy a' cselek által olvasóikat vagy nézőiket a' cselszövő' saját módjára és lelkületére figyelmeztetni igyekeztek volna, mint azt Shakespeare cselszövő Harmadik Richard- és Jagojával tévé, kikre cseleik' sajátos voltából is mindjárt ráismerhetni. És ezen általános felfogásnak tulajdoníthatjuk, mikép a' hellenek az Odysseus' nevét könnyen alkalmazhaták minden csel-

szövére, nézetök szerint a' fő dolog, maga a' csel, annak mineműsége pedig csak kevésbé jöven tekintetbe; ennek azon módot, mellyel az egyedet mint fajt tekintjük, és az egyed' nevét az egész fajra átviszszük, mi is a' régiektől vettük, már fiatal korunkban is az Iro pauperiort, Mercurio facundiort az iskolában betanulván.

Hasonlítás azon szemrehányások közt, miket Euripides' Electrája és Shakespeare' Hamletje anyjaiknak tesznek.

(*Electra' bánásmódja.*) Eddig a' hellen dramaturgia' legtöbb és a' körülményekhez képest legrészletesebben kifestett drámai jellemekkel bíró darabjáról szóltunk; de tekintsük meg már most Euripides' Electrájának egy jelenetét és hasonlítjuk azt össze Shakespeare' Hamletjének egyik amához igen hasonló jelenetével, hogy e' hasonlítás által a' hellen és keresztyén dramaturgiai felfogás közt létező különbség még annál inkább kitűnjék. Értem itt azon jelenetet, miben Hamlet anyjának szemrehányást tesz, hogy apja és vonatkozólag férje, tudtával, sőt hozzájárulásával is meggyilkoltatott, melly helyzetet Euripides' Electrája' helyzete, miben anyjának Clytaemnestrának szemére lobbantja, hogy ő gyilkolta meg apját, igen igen hasonló. Lássuk tehát, mikép adta elő személyei' e' helyzetét a' két költő. Euripides' *Electrája* azzal kezdi, hogy anyjának szemére hányja, mikép őt házából kiűzte, 's így Electra a' beszédet önérdékű okból kezdi; erre Clytaemnestra daczoskodva és makacsúl kinyilatkoztatja, mikép tetté-

vel még kérkedik, 's azt az által védelmezi, hogy férje Agamemnon Aulisban leányát Iphigeniát feláldozá czéljainak, és hogy Trojából visszatérvén Cassandra mint ágyasát hozta magával, 's így Clytaemnestra boszújának indítóokai az anyai szeretet és a' féltékenység, mellynek megint eredményét a' hűtelenséget e' szavakkal védelmezni igyekeznek: „ha a' férj magáról elfelejtkezik, és nejét megveti, akkor ez férje' példáját követvén, másban keres magának barátot; a' roszalást az asszonynak el kell szenvednie, és férje, ki tulajdonképen a' vétkes, nem rágalmaztatik.“ Ez okokat Clytaemnestra előhozva, Electrától szemtelenül kérdezi, vajjon apja igazságtalanul gyilkoltatott-e meg? De a' mi még csudálatosabb és valóban még botránkoztatóbb, e' kérdésre Electra ezeket feleli: „Jogod volt, de jogod gyalázatos jog vala“; mégis Electra, midőn Clytaemnestra' igazságtalanságát gyalázatosnak ugyan, mégis jogosnak elismerte volna, szemrehányásait magára a' tette nem építheti többé; hanem kénytelen azokat anyja' egyéb erénytelenségeire irányozni, 's így apja' gyilkoltatásától elvonatkozva azokat támadja meg, miért is anyját annak testvérevel együtt gyalázza, hogy azok magokat szépségök által el engedték csábíttatni, ez Parissal elszökvén, amaz Aegisthos miatt férjét „a' hellenek legvitézebbjét“ meggyilkolván; e' gyilkolás itt csak mintegy mellékesen érintetik, és Electra' egész mérge az ellen fakadt ki, hogy Clytaemnestra mindjárt férje' eltávoztása után magát felpiperézvén, hűtlenségre már akkor is gondolt, mikor férje még iránta hűtelené nem vált, „pedig azon asszony, ki távol férjétől

szépségének gondját viseli, ezt a' rossz nők közzé kell számítani, mert ha vétek után esze nem jár, házán kívül bájosnak látszani nem törekedik.“ Továbbá Electra Clytaemnestrának szemére lobbantja, hogy mindig örvendett, ha a' hír szerint a' hellenek verettek meg, és ha győztek, búsult, „mert férjed után soha nem kívánczoltál, és mégis hogy elégedhetél meg olly könnyen, holott férjed rosszabb nem volt Aegisthosnál.“ És most Electra Iphigenia' feláldoztatásához tér, de ennél nem állapodik meg, hanem azt csak mintegy fordulat' kedveért használván, azon pontra tér vissza, mellyből kiindult, és anyjának szemére lobbantja, hogy azért, mivel egyik gyermeke feláldoztatott, még nem volt joga más két gyermekeit, Electrát és Orestest üldözni és házá-
tól elűzni. És most Clytaemnestra némileg magába tér, de ez állapota csak rövid ideig tart, mivel mindjárt arra, miután a' bánatnak igen csekély jeleit éreztette volna velünk, mintegy egykedvűleg más sokkal érdektelenebb és mellelegesebb dolgokhoz fordul. Electra még egyszer saját érdekében Orestes' és maga állapotjára visszatér; de a' tettetés' e' szavaival: „Búsulok ugyan anyám, de haragomnak vége van“ anyját a' házba utasítja, hová elébb Orestest rendelte, hogy ez mindkettejük' anyját meggyilkolja.

(*Hamlet' bánásmódja.*) Ezek' ellenében *Hamlet* anyját nem maga hivatja, hogy neki szemrehányásokat csináljon, annál kevésbbé, hogy életének tettetés által cselt vethessen, hanem maga hivatik anyja által, és ez kezdi meg a' szemrehányást, mire fia eleinte ugyan fulánkosan felel, hanem később, midőn a' hallgatózó

Poloniust agyon szúrta, még inkább elérékenyedvén szemrehányásait azzal kezdi, hogy anyja néhai férjét a' mostanival hasonlítja össze, és annak erényeit és jeleségeit ennek gyarlóságai ellenében emeli ki; és beszédeben mind inkább elérékenyedvén annak végén anyját még mentegeti is, tettét a' pokol' sugallatának tulajdonítván, melly őt megvakította. És most e' megható és valóban megrázó beszéde' következtében, anyja, ki a' tettet eddig tagadta, olly annyira megrázkodik hogy a' tettet megvallván fiánál kiméletért esdeklik, mit ez megadni vonakodik, mert szándéka a' vétkest minden mentőoktól megfosztani, mellyek őt e' szörnyű tette birták, 's így a' bánatra, javulásra képessé tenni. E' pillanatban a' gyilkolt király' szelleme jelenik meg, fiát ígéreteinek teljesítésére intvén; de egyszersmind (és ebben üllik a' keresztyén nézetek legpompásabb diadalmokat a' hellenekéi fölött) Hamletet mérsékelvén, nehogy anyját, ki hasonlókép a' maga gyilkolásában részes volt, szavai által megölje. A' királyné a' szellemet nem látja, szavait nem hallja; de fia' meredt szemeit látván és beszédeit a' szellemmel hallgatván, valamint a' hasonzeny' természeti hatalmánál, így azon félelménél fogva is hogy fia örült, újra és újra megrázkodik, és e' megrázkodtatása által annál képesbbé tetik Hamlet' kívánataira hajolni, midőn ez a' szellem' eltávozása után anyját újra felszólítja, hogy magába térvén mostani férjének szerelmes nyilatkozatait magától elútasítsa, 's így a' bánatnak és javulásnak első alapját megvesse.

(*A két jelenet' összehasonlítása.*) Shakespear-

nél tehát a' jelenetnek egészben *czélja*, még pedig *nagyszerű nemes czélja van*, melly Hamlet' gyermeki kötelességének kitüntetése, és az ezáltal okozva anyja' magába térése és javulása; míg *Euripidesnél a' jelenet egyébre nem használtatik*, mint hogy *Clytaemnestra és Electra egymás elleni gyűlöletöket egymást sértő szavakkal nyilatkoztathassák*, és szenvedélyeiket féktelenül dühöngeni engedhessék. *Shakespearenél a' cselekvény e' jelenet által hatalmasan segítettik elő*, mert ha a' királyné fia által nem rázatik meg, akkor sokkal inkább kész leend megengedni, hogy Hamlet férje' tanácsára meggyilkoltassék, és akkor a' vétkes király büntetlenül marad. Ellenben *Euripidesnél mindegy, akár a' két nő egymást szidja akár nem*, mert a' szitkolódás az egészen semmit sem változtat, a' vétkesek a' nélkül is szintúgy lakolhatnak és lakolnak, mint ha e' veszekedés nem történt volna; sőt e' veszekedés miatt a' két nő annál homályosabb világban jelenik meg szemünk előtt, míg Shakespeare' jelenete a' királynét lehetőleg kitisztítja, és sajnálatunkra érdemessé teszi.

(*A szerepek összehasonlítása.*) Ha már most magokat a' két költő' személyeit egymással hasonlítjuk össze, látandjuk, mikép *Clytaemnestra* egy makacs, javíthatlan és még inkább zsarnoki mint férfias nő, ki gáz tetteivel még dicsekedni is mer, és azért ezt simítani, annál kevésbbé pedig eltagadni, vagy szépíteni nem törekszik, sőt még jogosnak is állítja azt, és hallgatóitól is azt kívánja, hogy annak ismerjék el. Ellenben *Hamlet' anyja* eleinte tagad ugyan, de mihelyest keb-

le lassanként felmelegedik és lelkiismerete ébredni kezd, a' magát nyomorútnak érző asszony összeroskad, és magát valódi nőiséggel fia' karjai közzé veti, hogy, ha még lehet, ez mentse meg őt vég veszélyétől. *Electra'* beszédeiben semmi gyöngédség, ő mint valami felbőszült vad jelenik meg, és szemrehányást szemrehányásra halmoz, keblében minden gyermeki tisztelet eltörölve; ő anyjában többé nem anyját, hanem csak atyja' gyilkosát látja, de még itt is a' vétkest sokkal kevésbé gyűlöli mint atyja' gyilkosát, mint mivel e' gyilkolásban azon okot látja, melly miatt ő és testvére az élet' kényelmeitől fosztattak meg, és atyai házokból üzetek el; *Electra'* szerepében az önérdek még nagyobb szerepet játszik, mint a' gyűlölet, mellyel atyja' meggyilkoltatása miatt anyja iránt viseltetik. Az ő szándéka nem az, hogy anyját megindítsa, és bánathoz vagy javuláshoz vezesse, hanem csak hogy keble' szenvedélyét és indulatait féktelenül kifakadtathassa; azért is tette-téstől sem undorodik, mellyel anyját a' vetett cselbe becsalja; miért is egész beszéde előttünk inkább rút sarcasmusként tűnik fel, semmint hogy kifakadását azon természeti indítóoknak tulajdoníthatnók, melly szerint még a' legártatlanabb, leggyöngédebb lény is felbőszítettetik, ha embertársán valakit igazságtalanságot lát elkövetni. Ennek ellenében milly gyöngéden bánik *Hamlet* anyjával, *Hamlet* a' férfiú, milly gyöngéden igyekszik anyját a' jobb pályára téríteni, milly gondosan kerül el minden durva szemrehányást, és milly gyöngéd módon törekszik anyját inkább megindítani, semmint sérteni? a' fulánk csak akkor nyilatkozván

beszédeiben, midőn eleinte megkövesült kebelre talál, de annál többet vesztvén éléből, minél hajlékonyabbá és engedékenyebbé válik a' királyné.

(*A két vallás' szellemének összehasonlítása.*) Ha ezekhez még hozzá vesszük, mikép a' Hamlet és Electra című darabok közti különbség ezeken kívül már magában a' keresztyén és hellen vallás közti roppant különbségen alapúl, és miként a' régi drámában még az *istenség* is a' gyermekeknek *parancsolja*, hogy anyjaikat meggyilkolják, míg Shakespearnél maga a' *meggyilkolt' lelke*, még roppant szenvedései közt is fiát boszúra szólítja ugyan, de *olly boszúra, melly saját vérét ne sujtsa*, miért is őt kéri, hogy anyját kimélje; ha mondom mind ezeket egymással össze hasonlítjuk: akkor egy pillanatig sem kételkedhetünk, mellyik dramaturgiának nyújtjuk a' szellemisség' diadalmi koszorúját. Ha pedig még e' taglalás után is, mellyben meggyőződésem szerint egészen részrehajlatlanúl jártam el, találkoznék olly Tamás, ki ezek' elolvasása után is még mindig híven ragaszkodnék ahhoz, hogy a' hellenek eszményiebbek vagy szellemiebbek valának a' keresztyéneknél: annak megtérítésére és jobbróli meggyőzésére csekély remény van, az illy ember' számára *oleum et operam perdidimus*.

MÁSODIK FEJEZET.

Cselekvény és szerkezet.

15. §. *Aristoteles' nézetei a' tragicai cselekvényről.*

Vizsgálódásimat a' hellen dráma' cselekvényeiről és szerkezetéről azon nézetekkel kezdem meg, miket e' részben Aristoteles' töredékes poeticájában találunk. Ugyanis erre vonatkozólag a' hellen bölc's a' következőket mondja.

VII. fejezetében, a' szomorjátékot értelmezvén:

1. „A' szomorjáték komoly, teljes és nagysággal bíró *cselekvény' előadása* (utánzása), mellynek mindenik részében *sajátságosan ékesített* (kötött) *nyelve* van, melly cselekvők 's nem elbeszélés által történik, és *szánakozással és félelemmel* az indulatokat tisztítani akarja.“ — És tovább

2. „A' cselekvénynek előadása (utánozása) a' mese; mesének hívom *a' tettek' összeszerkesztését* (alkotását) (*λέγω γὰς μῦθον τοῦτον τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων*).“ — És tovább

3. „Mindennél nagyobb a' *cselekvény' összeszerkesztése* (die Zusammenstellung 'η τῶν πραγμάτων σύστασις), mert *a' szomorjáték nem embereket ád elő* (utánoz), hanem cselekvéseket, életet, boldog- és boldogtalanságot. A' boldogság és boldogtalanság cselekvésben van, czélja (a' szomorjátéknak) a' cselekvés, *nem bizonyos tulajdonság* (*ποιό της*). Illyenek vagy amollyanok az emberek erkölcsök szerint (*εἰσὶ δὲ κατὰ*

μὲν τὰ ἤθη ποιοὶ τινες); szerencsétlenek vagy szerencsések pedig a' cselekvés által : tehát (a' költők) nem törekednek erkölcsöket előadni (utánozni), hanem az erkölcsöket *belefoglalják* (συμπεριλαμβάνονσι) a' cselekvénybe. Igazán tehát a' cselekvény és mese a' szomorjáték' czélja; a' czél pedig nagyobb mindennél. Továbbá cselekvés nélkül nem lesz szomorjáték, de *lehet erkölcs nélkül,*'s az új költők' szomorjátékai többnyire *erkölcs nélküliek*, sőt általában sok költőnél van az úgy."

VIII. fejezetében a' cselekvény' nagyságáról szólván :

4. „Nekünk a' szomorjáték teljes, egész és nagysággal híró cselekvénynek előadása : mert van egész, nagyság nélkül is. Egész már az, mnek eleje, közepe és vége van. Eleje mi nem szükségkép más után vagyon, maga után pedig van vagy leszen más. Vége az ellenkező, mi t. i. más után szükségkép következik, utána pedig nincs semmi. Középe, mi maga is más után van, utána is más következik. Kik tehát meséket jól alkotnak, nem kezdik akárhol, 's nem végzik akárhol, hanem az említett fogalmak szerint teszik.“

IX. fejezetében :

5. „A' mese egy, de nem mint néhányan gondolják, ha egy (személy) körül forog; mert egygyel sok és különféle történhetik; mellynek néhányja nem teszen egyet“ (azaz az egységre szükséges, hanem ki is hagyathatik, mit Aristoteles a' következő példákkal bizonyít be). „A' mesének, mivel tényt utánoz, egyet, még pedig egészket kell utánoznia, 's a' cselekvény' részeit úgy

összeillesztenie, *hogy egyiknek általtételével vagy elvételével változzék 's bomoljon az egész. Mert a' minnek ott léte vagy hia változást nem teszen, az oda nem tartozik.*"

X. fejezetben :

6. „A mesék' és cselekvények' *legroszabjai a' közbelső cselekvényűek* (episoduak). Nevezem közbelső cselekvényű mesének azt, mellyben sem valószínűleg sem szükségkép nem függnek össze a' közbelső cselekvények. Illyeneket a' rosz költők magok (tudatlanságok) miatt írják, a' jók pedig a' színészek kedviért : mert versenyezvén és a' mesét túl nyújtván, kénytelenek a' dolog' sorát kificzamítani. Minthogy a' szomorjáték nem csak teljes cselekvényt, hanem *ijedelmet és szánakozást* is ad elő ; ezek pedig leginkább keletkeznek, *ha valami, várakozás ellen, de kivált másért* (azaz előzményből következően) *történik* : mert a' bámulatos úgy keletkezik inkább, semmint ha maga magából vagy sorsból történik ; miután még a' sorsból történtek közül is azok a' legbámulatosbak, mik szándékból történteknek látszanak (millyen az, hogy Argosban Mitys' szobra azt ölte meg, ki halálát okozta vala, rá dőlván, midőn az a' szobrot nézte), mert gondolni lehet, hogy nem esetből történtek ; tehát okvetlen szebbek az illy mesék.“

XI. fejezete így szól :

7. „A' mesék vagy *egyszerűek*, vagy *bonyolodottak*, mert a' cselekvények is, mellyeknek azok előadásai, már magokban olyanok. *Egyszerű* cselekvény az, melly

mint állítottuk, egy és folytonos levén, benne *fordulat* és *megismerés* nélkül történik az átmenet (*μετάβασις*): *bonyolodott* az, mellyben az átmenet megismerés, vagy fordulat, vagy mindkettő által történik. 'S ezeknek a' mese' *összeszerkesztéséből úgy kell folyniok, hogy az előbb történetekből szükségkép vagy valószínűleg következzenek.* Mert nagy különbség ám, vajjon egymásért vagy egymás után történik valami."

Aristoteles' nézeteinek bírálata.

E' helyekből látjuk, mikép e' criticus a' drámában a' cselekvényt, azaz a' történetek' *összeszerkesztését*, a' mese' előadását első helyre teszi. Ugyanis a' szomorjátékot értelmezvén, ezt komoly, teljes, és nagysággal bíró cselekvénynek kötött beszédben történő *előadásának* (nem elbeszélésének) mondja, melly szánakozás és félelem' előidézésével az indulatokat tisztítani akarja.

(*Hogy értelmezi Aristoteles a' tragoediát.*) Ez értelmezés valamennyi részeiben fonák, és semmiképen nem állhat meg, mert először is a' *genus proximum* (a' legközelebbi nem) az előadás, mások után az utánzás (mint Aristoteles' mimesisét fordítják), nem a' dráma' lényegéhez, hanem csak külsőségeihez tartozik, mit Aristoteles maga elismer, midőn ugyanazon fejezetben, hol értelmezése előfordúl, ezeket mondja: „A' szomorjátéknak *előadás és színész nélkül* is van hatása (*δύναμις, ereje*)“, 's így maga magának azon egy fejezetben ellen mond. Különben is mai időnkben teljesen el van ismerve, mikép az előadás a' drámánál csak külső dolog, sőt vannak drámák, mik teljességgel egészen elő nem adhatók, és mind a' mellett a' dramaturgia' legjelesebb

legpompásabb művei közé tartoznak, ilyen dráma például Goethe' Faustja. A' dráma' legközelebbi neme tehát nem az előadás vagy előadhatás, hanem a' tárgyilagosság, mellyel a' költő, alanyiségéből lehetőleg kivetközvé, mindannyi jellem alatt jelenik meg, valahány szerep találhatik darabjában, és épen azért lehetetlen hogy a' dráma' lényege elbeszélésben, vagy lyrai ömlengésben kerestethetnék, hol ezt a' hellenek, sőt még Aristoteles is kereste, midőn a' szerepek' cselekvényeit csak episodokként tekinti (lásd poeticája XIII. fejezetét), ha csak itt az episodos szót más értelemben nem akarjuk venni, mint a' millyenben azt Aristoteles más helyeken használja. — Továbbá nem láthatni át miért kelljen épen a' drámának *kötött beszédben*, azaz versben irottnak lennie, holott Shakespeare legjelesebb drámáinak nagy részét prózában írta. E' jellemző jel is tehát csak külsőség, és így annak a' dráma' értelmezéséből ki kell maradnia. — Végre az értelmezésbe az értelmezettnek célja nem tartozik, de ha oda tartoznék is, kereken tagadhatni, hogy a' dráma' célja főképen vagy egyedül *az indulatok' félelem és szánakozás által előidézett tisztulásában* álljon: most annak sokkal magasabb, sokkal lényegesebb és meghatározottabb célja vagyon, t. i. lelkünk' aetheticai részének kielégítése: a' művészet magában cél; valamint az élet, és valamint minden ember' teste eledelből él, így minden még a' legdurvább ember is művészeti élvezet után sóvárog, és valamint minden ember hozzá hasonlót kíván testileg alkotni, úgy a' nemesebb lélek is szellemileg te-

remteni törekszik, melly törekvéséből a' mű, mint szellemi tehetségeinek leggyönyörűbb virága, ered.

(*Aristoteles a' drámát nem kifejlesztetni, hanem összeszerkesztetni kívánja.*) Aristoteles a' drámában a' cselekvényt legelső helyre teszi, mi már magában is hiba levén, a' hiba még inkább szaporodik, hahogy Aristoteles a' cselekvényt nem *fejlesztetni*, hanem *összeszerkesztetni*, és az erkölcsöket (nálunk jellemeket) a' cselekvénybe bele foglaltatni kívánja, a' helyett, hogy a' cselekvény a' jellemekből fejlesztetnék ki. De Aristoteles mind ezen nagy tévedései mellett is egy nagy, egy gyümölcsöző jeles igazságot átlátott, és azzal a' dráma' lényegébe belehatott; ez igazság pedig a' *szükségesség*, mellynek minden drámában jelen kell lennie; e' szükségességet, mellyet mi *életműi kényszerűségnek* nevezni szeretnénk, és mellyet a' dráma' jellegeire és azok által elkövetett tettekre úgy kívánnánk alkalmazva látni, mikép a' drámában semmi ne mondassék, semmi ne történjék, minek tökéletes és biztos alapja ne volna, mellyből ez csak úgy, mint fejlődik, és semmi más módon ne fejlesztethessék, e' kényszerűséget mondom Aristoteles egész fontosságában ugyan még nem méltánylá, sőt azt első gyökerében, a' jellemekben nem, hanem csak a' cselekvényben keresé: azonban, hogy a' hellen bölcsnek e' szükségességről, habár csak egy részben is, mégis világos fogalma vala, arról kezdeskednek munkája' IX. és X. fejezetében található és itt 5. és 6. szám alatt felhozott mondatai, t. i. „a' cselekvény' részeit úgy kell szerkesztetni, hogy egyiknek áttételével vagy elvételével változzék és bomoljon fel az

egész. Mert a' minek ott léte vagy hía változást nem teszen, az oda nem tartozik“ és: „ez ijedelem és a' szá-
nakozás leginkább keletkezik, ha valami, várakozás el-
len, de kivált másért (azaz előzményből következően)
történik.“ Ezekhez hasonló helyeket, mellyek legalább
a' cselekvény' életműi kényszerűségét sürgetik, Aristo-
teles' munkája' más részeiben is találunk, azokat mind-
annyi bizonyítványokul tekintvén, mik a' hellen bölcs'
e' részbeni fölvilágosításáról biztosan kezeskednek.

(*Aristoteles nézeteit gyakorlati példáktól vonta el.*) *Aristoteles e' nézeteihez nem az okoskodás' után, hanem egyenesen és gyakorlatilag a' legjelesebb hel-
len tragicusok' munkáit vizsgálva, és azokról elmél-
kedve jutott.* És valamint általában állíthatni, hogy a'
cselekvény' szerkesztése és alkotása azoknak legjele-
sebb, legdicsebb, legtündöklőbb oldala, úgy nevezete-
sen itt Sophoclest kell felhoznunk, ki e' részben is
minden előzőit és követőit tetemesen felül multa. Hogy
pedig e' valóságról még inkább meggyőződhesünk,
Sophocles' „Oedipus király“ című darabja' tervét elő-
adni és vizsgálni fogjuk, mivel e' terv bizonyára min-
den nemzetek és minden korok' dramaturgiai' legje-
lesebb tervei közzé tartozik.

16. §. *Sophocles' Oedipus királya.*

(*A terv' vázolata.*) Az expositióban a' főpap Oe-
dipust felszólítja, hogy Thebae' városán, mellyben dög-
halál pusztít, segítsen; Oedipus feleli, miként az isten'
haragjának okát megtudni sógorát Creont Delphisbe
már el is küldte; közben Creon visszatér, jelentvén,

hogy a' döghalál azért uralkodik a' városon, mert előbbeni királyának Laiosnak gyilkosa még nem lakolt (első oraculum.) Most Oedipus a' meggyilkolás' körülményeit kutatván, Creontól megtudja, mikép Laios a' delphi oraculumot kérdezendő, útjában haramják által elesett, minek híret egy megmenekedett foglya hozá; ez után, hogy a' gyilkost megkeríti és bossút álland; ünnepélyesen igéri Oedipus, és miután a' kardal a' döghalál' pusztításait jellemzőleg leirta volna, felszólít minden egyes polgárt, hogy akármi körülményt tud Laios' haláláról, félelem nélkül, sőt jutalmat várva mondja el, és ha maga magát nyilvánítaná is gyilkosnak, mástól mint számkivetéstől ne rettegjen. 'S itt Oedipus megmondja, hogy a' fölfedezést nem csak a' haza' java miatt sürgeti, hanem azért is, mivel maga a' néhai Laios' nejét feleségül és birodalmát bírván, ezek által is kötelességét, miszerint a' tettnek végére járnia kell, teljesen érzi. Erre a' kar nyilvánítja, mikép más regék szerint Laios nem útonállók, hanem vándorlók által öletett meg, és ennél egyebet nem tudván, Oedipusnak tanácsolja, hogy a' híres jóst Teiresias-t hívassa. Itt kezdődik a' bonyolódás. A' felszólított Teiresias a' gyilkost megnevezni sok ideig vonakodik, míg Oedipus' ismételt unszolásaira, sőt gyanúsítására, miszerint talán maga Teiresias a' vétkes, mivel a' gyilkos' nevét kimondani nem akarja, végre kivallja, hogy a' gyilkos nem más, mint maga — Oedipus (második oraculum). Már most mérgesen folynak Oedipus és Teiresias közt a' szóharcz és a' szemrehányások, Oedipus a' karral és a' nézővel

könnyen elhithetvén, hogy a' jósnak semmi okkal nem támogattott vádjaira Creon által vesztegettetett meg, hogy t. i. Oedipus Thebae' városát mint gyilkos elhagyni kénytelenítettvén, őreá szálljon az uralkodás; melly gyanúsítás miatt Teiresias fellobbanván, Oedipusnak jövendőjét, mint ez a' darabban teljesül, megjósolja és távozik. A' kar kételkedik, és a' jósnak hinni nem akar. Következik amaz indulatos jelenet, midőn a' király egy részről szemrehányást teszen sógorának, előbbeni gyanúsítgatását már is mint valóságot tekintvén, más részről Creon magát védi, a' kar közbeszól és a' királyt inti, hogy Creon' igaz szavaira hallgasson; azonban a' vita folytattatik, és a' királyné *Jocaste* a' palotából kihívatik, ki férjét testvérével kibékíteni törekszik, mi is neki, midőn esdekléseihez a' karéi is járulnak, végre sikerül; szándéka egyszersmind alkalmat ad annak kutatására, mi okozta legyen a' két férfiú' ellenségeskedését, és midőn azt Oedipus neje nek elbeszélte volna, ez mintegy a' nép' hitével és az istenekkel kötődve, annak bizonyosággal, hogy a' jövendőt senki, 's így Teiresias sem tudhatja, elbeszéli, miszerint előbbi férjének Laiosnak Apollo' papjai által jósoltatott (harmadik oraculum), hogy őt saját fia ölelndi meg; és íme ő egyetlen fiát, mikor ez még csak három napos volt, a' bércekre kitétette, maga pedig útonállók' kezei által gyilkoltatott meg, miből világos, hogy Apollo' jóslatai sem csalhatatlanok. Oedipus erre megdöbbenve, lassanként feleségétől kitudja, mikép a' gyilkolás hármaz úton, mellynek egyike Phocisba, másika Daulisba, harmadika Delphibe

vezet, történt, valamivel korább, mint Oedipus Thebaebe érkezvén, és e' várost a' Sphinx' pusztításától megmentvén, jutalmul az özvegy királyné' kezét és az uralkodást megnyerte; kitudja tovább, hogy Laios magas termetű, és hozzá hasonló vala. Erre Oedipus jajt kiált ön fejére és tovább tudakozódik, és ím értésére esik, mikép Laios ötöd magával volt, és mikép azon ember, ki maga menekedett meg, midőn Oedipust Thebae' trónjára lépni látta, a' várost oda hagyá, és Jocaste által sűrű unszolásaira nyájához mint pásztor küldetett. Oedipus a' szolgát látni kívánja, és annak okát kérdező nejét következő elbeszélésben értesíti. Corinth' városában születtem, apám Polybos, anyám Merope, doriai nő, vala; de egykor egy részeg vendég lakománál azzal támadott meg, hogy amazok nem szülőim. E' mondat szivemben gyökeret vert, és Delphibe sieték megtudni, valljon az ember igazat szö-lött-e; azonban az isten kérdésemre nem felelt, hanem azt válaszolá, hogy sorsom apámat meggyilkol-ni, és saját anyámat nőül venni (negyedik oraculum); e' rettenetes sorsomat kikerülendő, elfordultam hazám-tól, és ama' hármas úton egy öreggel és öt szolgálval találkoztam, kikkel vitáha keveredvén, ötöt agyon vertem, egy pedig elszaladt; 's így látom, hogy ma-gam vagyok Laios' gyilkosa, és hogy magam mon-dtam ki az ítéletet fejemre. A' kar és Jocaste Oedipust biztatja, kivált az utóbbi most azon kétséget támaszt-ván, hogy hiszen Apollo jósolá meg, hogy Laios sa-ját fia által veszend el, de ez sokkal korábban, még mint csecsemő, halt meg. Jocaste' előbbeni és mostani o-

koskodásai egymással ellenkeznek ugyan; de épen ez ellenkezésökben tünteté ki a' költő jeles tehetségét, mellyel a' kétkedő habozást, és a' törekvést a' szerencsétlenségtől minden módon és áron menekülhetni, olly jellemzetesen festi. A' következő kar-dal az istentelenséget, mellyet kivált Jocaste, hitetlenségében, ki-tüntetett, rosszalja; ennek vége levén a' királyné kijön a' házból, mellyben Oedipus kétségbeesve küszködik, és egy hírnökkel találkozik, ki Corinthosból küldetvén, Oedipusnak megmondani jött, hogy atyja Polybos meghalálózván, a' corinthiaiak őt főnöknek választák. E' hír Oedipust felderíti, mert így magát a' szörnyű jóslat' egy része alól örökre kimentve látja; azonban másikatól még mindig tarthat, mivel apja meghalt ugyan, de anyja még él. Midőn aggodalmát a' hírnök megtudja, azt megszüntetni ohajtván, Oedipusnak megmondja, hogy Polybos apja nem volt, mivel a' hírnök mint pásztor Cithaeron' bérczeiben nyáját legeltetvén, ott egy más pásztor által talált gyermeket átvett és Polybosnak adta, hogy az nevelje fel; e' gyermek pedig maga Oedipus volt, kinek bokái keresztül valának szúrva, miről nevét is kapta (melly vastag lábút jelent.) Most Oedipus a' karhoz fordul, és kérdezi valljon ama' pásztort ismeri-e, kitől őt a' corinthiai pásztor átvette, a' kar őt Jocastéhoz útasítja, ki Oedipust titokteljes borzalommal inti, hogy a' kutatásban tovább ne haladjon, azonban ő dicső származást igényelvén magának, szándéka mellett megmarad. Az alatt az ide parancsolt thebaei pásztor megérkezik, kire is a' corinthiai hírnök rögtön ráismer,

és amaz rövid vonakodás után kivallja, hogy ő Laios-tól egy csecsemőt kapott átszúrt bokákkal, hogy ezt a' vadonba vesse, mert ez Laios' fia lévén, a' király azon jóslat' teljesítésétől tartott, miszerint neki saját fia' keze által kelljen elesnie. — Azonban a' pásztor a' csecsemőn könyörülve azt corinthiai társának átadta, és e' gyermek Oedipus. És most az egész titok teljesen fölfedezve, és Oedipus, rettenetesen sújtva, mint atyagyilkos és anyjának férje áll előttünk. Rettenetes állapotja a' kart annyira meghatja, hogy ez az ember' egész életét és dicsőségét semminek tekintti, és e' részbeni reflexióit nagyszerű megilletődéssel mondja el. Miután ezek elhangzottak, egy szolga jelenik meg, ki a' nézőkkel tudatja, mikép Jocaste kétségbe esvén magát felakasztá, és Oedipus szemeit saját kezeivel kivájá. Ez után a' vak Oedipus jelenik meg, és rettentő panaszait elmondván, midőn Creon közbejön, Oedipus ellene intézett vádjai' alaptalanságát is átlátja, mert most már magában ismert a' gyilkosra, és saját kimondott ítélete szerint számkivetésbe megy.

(*Oedipus király' terve' jelességei.*) Mindenek fölött szembe ötlő a' felhozott tervben azon *szükségesség, azon életműi kényszerűség*, melly szerint minden következő cselekvény a' megelőzővel legszorosabb kapcsolatban lévén, mit amaz kezdett, folytatva, 's így mintegy amarra építetve 's az által mintegy föltételezve jelenik meg. Oedipus királyban nincs olly cselekvény, mellynek, mint Aristoteles mondja, áttételével vagy elvételével az egész ne változnék, ne bomlanék;

de nincs e' darabban, ha a' chorust magát kivesz-
 szük, olly személy sem, melly szükséges ne volna,
 vagy mellyet könnyen nélkülözhetnénk; sőt még a'
 chorust is csak akkor vehetni ki az egészből, hahogy
 a' darabot keresztyén szempontból tekintve, csak cse-
 lekvő szerepeket ohajtunk, nem vévén tekintetbe mi-
 kép jelen darabban a' kar az annyira fellázadt indula-
 tokat zabolázva és mérsékelve a' legjótévőbbben hat
 a' nézőre. Más, és az előbbeninél talán még remekebb
 tulajdona a' darabnak az, *miszerint azon pillanattól*
fogva, mellyben Teiresias jóslatát kimondja, Oe-
dipus' sorsa, 's így az egész darab egyes részeiben
szüntelen bonyolódik, és apróbb csomói lassanként
rendre feloldatván, épen ez által bonyolítottatik annál
inkább az egész, 's így a' néző' figyelme kezdet-
 től végig egyaránt feszítve tartatik; így a' néző, nem
 tudva ugyan de sejtve a' catastrophát, a' legtermésze-
 tesebb úton oda vezetetik, a' nélkül, hogy, mivel ez
 tudva volt előtte, vagy mivel azt legalább elég vilá-
 gosan sejtette, e' catastropha' megjelenése által szer-
 felett sújtathatnék; sőt inkább a' helyett, hogy, mint
 legtöbb hellen drámákban a' sors' zsarnoki vas hatal-
 ma ránk összetiporva hatna, Oedipusban e' kényelmet-
 len érzéshez némi a' hellen sorsróli magasabb, sőt fen-
 séges érzelmek járulnak, ama' kedvetlen érzést leg-
 alább némileg mérsékelve. Ehhez legtöbbet tesz a-
 zon *nagyszerű komoly szellem, melly az egész da-*
rabnak olly annyira tulajdona, hogy e' tekintetben
 Oedipus királyhoz Sophoclestől csak Oedipust Colo-
 nosban 's Antigonét, és Aischylos' Prometheusát és O-

restesét vagyunk képesek hasonlítani, és e' szellemet a' darab' harmadik kitünő remek tulajdonának tartjuk, 's azt főképen amaz egyszerűségnek kell köszönnünk, mellyel a' fő cselekvény úgy van fölfogva, hogy annak menete semmi mellék vagy kisebb cselekvény' beleszövése által nem akadályoztatik, hanem a' költő hatalmasan és egyenesen célja felé törekedvén, bennünket magával elragad, illy módon szüksége nem lévén az apróbb cselekvényeknek a' fő cselekvénynek alárendeltetésére, melly, ha ezek a' fő mese' mentét gátolni nem akarják, mesterkezet kívánnak mind beleszövésekre, mind elrendeltetésökre.

(*A' terü' drámai szükségessége.*) Illetőleg már most a' cselekvény' szükségességét, el kell ismernünk, mikép jelen darabban sehol semmi eseményes nem fordul elő, hanem minden jelenetek' mineműségének alapos indítóoka az előzményekben található. Így legtermészetesebb volt a' darabot a' nép' esdeklésével kezdeni, hogy t. i. Oedipus, ki már egyszer mint bölcs, eszélyes és elszánt férfiú a' várost az emberpusztító Sphinxtól megmentette, azt most is a' döghalál' rémítő pusztításaitól eszével és cselekedetével mentse meg, legtermészetesebb vala mondom a' darabot itt kezdeni, mivel a' nagyszerű vést nagyszerű okoknak tulajdonítani hajlandók vagyunk, mellyek' elhárítására megint nagyszerű erő kifejtést kíván, és valóban nem csalatkozunk: mert Oedipust úgy látjuk föllépni, mint a' ki bölcs lélekkel előre gondoskodván, már maga részéről Creont a' delphii oraculumhoz elküldé; és midőn ez föllép, és a' döghalál o-

kának Laios' még eddig meg nem boszúlt meggyilkoltatását mondja ki, *akkor a' darab' expositioja kevéssel, jellemzőleg és tökéletesen befejeztetett.* Erre *Teiresias' jóslatának kell következnie,* kell pedig következnie mind azért, hogy a' rettenetes catastrophát már most is előre sejthessük, és általa, ha bekövetkezik, igen nagyon ne sujtassunk, mind azért is továbbá, hogy Teiresias' jóslata által Oedipusnak ok nyujtassék Creont gyanúba venni. Teiresias' jóslata erősen szól azok ellen, kik a' dráma' hatását főkép a' meglepetésekre szeretik alapítani, mivel abban a' catastrophá előre mondatik ki; azonban ez úgy mondatik ki, hogy még most annak valóságában joggal kétkelkedhetünk, ámbár annak valósága más oldalról bennünket már annyira nem lephet meg, mint a' deus ex machinaként az égből hulló újabb iskolák' catastrophái azt tenni szokták, mellyek bűvész módra a' létre hozott csudát, midőn ez már szemünk előtt megtörtént, prózai talánymagyarázattal fejtik meg; 's így a' meglepő hatást bő vízárba fulasztják. És milly következetesen motiváltatik Sophoclesnél e' jóslat, midőn Teiresias eleinte óvakodva felel Oedipus' kérdéseire, és hosszabb ideig vonakodik titkát kimondani; sőt végre csak akkor mondja ki, midőn Oedipus által haragja felgerjesztetvén, eszélyességét egészen háttérbe nyomja; 's íme még most sem ismerkedünk meg e' titok' minden részletes rettentőségével, ámbár Teiresiasnak jós tehetségéről méltán feltehetni, mikép, a' ki annyit tud, az egészet is képes megfejtetni, nem ismerkedünk meg pedig azzal egészen, hogy reményünk-

nek még mindig rés maradhasson, nem ismerkedünk meg továbbá, mert Teiresias nem szándékozik Oedipust megrontani, 's így azok is, miket mond, tőle csak mintegy erővel csikartatnak ki, és mintegy indulatainak boszús kifakadásaiként tekinthetők,*) miért is nem csodálkozhatunk azon, hogyha Oedipus az egész jóslatot csak cselként tekinti, melly őt uralkodásától megfosztani czéloz, 's itt igen természetesnek látjuk, hogy Oedipus' gyanúja Creon ellen fordítottik, kit, mint trónjához legközelebb álló rokonát, a' csel' fő indítójának gondol; és illy lelkületbe helyezve, a' karral, Jocastéval és Oedipussal együtt, igen szívesen elhitetjük magunkkal, miszerint Teiresias' jóslata valósúltni nem fog, ámbár félelmünktől egészen megmenekedni nem tudunk, 's az nőttön nő, a' midőn későbbben e' jóslat' részei egymás úton mégis teljesülnek. A' mondottakon kívül az Oedipus és Creon közti vita és kifejlő ellenségeskedés azért is elmellőzhetlen szükséges, mivel ez a' darab' végén Creonnak Oedipus' boldogtalanságairánti részvétlenségét magyarázza; más oldalról abból foly ki Creonnak gyűlölsé-

*) E' munka' 10. §-ában a' Teiresias' jellemzését nem mindenben helyeslém; azonban ellenvetésem inkább haragja' nyilatkozata' módjára, mint magára haragjára vonatkozott. Teiresias' indulatoskodása t. i. e' helyütt igen szükséges, és a' legfontosabb indítóokokat nem nélkülözi: azonban, hogy Teiresias nem mint agastyán, hanem erőteljes férfiú' módjára fellobban és indulatait is úgy nyilvánítja azt, valamint előbb nem helyeselhettem, most sem hagyhatom helyben.

ge, mellyel Oedipus' egész családját Sophocles' „Oedipus Colonosban“ és „Antigone“ című darabjaiban üldözi, e' két dráma a' trilogiához tartozván és a' jelennek folytatása lévén. Valamint Teiresias' jóslata a' két férfiú közt támadó vitának alapokává vált, úgy szintén Jocastéban is a' kéteskedés felgerjesztetvén, neki alkalmul szolgál, hogy példaként, mikép a' jóslatoknak hinni nem kell, Laios' esetét beszélje el, minek hallatára Oedipus legelőször megdöbben és elbizottsága ingóvá tétetik. És itt el kell ismernünk, mikép ez elbeszélésre jobb alkalmat alig találhatni fel, mint a' minőnél azt a' költő fölhozza. Valamint Oedipusban, úgy a' néző' lelkében is a' szörnyű sejtelem fölébresztetik, és Teiresias' rettentő jóslatai újra szem elébe tolódnak, mellyek mind inkább kivilágulnak, midőn Oedipus tudakozódva elbeszéli, mi vezette őt Delphibe, és hogyan ölt meg a' hármas úton egy koros férfiút; azonban a' remény még egyszer, még pedig hatalmasan, emelkedik, sőt Oedipus éjjeli rémeit is elúzi, midőn a' corinthiai hírnök föllép és az öreg Polybos' természetes halálát hozza hírül. E' világos, ez örvendetes állásponton szívesen állapotunk meg, midőn bennünket a' mese már annyiszor labyrinthféle utakon habozó kebellet most a' reményhez, most a' rettegéshez vezetett közel; de valamint az előbbi reménynek csak rövid ideig tartása a' csomót soha egészen nem oldva fel, hanem mindig inkább bonyolítva hathatósan tolt a' catastroph felé; úgy a' mostani csak hamar elenyésző reménynek is vége vettetik, midőn a' hírnök kimondja, hogy Oedipus nem Polybos' fia,

's így épen az, mi vigasztalására és vigasztalásunkra czélzott, a' hellen sorsróli nézeteknek tökéletesen megfelelőve, ijedelmünknek és szánakozásunknak erősebb alapját veti. Nem kételkedhattünk az előtt, hogy Oedipus vala Laios' gyilkosa; de eddig azon remény biztatott, hogy legalább a' fiu nem gyilkolta meg saját apját, 's íme midőn a' corinthetai hírnök elmondja, mikép Oedipus nem Polybos' fia, akkor ismét és ismét Teiresias' mondatai jutnak eszünkbe; továbbá Jocaste' elbeszélése is, és sejtelmünk már annyira megállapodik, hogy továbbá alig lepetünk meg, midőn a' thebaei pásztor' megérkezte után a' catastropha rettenetes világában feltűnik, és a' szándékosan igen rövid és jelenesen tartott hármass beszéd után, melly Oedipus és a' corinthetai pásztor között foglal helyt, legkevesebbet sem kételkedhetünk többé, mikép Oedipus Laios' gyilkosa, 's egyszersmind annak fia, és saját anyjának férje. Tudja ezt még előttünk Jocaste, 's azért őt a' költő, bölcs mértékletességgel, a' rettenetes jelenettől eltávolítja. Midőn a' vétket egész kiterjedésében ismerjük, és valóságáról tökéletesen meg vagyunk győződve, egyebet mint borzasztó véget nem várhatunk, melly is abban áll, hogy Jocaste magát felakasztja, Oedipus pedig, miután magát szeme' világától megfosztá, elmegy számkivetésbe. És itt megint figyelmeztetem olvasóimat, milly bölcs különbséget tudott valamint a' mythos is más, úgy a' költő is e' két vétkes' büntetései közt tenni. A' nagyobb vétkes minden esetre Jocaste, mert ez saját gyermekét (Oedipust) meggyilkolni szándékozott, és épen e' szándéka utáni tet-

tével hívta ki fejére ennek megboszultatását, mert Jocaste még most is, még pedig tudva vétkezik, midőn az istenek' oraculumait megveti, és a' hellen nézet szerint kárhozatos elbizottságában akaratlanul ugyan, de hathatósan előmozdítja vég veszélyét; és azért az isten' akaratának ellenszegülő, daczoskodó nőnek meg kell halnia. Ellenben Oedipus vétkes ugyan, de vétke nem olly nagy, mert apját nem ismerve gyilkolta meg, anyját nem tudva és nem szándékosan vétkezve vette nőül; miért is borzasztó sorsával a' tragoedia' végén nem békülhetnék ki, ha-hogy a' trilogia' ez első darabjaira a' második nem következnék t. i. Oedipus Colonosban, mellyben az akarata ellen vétkes királyt nyomorúlt állapotban ugyan, de egyszersmind higgadt lelkülettel, és sorsával 's az istenekkel kibékülve látjuk föllépni; e' második darabban, mint Schlegel is helyesen veszi észre, az elsőnek látása által felgerjesztetett borzadalom, a' nyugtobb és megelégedtebb részvét' érzelmével cseréltetik fel a' nézőben, mit főkép két körülmény eszköz, az első Oedipus' leányának Antigónának hív és megindító gyermeki ragaszkodása, mellyel vak apját a' számkivetésbe követi, és, mint megjegyzém, több helyütt női gyöngédséggel ápolja; a' második megnyugtató körülmény az, miszerint Oedipus Apollóval kibékülvén, ez isten által Atticába útasíttatik, hogy az athenaebélieket, kik őt vendégszeretettel fogadják és az őt gyűlölő Creon ellen védik, annyi szerencsétlenség után következő csendes halálával és birtokubani eltemetetésével boldogítsa, és a' hellenek'

törzsei közt első helyre emelje; 's így maga a' sors' legborzadalmasabb ereje és hatalma egy egész nemzet' jövődő boldogságának és nagyságának csiráit növeszti fel kebelében. A' trilogia' harmadik „Antigone“ című darabja Oedipus' családja' további viszontagságait folytatja, azonban Oedipus' sorsa már a' másodikban is tökéletesen el van döntve és bevégezve; miért is a' két Oedipust egybefoglalván, ha egyedül a' cselekvénynek nagyszerű szerkezetét tartjuk szem előtt, a' legremekebbnek kell kinyilatkoztatnunk, mit a' hellen dramaturgia reánk hagyott; csak hogy még egyszer figyelmeztetem, mikép, ha az első darab' borzasztó vége által egészen nem akarunk sujtatni, szükséges, hogy azt a' következővel együtt tekintsük, még pedig annál inkább, mivel a' helleneknél is szokás vala minden trilogia' három darabjait egy napon és egymás után előadni.

17. §. *A' hellen sors.*

(*A' hellen tragicusok cselekvényeik' alapjaul a' sorsot tevék.*) Midőn az előbbeni rövid taglalásban Sophocles' Oedipus királya' tervét mintegy vázolatban vizsgáltuk, meg emlékeztünk az első fejezetben vitatott valóságáról, miszerint t. i. meg volt mutatva, hogy a' hellenek tragoediáikban egyedi jellemeket nem festettek; 's így önkénynt következik most azon kérdés, mire állapítják tehát a' hellen tragicusok cselekvényeiket, ha illy jellemeket nem használtak? holott a' keresztyén művészet' criticája tragoediában alig kép-

zelhet cselekvényt, melly egyedi jellemből ne foly-
na. Mi volt tehát a' helleneknél az, mi a' cselekvény'
életműi kényszerűségét és következetességét, hol az
mutatkozik, létre hozta? Erre a' felelet leend: a' *sors-
róli nézetek*; mert valamint a' jó keresztyén drámá-
ban a' catastrophá' csirája mindig a' fő személyeknek
az egyediség' útján kifejtett cselekvőségében, és a'
különböző cselekvőségek' egymásbai ütközésében a-
lapúl, 's így az életműi kényszerűség mint egészen és
minden részeiben szellemi jelenik meg: úgy a' hellen
drámában illy czélnak elérésére a' személyek' általá-
nosabb lelkületei elegendők nem lévén, tragicusaik
más irányba tolattak, és útokban a' személyök' álta-
lánosságával tökéletesen megfelelő és azokkal mege-
gyező általános sorsot, mint az *ultima rerum ratiót*
(mint a' dolgok' végső alapokát) találván, ezt ragadták
meg, még pedig annyival inkább, mert működésök-
ben a' köz hit által segítették elő, melly a' sorsot, szint-
úgy mint ők, amaz utolsó kútforrásnak tekintette, melly-
ből minden emberi, sőt minden más cselekvény is e-
redt. Más oldalról a' hellenek' sorsróli nézetei már ré-
gen a' tragicusok előtt, mint azt Homernél látjuk, olly
szilárdon voltak megállapítva, és a' sors a' hellenek'
hite szerint olly kényszerűséggel, olly kikerül-
hetlen hatalommal folyt be az emberek' tetteire, mi-
kép igen természetesnek látszott annak szükségesképi
működésére a' drámai cselekvényt is állapítani. Aristo-
teles ugyan mint okoskodó, és az emberi lélek' műkö-
déseit vizsgáló philosophus a' sorsnak illy roppant
befolyást nem engedhetett; miért is poeticájában

a' vak sorsot sehol olly szilárd, olly rendíthetlen alapkőnek nem tekinti, nem mondja ki, mint a' minőként az a' hellenek' tragoediáiban megjelenni szokott; azonban milly hatalmasan hatottak mégis kora' nézetei még e' bölcsre is, bizton ráismerhetni azon körülményben, miszerint Aristoteles is a' csomónak kötését és oldását a' személyek' boldogságára, és boldogtalanságára állapítani javasolja; és a' fordulat alatt, mit Aristoteles olly sokszor előhoz, mást nem érthetünk, mint boldogságnak boldogtalansággá és viszont átalakulását, 's így e' fordulat a' megismeréssel együtt Aristoteles előtt is a' fő eszközök, mik által a' nézőben az ijedelem és a' szánakozás kitisztíttatik. Hogy pedig ezeket mind rendre a' sors' működése, még pedig olly sors' olly működése, a' minőknek azokat a' hellenek képzelték létre hozza, arról egy pillanatig sem kételkedhetünk, ha a' hellenek' ránk maradt tragoediáit rendre elolvassuk. Különben sem láthatni át, miért fogta volna fel Aristoteles a' tragoedia' működését olly egyoldalulag, miért nem fordította volna fő figyelmét azon aesthetikai kellékekre, mik magokat sem a' művészeti moralisták', sem az idealisták' nevetséges követeléseinek nem vetvén és nem vethetvén alája, magát a' művészeti érdeket célznak tekintik, minden mellékes tekintetektől és ráfogásoktól elvonatkozva. E' magas polczra azonban Aristoteles nem emelkedhetett, mert kora' művészei a' művészetet még csak egy oldaláról ismerték, 's azt egyedül, bár mennyire jeles, de mégis csak elfogult és szűk hellen nemzeti álláspontjáról tekinthették, és azokban egyebet sem láthattak, mint

a' mit a' kizáró nemzeti nézetek azokban látni nekik megengedtek; és ezen minden esetre a' mostaninál szűkebb körben működő művészek' törekvései voltak azok, mik Aristotelesnek kizáró tárgyat nyújtottak elmékedéseire, 's így magyarázható, miért rem mozdulhatott ki a' hellen bölcs, minden akarat' daczára is, e' szűkebb köréből, és miért vala kénytelen még talán saját philosophiai meggyőződése ellenére is a' sorsot, a' vak sorsot, épen úgy a' tragoediának fő alapjaul tekinteni, mint a' millyennek azt az előtte élő hellen tragicusok tekintették, kik' munkáinak vizsgálásából Aristoteles' elvei is meritvék.

(*A sors' eszméje minden hellen tragoedia' alap-eszméje.*) Ha végig tekintünk a' hellen, ránk jutott *tragoediák' során, abban egyetlen egy példányt sem találándunk, mellyben a' fatum, a' sors, ha nem egyedüli, legalább fő vagy igen erős és jelentékeny alapköül véve ne lenne.*

(*A sors' eszméje a' mythosok' alapját teszi.*) A' hellen tragicusok pedig annyival inkább voltak kényszerülve terveik' alapját a' fatumban keresni, mivel szűkebb körre voltak szorítva tárgyaik' választásánál, és mivel e' tárgyak is inkább a' nemzeti nézetek' kívánatai szerint valának szabva. *A mythos*, azaz a' nép' szájában élő rege, melly épen e' népies volta' következtében minden részleteiben a' nép' átalakító eleven szellemétől volt át hatva, e' mythos volt, mit a' költőnek tárgyaul kellett választani és venni; és a' számtalan hellen regék közt a' nép előtt megint azok valának a' legkedvesebbek, a' legnagyobb elterjedéssel bírók,

mikben a' sors legborzasztóbb hatalmában lépett fel. Hahogy a' ránk maradt hellen tragoediák' soraát áttekintjük, látandjuk mikép tárgyaik jobbadán Atreus az argosi király, és Oedipus a' thebaci király' borzasztóan szerencsétlen és a' sors által szünet nélkül sújtott családai'knak iszonyú történeteiből vevék, míg a' szerencsésebb Menelaos, az ügyes Ulysses, sőt még magok az athenaeiek' első hősei is, azok közt Theseus, csak ritkábban váltak saját személyökkel drámai tárgyakká; mi annál csudálatosabb, mert valamenynyiránk maradt hellen tragicus athenaei polgár lévén, főképen születése' városa dicsőítésére munkálkodott; de mind a' mellett legdicsőbb hőseit sem tevé drámáiban fő szerepekké, hanem nagylelkűségöket mintegy csak alább rendelt szerepekben czéltott kitüntetni; a' fő szerepet mindig a' legboldogtalanabbnak engedvén át. És hogy erre példányokat hozzak fel, és megmutathassam, mikép a' hellen tragicusok épen a' legboldogtalanabb atreusi és laiosi házak' történetéből szerettek leginkább meríteni, elég legyen az e' házak' mythosát tárgyzó, ránk maradt, tragoediákat csak megnevezni is, hozzá adván, hogy a' hol a' más kettő elveszett, minden egyes darabhoz még ezeket is hozzá kell számítanunk, mivel a' helleneknek szokások vala trilogiákat írni. Az atreusi ház' drámai története hihetőleg Atreus és testvére Thyestes által elkövetett vétkek' előadásával kezdődött, mire az is mutat, hogy Seneca ezeket egy darabja' tárgyaul választá; erre alkalmasint következett Menelaos Helenával, és Agamemnonnak amaz' testvérének Clytaemnestrávali há-

zasodása' előadásával; folytatva e' ház' történetét *Euripides a' cyclust Iphigeniájával Aulisban* kezdi, erre következnek ugyan e' színiköltő' *Trojai női*, itt is nagy hézagot hagyván az Iphigenia Aulisban és Troja' romlása között; a' történet' folytatását látjuk Aischylos' *Agamemnonában*, mint Orestesnek nevezett trilogiája' első darabjában, *Coephorjaiban* mint amaz' második, és *Eumenidáiban*, mint a' trilogia' harmadik darabjában. Azonban e' borzasztó eseményt nemcsak Aischylos maga fogta fel, hanem azt Sophocles és Euripides is trilogiákba foglalták, mellyekből Sophocles' *Electrája*, s Euripidesnek hasonlókép *Electrája* és *Orestese* maradt ránk, azon kívül ez utóbbi színiköltőtől még *Iphigeniát Taurisban* is birjuk, és Atreus' háza' történeteiből ugyan Euripides' *Helenája* és *Andromachéja* is vevék, hogy több darabot ne említsünk, mellyek' cselekvényei majd szorosban, majd kevésbé szorosban az atreusi család' történeteivel kapcsolvák össze.

Laios' háza' történeteiből merítvék Sophocles' legdicsőbb trilogiája, melly *Oedipus királyból*, *Oedipusból Colonosban* és *Antigoneból* áll, Aischylostól *Heten Thebae előtti*, és Euripides' *Phoeniciai nőiből* és *Esdeklőiből*.

(*A' hellen tragicusok többnyire mythosokat használtak, mellyekben a' sors játszása a' fő szerepet.*) A' fölhozott névjegyzékből látjuk, mikép a' ránk maradt hellen tragoediák' tárgyainak csaknem fele az atreusi és laiosi ház' sorsának köszönhető, és mikép kivált Euripides, bár e' költő a' sors' működéseit

nem olly nagyszerűen ugyan mint elődei, de bizonyára sokkal hajborzasztóbb módon tudta előadni, leginkább szeretett e' körben megfordulni, és az említett házaknak a' vak sorstól szenvedett csapásain gyönyörködni.

(*E' mythosokban több eposi mint drámai elem van.*) Továbbá a' fölhozott és az atreusi és laiosi házak' történeteire állapított darabok' névjegyzékéből világos mennyire voltak inkább epicusabbak a' hellenek' mythusai, mintsem drámaiak. A' sors t. i. e' házakban meg nem szakadt módon működven, és az atyák' bűneit utódaikban egész a' harmadik és negyedik ízig boszulván meg, épen úgy mint az a' héberek' nézetei szerint az ó szövetben is történik, a' viszontagságok' sora olly hosszú, és azok egymás közt olly szoros kapcsolatban léteznek, mikép azok' tökéletes kimerítésére a' három darabokból álló trilogiák egyáltalában nem valának elegendők, hanem az első trilogia mintegy az utána következő másodikat, sőt ez a' harmadikat is megkivánta, hogy így az egész kikerekítettessék.

(*A' hellen tragicusok a' mythos' népszerű előadásához híven ragaszkodtak.*) E' kérdés támadván: *hogyan használták a' hellen tragicusok a' már elöttek létező mythusokat?* erre, ha a' különféle költők' ugyanazon anyagot feldolgozó darabjait egymással hasonlítjuk, felelnünk kell, mikép ők többnyire a' mythoshoz híven ragaszkodtak, legalább a' fő vonásokban, és a' mythostól csak kevés részletekben, és a' mellékes cselekvények' alkotásában távoztak el; a' fő

cselekvényt mindig úgy adván elő, mint azt a' nép' szájában élő mondák állapították meg.

(*A' mythusokban jelképes elem is volt.*) Ha már most szemünk előtt tartjuk, mikép a' későbbi hellen mythos, t. i. azon mythos, mellyet a' hellen tragicusok darabjaikban feldolgoztak, sőt már azon mythos is mellyet Homer használt, a' *hellenek' régibb jelképes nézeteiből és vallásából eredt*, nem lehet nem átlátnunk, miszerint e' mythosnak roppant átalakításon kellett vala keresztül mennie, mielőtt ez drámai tárgygyá válhatott, sőt miszerint e' mythos még azon utolsó átalakításában is, mellyben a' tragicusoknál megjelenik, szükségképen még sokat tartott meg, mi előbbem jelképes voltára emlékeztet vissza.

(*Schlegel' nézetei Aischylos' Orestese' jelképes eleméről.*) Hogy a' mondottak annál világosabban tűnjenek fel, lefordítom, mit Schlegel e' tekintetben Aischylos' Oresteséről Dramaturgiájában (I. k. 106—108. ll.) mond :

„A' szent viszonyok' azon ellenmondása, melly az életben többször előfordúl, és az ember előtt mint össze nem egyeztethető tűnik fel, Aischylos' Orestesében mint az istenek közt létező vita adatik elő.“

„És ez vezet az egésznek mély jelentékenységére. A' régi mythologia egészben jelképes, nem allegorikai, miket meg kell különböztetni. *Az allegoria* a' fogalomnak megtestesítése, egy csupán ezen czélból keletkezett költemény; míg *jelképes* mind az, mit a' képzelő tehetség más alkalommal költött ugyan, és a' minek még más a' fogalomtól nem függő valósága

van*), mi azonban az érzékeinkbe esőnek képével is bír, és e' tekintetben könnyen magyarázható, sőt e' magyarázást önkénytesen előidézi.“

„A' Titanok általában a' természet' homályos ős erőit, és a' kedélynek ugyanazon erőit jelentik, a' fiatalabb istenek pedig azt, mi már inkább az öntudat' körében foglaltatik. Amazok az eredeti chaoshoz közelebb állanak, 's azzal rokoni viszonyban vannak, ezek a' már elrendezett világ' lakosai. A' furiák a' lelkiisméret' rettentő erejét képviselik, a' mennyire a' lelkiisméret homályos érzelmeken és sejtéseken alapúl, és semmi okoskodásnak magát nem veti alá. Hasztalanúl törekszik Orestes a' tettét igazoló minden lehető indítóokokat lelkébe felhívni: a' vér' szava mindig vádolja. Apollo a' fiatalságnak istene, a' szenvedélyes bosszankodás' nemes fellobbanásának, a' bátor tettnek istene; 's azért is a' tettet parancsolá. Pallas a' megfontoló bölcseségnek, az igazságnak és mérséklésnek képviselője, mik a' vitát magok egyenlíthetik ki.“

„Ugyanis már az is jelképes, hogy az Orestest üldöző furiák a' templomban elalusznek, mert az üldö-

*) Jelképes Jupiter' képe, ha ez istent, mint a' régiebb hellenek tevék, *trágyabogár'* képe alatt képzeljük; a' trágyabogárnak t. i. már magában is levén értelme, de képe Jupiterre átvitve, azonkívül még a' természet' szaporító erejét is jelentvén; jelképes képezet továbbá az ephesusi Artemisé, ki is mint a' természet' istensége számtalan emlőkkel láttatott el; jelképes a' phallus is, mert az alatt a' természet' teremtő erejét tisztelék a' hellenek.

zött csak a' szent menekvési helyen, 's abban hogy a' valláshoz folyamodik, talál megnyugtatót. De alig lépett ki ebből a' világba, és ime megint meggyilkolt anyjának képe lép elébe, és lelkiismeretét újra felébreszti. Clytaemnestra' beszédeiben is a' jelképes az, mire első pillanatra ráismerünk, épen úgy a' furiák' járulványaiban, kigyóikban és a' vérszopásban. Ugyan ezt jelenti Apollonak a' furiáktóli irtózása; szóval a' jelképesre mindenben rá ismerhetni. A' két különböző rugók' erősege, t. i. mind azoké, mellyek a' tettet javalják; mind azoké, mellyek tiltják, a' szent birák' egyenlő száma által jelképeztetik (t. i. azon birák' száma által, kik Orestes' tetteről az Areopagon Athenaeiben ítélték, és kiknek fele őt a' vita alól felmentette, fele pedig elítélé). Végre ha a' megbékült furiáknak Atticában egy szent hely szenteltetik, ez egyebet nem jelent, semmint: hogy az észnek (Vernunft) erkölcsi elveit nem szabad mindenhol az önkénytelen ösztön' daczára keresztül vinni, mert az emberi kedélyben olly áthághatlan határ létezik, mellyet, ha a' benső békét meg kívánja tartani, megérinteni mindenki óvakodjék.

„S ennyit azon mély philosophiai jelentékenységről, mellyel Aischylosnál találkozunk, ki Cicero' bizonyítványa szerint pythagoreus volt.“

(*Sophocles és Euripidesnél annyi jelképes elem nincsen mint Aischylosnál.*) Való ugyan, hogy az, mit Schlegel Aischylos' Orestesével tett, Sophocles és Euripidesnél nem olly könnyen sikerülhetne, nem volnánk t. i. képesek a' jelképes felfogást ezeknél is szint olly nagy kiterjedésben alkalmaztatva kimutatni, mint

a' millyenben az Aischylos' Orestesében mutatkozik; azonban hogy e' költőknél is fordulnak elő helyek, mik a' hellenek' jelképes nézeteikből eredtek, azt senki sem tagadandja, ki darabjaikat figyelemmel átolvasta. Csak-hogy egy részről nem szabad elfelejtkeznünk arról, mikép a' jelképesesség idővel a' hellenek' mind inkább érzékivé változott vallásából távozott, és mikép így a' későbbi költőknél a' jelképesességnek mindig és mindig kevesebb nyomaira akadunk; más részről meg kell gondolnunk, mikép Sophoclesben minden esetre több drámai elem volt mind Aischylosban, és mikép a' tiszta drámai elem alig fér össze a' tiszta jelképesességgel, míg ez sokkal inkább össze egyeztethető Aischylos' lyrább felfogásával.

(*A' költészet, mint önálló művészet, a' jelképes-sel alig fér össze.*) *A' költészet csupán maga által, előadása módja és formája által szeret leginkább tetszeni, és ha azon kívül, mit a' költő előad munkájában, még mást is, p. o. mély értelmű philosophiai igazságokat, political vagy vallásos tanokat fejtegetni kíván, akkor sajátos köréből ki, és olyan körbe lép át, miben a' prosa inkább mint a' költészet szokott meghonosulni; miért is valamint az allegoria, úgy a' jelképesesség mint az értelemhez inkább egyoldalulag szólók egyszersmind a' kedélyt is nem elégíthetik ki, 's így azt többnyire hidegen hagyván a' költészet' hatását gyöngítik. Tekintsük itt például az indusok vagy egyiptomiak' isteneit száz, még száz kezeikkel és fejeikkel, vagy elefánt, oroszlán, ölyv, kutya stb állati fejeikkel, vajjon a' művészeti hatás e' jelképes előadás alatt nem szen-*

ved-e rövidséget? Vajjon keletkezhetnek-e bennünk, ha a' régi hellen Jupitert trágyabogárban látjuk jelképezve, ugyanazon, fenségesről nagyszerű eszmék, mellyekre bennünket p. o. Raphael' egy atya-istene, vagy Phidias' Jupiterre gerjeszt? Vajjon nem inkább hatja-e meg keblünket, hahogy valami drámában az emberi szenvedélyek és indulatok eleven színekkel festetnek előttünk, mint ha a' költő a' furiákat hozván fel, azokat mint a' hellenek egyik legrégebb istenségeit állítja elénkbe, és azokat jelképes modorban kigyókkal övedzi?

(*A' hellenek és középkoriak' népmondái közti különbség.*) És itt vagyunk megint ama' nagy *különbség'* küszöbén, melly a' hellenek, és a' középkor' népmondái közt létezik, a' *hellenek' ó kora' nézetei t. i. jelképesek* inkább 's így általánosabbak, a' *keresztyénekéi* pedig *emberiebbek* és így természetesen *egyediebbek* is valának inkább; a' hellenek' népmondái csak lassanként tisztultak ki jelképes mellékleteikből, és ekkép válhattak emberiekké, és a' költészet' tárgyává, míg a' keresztyén mondák már első eredetökben is jelképest alig foglaltak magokban. Onnan van aztán, hogy a' keresztyén költőknek szükségök volt tárgyukat először átalakítani, mielőtt azok az előadás' sikeres tárgyává válhattak, míg a' helleneknél ez átalakulás csak lassanként fejlődhetett ki, 's így még legjelesebb munkáikban is a' jelképeség' sok nyomaira találunk, és látjuk, mikép e', jelképes inkább mint emberi, nézetek az általánosságból az egyedire átmenetet is hatalmasan gátolá. Innen aztán az is magyarázható, mi-

ért hiányzik a' hellen drámákban valamint az egyedi jellem, úgy a' cselekvénynek amaz életműi kényszerűsége, melly szerint az egésznek terve az egyediségből fejlődik ki, mit mi a' keresztyén dramaturgia' ropant előmenetének, és leggyönyörűbb virágjának tekintünk, még pedig méltán tekintünk. Shakespeare, Goethe és más jeles keresztyén dramaticusok a' történetre vagy népmondára alapított drámai terveiket már úgy találták előre készítve, mikép azok már a' nép' szájában és a' szerepvivők' egyediségeire alapítva valának; így Shakespearenek Hamletje, Learje, Macbethje, Richardja és más darabjai a' fő szerepek' egyediségén alapúlnak; és a' csomó' bonyolítása és feloldása egyenesen ezen fő szerepek' jellemeitől függ; így Goethe Faustja, Berlichingi Goetze és más drámái nem egyebek, mint Faustja, Goetze és más személyei' sajátos jellemeinek átalakulása, és sajátos módjokból fejlett cselekvényeinek előadása, melly cselekvények azután kikerítve a' dráma' cselekvényét úgy képezik, mikép az életműileg szükséges részek egymásból fejlődven ki, organicus kerekded egészsze alakulnak. — Ellenben a' hellen dramaticusok homlok egyenest ellenkezőleg az általánosból indultak ki, mert a' mondák is általánosabb nézetekből eredtek, 's így a' hellen dramaticusok kénytelenek valának, mint már láttuk is, személyeiket ez általános meghatározott szabásra alkalmazni*), azaz

*) Oedipus' sorsának teljesülnie kell, de ha Oedipus magát megadva Corinthba visszamegy, Polyboshoz és Meropéhez, kiket ő szülőinek gondol, akkor nincs al-

hasonlóképen általánosítani, 's így míg a' keresztyének-nél az életműi kényszerűség, melyet a' keresztyén drámának vég elveül kell tekintenünk, az egyediségek' összeütközéséből fejlődött, a' hellenek egészen ellenkezőleg az általánosabbat tekintették fő elvnek, és ez általános nálok, mint láttuk, a' minden felett uralkodó és vak *sors' eszméje* vala.

18. §. *Mikép érzékitik a' hellenek a' sors' eszméjét.*

A' sors' eszméje pedig magában érzékeinkbe nem eshetvén, annak érzékitésére anyagi eszközöket kellett

alkalma Laiossal, valódi apjával, találkozni, és őt megölni, akkor nincs alkalma Sphinx' talányait feloldani, Thebaet e' szörnyetegtől megmenteni, és jutalmául saját anyját nőül megnyerni. Oedipus tehát magát megadó nem lehet, hanem neki makacsnak, daczoskodónak, bátornak és rendíthetlennak kell lennie, kell pedig lennie azért, mert csak akkor, ha olyan, használható a' sors által, ezéljaira, eszközként; 's így a' drámai cselekvény nem fejlődik ki Oedipus' jelleméből, hanem Oedipus' jelleme alkalmaztatik úgy, hogy illy alakjában a' dráma' cselekvényének véghez vitelére képes legyen. Ellenkezőleg, ha Orestes daczos, erős, és a' sorsnak ellenszegülő emberként képzeltetett volna, Apollo soha sem vala képes őt a' fatum' eszközeként használni, és anyját vele meggyilkoltatni, miért is, valamint a' költőnek Oedipust a' sors miatt daczoskodónak, makacsnak kellett festenie, úgy Orestest is ugyan a' sors miatt magát megadóknak és szelídnek kellett inkább kitüntetnie.

keresni, és ez eszközök az *oraculum'* mondataiban, a' jóslatokban, az istenek és félistenek' megjelenéseiben, az álmokban, a' madarak' röptében, az áldozatok' beleiből vett jóslatokban stb találtattak, és a' közéletből mentek át a' hellenek' dramaturgiájába. Egyébiránt, midőn ránk maradt tragoediáikban csak a' három első fordúl leginkább elő, e' helyütt csak azokról szólandunk pár szót.

(*Oraculumok.*) Az *oraculumok'* mondatai, különösen pedig a' Delphiben levő Apollo' papjai által ez isten' nevében osztogatott oraculumokéi, legtöbbször teszik a' drámák' alapját. Így láttuk mikép Sophocles' Oedipus királyában a' delphüi oraculum háromszor kérdeztetik és háromszor felel, és mind a' három jóslata betűről betűre teljesül, akár mennyit szegüljenek is ellene Oedipus, Jocaste, és a' dráma' más személyei; továbbá láttuk, mikép az egész darab cselekvénye az oraculum' mondatai körül forog, a' nézőben majd reményt gerjesztvén, hogy Oedipus sorsát, melly az oraculum által előre jóslatott, mégis elkerülendi, majd ijedelemre ébresztvén, hogy ez törekvésének nem sikerülend; végre láttuk, hogy Oedipus minden ellentállási törekvése hasztalan, és hogy ő épen azon lépései által, melyekkel a' jóslat' teljesítésétől távozni igyekezett, azokat épen inkább megközelíté; és ugyan e' hasztalan törekvésben keresték a' hellenek' a' tragikai erőt, épen abban találák általános nézeteik valóságát, hogy t. i. akár mennyit igyekezzék is az ember sorsát elkerülni, mind czéltalan, mert sorsa a' legellenkezőbb lépéseit egyetlen egy irányba, azaz maga magához visz-

sza vezethetni kikerülhetlen hatalommal bír. Hogy illy nézetek az ember' szabad akaratját megsemmisítik, és az embert csupa eszközzé teszik, ez ugyan igen világos; de más részről nem tagadhatni, mikép e' nézetek csak másféle, mint millyen a' keresztyéneké, de mégis elkerülhetlen szükségességet ismervén a' dráma' alapelvéül, a' keresztyén kényszerűség' hiányát mégis annyira mennyire pótolhatják, és a' hellenek' körülményeihez képest pótolták is. És így a' szegény Oedipus nem saját akaratából, nem rossz szándékból gyilkolta meg apját, és vette nőül anyját, mert hisz ő az oraculum' teljesítését rettegven, 's azt kikerülendő hazáját elhagyá, és képzelt szülőitől távozott, hogy se apját ne legyen kénytelen megölni, se anyját ne legyen kénytelen nőül venni, de éppen midőn távozott, az elkerülhetlen sors, és az éppen hallott oraculum őt valódi apja elébe vezeté, 's azt ölette meg vele, és később őt saját anyja, kit azonban Oedipus idegennek gondolt, ágyába vezeté. Hasonló történt Orestessel is, ki ugyan valamennyi hellen tragicusoknál nem olly nagyon vala eltökélve apja' halálaért anyján boszút állani, hanem tettét inkább azért követé el, mert a' delphii istenség Apollo neki azt megparancsolá, és arra őt felizgatá. Sőt ha a' dolgot közelebbről vizsgáljuk, nem érthetjük félre mikép Clytaemnestra' tettében is a' sorsnak kezére rá ismerni, ha t. i. Clytaemnestrát férjén elkövetett gyilkolását védeni halljuk; okai abban pontosulnak össze, mikép férjén Agamemnonon először leánya Iphigenia' feláldoztatását Aulisban, másodszor hűtlenségét, mellyel Cassandrát hadi foglyát szere-

tőjeként hozta haza, meg akará boszúlni. Cassandra a jósnő pedig Aischylosnál azon okot adja hozzá, mikép Agamemnonnak azért kell meghalnia, mert apja Atrous Thyestes' gyermekeit ölte meg, 's így fiának Agamemnonnak Thyestes' fia Aegisthos által kell elesnie: és valóban ez utóbbi ok a' hellen nézetek' szellemének jobban is felel meg, mint ha Iphigenia' feláldoztatását tekintjük rugóúl, mivel tudjuk, hogy Iphigenia nem is áldoztatott fel, hanem Diana által Taurisba tétetett át, honnan későbbben testvérével Orestessel hazájába visszatért; ennél többet nyom Clytaemnestrának második oka, t. i. Cassandrának Agamemnon által végbe vitt megszeplősíttetése, mert Cassandra Apollo által egykor szerettetvén, tőle jósló tehetséggel ajándékozottván meg és így papnéja levén, ez istenség nem tűrhetette, hogy Cassandrához halandó ember nyúljon. Mind ezekért nem csodálkozhatunk, miért nem védítették jobban, valamint Aischylosnál úgy Euripidesnél is, Clytaemnestra, mért nyilatkozik a' fölött olly hidegen és majdnem minden megilletődés nélkül, és miért nem törekedett a' költő e' tettét Clytaemnestrának Aegisthos iránti szerelméből magyarázni, vagy e' szerelem által motiválni. A' helleneknek t. i. illy indítóokra szükségök nem volt, ők a' tettben nem a' szenvedélyt vagy indulatot, hanem ennek eredményét, 's a' sors' hatalmát látták; valamint ugyan azt látták Orestes' tettében is, midőn ez apja' halálaért anyján boszút vett: a' helleneknek tehát ezeket nem kellett magyarázni, ők a' cselekvények' összefüggését e' magyarázat nélkül is értették; ők a' tettben nem az emberi rugókat, hanem a'

sors' rugóit keresték, és az ember, ki a' tettet véghez vivé, előttök csak mint a' sors' eszköze lépett föl; azért is Clytaemnestra nem szorúl hosszú védelemre leánya és a' kar előtt, azért is lehetséges volt, hogy valamint Oedipus az atyagyilkolástól és a' vérfertőzettől, úgy Orestes is anyagyilkolástól kitisztúlhatott, kitisztúlhattak pedig mind az emberek, mind az istenek' színe előtt, azaz mind polgárilag mind vallásilag is. A' keresztyén költészetben a' dolog egészen másképen áll, ez a' cselekvényt emberi rugókból, szabad akarathól, emberi szenvedélyekből és indulatokból, szóval jellemekből fejlesztvén ki. Shakespeare' királynéja Hamletjében nem azért öli meg férjét, mert azt a' sors úgy akarja, hanem azért, mert öcscsét jobban szereti; itt a' tett indítóoka tehát az emberi szabad akaraton alapúl, miért is a' bűn olly nagy, hogy a' vétkes abból soha ki nem tisztúlhat, és ha kitisztúl is polgárilag, sőt vallásilag is, a' lelkiismeretet, melly mint bíró mind ezeken felül áll, nem távozik olly könnyen, mint a' hellenek' furiái, kikre Apollo ivével rá riasztott, és kiket Pallas Orestestől végképen eltávolíta. A' helleneknél tehát a' *költői igazság* egészen másban állott, mint a' keresztyéneknél, amazoknál a' sors határozatai' teljesülését megkivánta ugyan, de teljesítőjével kibékülhetett megint, sőt többnyire ki is békült akár micsoda nagy bűnt követett is el ez, mert a' vétkes mind a' mellett csak a' sors' eszköze volt. Ellenben a' keresztyéneknél a' sorsnak tetteinkre befolyása sokkal kisebb levén mint szabad akaratunknak, minden cselekvényünkért magunk vagyunk felelősek, és ha ez jutalmat érdemel, azt csak magunk aratjuk, ha pedig

büntetést, csak magunk lakolunk, e' jutalmaztatásunk, vagy büntetésünk képezvén aztán az életműileg kényszerű költői igazságot. — A' mondottakból láthatjuk, mikép a' sors' eszméje, a' delphii oraculum' mondatai, folytak be leginkább azon két család' történeteire, 's így az azokból alakított hellen drámákra is, mondom azon két család' történeteire, mellyeket már Aristoteles is a' legdrámaiabbaknak ismert el, és miket a' hellen tragicusok, mint azt ránk maradt ebbeli munkákból sejt-hetjük, leginkább szerettek dramatizálni.

(Jóslatok.) A' hol a' hellen drámákban a' sors nem a' delphii vagy más oraculumok által foly be, ott azok' helyét nagyobb részint a' jóslatok pótolják. Tudjuk, mikép a' hellen közhit azt tartá, hogy a' hőskorban az istenek által áldott emberek léteztek, kik előtt a' jövő nyílt könyvként feküdütt, mellyből kényök sze-sint olvashattak, és ezen embereket a' közmondás jó-soknak, előrelátóknak (Seher, Wahrsager, Propheten, *μαντευτής, μάντις* stb) nevezte. Illy jósök minden ki nem mívelt nemzetnél, minden népnél gyermek ko-rában előfordulnak. A' sok hellen jósök közt e' he-lyütt csak azokat szükség megneveznem, kik a' tragi-cusok' ránk maradt munkáikban fordulnak elő, ezek pedig Teiresias, Cassandra és Theonoe (azaz: az iste-neket ismerő). Teiresias' jóslatának Oedipus király' tör-ténetére láttuk befolyását, Teiresias Euripides' Phoeni-ciai nőiben is fordul elő, hol Creonnak a' jövőt előre jósolja, és jóslatával annak fiát Menoiceust önfelál-dozására bírja. A' legmeghatóbb jóslat Cassandra' jós-lata, midőn t. i. ez Aischylos' Agamemnonában vala-

mint e' király', úgy saját halálát is előre jósolva, és midőn jóslatát nagyszerű sejtése' szavával elmondván, mintegy szent düh által elkapatva ugyanazon házba rohan, hol saját előrelátása szerint meg kell halnia. És e' jelenet a' legborzasztóbb nagyszerűséggel, a' legtragicaibb erővel bír, és a' helleneknek a' kikerülhetlen sorstóli nézeteit legjobban képes kitüntetni; Oedipus nem tudva, nem akarva, sőt fatumát kikerülni igyekezve rohan a' sors' kezeibe : de Cassandra tudva, és ha nem akarva is de mégis láthatlan erő által kényszerítve, áldozatként kényszerítették az oltárhoz, miért is a' kar megdőbbenve elszántságán tőle kérdi: „Ha sorsodat világosan tudod, hogyan léphetsz, a' szentelt áldozathoz hasonló, olly bátran az oltárhoz?“ Voss Henrik, Aischylos' fordítója, előbeszédében a' fordításhoz ezeket jegyzi meg „Aischylos' nagyszerű titokteljes módja leginkább feltűnő Cassandra' szerepében, mellyet a' költő forró részvéttel dolgozott ki, Cassandraja előttünk orgiai rángatózásban (*Verzuckung*) jelenik meg, és a' látvány borzasztólag nagyszerű, nem különben mint fellázadt tengeré.“ Theonoenak mind befolyása a' „Helena“ című darab' cselekvényére, mind drámai hatása hasonlíthatlanul csekélyebb, mert ez tudva bár a' jövőt, e' tudatából hasznót nem húz, és Helena' elszökését, ámbár teheti, nem gátolja; ezen jósló' tehetsége' befolyásának vagy inkább be nem folyásának okát nem a' jósnőben, hanem Euripidesben kell keresnünk, ki az által hogy a' jósló' tehetségeit e' helyütt a' hellenek' nézetei szerint drámai hatásra nemcsak hogy nem használta, hanem inkább parodiázta,

legvilágosabban megmutatá, mikép nem ritkán tárgyával csak játszott, a' nélkül, hogy annak erős oldalát kiismerte és úgy használta volna, mint azt előtte Aischylos és Sophocles hatalmasan tevék. — A' felhozott jósokon kívül a' ránk maradt hellen drámákban, ha ugyan személyesen nem is, legalább jóslatok által képviselve még Calchas és Helenos jelennek meg. Amaz mint a' trójai expeditióban főpap és jósló tehetséggel bíró férfiú, Agamemnontól leányát Iphigeniát kívánja áldozatul, különben a' felbőszült Artemis a' hellen hadnak kedvező szélét nem küldend, mellyel Trójába hajókázhatnának. Agamemnon az áldozatra rá áll, és Calchas' jóslata így válik alapkövéül Euripides „Iphigenia Aulisban“ című darabjának. Mikép volt a' trójai Helenosnak jóslata annak oka, hogy Neoptolemos és Odysseus Lemnosba mentek, és Philoctetést Troja' vidékére vitték el magokkal, mikép tehát e' jóslat Sophoclesnek Philoctetese' alapját teszi, azt ott láttuk, hol e' darabról szó volt. — Szükséges itt megjegyezni, hogy valamint a' delphii és más oraculum' mondatai mindig és mindenkor teljesültek, úgy hasonlókép a' hellen prophéták' jóslatainak is betűről betűre kellett teljesülniök; miért is a' hol oraculum' mondás hiányzott, ott ezen jóslatok vetheték legjobban drámáik' alapját, mivel ezekben is a' sors szintolly hatalmas nyilatkozott, szintolly kötő és eldöntő erővel bírt, mint amazokban.

(Az oraculumok és jóslatok a' hellen tragoediában más alakban jelennek meg mint az életben.) Nem mulaszthatom el olvasóimat arra figyelmeztetni, misze-

rint, valamint az *oraculum' mondatai*, úgy a' hellen proféták' jóslatai is, a' dramaturgiában, *ugyan nem egyezőleg a' hellen valódi oraculumokkal, mindig a' legvilágosabbak, legkevesbbé sem félremagyarázhatók.* Tudjuk, hogy a' hellen oraculumok' fő ereje kétértelműségökben állott, és hogy azokat mindig újra kellett magyarázni, és ha a' bekövetkező történet nem felelt meg az előre jóslottnak, a' hiszékeny hellen ezt nem oraculum' tudatlanságának, hanem a' jóslat' rosz magyarázatának tartotta, vagy ha az oraculum kétértelmű volt, annak, hogy ennek épen olly oldalát fogta fel, mellynek ellenkezőjét kellett volna felfognia *). Ezen, a' hellen életben előforduló homályos vagy kétértelmű oraculumokkal a' drámai jóslatok egészen ellenkezve, mindig igen határozottan mondják ki, mi a' jövőben történni fog, ezt pedig annál inkább tehették, mert a' drámák csak akkor irattak, midőn az egész

*) Ismeretes a' delphii oraculumnak ama' homályos mondata, miszerint a' delphii papok (Themistocles által megvesztegetve) az őket kérdező athenaeieknek felelték: hogy városokat fa falak mögöl kelljen védelmezniök. E' mondatot a' vesztegető Themistocles megint maga magyarázván, hajóhadat készített, mellyel a' perzsákat Salamisnál megverte; és így a' híres oraculum az ő eszközévé vált, míg a' hellenek ezeket nem tudva a' szerencsés eseményt az oraculum' bölcseségének tulajdoníták; és ha megveretnek, annak okát alkalmasint másban keresik, mint abban hogy e' delphii papnő a' háború' kimenetelét épen olly kevésbé tudta, mint ők magok.

tett már bevégezve vala, és így, valamint Schlegel a' a' történetirót megfordult jósnak nevezi, a' hellen dramaticusok' jósait joggal megfordított történet- vagy mythosköltőknek mondhatni. Ha az élethen az oraculumok' fő ereje kétértelműségökben állott, és ha tekintélyöket csak azzal tudták fentartani, hogy mondataik magyar módon vemhesek és egyszersmind nem vemhesek is valának: a' jóslatok a' drámában csak akkor érheték el céljokat, midőn az illető a' jövődőt tudhatja ugyan, és a' néző arról legerősebben meg van győződve, és amaz mégis ellent áll, 's így némileg pótolja ama' szabad akarat' és öncselekvőség' hiányát, melly a' hellen sorsróli nézeteik szerint olly igen természetesnek látszott. Hol a' sors olly zsarnoki módon nem uralkodik mint a' helleneknél, ott képviselőjének a' jóslatoknak sem szabad olly igen világosan és félre nem magyarázható módon megjelenie, 's ezért is a' keresztyén drámában, hol jóslatok fordulnak elő, ezek majdnem mindig épen olly homályosak és kétértelműek, mint a' delphii valódi mondatok, 's így a' keresztyén hősnek elég rés maradt fel hova szabad akaratával menekülhet. Így p. o. Shakespeare' Macbethjében, midőn a' boszorkányok neki jósolják, hogy uralkodását és életét addig fogja fentarthatni, míg Birnam erdeje dunsinani' kastélyához nem közeledik, és míg születlen emberrel nem találkozik, Macbeth e' jóslatot anyagi értelemben vevén, és annak teljesülése' lehetetlenségéről tökéletesen meglevén győződve, zsarnoki pályáját jókedvűleg folytatja; és csak akkor döbben meg 's a' jóslat' metaphoricus értelme által ijesztetik, midőn Macduff' harcosai süve-

nem

~~születlen~~
szület

?

göket a' birnami erdő' gallyaival ékesítve Dunsinanhoz közelednek, és egész hátorsága dugába dől, midőn Macdufftól hallja, hogy ezt anya nem szülte, hanem hogy Macduff holt anyja' testéből vágatott ki. — Azonban az illy homályos jóslatokra a' hellen tragicusoknak szükségök nem volt, mert, mint már említém is, fő erejük épen abban állott, hogy a' sorsot legrettentőbb oldaláról használják, és annak összetipró tragikai erejét épen az által mutassák ki, mikép még a' csapását előre látó hős sem vala képes azt minden erőködése' daczára is kikerülni.

(*Szellemek' megjelenései.*) Valamint a' jóslatok, úgy az *istenek' és félistenek' megjelenései* is egészen más szerepet játszanak a' hellen drámákban, mint a' millyen a' szellemek' megjelenéseinek a' keresztyének-nél tulajdonított; amazok a' jóslatok' hiányát pótolván, és a' sorsnak hathatós eszközei levén, ezek inkább egyedileg folyván be a' dráma' cselekvényére. A' hellenek' megjelenései eldöntő hatással birnak; így Sophocles' Philoctetesében Hercules' megjelenése a' darabnak, annak végén, egészen más fordulatot ad, mint a' millyent az előzmények után várni feljogosítva valánk; így Aischylos' Eumenidáiban Pallas veti végét Orestes' szenvedéseinek; így Euripides' drámái' majdnem felének csomója megjelenő istenségek által oldatik fel végképen. Nem csodálkozandunk, hogyha e' kényelmes „segítsen a' mi segíthet“ -féle módot kivált Euripidesnél olly gyakran használva látjuk, mivel e' költő társai között leggyakrabban hanyagolá el a' dráma' életműi kényszerűségét, és nézőire az eseményes' meglepő meg-

jelenésének befolyást engedett. Ellenben a' keresztyén drámában a' szellemek eldöntő hatással egyáltalában nem bírnak, sőt azon drámák, miknek csomóit szellemek vagy megjelenések oldják, nyilvánosan rosszatlatnak a' critica által; példaúl csak Grillparzer' Ősanyját hozom fel. A' keresztyén szellemek inkább cselekvényre buzdítók, rábeszélők, mintsem hogy magok cselekednének, vagy épen, mint a' hellenek' szellemei, a' cselekvényt eldöntenek, mert a' keresztyén szellemek, ha azok előtt inkább borzadunk is, mint a' hellenek borzadtak a' magokéitól, még sem bírnak olly zsarnoki hatással, hogy az emberek' szabad akaratját megsemmisíthetnék, mint példaul Euripides' Dühöngő királyában Lyssa, az őrjöngés' istennője, tesz, midőn e' hőst annyira elvakítja, hogy ez saját gyermekeit öli meg. Azonkívül a' keresztyén kornak roppant sok olly sajátságos szellemei vannak, kiket phantasticusoknak nevezünk, és kikhez hasonlót a' helleneknél sehol sem találunk; példaul fölhozom az elfeket, gnómokat, és a' boszorkányokat; az elsők kivált Shakespeare' néhány darabjait a' leggyönyörűbb, leggyöngédebb kecsel átitihletvén, a' gnómok furcsa inkább és comicai szellemek, a' boszorkányok ártó és embert gyűlölő lények lévén. A' szellemek' illy költői változékonyságáról a' hellen mit sem tudott, nála csak istenek, félistenek, és hősök jelennek meg, és más mint tökéletes emberi módon nem beszélnek, indulataik és szenvedélyeik ugyan azok, mellyek a' dráma' más szerepeiké, pathosok ugyan az, egy szóval azok többnyire a' szerepek' általánosságától csak azzal különböznek, hogy bennök

a' hellen a' sorsot képviselve látta, 's hogy így a' hatalmat a' képviselttől képviselőjére átvive, a' megjelenéseket nem rettegte ugyan, hanem azok előtt ellenmondás nélkül meghajtá fejét. A' megjelenésekhez tartozik még a' halottak' megjelenése is, így például Aischylos' Eumenidáiban Clytaemnestra' lelke jelenik meg, és az alvó furiákat felébresztvén, fiára, ki egyszermind gyilkosa volt, uszítja. A' jó keresztyén dramaturgiában ehhez hasonló rettentő példát nem ismerek, mellyben még a' halott sem tudott volna vérével kibékülni, és ennek ellenében a' meggyilkolt Hamletet hozom fel, ki boszuért sovárog ugyan, mind a' mellett fiát inti, hogy anyját, ki gyilkosával egyet értett, kimélje, és annak javulását eszközölni törekedjék. Azonban a' helleneket megint kimentí azon körülmény, miszerint halottaik sem jelentek meg magok miatt, hanem inkább mint a' sors' képviselői és eszközei.

(*Álmak és sejtések.*) Hátra van, hogy az *álmakról* és a' *sejtésekről* pár szót szóljak, mondom pár szót, mert azoknak a' dráma' cselekvényére befolyása csak kevés ránk maradt hellen drámában jelenik meg; nevezetesen Aischylos' Coephorjaiban és Sophocles' Electrájában, de mindkettőben Clytaemnestra' álma keblét a' jövendőnek némi sejtésével tölti el, és okozza, hogy szorultságában leányát a' meggyilkolt Agamemnon' sírjához áldozni küldi; hol is Electrának alkalma levén testvérével Orestessel találkozni, és ráismerni, köztök a' boszú' terve elkészül, 's így közvetlenül Clytaemnestra' álma ad okot a' drámák' további menetére.

Nem kételkedhetünk, mikép a' sok elveszett hellen drámák' terveiben alkalmasint többször játszottak nagyobb szerepet az álmak; nem kételkedhetünk pedig azért, mert erre a' példákat az említett drámákban találjuk, mert az álmak valamint a' mythosokban, úgy a' hellenek' epikai költészetében is nem ritkán fordulnak elő, és majdnem épen olly hatalommal bírnak, mint a' jóslatok, teljesülésöket csaknem mindig feltételezvé; nem kételkedhetünk végre azért sem az álmak' többszöri előfordulásán, mert a' romaiak és nevezetesen Virgilius, Homeros' utánzója, az álmaknak nagy befolyást enged költeményére: azonban ha a' fölhozott álmak' példáiból következtést jogosan vonhatunk, nem ismerhetjük félre, mikép az álmak olly eldöntő és határozott világossággal nem bírtak, mint a' jóslatok vagy oraculumi mondatok; 's ez még kevésbbé áll a' sejtésekről, mellyek még ritkábban fordulnak elő; a' sejtéseknek olly ábrándos alakjával, mint millyenben azt az álmadozó Müllner „Huszonkilencedik Februarjában“ vagy „Vétek' súlyában“ fölhozta, a' sokkal érzékiesebb hellenek sehol és soha nem éltek.

19. §. *A' szerencse' fordulata és a' megismerések.*

Minekutána láttuk, milly roppant befolyások volt a' hellen drámára a' vak és kikerülhetlen sorsróli nézeteknek; minekútána láttuk, hogy a' sors' eszméje jóslatok', megjelenések', álmak' és sejtések' alakjában lépén fel, de e' sokféle alakot csak megérzékítése' esz-

közeinek használván, eszméjével a' drámának olly általános alapot és terveinek olly biztos alapzatot nyujt, mint millyenűl a' keresztyén drámának az életműi kényszerűség szolgál: minekutána mondom ezeket láttuk, 's ezek' így voltáról meggyőződünk, nem csodálkozandunk többé, ha Aristoteles a' dráma' cselekvényéről szólván, szüntelen és mindenütt *boldogságról és boldogtalanságról, a' szerencse' fordulatáról és megismerésekről*, mint költői eszközről, a' nézőknek pedig *ijedelemre és szánakozásra gerjesztéséről*, mint költői célokról és feladatokról, beszél.

(*Boldogság- és boldogtalanságok.*) Ugyan is Aristoteles mint a' 278-ik lapon idézett 3-ik szám alatti mondatában láttuk, a' jellemzést háttérbe szorítva állítja, mikép a' dramaticus' feladatja cselekvést, életet, *boldog- és boldogtalanságot* ad elő, nem pedig embereket. Lehetne ugyan itt kérdezni, hogyan képzelhetett Aristoteles drámai életet, cselekvényt, boldogság vagy boldogtalanság nélkül; de itt fő figyelmünket a' boldogság és boldogtalanság igényelvén, e' kérdésre röviden csak azzal felelünk, hogy Aristoteles, mivel az egyediségről csak igen keveset elmélkedett, alkalmasint azt tartá, mi már ki is volt mondva, és mint ő éppen az idézett mondat' kezdetén állítja, hogy a' cselekvényé a' fő hely, és hogy a' cselekvény magának még az embert is alárendeli. És ezt Aristoteles, az előtte élt tragicusok' munkáit szemé előtt tartván, minden joggal mondhatta is, mivel ők, mint láttuk, az emberi akaratot és cselekvőséget, azon gyakorlatit, mi a' köznapí életben mindennap szemök előtt megfordult,

egy elvont eszmének, a' vak sors' eszméjének, hatalmába adták, melly vak sors minden emberi érzelem és kedélyességtől megfosztva homályos útját járja, a' nélkül, hogy mentét akármi által is akadályoztatni engedné. Mi természetesebb aztán, mint hogy illy vak és határtalan hatalom csapásait és jólléteit alig oszthatja ki elv szerint az érdemteleneknek és érdemeseknek; mert keresztyén nézeteink mellett nem győződhetünk meg arról, mikép a' fiú apja' vétkei miatt lakolni köteles volna, nem láthatjuk át, mivel érdemlette például Oedipus rettentő sorsát. Való ugyan, hogy a' hellenek' istenei nem ritkán a' sorson javítgatni és foltoztatni törekszenek; de e' törekvésök bennünket nem elégíthet ki, mivel ez istenségek magok is a' sorsnak alávetve lévén, egyebeket nem tehetnek, mint épen csak foltozhatnak; sőt nem ritkán magok is a' vak sorsnak hódolni kénytelenek: így fosztá meg Chronos apját Uranost az uralkodástól, így nem használt Chronosnak, hogy saját fiait felfalá, nehogy rajta megtörténjék, mit ő apján követett el, mert végre ő is csak elűzetett trónjáról fiai Jupiter, Neptun és Pluto által; és csak Jupiternek sikerült vég romlását az által elkerülni, hogy Prometheus' tanácsára, ki a' jövődőt jósló Parcák' közelében hallgatózott, el nem vevé Thetist, kit maga szeretett, hanem inkább ez istennőt halandóhoz adta nőül, nehogy a' tőle születendő gyermek, mint jósolva volt, hatalmasabb legyen Jupiter apjánál. Ezeket jól megfontolván, alig lehet valami természetesebb, mint hogy a' hellen tragoedia' hősei csak eszközökként használtassanak a' sors' kezében,

és hogy azok vagy egészen ártatlanul lakoltak, vagy érdemeken túl sújtattak, vagy magasztaltattak, 's így a' költőknek a' tragikai erőt hősök' *boldogságában* vagy *boldogtalanságában* kellett keresniök. Azonban a' hellen tragoedia az erősebb drastikai hatást inkább kedvelvén, semmint a' gyöngébb megindítást, a' *boldogtalanság sokkal nagyobb szerepet játszott* abban mint a' boldogság, miről tökéletesen meggyőződhetünk, hahogy a' ránk maradt szomorjátékok' terveit megtekintjük, és azokhoz még a' sors által rettenetesen sújtottak' elveszett szerepeiket adjuk, mikről Dicaeopolis Aristophanesnél az Acharnaeiekben emlékezik, midőn Euripidestől rongyait kikéri, hogy annál sajnálatra méltóbb és nyomorútabb állapotban jelenhessék meg, 's így bírját könyörületre annál könnyebben bírassa. Dicaeopolis' e' névjegyzeke bennünket ezeken kívül még arra is figyelmeztet, mikép Euripides hősei' szerencsétlen állapotját nem olly nagyszerűleg tudá fölfogni és festeni, mint Aischylos és Sophocles, sőt mikép a' költő őket nyomorúlt elvetemedett koldusokká tévé, és sajnálatra méltó sorsokat inkább külsőségek által (millyenek a' rongyok) mint bensőleg jellemezni törekedett.

(*A' szerencsének fordulata.*) E' vizsgálatban tovább haladván látjuk, mikép tétélezte fel Aristoteles a' drámai hatást épen a' *szerencsének fordulatától*, azaz attól, hogy a' boldog boldogtalanná váljék, mivel bizonyos, mikép az ellenkezők, ha egymás mellé tétetnek, annál szembetünőbbek, 's annál inkább lepnek meg, miért is Aristoteles a' hatás' annál erősbbé

tételére főképp a' rögtöni változásokat kívánta meg, ezeket pedig nagy részint a' *megismerésekre* akará építtetni.

(*Megismerések.*) A' *megismerések* Aristotelesnél személyei' azon helyzete, miben ők arról, mit eddig nem tudtak, vagy csak sejtettek, világos tudatot nyernek. Ez értelmezés szerint a' *megismerések* alá a' szerepek' nem csak azon helyzeteiket foglalhatni, melyekben előtök eddig ismeretlen rokonaikra, barátjaikra, ellenségeikre vagy más sejtett dologra ismernek rá, hanem azokat is, mikben saját sorsokat kitanúlják, és cselekvényök' eddigi pályáját áttekinteni, 's ezeket minden ingóival és következéseivel kellőleg méltánylani képesekké tétetnek. A' *megismerés*' első nemének példáit látjuk Orestesben, midőn Electra visszatért öccsére ráismer, és mivel őt mint megmentőjét, és vele együtt bosszuállóként megjelentnek hiszi, régibb bújja rögtön örömmé változik át; ellenben Philoctetesnek Neoptolemosba helyezett bizodalma rögtön gyanúvá, sőt félelemmé és szerencsétlenséggé változik, midőn Neoptolemost régi ellenségének Odysseusnak társaságában látja, és észreveszi miként az előbbi Odysseusnak csak eszközül szolgál. Euripides' „Iphigeniájában Taurisban“ a' boldogtalan Orestes' sorsa, ki mármár Artemis' áldozataul elesni készül, rögtön boldogsággá változik, midőn Iphigeniában testvérére ráismer, 's így új reménye támad nemcsak vég veszélyét kikérülnie, hanem még az isten' parancsát is teljesítve, és az Artemis' szent szobrát hazájába hozva, az őt üldöző furiáktól is megmenekedni. Sopho-

cles' Oedipus királyában ugyanazon pillanatban áll be rögtön Oedipus' boldogtalansága, midőn megtudja, hogy Laios, kit megölt, apja vala, és hogy Jocaste, kit nőül vett tulajdon anyja. Aischylos' Cassandráját egyszerre elragadja a' szent düh, midőn jósló tehetségeinél fogva azon házra ráismer, mellyben meg kell halnia. Ellenben a' sorssal kibékült vak Oedipus higgadt nyugalommal hallja leányától azon helyet leíratni, mellyben a' sors által üldözött boldogtalan végre csendes sírt nyerend. Midőn Aristoteles teoriáját a' gyakorlati példákból, mellyek előtte feküdtek, készíté, nem lehet nem természetesnek találnunk, hogy a' megismerésekre különös figyelmet fordított, és hogy azokat úgy szerkeszteni javallá, mikép azok mindig a' szerencse' megható fordulatával legyenek összekötve; miért is a' fordulatnak (*περιπέτεια*) és a' megismerésnek (*ἀναγνώρισις*) szentelé a' hellen criticus' poeticája tizenkettedik fejezetét, és tanait gyakorlati példákkal megerősíteni törekedék, e' tanjai azonban rendre abban pontosulnak össze, hogy, mint mondók, a' megismerések a' szerencse' változatával legyenek összekötve.

20. §. *A' hellen tragoediák' drámai hatása.*

A' mondottakból világos, milly eszközökkel éltek a' hellen tragicusok a' drámai hatás' előidézésére, t. i. hogy azokat még egyszer ismételjük, a' sors' képviselőivel úgymint jóslatokkal, megjelenésekkel, álmakkal és megismerésekkel; ez eszközökkel aztán a' szerencse' fordulatait, a' drasticus meglepő hatásokat hoz-

ván létre. Különös figyelmet érdemel, mikép még az igen világos jóslatok is, a' helyett hogy a' dráma' végét a' nézőkkel előre tudatják, a' költők által nem ritkán igen ügyesen épen a' meglepetések' előidézésére használtattak: eszközök e' tekintetben megint a' hellenek' sorsróli nézeteikből vétetvék, miszerint t. i. sorsát senki nem kerülhette ki, ámbár minden erejét annak eltávoztatására fordítá; mi lehetett tehát a' hellennézőre inkább meglepő, mint hogyha ő emberibb érteben, melly bizonyosan túltett —, és mellynek, mit az emberiség' érdekében hinni kénytelenek vagyunk, sokszor túltennie kellett — a' sorsróli nézeteken, mi lehetett, mondom, meglepőbb a' hellen nézőre, mi hatott inkább reá, mint midőn a' sors' hatalma alól már kikerültnek gondolt drámai hős, épen azon lépések által, mikkel a' sors' hatalmát elmellőzni törekedett, ugyanannak szétzúzó kezei közé futott. És így azon meglepetések, mellyek a' jóslatok' teljesültéből származnak, minden esetre a' legnagyobb tragikai erővel bírnak, és a' legjobb hellen tragicus Sophocles által használtattak, míg Euripides a' rögtöni megjelenéseket inkább kedvellé. A' megismerések, ha jól használtak, szintolly tragikai erővel bírnak, mint a' jóslatok' teljesülései, és e' nemben is Sophocles, Oedipus királyában, túltett minden társain.

(*Drasticus hatás.*) Ezekből láthatjuk, mikép a' hellenek a' *drasticus drámai hatásoknak és meglepetéseknek* épen nem valának olly ellenségei, mint azt az idealisták velünk elhitetni szeretnék; sőt Aristoteles' theoriáiból világos, mikép még ő is azokat javal-

lá; más oldalról azonban nem kell elfelejtkeznünk, hogy a' meglepetések a' drámában nem tilos eszközök, csak a' mértéket túl ne haladják, azaz csupa események ne legyenek, és mint az égből hullottak ne lépjenek meg bennünket külső inkább mint benső lényegökkel; hanem fejlődjenek szükségképen és életműi kényszerűséggel az előzményekből, és legyenek organicaileg beleszöve az egészbe. Egyébiránt bár a' hellen néző szerette is a' meglepetéseket, azok' alkotásának mesterségét vagy is inkább mesterkélttségét a' hellen tragicusok soha olly nagyra nem vitték, olly túlzott módon nem alkalmazák, mint azt a' legújabb úgy nevezett francia iskola teszi, melly az egész világot és emberi életet megrabolja egy pár meglepő scena' előhozatalára, miben többnyire fő érdemét keresi. A' helleneknél soha annyi titkos ajtók, méreg, álomital, szekercze, hóhér, tömlöcz, sírbolt stb nem találtattak, mint a' mennyit csak egy francia drámában alkalmazva látunk; a' helleneknek meglepetésre használt eszközei, mint láttuk, csekélyek és egyszerűek valának, és azokat is, legalább Aischylos és Sophocles, bölcs mértékletességgel használák; más oldalról a' hellenek' cselekvényei többnyire a' tett előtt, nem pedig azután motiváltatnak, minek következménye, hogy a' néző első pillanatra meglepetett ugyan, hanem lassanként magához térve, magával a' már hallottak iránt számot vet, és az új tettet, mi által meglepeték, maga törekszik az előzményekből kifejteni, és azokra állapítani, 's így eszmélkedésre biratik: ellenben az újabb francia iskola a' tettet az égből hullatja le, min-

den előzmény nélkül, hogy ez így annál meglepőbb világban jelenhessék meg, és aztán jó prózai bonczoló késével és a' meglepetést analysisével megerősítvén, mindent a' néző' szájába rág, és az elmélkedni szerető embernek mit sem hágy hátra; miért is ez undorral fordul el olly koholmánytól, mellynek részei csak külsőleg egymáshoz ragasztvák. Továbbá a' hellen néző' meglepetése már azért sem lehetett olly szerföltött nagy, mert ez a' cselekvényt többnyire a' népmondából ismerte, 's így fő élvezetét csak abban találhatta fel, hogy a' költő' szerkezetmódját és nyelvét követvén, ez úttal saját tehetségei öntudatához jutott, és ez öntudatból az élvezet' leggyönyörűbb gyümölcseire tehetett szert. Végre a' hellen tragicusok már azért sem lepik meg nézőiket annyira mint a' keresztyének, mert személyeik egymást csak ritkán győzik meg valamiről, vagy viszik rá okokkal valami tett' elkövetésére; ellenben a' párbeszéd többnyire olyan, miszerint, ha a' szerepvivők minden okaikat egymás előtt kitérták, és indulatoskodásokban egymást becsületesen lehordták, kiki mint jött, saját meggyőződésével távozik megint, az ellenfél' okait semmire sem méltatván. E' nagy hibát kivált Euripides' drámáiban vehetjük észre, míg azt Sophoclesnél nem olly nagy kiterjedésben uralkodni találjuk, sőt az utóbbinak Philoctetes című darabja, mint láttuk, épen a' rábeszélés' mesteriségén alapúl. Euripides' módját Aristophanes sok comici vígjátékaiban az által parodiázta, hogy nála a' személyek elleneiknek épen legsilányabb, leggyön-

gébb okaira hajolnak, sőt magokat meggyőzötteknek nyilatkoztatják.

21. §. *Az indulatok' és szenvedélyek' tisztítása.*

Hogy vizsgálódásimat a' sorsnak befolyásáról a' hellen drámák' terveire befejezzem, szükséges még azt is említenem, mikép a' sorsnak az emberek' cselekvényeire hatalma, és ez által előidézett boldog vagy boldogtalan állapotjok okot nyujtott Aristotelesnek, miszerint a' tragoedia' célját egyedül az *ijedelem* és *szánakozás'* előidézésében kereste. Igen természetes, hogy illy roppant hatalomtól, millyen a' hellen sors vala, a' helleneknek félniök kellett, és hogy azon embertársaikon, kik e' hatalomáltal meneketés nélkül sujtattak, sajnálkozni kénytelenek voltak; és sajnálkozások annál inkább növekedett, minél inkább meggyőződtek arról, hogy embertársok ártatlan, és azon csapást, mellyet szenvedni kénytelen, nem érdemlette meg; de fő fokát érte sajnálkozások, hogyha látták, mikép embertársoknak tulajdonkép szabad akaratja sincs, és mikép épen azon tetteiért, mellyeket kényszerített eszközként követett el, olly rettenetesen és érezhetőleg bűnhődik. Ha ezeket figyelembe vesszük, nem foghatjuk meg mit akart tulajdonképen Aristoteles mondani, midőn a' sajnálkozás' és *ijedelem' tisztulását* (lásd a' tragoedia' értelmezését a' 281. lapon) emlegeti; mert mind az *ijedelem* mind a' sajnálkozás olly hatalom' ellenében, minő a' hellen sors vala, kényszerített, és inkább az érzelmek', még pedig az ösztön-

szerű érzelmek', mintsem az ész' és lélek' körébe tartozott. Ha Aristoteles a' tisztulás által azt értette, hogy a' sorsnak minden vaksága mellett végre még is némi költői igazság foglal helyet, akkor vele bátran foghatunk kezét: azonban keresztyén nézeteink szerint illy igazság' kiszolgáltatását még a' hellenek' legjelesebb drámáiban sem találunk; való ugyan, hogy Oedipus végre az istenekkel kibékül, és csendes halállal hal meg; de kérdem, még pedig joggal kérdem, mivel érdemlette meg Oedipus, hogy az istenek őt, még mielőtt született, apagyilkosságra és vérfertőzésre ítélték, kérdem, miért kell Antigonénak meghalnia, kérdem, miért lakol Aischylos' Prometheusa, Euripides' Dühöngő Heraclese, 's több jeles és ártatlan hősök. Hol a' tett szabad akarat' útján eredt, 's így az embernek legsajátosabb tulajdona, ott, ha az ember gonosz tettekre vetemedik is, sajnálhatjuk benne az elsülyedt emberiséget, sajnálhatjuk elvakíttatását, sajnálhatjuk rossz célra fordított erejét; ámbár a' gonosz tette következő büntetést, ha igazságosak akarunk lenni, és e' büntetés a' mértéket túl nem haladja, hanem az érdemhez van szabva, egyáltalában nem rosszálhatjuk; de hol embertársunkat lealacsonítva, és eszközzé fajlva látjuk, ott a' keresztyén igazság' nézeteinek megfelelő a' sajnálkozás' helyét inkább a' tapasztalt igazságtalanságból eredt bosszankodás, a' megalégedetlenség, a' ki nem elégedés, az undor, sőt a' megvetés is foglalnak helyt*); és megvallom, mikép azzal egy-

*) Illy érzelmek még inkább gerjednek bennünk, hogyha Aristoteles' poeticája' XV. fejezetében ezeket ol-

általában nem érem be, hogy Oedipus csöndes halállal múlik ki; ámbár a' hellenek' szempontjából kiindulva, e' nemzet, melly a' borzasztó sors' eltipró hatalmához szokva volt, már az igazságnak illy rosz kiszolgáltatása által is megelégedhetett, 's így Aristoteles' kitisztulása alatt nem lehet egyebet értenünk, mint illyen fél meleg, fél hideg elégtételt, mellyel a' hellen tragicusok nézőik' emberi oldalának is legalább némileg eleget tenni törekedtek; a' valódi megtisztulás, vagy is inkább elégtétel mindig az maradván, hogy, mit a' költő személyeivel szenvedtetett, vagy azok' vétkeihez mérve 's így igazságos legyen, vagy pedig azon életműi kényszerűségén alapuljon, melly vagy az egyes személyek' jellemeiből, vagy a' jellemek' egymással összeütközéséből fejlődik ki. A' miért a' ke-

vassuk „Nézzük hát mi rettenetes, mi szánakozásra méltó van a' történetekben. Olly tények (mellyekben rettenetes és szánandó van) szükségkép vagy barátok, vagy olyanok között folynak. Sem barátok, sem nem ellenek. Ha már ellen ellentől, nem okoz szánakozást, akár azt teszi, akár csak szándékozik, kivéve, hogy indulatot ébreszt; hasonlókép midőn a' cselekvők sem nem barátok, sem nem ellenek. De ha barátok között történik a' szenvedés, például ha testvér testvért, vagy fiú atyát, vagy anya fiút, vagy fiú anyát öl vagy akar ölni, az okoz szánakozást, 's az illy eseteket kell keresni.“ Illyen theoriára valóban alig felelhetünk egyebet, mint

„Schlagen, schieszen, stechen todt,
Ist das nicht ein schönes Brodt?“

resztyén tan a' vak sors' hatalmát egészen megvetvén, és a' világot a' legbölcsebb lény' vezérlése és rendelése alá helyezvén, igazságot ott nem láthat, hol valami tett vagy cselekvény nem a' szellemi és ethikai erőkből, hanem vak esetből és homályos határtalan hatalomból, veszi eredetét.

22. §. *Aristoteles' nézetei a' szerkezetről.*

Miután a' drámai cselekvény' benső rugóira ráismertünk és láttuk, mikép a' hellen tragicusok terveiket inkább az apróbb cselekvényekből egymásba illesztés és egymásrai alkalmazás által szerkeszték, mintsem hogy azokat egyedi jellemeikből fejlesztették volna, tekintsük meg már most a' hellen dráma' szerkezetének külsőbb viszonyait. És a' fölött megint Aristoteles' ide vonatkozó mozdulataihoz fordulunk, mik az ő korában élő hellenek' nézeteivel a' drámáról alkalmasint legjobban ismertetnek meg bennünk. Ugyan is Aristoteles

Poeticáj: VIII. fejezetében ezeket mondja a' szerkesztés körül:

1. „A' hagyományi beszédek vagy a' maga által költötteket *általánosan tegye ki-előbb* a' költő, úgy nyujtsa ki közbülső cselekvények (episódok) által. Így értem pedig ezt: „általánosan tekinteni“ mint Iphigeniában leánynak áldoztatni kellvén, az áldozók elől titkon eltűnik, és más földre tétetik át, mellyben törvény az idegeneket istennőnek feláldozni. E' papi tisztiséget a' leány viseli majd. Idő multával a' papnő' öcs-

cse érkezik oda (*hogy isten bizonyos okból azt neki parancsolta, az általánoson kívül van, 's hogy valami végett érkezik oda, a' mesén kívül van*). Eljövén megfogatik, és midőn már áldoztatandó vala, megismerteti magát, vagy úgy mint Euripides, vagy úgy mint Polyeides költötte, valószínű levén, hogy nem csak nőtestvérének, hanem magának is fel kellett áldoztatnia: innen következik a' mentség. — Azután már neveket választhat 's közbülső cselekvényeket szőhet bele, de melly közbeszövés sajátja mindennek, azt jól tekintse a' költő. Orestesben az elmeháborodás az, miért megfogatik, 's a' tisztítás által menekszik meg. — A' színdarabokban a' közbülső cselekvények rövidnek.

És a' XIX. fejezetben :

2. „Az egész szomorjáték részint *kötés*, részint *feloldás*; mik a' cselekvényen (a' darabon) kívül, de gyakran azoknak ama' nagy része is, melly azon belül van, a' kötéshez tartoznak, a' többi a' feloldáshoz.“

És tovább :

3. „A' szomorjátéknak négy neme vagyon, ez t. i. vagy *bonyolodott*, mellynek egésze fordulathból és megismerésből áll; vagy *patheticus* mint az Ajasok, és Ixionok; vagy *erkölcsi* (*ἠθικὴ*) mint a' phthiotisi nők és Peleus; a' negyedik *egyenlített* vagy *egyszerű* (*ῥαμάλων*) millyen a' phorkisnők, Prometheus és mellyek az alvilágban történnek. Oda kell törekedni, hogy a' szomorjáték mind a' négyet bírja, ha nem, a' legtöbbet és legjobbat.“

És végre

4. „Drámaköltők, kik az egész ilioni háborúból's nem egyes részeiből, mint Euripides Hecubát, vagy mint Aischylos, költöttek színművet, elestek, vagy rosszul versenyeztek. A' fordulatos és egyszerű cselekvényekben a' költők kedvök szerint kereshetik a' *csodálatost*, mert ez szomorjátéknak való 's érdekel.

És a' csodálatosról XXV. fejezetében.

5. „A' szomorjátékban csinálni kell a' *csodálatost*: a' hőskölteményben pedig szabad az észfeletti (*ἄλογον*) (mi által legtöbb csodálatos történik), mert abban nem látjuk a' cselekvőt.“

(*Aristoteles' nézeteinek bírálata.*) Aristoteles' idézett helyeiben megint amaz *általánossággal* találkozunk, mellyet általa már az előtt is ferdén a' költészet' czéljául kitűzve láttunk. Nézetei itt még inkább, mint előbbeni idézett helyeiből kiviláglanak; de nem csodálkozhatunk, hogy Aristoteles maga költő nem lévén, a' terv' alkotásáról meglehető pedans módon szól: először is mintegy csontvázat alkotni, 's azt azután hússal és idegekkel felruháztatni javasolván; melly munkánál az egyed, a' személy, megint az utolsó, mivel a' költő kénye 's kedve szerint bánhatik, csak azt a' tervbe valahogy beleilleszsze. Aristoteles' e' javaslati bennünket csak kevésbé érdekelhetnek; de inkább érdekelnek azok, miket következő mondataiban a' *kötés és feloldásról*, a' *dráma' nemeiről* és a' *csodálatosnak* alkalmazásairól mond, mert azokban alkalmasint sokkal inkább korát, mintsem Aristotelest

magát halljuk beszélni; és kivált a' kötés és feloldás, és a' csodálatosnak beleszövéséről mondottakból látjuk, mikép Aristoteles' korában az egyszerű dráma, valamint azt Aristoteles is tevée, a' néptől is alkalmazsint utolsó helyre tétetett, és a' meglepetés, a' draszticai hatás hajhásztatott, miért is criticusunk azt javalja, mikép a' szomorjáték mind bonyolodott, mind patheticus, mind erkölcsi, mind egyszerű legyen, vagy a' négy nemből legtöbbet és a' legjobbat hírja. Hogy az egyszerűségnek ellenkeznie kell, és így össze nem egyeztethető minden előbbi tulajdonokkal, az igen természetes; de hogy azokat Aristoteles mégis összeegyeztetni igyekszik, az által sem fogunk meglepetni, hogyha megfontoljuk, mikép Aristoteles maga magának nem csak munkája' e' helyén, hanem többeken is, ellentmond.

(*Aischylos' tragoediái' rövid jellemzése.*) Aristoteles' idézett mondatai tehát nekünk zsinórmértéket nem nyújthatnak, miszerint a' hellen tragicusoknak a' tervkészítésbeni eljárását kellőleg megismerhessük; és belőlök csak annyit tudhatunk, melly nézetek divatoztak e' criticus' korában a' dráma' tervéről, és micsoda nemekre osztatott a' tragoedia tervére és szerkezetére nézve. — Illy körülmények közt kénytelenek vagyunk magokhoz a' ránk maradt hellen drámákhoz fordulni, és itt a' vizsgálatot Aischylossal kezdvén látandjuk, mikép e' költő' tervei nagy részint a' legegyszerűbbek, miket csak gondolhatni. Ugyan is *Prometheusában* az egész egyeben nem alapúl, mint Prometheusa' egy lyrailag fölfogott lelkületén, mit másra átalakítani a'

többi személy hiába igyekszik: ez az egész cselekvény, és ez még annál egyszerűbb, mivel e' törekvés nem sikerül. Hasonló egyszerűséget, de itt már sokkal inkább epicait, látunk *Perzsáiban*, melly darabnak több mint fele a' történetek' epikai elbeszéléséből áll, mellynek végéhez a' perzsák' elvesztett háborújok miatti lyrai panaszaik járulnak. *Danaidáiban* a' cselekvény hasonlóképp csupa esdeklésből és a' kérelmek' teljesítéséből szerkesztetik. Nem egyébként a' „*Heten Thebae előtt*“ című darabban is a' valódi drámai cselekvény igen kis körre szoríttatik, a' nagyobb tért az indulatok' lyrai ömlengésének, és epikai modorban tartott elbeszéléseknek engedvén. Több cselekvény mutatkozik Aischylos' Orestesének három darabjaiban t. i. *Agamemnonban*, a' *Coephorokban* és az *Eumenidákban*; azonban még itt is a' lyrai ömlengés a' túlnyomó. Szóval, hogyha Aristoteles' felosztásával élni akarunk, Aischylos' drámáit *egyszerűeknek* és *egyszersmind patheticusoknak* fogjuk nevezni, hozzá adván, hogy e' költőnél a' *lyrai elem* a' túlnyomó, az *epicai* a' következő, a' *drámai* pedig legkevésbé van kiképezve. Ehhez még hozzácsatolhatni, hogy Aischylosnál az erkölcsök a' legtisztábbak; ámbár a' köztársaság' kezdő hanyatlása már az ő műveire is nem csekély befolyást gyakorolt. Egyébiránt Aischylos' fő ereje a' lyrai *nagyszerű emelkedésben* áll, melly nagyszerűség előadására is visszahatván, azt nem ritkán tömötsége miatt homályossá teszi, kivált a' hol vonatkozások a' jelképes vallásos nézetekre fordulnak elő. Voss Henrik Aischylosról ezeket mondja: „Emberei

kitünők lelkességben, ritkán és akkor is csak mellékes vonásokban szeretetre méltók és gyöngédek lévén; ha cselekesznek, roppant tett ered, melly fölött az istenség mint bíró lebeg. Aischylos' előadásmódja egy óriási szellem' tükre. Alakjai erőteljes körrajzokkal vázolják, és tömegestül inkább mint az egyedi physiognomiába mélyebb belebocsátkozással fogják fel, a' sajátságokat kiáltó színekkel festi, és gazdagabb nagy és jelentékeny vonásokban, mint részletekben. — A' lyrai lelkesedés túl tesz az epicai meggondoltságon és párbeszédén, hol amannak ez után kell hátrálnia, Aischylos' lelke mintegy bilincselve lenni látszik. Mert csak csekély alkalom kívántatik, hogy látszólagos nyugalma, mint a' tenger' csalékony nyugalma vihar előtt, szenvedélyes mozgalomba fakadjon ki, azonban ez után a' legkülönbözőbb tárgyakat is egymással összeegyezteti, azokat új combinatiók által egymással megbarátkoztatván, és még az élet nélküli anyagot is a' legsikerteljesebb lelkesedéssel hatván át. Mihelyest pedig valami tárgyat saját eleme' körébe behúzza, akkor kiszabadult képzelő-tehetsége legvadabb röptének ereszkedik. 'S itt Aischylos szemlélését inkább jelenteni, mint kimondani szokta, és azért csak beavatott előtt fölfoghatóvá válik, ki e' fölfogott részletek' egymásközti összefüggését a' szellemi hasonszenv útján fölfogni bírja a' nélkül, hogy a' költő gondolatait előtte teljesen összekapcsolta volna. Aischylost már a' régiek is homályosnak tarták, és Aristophanes őt kisatirizálta“.

(*Sophocles' tragoediái' rövid jellemzése.*) Sophocles hasonlóan mint Aischylos az egyszerű tervet szereté, csakhogy e' költőnél az egyszerűség már sokkal inkább drámai, mint lyrai vagy epikai, azaz: hogy egyszerűsége sokkal inkább magában a' cselekvényben, mintsem lyrai vagy epikai előadásában foglaltatik. Ugyan is *Ajaxa*, hasonlóképmint Aischylos' *Prometheusa*, egyedül bizonyos lelkületnek képezése; de a' cselekvény még is sokkal kifejtettebb, sokkal élénkebb, változékonyabb és drámaibb, mert e' lelkület, nem úgy mint *Prometheusé* melly a' darab' kezdetétől végig változatlanúl ugyanaz marad, nem áll meg annyira sziklaszilárd módon, mellyel *Prometheus* a' bérczhez, mihez bilincseltetett, hasonló lévén, szintúgy mint ez a' tenger' hajjait megtöri, ő barátai' rábeszélésére legkevesebbet sem hajt; ellenben *Ajas'* lelkülete a' körülmények' befolyásinak hajol, ezek változást eszközlenek azon, valamint abból visszahatást is tapasztalnak, és a' szükséges kifejlődés által *Sophocles' Ajasa* sokkal drámaibbá válik, mint *Aischylos' Prometheusa*. Ha *Ajasban* a' kifejlődés inkább csak egy személyben képeztetik, *Philoctetesben* a' változtatás, a' kifejlődés, és az átmenetek több szerepek egymásközi surlódásaiból erednek, és így a' dráma' szellemi cselekvénye még inkább hozatik létre. A' *Trachiniainék* *Sophocles'* más darabjai után messzire hátramaradnak, miért is aligha *Schlegelnek* nincs igaza, ha-hogy e' darabról gyanítja, mikép ez nem *Sophocles'* műve. *Electrájában* a' cselekvényt már inkább bonyolítva látjuk, mint *Ajaxában* vagy *Philoctetesében*, itt

már a' megismerés a' szerencse' fordulatóval egyszerre áll be, 's így drámai hatást idéz elő, midőn t. i. az elhagyott Electra boldogtalansága' legmagasabb fokát elérte volna az által, hogy neki öcscse' halálát izenik, Orestes' halálát, kiben Electra valamint boszúangyalában, úgy saját megmentőjében erősen bízott; a' nő patheticus panaszokra fakad; azonban e' panaszainak csakhamar vég vettetik, sőt ezek boldogsággá olvadnak, midőn Orestes magát megismerteti, és Electra' reményei teljesülnek. Sophocles' *oedipusi trilogiájáról* bővebben szólottam már, itt tehát nem marad egyéb hátra, mint olvasómat azon vég eredményre visszautasítani, miszerint a' cselekvényre nézve annak két első darabjait legdicőbbnek ismertük el, mit a' hellen dramaturgia ránk hagyott. Általában Sophocles a' hellen tragoediát körülményei közt a' lehető legmagasabb polczra emelé, a' cselekvényt drámai élénkséggel látván el, és azt lehetőleg szükségessé és következetessé tenni törekedvén. Darabjainak néhányai az egyszerű nemhez tartoznak, míg kivált oedipusi trilogiája a' bonyolodottak' körébe lép, azonban úgy, hogy még azokat is, a' keresztyén drámákhoz hasonlítva, igen egyszerűknek kell kinyilatkoztatnunk. Sophocles' fő ereje mind ebben, mind szerepei' szemünk előtt módosításában és szilárdságában áll, mit Aischylosnál még alig láttunk megkisértve. Előadása egyszerű és mindenütt ama' világossággal, mellyet kiválólag classicainak nevezni szokás. Személyeinek erkölcei kevésbé tiszták mint Aischyloséi, a' jelképes

nézetekre vonatkozó helyek nála sokkal ritkábbak, ezekkel főképp az Oedipus Colonosban bírván.

(Schlegel' véleménye Euripidesről.) Euripidesre nézve Schlegel' néhány e' költőről nyilatkozott véleménye' fordításával kezdem meg a' jellemzést. „Euripides' fő törekvése a' tetszés után czéloz, akármi csoda eszközökkel érhesse is azt el. Azért is olly hűtelen maga magához; nem ritkán elragadó helyei vannak, máskor valódi közönségesbe sülyed el. Minden hibái mellett bámulatra méltó könnyüséggel és bizonyos magát behizelgő keccsel bír.“ — „Euripides' munkáiban a' régi tragoedia' tiszta és vegyületlen *) lényére már nem találunk, jellemző vonásai már mintegy eltörölve lévén.“ A' tragoedia' lényegét Schlegel az azokban előforduló sorsróli eszmébe, az eszményi előadásba, és a' kar' jelentékenységébe helyezi. A' két utóbbiról későbben szolandunk, itt tehát csak azok fognak felhozatni, miket Schlegel Euripidesről a' sors eszmének használatára nézve mond, s ezek a' következők: „Euripides a' sorsróli fogalmat elődöleitől öröklötte ugyan, és ő nézőit a' sors' valóságában hinni buzdítja; de mind a' mellét Euripidesnél a' sors csak ritkán tűnik föl mint ama' láthatatlan szellem, melly a' költemény

*) Itt Schlegellel egészen nem érthetek egyet, mivel a' régi tragicusok' munkáira a' lyrai és epikai elemnek igen nagy a' befolyása; mondata tehát csak úgy állhat meg, ha azzal Schlegel azt akarja kifejezni, mikép a' régibb darabok tisztán költőiek, míg Euripides' munkáiba a' költészethez még a' theoreticai, dialecticai stb elem vegyül.

és a' tragikai világ' alapokát képezi. A' sors eszmét szigorúbban vagy kevésbé szigorúan használhatni, még pedig úgy, hogy az, egy egész trilogiában uralkodó, éjjeli borzalommal ijesztő sors is összefüggésben egész addig felderülhet, hogy munkálkodásában némi bölcs és jótévő gondviselés' lépéseit sejteti velünk. *Azonban Euripides a' sors eszmét a' határtalannak köréből levoná, és az elkerülhetlen szükségesség nála nem ritkán az eset' szeszélyévé változik.* Azért is az eszmét valódi célja felé irányozni nem képes, melly cél abban áll, hogy mintegy a' sors' ellentételül az ember' erkölcsi szabadsága kiemeltessék. Milly ritkák azon darabjai, mellyek' alapelve a' sors' határozatai ellen irányozott ellenállás, vagy épen az olly hősi alávetés, mellyel az ember a' határozatoknak hódol! Emberei többnyire azért szenvednek, mivel a' szenvedésre kényszerítetnek, nem pedig azért, mert szenvedni akarnak.*)" — „Euripides a' tragoedia' ben-

*) E' részben Schlegellel megint nem érthetek egyet, mert véleményem szerint a' hellen sorsróli nézetek az ember' szabad akaratját csaknem egészen kizárják, és azt legfeljebb is a' tragicusoknak a' sors elleni daczoskodás' alakjában képezni engedik. Különben sem találhatni, példaul Orestes' szerepében, semmi hősiséget, ha az ember a' kikerülhetlen hatalomnak hódol, mert ellentállása a' hellen nézetek szerint egészen hasztalan. Végre nem érthetni egyet Schlegellel, ha azt mondja, hogy Aischylos' és Sophocles' hősei akarattal szenvednek, mert szenvedésök épen abban áll, hogy a' sorssal hiába törekednek daczol-

ső lényegét elhanyagolá, és a' hasonmértéket külső szerkezetében is sérté. Ő többnyire az egészet a' részleteknek áldozza fel, és azokban megint inkább idegen kecsket, mint valódi költészeti szépséget keres.“

(*Folytatás Euripides' jelleméről.*) Ezekhez hozzá adom, miként Euripides a' drámai jellemek' további kimívelésében inkább vissza, mint előre haladt, mert szerepeiben a' tárgyilagosság annyira el van hanyagolva, hogy többnyire nem a' megnevezett személy, hanem annak nevében maga a' költő beszél, nézeteit nyilvánítja, nézőit valamiről meggyőzi, és könnyeit megindítja. Általában a' megindítás Euripides' egyik fő célja, mivel erősebb indulatok' gerjesztésével nézőiben tetszést is remélt előhozni. Cselekvényei közt találatnak egészen következetlenek is, és terveit egészben már nem egyszerűek, hanem néhányan közölök még akkor is bonyolodottakként tünnek fel, ha azokat a' keresztyén dramaturgia' sokkal szabadabb terveivel hasonlítjuk össze. Példaúl fölhozom Euripides' *Phoeniciai nőit*, kikről Schlegel ezeket mondja: „E' darab dúsgazdag tragikai cselekvényben, e' szót közönséges értelemben véve; Creon' fia, hogy születése' városát megmentse, falairól lezuhan; Eteocles és Polyneices egymás keze által esnek el, Jocaste maga

ni, és így szenvedésök épen olly kényszerített mint Euripides' hőseié. A' fő különbség tehát az, hogy *Aischylos'* és *Sophocles'* sorsa egyáltalában túlvilági, nagyszerű, és rettentő hatalom, míg *Euripides'* sorsa sokkal több eseményes szeszélylyel vegyül.

keze által meggyilkoltatva fiait holt tetemeire rohan, a' Thebae ellen harczoskodó argivusok a' harczban elesnek, végre még Oedipus és Antigone is számkivetésbe kergettetnek.“ Vannak Euripidesnek még más darabjai, mellyekben az úgy nevezett tragicai cselekvények egymásra halmoztatnak, a' nélkül, hogy ez által az egész cselekvény valódi tragicai érdemre tehetne szert, vagy a' tragicai szükségesség és fejlődés eszméjének megfelelhette. Mind ezekből magyarázható, hogy Schlegel Euripidest még sokkal inkább ott sújtja ítéletével, hol annak egyes darabjai' taglalásába ereszkedik, sem mint azon előleges átpillantásokban, mellyeknek részét fordítám. Szóval Euripides a' dramaturgiát nem vitte tovább mint Sophocles, hanem e' művészet' hanyatlása Euripides' műveiben már igen is látható; miért is joggal állíthatni, mikép a' hellen dramaturgia korábban sülyedt el, semmint teljes kifejlődését megérhette volna.

23. §. *A' szerkezet' egyszerűsége.*

(*A' hellen tragicusok' terveit általában egyszerűek valának.*) Mint láttuk, *Aischylos' terveit a' leg-egyszerűbbek*, egyszerűek továbbá Sophocleséi is, és még Euripidesnél is az egyszerűbb tervű drámák' száma nagyobb a' bonyolodottakéinál, és ez igen természetesnek látszik; mert e' drámák' tárgyai a' népmondákból vétetvék (*Aischylos' Perzsáit egyedül kivéve*); e' mondák' tárgyait pedig inkább epicailag ki-nyújtani, semmint drámái tömötségre bonyolítani

szerették; és e' mondáktól legalább a' fő vonásokban még a' költőnek sem vala szabad eltávoznia. Euripides ugyan e' tekintetben legtöbb szabadsággal élt, és a' nép' mondáin javítgatni törekedvén, azokat nem ritkán elrontotta, minek legszomorúbb példája Electrája, ki, mint uralkodó házból származott leány, paraszthoz adatik nőül, miben a' költő drastica hatás utáni vágyában az egyszerűbb és költőibb mondától szerencsétlenül távozik: azonban még Euripides' szabadsága korán sem olly nagy, mint azon mindennapi szabadság, mellyet tárgyaik' kényők szerint változtatására nézve a' keresztyén dramaticusoknak engedünk; legkevésbé sem gondolván anachronismusaikkal és költéseikkel, ha a' fő czélt szemök elől nem vesztik. *A' közbülső cselekvények koránsem olly nagy számmal, és koránsem olly sajátos jelentékenységgel bírván, mint a' minővel a' keresztyén dramaturgiában kérkednek,* nem jelennek meg a' helleneknél; és mondhatni, hogy Aristoteles' minden e' tárgy körül forgó mondatai' daczára is a' hellenek drámáikban alig alkalmaztak epizódokat, holott hőskölteményeik azokkal megtelvék, és igéző kecséiket nem ritkán egyenesen az epizódoknak köszönik. *A' legszembetűnőbb költői cselekvényt,* mellyet a' hellen drámában ismerünk, *Euripides' Hecubájában* láttuk, hol a' fő dolog, a' fő tárgy Hecuba' szenvedése és Polyxena' feláldoztatása, azonban e' tárgyon kívül a' darabban még egy nevezetes közbülső cselekvény is vagyon, t. i. Hecuba' Polymestoron elkövetett boszúja a' miatt, hogy a' thraciai király' fiát Polydort, ki az ilioni háború' kezdetében

őrizetébe adatott, a' vízbe fulasztá, és kincseit elrablá. Mikép van a' két cselekvény egymással összeszőve, legjobban Schlegel' helyes ítéletéből láthatni, ki az iránt így nyilatkozik: „A' két cselekvénynek, Polyxena' (Hecuba' leánya) feláldoztatásának és a' Polymestoron elkövetett boszúnak, semmi közös pontja nincs, kivéve azt, hogy mindkettő Hecubára vonatkozik. Milly egészen másképen tudtak a' keresztyén dramaticusok két különböző, sőt egymástól igen távol eső korban történeteket életműileg összeszőni, azt Shakespearnél legjobban láthatjuk, jelesen Velencei Kalmárában, mellyben a' két különböző cselekvény, t. i. a' kalmárnak a' zsidóvali viszonya, és a' Bassanio és Porzia közti szerelem, olly szorosán egymáshoz kapcsolvák, hogy azokat egymástól sem elválasztani, sem egymás nélkül tekinteni nem lehet; hasonlókép Learjében Glosternek századokkal később történt viszontagsági olly igen helyökön vannak, hogy a' két történet különböző korszakára csak a' régiségbuvár emlékezik; nem egyébként Shakespeare' IV-ik Henrikében Falstaff és társai az egész darabot elevenítik, és ha azok kihagyatnak, talán százszor csekélyebb drámai hatással bír. Nem felejtetem el olvasóimat e' helyütt Wieland' költői ügyességére emlékeztetni, minélfogva Oberonjába Huon' történetéhez Oberon' és Titania' viszonyait mesteri kézzel kapcsolta, és az egyiket a' másikból életműi módon kifejleszté.

24. §. *A' cselekvény' egysége.*

(*Aristoteles' nézetei a' cselekvény' egységéről.*)

E' helyütt a' hellen drámai *cselekvény' egységéről* is kell szólanunk, mellyet az úgy nevezett classica franczia iskola annyira rosszul érte, hogy ferde nézetei' gyakorlati alkalmazásából csak feszes és minden költői szabadságot nélkülöző pedans drámák születhettek. E' tekintetben a' francziák Aristoteles' ezen, poeticája' VIII. fejezetében előforduló, helyére vonatkoztak: „Nekünk a' szomorjáték teljes, egész és nagysággal bíró cselekvénynek előadása: mert van egész, nagyság nélkül is. *Egész már az, minek eleje, közepe és vége van. Eleje*, mi nem szükségkép más után vagyon, maga után pedig van vagy leszén más. *Vége* az ellenkező, mi t. i. más után szükségkép következik, utána pedig nincs semmi. *Közepe*, mi maga is más után van, utána is más következik. Kik tehát meséket jól alkotnak, nem kezdik akárhol, hanem az említett fogalmak szerint teszik.“ Ez értelmezést Aristoteles ugyan e' fejezetben következőleg alkalmazza a' drámára: „Valamint az anyagi nagyságnak olyannak kell lenni, melly a' szemléletben összefoglalható legyen: azonkép a' mese is hosszú legyen, de az emlékezet által megfogható. A' hosszúságnak az előadás és nézés szab határt, nem a' művészet. A' cselekvénynek ellenben a' természet szab határt: mindig szebb azonban a' nagyobb, míg egyszerre fogható.“ Poeticája' XXIV. fejezetében Aristoteles az epicusnak tanácsolja: „Ne alkotson cselekvényi meséket, ne hasonlókát

a' történethez, mellyben nem egy cselekvényt, de mindent adnak elő, mi egy időben egygyel vagy többel történt.“

(*Aristoteles' nézeteinek bírálata.*) Aristoteles' e' helyeiben nézetem szerint csak *egy gyakorlati szabály rejtezik*, t. i. az utolsó, miszerint a' hellen criticus az epicai költőtől, és nem is egyenesen a' drámaírótól, megkívánja, hogy ugyanazon időben különféle helyeken történt dolgokat ne adjon elő; itt Aristoteles az egymásutánra figyelmeztet, és az egymásmellettit fel sem veszi; azonban e' szabálya, ha ugyan azt a' dramaticusoknak ajánlanók is; egyenesen az idő és hely', nem pedig a' cselekvény' egységére vonatkozik, mert minden képtelenség nélkül könnyen átláthatni, hogy ugyan egy cselekvény' egyes részletei ugyanazon időben, különféle helyeken történhetnek, sőt bizonyos hogy történtek is; miért is képzelőtehetségünk munkálkodását igen lealacsonyítanók, hogyha nem akarnók róla feltenni, mikép az igen is képes magának a' dráma' különböző scenáiban egymásután előadottakat, a' valóságban mint egymás mellett történeteket képzelni; e' szabály tehát nem egyéb merő külsőségnél, és mai kimivelt scenáink' állapotja mellett egészen fölösleges, sőt káros, míg azt csak a' hasonlíthatlanul tökéletlenebb hellen színpad sokkal lényegesebbnek tekintheté; és megtartása' szükségére alkalmasint a' comicai vígjátékokban divatozó számtalan színváltozások figyelmeztették, mellyek talán csak azért történtek, hogy a' comicai játék a' drámát annál jobban parodiázhassa.

(*Schlegel' nézetei az egységről.*) Azért is Schlegel Aristotelesnek a' cselekvény' egységére és nagyságára vonatkozó és csupa külsőségekhez ragaszkodó értelmezéseit rendre félre vetvén, a' drámai cselekvény' egységére és nagyságára vonatkozó és csupa külsőségekhez ragaszkodó értelmezéseit rendre félrevetvén, a' drámai cselekvény' egységét abban keresi, „hogya' a' néző' érzésére, és bizonyos eszmék' vonatkozására állapíttassék.“

(*Schlegel' nézeteinek bírálata.*) Azonban nézetem szerint még Schlegellel sem érthetni egyet, mert azon eszmék, mellyeket e' vagy ama' drámában érzékitve látni gondolunk, többnyire saját tehetségeink' alanyi eredményei szoktak lenni, azok leggyakrabban, mint a' chemicusok mondják, nem eductumok, hanem productumok, azaz a' költő által drámája' alapköveül nem tétettek le, hanem saját magok által oda rakatvák; ez pedig leggyakrabban ott szokott történni, hol a' költő alapeszméit nem mindjárt a' czímben nyilvánítja, mint p. o. „A' vétek' súlya“, „Szegénység és nagylelkűség“ stb vagy máshol igen szembeötlőleg tűnik fel. A' drámai cselekvénynek alapeszméje a' helleneknél majdnem mindig a' sors' hatalma levén, az egység nálók sokkal inkább feltűnő, mint a' keresztyéneknél, mert ez eszme minden darabban visszatér, és így figyelmünket mintegy akarattunk ellen is magára vonja, és innen eredt aztán amaz előítélet, miszerint nem kevés criticus vagy inkább criticaster csak a' hellen tragoediában akarta a' cselekvény' egységét észrevenni; ámbár még azokban is a' sors' eszméje, nem ke-

vés változtatásokon átmenni kénytelen. Egyébiránt azok, kik a' cselekvény' egységét valami alapúl szolgáló eszméből kifejtteni szeretik, nem messze vannak a' moralistáktól, kik a' színpadot erény' iskolájának nézik; mind két nézet azért lévén fonák, mert a' költészet már magában czél, nem pedig eszköz. Ezekből láthatni, mikép a' cselekvény' egysége egyéb nem lehet, mint a' cselekvény' szükségessége, azaz a' következőknek előzményeikből, életműi kényszerűség' útján származó kifejlése. A' helleneknél e' szükségesség a' sors eszméből, a' keresztényeknek az egyedi jellemekből származik inkább. A' hellenek' drámái ezen cselekvény' egységével mindenütt birnak, p. o. Sophocles' oedipusi trilogiái, ámbár maradtak ránk olly tragoediái is, mellyekben ez egység egyáltalában nincsen megtartva p. ok. Euripides' több gyöngébb darabjai közt, főkép Hecubájában.

25. §. A' hellen tragicusok a' dráma' nemeit nem vegyítették egymással.

(A' hellen tragoedia comicai jeleneteket nem foglal magában.) Midőn a' hellen dráma' egyszerűbb tervéről emlékezünk, nem kerülheti el figyelmünket, hogy a' hellenek a' drámában e' fogalmat szorosabb értelmében véve, úgy mint ezt eddig mindig vettem, soha más drámái (tágasb értelemben véve) nemeiket nem keverték, azaz: hogy komoly scénaikat soha comicaiakkal, satiraiakkal vagy vígakkal nem vegyítették, hanem a' patheticus hangulatot mindig megtarták, és

attól nem tágtak E' tekintetben Schlegel Dram. III. köt. 119-ik lapján a' következőket mondja:

(Schlegel' nézetei.) „Az antik rajzoló művészetek és költészet a' nem egyenlők' egymástól elkülönzését veszi czélba: a' romantikai ellenben a' feloldhatlan vegyülésekben gyönyörködik, és minden ellentélt, természetet és művészetet, költészetet és prósat, komolyságot és tréfát, emlékeztést és sejtést, szellemséget és érzékiséget, földit és istenit, életet és halált a' legbensőbb módon egybeolvaszt. Valamint a' legrégebb törvényhozók rendező tanaikat és intézeteiket szabályzott alakban adák elő; valamint e' módja miatt már Orpheus is, a' még vad emberi nem' első szelidítője, dicsértetik: úgy az egész régi költészetet és művészetet *rhythmusi nomos*nak tekinthetni, tekinthetni azt egy szépen elrendezett, a' dolgok' örökkévaló eredeti képeit visszatükröző világ' mindenkorra meghatározott törvényhozása' hirdetésének. Ellenben a' romantikai művészet ama' titkos vonzódásnak nyilatkozata, mellyel a' még mindig új és csudálatos szülemények után iparkodó chaoshoz szítunk, melly chaos a' rendezett teremtés alatt, sőt annak saját keblében rejtezik: a' szeretet' lelkesítő szelleme itt újra a' vizek fölött lebeg. Az antik művészet egyszerűbb, világosabb, és a' természethez, ha annak tökéletesen bevégeztetted egyedeit tekintjük, közelebb áll; a' romantikai minden töredékesség' daczára mégis inkább közeledik a' világ' és teremtés' titkaihoz. Mert a' fogalom az egyest csak magában véve irhatja körül, holott az tulajdonkép soha sem létezik magára: t. i. az érzés min-

dent mindenben egyszerre fog fel.“ Ha Schlegel ezen helye' metaphoricus és költészeti képeitől és nyelvétől elvonatkozunk, száraz értelme, mit építési anyagul a' critica is használhat, ez leend:

(Az antik és a' keresztyéni.) Az antik művészet sokkal egyszerűbb, mint a' keresztyéni, amaz a' nem hasonlókát egymástól megkülönbözteti, ez a' legkülönbözőbbeket is egymással vegyíti, amaz érzékibb és anyagibb, ez phantasticaibb és szellemibb, amaz az általánosságot, ez az egyediséget szereti inkább, amaz egyszerűsége miatt érthetőbb, ez változatossága miatt több eszmélkedő szellemi öncselekvőséget kíván megértésére, amaz szabályoknak hódol inkább, ez sokkal szabadabban mozog. E' párhuzamot még számtalan egyes tulajdonokkal könnyen bővíthetni; azonban midőn jelen munkám' 7. §-ában az antik és keresztyén művészet közt létező fő különbséget amannak *typusi*, ennek *egyedi felfogásában* helyezém, midőn továbbá az *előadásban* a' fő különbséget az *antik művészet'* szabályzott, a' *keresztyéninek* szabadabb mozgalmában keresém inkább, a' párhuzam' fő vonásait azzal is olvasóim' előtt rajzoltaknak gondolom, és a' többit mindenik' saját elméletére bízom, hogyha részletes kifestésbe ereszkedni akar; annyi bizonyos lévén, hogy a' drámai nemek' egymásali összevegyítésétől a' hellen költőket már a' szokás is visszatartóztatá.

(A' *comicusok* a' *komolyat* is *vegyítik* a' *víg-gal.*) Különbhén hogy e' szokás inkább a' *tragicusokat* illetve, *komoly scénaikba* *comicaikat* és *vígakat* is ve-

gyíteni tiltá, arról világosan meg fogunk győződni, hogyha *Aristophanest* olvassuk, és látandjuk mikép nála a' *comica* hatás többnyire az által idéztetik elő, hogy annak a' *patheticum* komoly tétetik ellenébe; *Aristophanes*nél kivált a' kar az, melly többnyire a' szerepek' legzabolátlanabb *comica* beszédébe és cselekvényébe minden lehető komolysággal közbe szól, és így legünnepélyesebb mondataival is a' nézőre csak felderítőleg hat. Egyébiránt már abból is láthatni, hogy *Aristophanes* inkább a' nevetségest mint a' vígat tárgyazá, mert darabjainak nagy része, mint azt *Schlegel* is helyesen veszi észre, épen a' *tragoedia*, kivált *Euripides*' *tragoediái*' parodiázására irányoztatott. Igen természetes, hogy a' hellen *tragicusok* hasonló kísérletet mint *Aristophanesé* volt, megfordítva tenni óvakodtak, mert a' komolyt, és kivált a' *patheticumot* sokkal könnyebben tehetni nevetségessé és *comicaivá*, mint megfordítva.

(*A humor.*) Arra, hogy a' *tragoedia* komolyságából *comica* scénák' belevegyítése által se veszítsen el semmit, arra minden esetre igen genialis kéz kívántatik, például olly mesterkéz, mint *Shakespeare* vala, kinek szomorjátékai (csak egynéhányat kivéve), két oldalt mutatnak, t. i. komolyt, és vígat vagy *comica*it. Hogy illy vegyület sikerüljön, *arra legtöbbit a' humor tesz*, mellynek külseje a' *comica* előadás, míg veleje mindig igen komoly. De a' humor' keletkezésére nevezetes érettség és tapasztaltság kívántatik, mit az újabbak világtudatnak (*Weltbewusstsein*) nevezni szoktak; a' valódi humor csak

férfit korban, és tapasztalt dús nemzeteknél fejlődhetik ki; a' gyermeknek, sőt még az ifjúnak sincsen humor, és hol ez nála mégis találkozánk, ott őt idő előtt érettnak vagyunk kénytelenek tekinteni. A' hellen nemzet kivált akkor, mikor tragicusai éltek, még igen érzékeny fiatal nemzet vala, és azért még humorja nem volt, azért Aristophanesnél sem találunk sok humort, azért szerencsétlen dolgot kísértének meg a' hellen tragicusok, hogyha komoly scénaikkal comicaikat is törekednek vegyíteni.

26. §. *Az anyagi cselekvény.*

(*Az anyagi cselekvény többnyire a' színpadon kívül történik.*) A' hellen tragicusoknak a' cselekvény' szerkezetére vonatkozó sajátos szokásáról kell még említést tennem; e' szokás abban állt, hogy az *anyagi cselekvényt*, mellyet mi parenthesisekben szoktunk jelenteni, *többnyire mindig a' színpadon kívül vitették végbe*, és ezt nemcsak abból sejtethni, hogy az anyagi cselekvények azon régi kéziratokban, mellyek ránk maradtak, fölhozva nincsenek, hanem leginkább abból, mikép illy cselekvényekről mint a' színhelyen kívül történekről, magokban a' darabokban tétetik említés; e' kihagyásnak okait valamint a' helleneknek az egyszerű utáni törekvésökben, úgy illedelemről nézeteikben is kell keresnünk. Az elsőre nézve tudjuk, hogy a' hellenek' fő elve a' művészetben vala, az eszközöket inkább gyéríteni, mintsem túlzaporítani, miért is inkább érinteni, mintsem részletesen bevé-

gezni és kidolgozni szerettek, kivévn itt a' külső alakot, mire a' hellenek bámulatos szorgalmat fordítottak. Tudjuk mikép dombormúveiken nem ritkán egy két ember egész néptömeget, egy két harczos egész hadakat jelent. Az egyszerűség tehát megkívánta, hogy az előadásban a' lények és módok szükségen túl ne szaporíttassanak; de továbbá a' hellenek a' sok mimica által sem akarták a' néző' figyelmét a' cselekvény' előadásától elvonni, azért sokkal szűkebb körre szorított mimicájokat, mint már Schlegel is megjegyzi, a' mi sokkal inkább kiképezett mimicánkkal összehasonlítni egyáltalában nem lehet, hogy pedig mimicajok képes sem volt kellőleg kifejleni, arról meg fogunk győződni, ha tekintetbe vesszük, mikép a' tragikai hosszú ruha a' karok' és kezek' ügyesebb mozgásait gátolta, a' magas nehézkes cothurnus a' járást nehezíté, az álarcz pedig az arcjáték' kifejlődését végképen lehetlenné tevé. A' hellen mimica tehát egyébben nem állhatott, mint lassú és ünnepélyes mozgásokban, mellyek többnyire a' kar' reflexióinak és énekeinek sokkal inkább felelhetek meg, mint a' szerepek' nem ritkán erős indulatai' fellobbanó kifakadásainak. E' mimica összeegyeztethető ugyan a' jellemek' általánosabb felfogásával, és a' szerepek' lyrai és eposi részével; de hogyan hozathatott öszhangzatba azon szavaival és beszédeivel, mellyek rohanó szenvedélyeket és indulatokat fejeztek ki, azt megvallom részemről nem foghatom meg. Hogy a' régiek az illedelmet is sérteni féltek, ha borzasztó cselekvényeket engednének a' néző' szeme előtt véghez vitetni, azt már Horatius'

javaslatából is látjuk, miszerint ez a' dramaticust inti, nehogy Medeával gyermekeit a' néző' láttára ölesse meg; és valóban a' gyilkolások magokban a' darabokban vagy egészen a' színpadon kívül, vagy legalább annak háttérében szoktak történni. Így a' dühöngő Ajas a' színpad' háttérében rohan kardjába, így Aegisthos Orestes által a' palotába be, 's így a' színpadról elmenni kénytelenítették, hogy boszúját rajta ne a' nézők előtt tölthesse. Hol pedig szükséges, hogy holt testek a' színpadra hozassanak, ott azok mindig bő ruházatba burkolva vitetnek be, és képöket alkalmassint csak azon személy tekinté meg, kinek szerepe illyesmit megkívánt; így magokból a' drámákból tudjuk, hogy a' haldoklót, vagy magokat a' halottakat, tüstént be kellett takarni, tudjuk, hogy az isteneknek haldoklót vagy megholtat látni nem volt szabad, és hogy az illy látás őket megszenteleníté, miért is illy alkalommal az istenek mindig távoznak. Hasonlóképen mint a' halált felhozni, a' tragicusok az emberi állatibb kellékek' kielégítését is óvakodtak a' színpadon magán végbevitetni: így a' ránk maradt drámák' egyikében sem látunk embert inni, vagy enni, ámbár Euripides' *Alcestéjében* értesítettünk, miként ben a' palotában Hercules csodálatos étvágyát roppant falatokkal elégíti ki. Az álom már illedelmesebbnek látszott a' hellennek mint az evés és ivás, miért is Euripidesnél a' színpadon Orestest, Aischylosnál az Eumenidákat aludni látjuk. Valljon aztán ama rettentő és borzasztó düh, melyet Hercules Euripides' *Dühöngő Heraclesében* beszédeiben nyilatkoztat, kevésbbé botránkoztatólag hatott

a' hellenre, mint hatott volna roppant étvágya' kielégítése, ha azt magán a' színpadon látta volna? vagy valljon épen a' bő ruha gátolt illy cselekvéseket, millýen az evés ivás? ezek olly kérdések, mellyekre megnyugtató határozottsággal nem felelhetni; annyi azonban igaz maradván, hogy a' szokás és illedelem-rőli nézetek a' néptömegnél mindig nagyobb hatalommal bírtak, mint az ész' valamennyi még legjózanabb okoskodásai is. Egyébiránt hogy a' szokás az anyagi cselekvényeket a' színpadon igen szűk körre szorítá a' tragoediában, azt abból is láthatni, mikép a' comical vígjáték, melly annak kifarodiazása, és épen homlok egyenesti ellenkezőjeként tekintendő, az anyagi cselekvényekben igen is bővölködik, miről Aristophanes' comoediái leghatározottabban kezeskednek.

(Az anyagi cselekvény' hiányának visszásságai.)

Az anyagi cselekvények' hiányából egy igen szembe-tünő visszásság eredt, t. i. az, miszerint e' cselekvényeket, hol azok' léte kikerülhetlen szükséges volt, egy oldalról igen hosszasan és hosszadalmasan kellett motiválni, más oldalról, ha a' színpadon kívül történtek, elbeszélletni. Mi szeméink előtt történik, az többnyire maga szokta magát legjobban magyarázni és megfejteti, de ha azt még csak mint történendőt tekintjük, indítóokait és minemüségét sokféleképen sejtetni és fejtegetni szeretjük, azért is a' hellen dráma' személyei, ha ollyasmit akarnak elkövetni mit a' szokás nekik nem engedett, jövendő cselekvéseiket többnyire igen sok oldalról előkészítik, mi által magának a' cse

lekvénynek drámai, vagy ha úgy akarjuk drasticai hatása elevenségéből igen sokat vesz. De ha a' hatás már itt is a' sok motiválás és fejtegetés alatt elsápad, mennyire inkább történendik az ott, hol a' tett' percz alatti elkövetésének és látásának hatása hosszas beszédekben elmeséltetik, és azon részleteit, mellyeket, ha az szemünk előtt történik, villámsebességgel egyszerre átpillantunk, száz és száz darabra aprózva képzelőtehetségünk előtt kinyújtják. De e' visszásság legnagyobb fokát csak a' darabok' végén éri el, mert miután ebben szokott helyt foglalni a' catastrophe, melly annál élénkebb és hathatós, minél hamarább érgymásután csapás csapást, nem lehet valami türelmünket inkább megkisértőt képzelni, mint ha még most sem vagyunk képesek magának a' tettnek hatását minmagunkkal éreztetni, sőt az eleven tett' helyébe csak sápadt elbeszéléseket kapunk, és az ebből származó megedetlenség annál nyomasztóbb, minél körülményesebben szokták a' hellenek az illy tetteket a' darab' végén leiratni. Onnan van aztán, hogy a' hellen tragicusok olly számtalan közbenjárókra szorúlnak, kik hírnökök' alakjában jelennek meg, és nem egyebek mint a' drámák' megtestesített epikai része, onnan van, hogy a' hellen tragoedia az epikai elemből soha annyira nem tudott kitisztúlni, mint ez a' keresztényen drámának sikerült, mivel ez minden cselekvényt a' néző' szeme előtt merészelt véghez vitetni.

27. §. A' kar (chorus.)

A' hellen tragoedia' és szerkezete' sajátosságaihoz a' kar, a' chorus, tartozik, mellyről Schlegel Dramat. 1. köt. 79. lapján és tovább a' következőket mondja: (*Schlegel' nézetei a' karról.*) „A' régi tragoedia a' mienktől sajátosságosan különbözik a' kar által. *A-latta az előadott cselekvény feletti megtestesült gondolatot kell értenünk, az a' költőnek az előadásba felvett megtestesült részvéte, melly által ő az egész emberiség' nevében szól.* És ez a' karnak általános költői jelentékenysége, mellyel e' helyütt dolgunk lehet, és melly semmi rövidséget nem szenved, sem az által, hogy a' kar' anyagi alkalmazását a' Bacchos' ünnepélyei okozák; sem az által hogy a' kar a' helleneknél mindig meghatározott nemzeti jelentékenységgel bírt. A' hellenek' köztársasági szelleme t. i. minden cselekvény' teljessé tételére a' nyilvánosságot kíváná meg. Már most, midőn ők költeményeikkel a' hősi korba mentek vissza, mellyben még a' monarchiai alkotmányok divatoztak, a' hős' családait mintegy republicanisálni törekedtek az által, hogy azokat vagy a' nép' legidősbjei', vagy más személyek', kik hasonló jelentőséggel bírtak, körében léptették fel. Való ugyan, hogy e' nyilvánosság a' hősi kor' erkölceinek, mint azokat Homerosból ismerjük, nem felelt meg egészen; azonban a' drámaköltészet, valamint a' costumeket, úgy a' mythológiát is általában önálló és öntudó szabadsággal használá“*).

*) Azaz olly szabadsággal, mellyet a' költőnek saját kor' nézetei és erkölcei megengedtek; a' kor' erköl-

„E' módon hozatott be a' kar, mellyet is, midőn az egésznek mindig a' valóság' színében kellett megjelenie, a' költő az előadott történet' mindenkori feltételeihez szabni kénytelen vala. Azonban akármilly alakban lépett is fel a' kar az egyes darabokban, általában és mindenek fölött mégis először a' nemzeti közérzést, azután az általános emberi részvétet jelentette. Egy szóval a' kar nem egyéb, mint az eszményesített néző. Ő még a' meghatóbb és megindítóbb előadás' hatását is mérsekli, enyhíti, midőn a' valódi nézőnek tulajdon megindíttatását már már lyrailag, 's így zenészetileg kifejezve nyújtja, és őt a' reflexio' magas körébe felemeli.“

„Az újabb műbírák soha nem tudták hogyan kelljen a' kart érteniök, és azon annál kevésbé csodálkozhatunk, miután még Aristoteles sem nyújt e' tekintetben kielégítő felvilágosítást. Jobban magyarázza Horác' a' kar' tisztét, őt általános szóval ruházván fel, mellyel részvétét, oktatásait, és intéseit nyilvánítja. Az újabbak' nagy része azt tartá, mikép a' kar' fő célja a' színpadot egyetlen egy perczben sem üresen hagyni; azonban a' kar tulajdonképen nem is állt a' valódi színpadon, (hanem az orchestrában, melly a' színpadnál sokkal alantabb hely vala, valamint a' mi zenészeti karunk' helye; a' romaiak a' kart

csei pedig, főkép hol azokat a' nép képviseli, nem ellenzik, sőt ohajtják a' könnyebb megérthetésre, hogy a' tőle idegen erkölcsök magokhoz közelebb hozassanak, és magokkal inkább megegyezőkké tétessenek.

a' színpadra útasíták, és helyét senatoraik' nézőhelyéül tették.) Mások a' karban, azt felesleges és kényelmetlen kíséretnek tekintvén, gáncsot találtak, a' képzelt illedelmetlenségen felakadtak, miszerint a' legtitkosabb dolgok nevezetes tömeg előtt beszéltetnek el; e' képzelt illedelmetlenség' okát megint abban keresvén, hogy a' költő a' helyt nem változtathatta meg, ha csak előbb a' kart nem távolítá el, mi természetesen indító ok nélkül nem történhetett; végre az újabb criticusok azt tartják, hogy a' kar eseményesen a' drámák' első eredetéből maradt fön, és mivel természetes, hogy a' legújabb hellen tragicus Euripides' kardalai a' darab' tárgyával csak csekély összefüggésben vannak, és közbülső ékesítésé alacsonyúlnak, addig haladnak véleményeikben, melly szerint a' helleneknek még csak egy tovább haladó lépése a' dramaturgiában hiányzott, hogy t. i. a' kart egészen félre dobják. Ezen felületes vélemények' czáfolatára már ezen egy sejtés is elegendő, mikép Sophocles más költők' elvei ellen a' karról prosában írt, 's így távol attól, hogy a' divatozó szokásnak ne hódolt volna, mint eszmélkedő művész módjáról számolni is tudott.“

„Újabb költők, még pedig első rangúak, a' kart darabjaikban alkalmazni már sokszor igyekeztek, mióta a' régiek' tanulmánya fölelevenedett, de nekik többnyire a' karróli valódi és főkép az eleven fogalom hibázott. De különben sem birunk a' karhoz illő dallal és táncszal, és színpadaink' mostani alkotásánál fogva számára helyünk sincs, és így nehezen sikerülend a' kísérlet.“

E' nézetével megegyezőleg Schlegel Schiller karját „Messinai menyasszonyában“ sem helyeseli, és erre vonatkozólag Dram. IV. köt. 185-ik lapján így nyilatkozik: „Schiller a' kar' használatában is, ámbár ez sok lyrai szökkenéssel és szép helyekkel bír, a' régiek' szellemét nem találta el: mivel az ellenségeskedő testvérek' mindenikéhez tulajdon kar pártoskodva szegődik, és mivel e' karok egymással veszekednek, megszűnnek valódi karok, azaz a' minden személyességen túlemelkedő részvét és reflexio' fenséges képviselői, lenni.“

(*A' drámának a' karból kifejlődése.*) Ámbár Schlegellel tökéletesen egyet érthetni ama' magasabb jelentékenységre nézve, mellyel a' kart felruházta, melyet neki tulajdonít; mégis kénytelenek vagyunk nagyobb szorgalmat *eredetére és fokozatos kifejlődésére fordítani*, hogyha a' karról világos fogalmat alkotni kívánunk. Nekünk tehát tudnunk használ, mikép az a' bacchosi ünnepek' dalosaiból eredt, mert ha ezt tudjuk, könnyebben érthetjük meg a' későbbi kar' lyrai modorát, tudni fogjuk miért fordul a' kar kivált Euripidesnél néha minden elegendő alkalom nélkül Bacchushoz, és miért dicséri ez istent főképen, tudni fogjuk végre miért él a' kar dallal és zenével. De ha továbbá tudjuk, hogy eleinte a' dráma' egész személyzete egyedül a' karból állott, mellytől a' karvezér különváltván elbeszéléseit elmondá, mik közben a' kar lyrai dalait és Bacchos' dicséreteit elmondá; akkor az egész hellen dráma' lényegét, módját és fejlődését jobban és jobban értendjük. Látván t. i. hogy a' leg-

régibb drámai kísérletekben a' drámai elem egészen hiányzott, és annak helyét a' lyrai és epikai egészen pótolá; nem fogunk csodálkozni, hogyha még későbbben is Aischylos' karait és szerepeit p. o. Prometheusát vagy egészen lyrai szellemben felfogva látjuk, vagy pedig némelly darabjaiban, mint Perzsaiban, a' dráma' velejét tulajdonképen nem a' cselekvény, hanem az elbeszélés teszi, nem fogunk csodálkozni, hogy éppen e' drámaköltőnél, ki tudunkra első volt, ki a' dramaturgiát úgy szólván megteremté, azaz: ki a' régibb egyszerű karokhoz még valódi cselekvő szerepeket is csatolt, a' túlnyomó szellem még mindig az ünnepélyes, a' valóságos lyrai, sőt, mint némelly helyütt láttuk, a' titokteli jelképes, a' mysticus is; továbbá nem fogunk csodálkozni, hogyha a' szerepeket eleinte csak gyéribben használva és csak lassanként szaporítva látjuk, ha Aischylos' csak egy reánk maradt darabjában hoz fel egyszerre három beszélő szerepet a' színpadra, és hogy a' hellen tragicusok általában óvakodnak sok cselekvényt személyeikkel a' színpadon véghez vitetni, mi azon ünnepélyes alkalomnál, minél a' kar legelőször használtatott, éppen nem felelt volna meg; végre nem fogunk csodálkozni, hogyha a' tragicusok valamint darabjaik' szellemére, úgy külsőségeire nézve a' komoly ünnepélyességet nagy részint megtartani törekedtek, miből a' gyér mimicát, a' dalt, az ünnepélyes bő ruházatot stb könnyen magyarázhatni. Továbbá tudván, mikép a' fiatal koru és így élénk és nyugtalan képzelő-tehetséggel bíró emberek és nemzetek is az ellentétekben gyönyörködnek, és azokat

többször minden árnyéklatos átmenetek nélkül egymás mellé helyezni szerették; nem leendő nehéz megfogni, miért fejtett ki a' komoly hellen dráma mellett és annak ellentétéként olly hamar annak parodiája, értem a' comikai vígjátékot, és a' satirai dráma; és miért lépett fel csak később az úgy nevezett tulajdonképi vígjáték, a' mikor t. i. egy athenai törvény a' comicusokat eltiltotta élő embereket saját nevek alatt a' színpadra felhozni és kiparodiázni, mint azt Aristophanes Socratessel, Creonnal, Euripidessel és másokkal sokszor tette. És épen ez által, hogy az általános és ünnepélyes komolynak a' legrészletesebb és phantasticai comicum tétetett ellent, és hogy illy módon az előbbi nevetségessé lett, épen e' körülmény volt, melly a' komolynak további kifejlődését gátlá, sőt félbeszakasztá: valamint a' torzkép a' rajzoló művészetben is azon hatással bír, hogy a' jellemzésre kellőnél inkább hatván, ezt csak hamar megsemmisíti, és eszközli, hogy még a' valódi művész is a' nagy tömegnek, melly ha egykor a' drastikai hatásokat ismeri, mindig csak ilylyenek után sovárog, tetszeni akarván, torzításba esik. És mind ennek annál szükségesben meg kellett történnie a' helleneknél, mert comicusaik sem ügyeltek a' drámai jellemek' kellő felfogására, hanem mindjárt kezdetben azoknak csak legszembeütőbb részleteit fogván fel, egyedül azokat törekedtek legkiáltóbb festékekkel vázolni, 's így a' dolgot első csirájában élére állítván, valamint saját művészetöket, úgy a' tragoediát is veszélyeztették, és már Euripidest is oda vezették, hogy ez a' tragoedia' komolyságáról nem ritkán elfe-

lejtkezve, a' legdrasticusabb hatásokat hajhászá, és személyeivel hatni akarván, őket lealacsonyítá; miért is őt Dicaeopolis Aristophanesnél az Acharnaeiekben kellőleg megrója, midőn bírái előtt nyomorúlt állapotban megjelenni kívánván, Euripidestől ama' szerepei' rongyait kéri, mellyekkel azok, hogy külsőleg is nyomorúltaknak látszassanak, a' színpadra léptek. — *A' hellen tra-goedia tehát mint törzs és virág a' karból mint gyökérből fejlődött ki*, de mit az életben történni látunk, hogy t. i. a' növény' felsőbb része valamint tömegével, úgy tökélyével és életével is föld alatti eredeti részeit felülmúlja, úgy a' szerepek is, mellyek a' karból fejlődtek, mind annak daczára, hogy még Aristoteles is a' kar' dalairól mint fő dologról beszél, ezt idővel felülmúlnak, sőt arra visszahatván azt sok tekintetben és módjában hathatós befolyásuk által módosíták és saját uralkodásoknak alávetették : azonban a' kar még újabb változott alakjában is a' hellen drámának kikerülhetlen szükséges életműi és az egésztől el nem választható alkotó része maradt. Szükséges pedig azért, *mert, mint Schlegel helyesen állítja, az általános emberi részvétet jelenti, a' meghatóbb, megindítóbb előadás' hatását a' nézőre mérsekli, és azt mintegy szabályszerű alakba foglalja*; egyszersmind a' kar' dalai a' költőnek is nyújtottak alkalmat saját személyében fellépni, vagy is inkább *saját reflexióit a' kéz előtti cselekvényről a' kar által elmondatni*; hogy pedig ezt a' hellen költők igen szerették, látjuk Aristophanesnél, kinek kara szerfelett magáról Aristophanes' személyéről szól, élete' és da-

rabja' történetit elbeszéli, a' nézőt munkái' megtapasolására mintegy kényszeríti, sőt e' munkákat a' latin példabeszéd' nyomán: *exempla trahunt*, maga is, még pedig nem ritkán szerfölött, feldicséri.

(*A' kar a' hellen tragoedia' elkerülhetlenül szükséges alkotó része.*) Hogy az általános emberi részvét' kinyilatkoztatása a' hellen drámában valóban elkerülhetlen szükséges volt, azt annak nyomán, mit a' sors' szétzuzó hatalmáról több helyütt említettem, világosan átláthatni, és a' miatt szükséges is volt e' részvétet szabályzott alakba foglalni, nehogy a' néző' indulatai a' színpadon előadott szerepek' rohanó fellobbanásai által túlfeszíttessen. Schlegel és más criticusok, kik a' hellenek' egy részbeni szabályozottságát megismervén, azt műveik' minden oldalában feltalálni vélik, és e' tekintetben elfogulás nélkül nem ítéltettek, a' mérséklés' szükségességét csak általában ismerték el: azonban minden, ki a' természetet és emberi életet kellőleg vizsgálván látja, mikép az egy helyről visszautasított erő működésének más helyen nyit rést, és ki e' természet' törvényét a' hellenek' műveiben is valósúlva tapasztalja, nevezetesen pedig látja, mikép a' rajzoló-művészetben a' művésznek a' typicus alakok' kidolgozásában nem nyilatkozhatott ereje kivált a' régibb korban az erőltetett mozgás' tulzott előadásában nyilvánítá magát, mikép az igen is komoly dráma egyenesen a' parodiát szülte: ki ezeket látja, igen természetesnek is fogja találni, hogy az egyediség' festésétől eltiltott hellen tragicus is az indulatok' legalább szóban nyi-

latkozatában túlcsapongni kénytelen vala; és hogy e' kicsapongása megint szükségessé tett olly eszközt, mi által az öszhangzat megint helyre hozathassék; és ez eszköz részint a' szabályzott mimica, részint a' karnak a' cselekvényen túl emelkedésében állott, a' karnak tehát olly mérséklő szerré kellett válnia, mellynek használata által a' nézők' túlingerlett kedélyei megint lecsillapúlhattak. Különben is a' kar már helyénél fogva is közelebb állván a' nézőhez, mint a' cselekvő szerepek, lecsillapító tisztében még e' részben is könnyebben eljárhatott; de eljárását még inkább könnyebbíté azon körülmény, hogy, mint már Schlegel is helyesen vette észre, a' kar külső megjelenésében is közelebb állott a' néző' nemzeti szokásaihoz, erkölcsihez, mint azon cselekvő hősökhöz, kik a' színpadon jelentek meg. A' kart tehát mint *közbenjárót* kell képzelnünk, ki a' nézőt az előadott cselekvénynyel szorosabban összekapcsolja, azt neki részletesebben magyarázván, élete' szokásaihoz közelebb hozván, ki többnyire olly öregekből, polgárokból, asszonyokból stb állt, kik nem magából a' cselekvény' korából, hanem inkább azon korból voltak véve, mellyekben a' cselekvény a' színpadra került, kikhez tehát a' nézőnek is több bizodalma, több hajlama vala. Ha ezekhez még hozzá vesszük, hogy a' kar lelke' nyugalmát még külsőleg is azzal fejezte ki, hogy vagy épen nem, vagy csak szabályos rhythmus szerint nyugalmasan és ünnepélyesen mozgott és agált, akkor könnyen magyarázhatjuk meg magunknak, milly nagyszerű és si-

keres lecsillapító és mérséklő erővel birhatott a' hellen kar, kivált szabályos lyrai ömlengéseiben.

Általában a' hellenek a' mérséklést igen szeretvén, azt még az erényben és az erő' jogos munkálkodásában is megkivánák; mire nem kevés mythosai és mondái czéloznak, mellyekben az önhietség és elbizottság (*ὑβρις*) akár mi alakban megjelenjék, bűnhődik. Ide vonatkozik Nemesisök is, melly nem csak megboszuló, hanem egyszersmind zabolázó istenség is, és kezében kantárt tartva adatik elő, vagy pedig könyökét úgy tartva, mikép azt a' hellenek tartani szokák, ha karok' hosszával valamit megmérni akartak; sőt Fejérváry Miklós' gyűjteményében Eperjesen egy Nemesis-fő találkozik, hol a' kantár szájába szorítatván, mintegy magát ez istennőt mérsékli. A' mérséklés' szükségességére vonatkozik Prometheus' mythosa is, miszerint e' félisten az embereket agyagból istenekhez hasonló alakokban készíté, és a' lángot az olympiaktól elcsenvén készítményeit lélekkel és szellemmel megajándékozta, miért is századokig a' Caucasus' bérczéhez bilincselve, és majd minden nap egy ölyvtől felfalatra, e' félisten merészsége miatt lakolt. Ide vonatkozik azon mythos is, mellyet Euripides *Dühöngő Heraclesében* ada elő, és miszerint e' hős a' cselekvő erényben, és erei' kifejlődésében már annyira haladt, hogy az istenek tőle már félvén, nehogy erényes pályája egészen tisztán maradjon, keblét a' dühöngés' istennőjével megszállattak: csakhogy Euripides a' mély értelmet, melly e' mythosban fekszik, kellőleg nem értvén, Heracles' szerencsétlenségét egyedül Juno' ellenségeskedéseinek

tulajdonította. Ide tartozik az ismeretes népmonda is, melly Polycrates' gyűrűjéről szól, és számtalan más hasonlók. — Hogy pedig kivált a' tragicus hatást a' hellenek nem csak a' kar által mérsékelteni szerették; arról kezeskedik azon szokás, miszerint a' trilogia' egymásután előadatott három darabjai után, mindig valami satiricus dráma' előadása következett, mellyben satirok, cyclopok, Busiris stb. játszották a' fő szerepeket, és mellynek czélja egyenesen az vala, hogy a' tragikai iszonyatosságok által túl megindított nézők valami tréfásabbal megint felderíthessenek. Illy darabok csak egy példányban t. i. Euripides' Cyclopjában jutottak ránk; azonban ez egy darab is elegendő az egész nem' szellemének megismerésére.

(*A' kar némileg a' sorsot is képviselé.*) Azonban a' hellen karnak *egy még talán fontosabb tiszte* is vala, mint a' millyen a' mérséklés: e' tiszte abban állván, hogy munkálódásaiba még némileg az elvont *sors-eszmény' képviselése is bele vegyül*. Valamint t. i. a' tragicai sors a' joslatookban, a' megjelenésekben, az ál-
makban és sejtésekben megtestesül, és valamint maga a' sors végre az általa üldözöttel még is némileg kibékülni, és annak a' költői igazságot némileg kiszolgáltatni törekszik, úgy a' kar is nem ritkán a' szeme előtt törtétek felett itéletet tart, sőt e' részben leggyakrabban sokkal lelkiismeretesebben, sokkal igazságosabban bánik, mint a' szétzúzó hatalmát mutogatni szerető sors. Hogy ebbeli nézetemet példákkal világítsam fel: felhozom a' nymphák' karát, ki Aischylos' *Prometheusában* nyilvánosan roszalja azon igazságtalan önkényt,

mit Jupiter Prometheus fölött gyakorol; fölhozom továbbá Sophocles' karát *Oedipus királyában*, ki Jocaste' istentelenségére, mint láttuk, nyilvánosan kimondja rosszaló ítéletét, és ez asszonyt jámborságra inti, és a' darab' végén borzadva elfordúl a' vak' sors épen tapasztalt szétzúzó hatalmától; felhozom Sophocles' karát *Electrajában*, melly alig egyez meg az anyagilkolásban, melly nem sokára helyt foglaland; sőt az egészen ellenkezőleg nyilatkozó karban is — melly Aischylos' *Coephorjaiban* ugyan ez anyagilkolást javallja, és Electrát arra buzdítja — sőt mondom annak nyilatkozatában sem ismerhetni félre a' karnak némi ítélő tisztségben fellépését. Aischylos t. i. Electráját nőibb szellemben fogván fel mint Sophocles, a' tettet tőle inkább elhárítani kívánja, sőt Orestest sem szándékozván a' véték' egész súlyával nézői előtt felléptetni, ezt is valamint Electrát a' borzasztó tette karával és Pylades által, ki egyedül az isten' parancsát ismétli, buzdítatja; és valóban, ha a' tettnek már véghez kell mennie, a' mi ha a' költő magát a' mythoshoz tartja, elkerülhetlen szükséges volt, akkor sokkal inkább kibékülendünk borzadalmaival, hogyha arra a' gyermekek inkább buzdítatnak; mintsem hogy egymást magok buzdítsák, vagy épen másokat is igazságáról meggyőzni megkísértsék. A' kar és Pylades Clytaemnestrához semmi rokoni kapcsokkal nem kötvék, benne az anyát nem, hanem egyenesen csak a' vétkest, csak a' férjgyilkost látták, miért is bűnére az ítéletet igen könnyen mondhatják ki.

(*Miért nem használhatta a' keresztyén dráma a' kart?*) Ha a' hellen kart ez oldaláról tekintjük, egyszerre világos leend, miért nem tudott a' kar olly jelentékenységre szert tenni, mint a' helleneknél, és miért nem honosúlhat meg egyáltalában a' keresztyén dramaturgiában? Erre a' rövid és nézetem szerint kimerítő felelet ez : mert a' romaiaknak és keresztyéneknek fogalma a' sorsról egészen más volt, mint a' helleneké; mert a' romaiaknál a' sors sokkal kisebb szerepet játszott, míg a' keresztyéni nézet a' sorsot isteni bölcs gondviseléssé és ethikai kényszerüséggé változtatta át. És ez oka annak, miért nem használhat a' keresztyén dramaturgia a' hellenéhez hasonló kart, és miért nem sikerült a' kísérlet a' kart abba belehozni; mert azon ellenvetések, mikkel Schlegel él, inkább külsőségekre, mintsem a' dolog' velejére vonatkoznak.

(*A' hellen tragoedia' karainak különböző szelleme.*) Hogy vizsgálódásimat a' hellen kar iránt befejezzem, szükséges leend még egy pillantatot ama' szellemre vetni, mellyben a' három hellen tragicus, ránk maradt munkáiban, a' kart használta, és itt minden esetre feltűnő hogy *Aischylos* lyricusabb lévén mint társai, korát is inkább lyrai szellemben beszélteti, az ő kara a' legünnepélyesebb. *Sophocles'* kara már több részt vesz a' cselekvényben, azonban ünnepélyességét és pártatlanságát az is mindenütt megtartja, míg *Euripides'* kara nem ritkán a' cselekvénytől egészen elvonatkozva, mással mint a' kéz előtti cselekvénynyel foglalkodik, ellenben más alkalomnál mintegy helyé-

ről és tisztéről elfelejtkezvén, magába a' cselekvénybe avatkozik, és pártoskodva e' vagy ama' részt segíti. Miből világos, hogy Aischylos és Sophocles a' kar' jelentékenységét kellőleg megértették, míg Euripides nem ritkán azt félre ismervén, az újabbaknak alkalmat adott ama' véleményre, miszerint gondolták, hogy a' helleneknél a' karnak egész elmellőzésére csak még egy haladó lépés maradt hátra. Azonban a' hellen karát nem nélkülözhetette mind addig, míg sorsróli nézetei nem változtak, pedig bizonyos, hogy azok Euripides' korában, ámbár már némileg módosítva is, még mindig szilárdon állottak, mint a' melyek a' nép' hitében erős gyökereket vertek.

HARMADIK FEJEZET.

A' hellen dráma' kifejlődésének egyéb akadályai.

Az előbbeni két fejezetben láttuk, mikép a' hellen dráma sem jellemeire sem szerkezetére nézve a' keresztyén drámával nem vetélkedhetik; megvizsgáltunk egyszersmind némellyeket azon korlátok közül, mellyek teljesebb kifejlődését gátolták, hátráltaták, és menetét félbe szakasztották; 's így hátra van, hogy e' korlátok' köréből még azon legnevezetesebbeket kiemeljük, mikről eddig vagy épen nem, vagy csak futólagosan tettünk említést.

És most a' hellen és keresztyén dráma közti legnevezetesebb különbséghez érkeünk, melly abban

áll, hogy amannak csak egy igen kicsiny, a' vallásos nézetek, és főkép a' szokás és erkölcsök által kiszabott téren, és azon felül még előre meghatározott módon is mozoghatott és működhetett, míg a' keresztyén dráma előtt nyitva áll az egész világ, és azon mód, melly által vagy történeti vagy történeteknek képzelt tárgyait akár a' már létező drámai felfogásokba ruházhatni, akár egészen új előadást feltalálhatni, teljes szabadságában áll.

Azonban hogy a' feljebb már érintett megszorító, 's a' teljes kifejlődést gátló szabályokat, mellyekkel a' hellenek' erkölcsi és nézetei a' művészetet körülfogák, teljesebben megismerhessük, szükséges leendő némelly műszavaknak, miket a' hellenekkel közösen nyelveink is birnak, értelmét közelebből megtekinteni, és meghatározni, mennyiben felel meg mai jelentések amannak, mellyel a' helleneknél birtak; mert minden nyelvkutató előtt bizonyos, miként ugyanazon szó sokszor megmarad, és nemzedékről nemzedékre átmegy, hanem a' szó' régi jelentése és értelme a' változó ellennézetekkel szinte változván, lassanként úgy elenyészik, hogy utoljára alig van egy két pont, mellyben a' régibb és újabb ugyanazon szók egymásnak megfelelnek.

28. §. *A' szép.*

(*A' szépnek jelentése homályos.*) Illyen szó a' szép, szépség (*τὸ καλόν*), mellynek jelentése már magában olly igen homályos lévén, hogy azt mindeddig egy tudós sem tudta értelmezni, homályossága még sok-

kal inkább szaporodott az által, mikép a' művészet' minden korában, sőt a' korok' egyes szakaszaiban is a' szépnek és szépségnek mindig más értelmezés és jelentőség tulajdonított. Innen eredt aztán a' zavar, miszerint a' szépet *sem gyakorlatilag, a' gyakorlat mindig változván, körülírni, sem rendszerileg philosophiai úton, a' gyakorlat és az élet a' philosophiát nem segíthetvén, értelmezni nem birtuk.* A' philosophia általában azon hibába esett, hogy a' szépségnek, *melly nem egyéb alanyi érzés és nézetmódnál,* fogalomféle jelentékenységet akart tulajdonítani, azaz a' gyakorlati élet, ha valamit szépnek mondott és elismert, azzal soha többet tenni nem akart, mint alanyi tetszését nyilvánítani: a' philosophia pedig az alanyi érzés és nézetmódtól elvonatkozva, a' szépet mint tárgyilagos fogalmat, mint valami az alanyon kívül létezőt, kívánta értelmezni.

(*A' szép nem fogalom, nem tárgyilagos, hanem alanyi.*) Innen eredt aztán az a' hiba is, mi szerint legtöbb philosophus a' szépet mint egy, sokféle 's nem ritkán egymással homlokegyenest ellenkező tulajdonok' öszvegét tekinté. Azonban mégis bizonyos és könnyen meggyőződhetünk arról, hogy ha a' *művészet' történetét* elfogultlan szemmel vizsgáljuk, miként a' szép' igen homályos fogalmának alapja mindig és mindenütt nem tárgyilagos, *hanem csupán alanyi,* 's a' szép azért mindig inkább az érzéshez mint az értelmiséghez rokon vala, miért is jelentősége annyiszor a' mennyiszor változott. E' változást, legalább a' keresztényen művészetben, olvasóim' elébe röviden állítani

igyekeztem, midőn „Párhuzam az ó és újabb kori művészeti nézetek és nevelések közt“ című munkámnak kilenczedik fejezetében e' kérdést fejtegetém: „Hogyan keletkeztek a' széprőli nézetek?“ És mit ott tenni elmulaszték, t. i. az e' részbeni kutatást meszszebbre, a' hellenek' nézeteire kiterjeszteni, azt jelenleg kevés szóval kipótolandom.

(*A' szépnak gyakorlati jelentése.*) Valamint a' keresztyén művészetben és életben, úgy a' hellenekében is a' széprőli nézetek az erkölcsöktől (*ἠθoς*) a' szokástól, de különösen a' vallásos nézetektől függettek; azok' mindenkori változásaival szüntelen változván és változtatván, még pedig annyira, hogy alig foghatunk jobb értelmezést adni a' hellenek' szépről, mint ha azt épen úgy, mint a' keresztyén szépet, az erkölcsök, szokások és vallásos nézetek formája által körülfogottnak nevezzük, melly a' mindenkori erkölcsi, szokási és vallási nézetek által meghatározottat. Az idegen, forma' szót itt azért voltam kénytelen megtartani, mert az egyszersmind anyagi és szellemi jelentésű, míg az, idom' szó egyedül az anyagi alakra vonatkozik. Ha ezen értelmezésemet azért kárhozná valaki, mert az a' szépet nem az abszolút fogalmak közé helyezi, hanem inkább vonatkozó (relatív) és változékony fogalmúvá teszi, annak csak azt felelhetem, miként inkább gyakorlati, mint fellengős (transscendentalis) lenni akarván, jobban szeretem és hasznosabbnak látom az élettől tanulni, mint olly philosophiai fogalmakat a priori alapítani törekedni, mely-

lyeknek aztán az élet' dolgai kevésbbé vagy épen nem felelnek meg.

(*A' szépek értelme a' helleneknél is változott.*)
 Ugyan is a' hellen művészetben e' 'szép' szót igen változékony móddal alkalmaztatni látjuk, így nevezetesen *eleinte* a' hellenek' művészeteiben *szép az vala, mi vallásbeli jelképes nézeteinek legjobban megfelelt*; például itt felhozhatni azon hymnust, melly Jupitert trágyabogár alakban dicsőítette, fölhozhatni Demeter' (Ceres) fa szobrát, mellyben az istennő lófejűnek képezetett, fölhozhatni az ephesusi Diana' szobrát, és a' legrégibb palladiumokat és hermákat. *Későbbi időkben*, midőn a' hellenek lassanként az egyiptomiak' befolyása alól megszabadulni kezdtek, legelőször is az emberi test felszabadult a' jelképes és typicus fölfogás' módja alól, a' fő és arcz még mindig a' meghatározott feszes és szigorú idomokat és kifejezést megtartván, mert az egyiptomiak a' főt tekinték leginkább a' test' ama' részének, miben a' jelképest legjobban kifejezhetni, és a' hellenek a' művészetekben az egyiptomiak' tanítványai valának. Példaül itt szolgálhatnak a' legrégibb ó stílu hellen agyag edények, és még az aeginai szobrokon is Münchenben a' fejek, midőn már a' többi test' képezése a' tökély' legmagasabb fokát elérte, még mindig inkább valami álarczhoz mint természetes emberi főhöz hasonlít. Sőt joggal állíthatni, mint már ez értekezés' első fejezetében mondva volt, mikép a' fő' képezése a' hellen művészetben soha a' lehető tökélyt nem érte el, mert ez az arczképezést multhatatlanul feltételezi, ez pedig csak Nagy Sán-

dor után, a' midőn már a' hellen művészet inkább és inkább hanyatlott, kezdett divatossá válni. A' kérdés most ez, valljon a' hellenek a' magok korában a' jelképes előadásokat nem épen úgy tisztelék-e meg a' szép' nevével, mint későbbben Phidias' és Sophocles' munkáit? Nem akarok itt arra vonatkozni, mikép a' legrégibb cserép edények' typicus alakjai mellett számtalanszor illy szavak olvastatnak: „szép ifjú, „szép gyermek“ stb, mert e' szavak ép olly jól, mint az előadott, sőt sokkal jobban az edényekkel megajándékozottakra vonatkozhatnak; azonban számtalan régibb írók, mint Pausanias, Plinius, stb már a' jelképes korban élő és munkálkodó mestereket és költőket, mint Daedalus, Smilist stb. dicsérik, hogy azok *szép alakokat* képeztek; ha azonban itt valaki azt vetné ellent, miként épen ezen dicséret megmutatja, hogy a' régibb és később hellenek' munkáinak valami közös tulajdonságuknak kellett lennie, mellyet a' hellenek' a' szép' nevével tiszteltek meg, csak azon tapasztalásra lesz szükséges figyelmeztetnem, melly szerint bizonyos, hogy a' régibb szók még akkor is meg szoktak tartatni, a' midőn eredeti becsök és jelentésök már egészen is megváltozott, 's így ha Pausanias Daedalus' alakjait szépeknek mondja, ezt talán nem annyira a' maga kora' nézetei' nyomán indulva teszi, hanem inkább Daedalus' korának rászállott nézeteit, mellyek már régiségöknél fogva is tiszteletét igénylék, fejezi ki. Későbbben, midőn jelképes nézeteikkel lassanként felhagytak, és típusok is emberibb alakot választott, jelesen *Phidias' korában* a' hellenek leginkább a' *nagyszerűn, a' fenség-*

gesen gyötrődtek, még későbbben *Praxiteles'* korában a' bájos kerekded igéző idomok tetszetek előttök legszebbeknek, és most a' mozgásban is, melly az előtt ünnepélyes és szabályzott volt inkább, az idombájnak megfelelő *kecset* (die Grazie) és könnyüséget kívánták meg. Még későbbben az idombájak és a' kecs modorba átváltozván, a' hellenek e' modort tarták szépnek, sőt illyesmi változásokon nem csak a' nagy tömeg, hanem még a' philosophok is mentek keresztül, korok' nézeteitől, kivált a' hellenek' naiv ifjontabb korában, soha a' kor' nézeteitől nem tudván kelőleg elvonatkozni, mit jelesen Aristoteles' drámáról nézeteinek taglásából láttunk.

(*Változott a' dramaturgiában is.*) A' mi a' rajzoló művészetekben megtörtént, az nem különben a' dramaturgiában is helyt foglalt. Így *Aischylos'* korában ennek *lyrai inkább, mint dramaticai előadása tetszett* és neveztetett szépnek; így *Sophocles'* idejében e' költő' haladó lépései tetszetek és hámultattak; így későbbben *Euripides a' kedélyt megindító, nem ritkán stránkozó darabjaival, sőt nem ritkán nevezetes dagályával is, mellyeket Aristophanes olly szerencsésen parodiáz, ragadta el az athenaei közönséget*, és e' tetszésben valóban az mutatkozott, hogy az athenaeiek életökben is inkább és inkább megkedvelvén a' szónoklati elemet és a' sophismákat, költőiktől is azokat kívánták leginkább alkalmaztatva látni, mivel bizonyos, hogy ha valamelly nép' művészeti tapintata alább 's alább száll, soha sem érrendi be ama' régibb egyszerűséggel, mit valaha, mi-

dön még maga is egyszerűbb vala, annyi elragadtatással szemlélt. Általában valamint a' rajzoló-művészetek, úgy a' dramaturgia is magát a' kor' nézeteinek rendelte alá, és működését a' maga kora' erkölcséhez és szokásaihoz szabta, miért is Aischylos' szerepei, erkölcsi, minden esetre tisztábbak, mint Sophocleséi; míg ezek megint tisztábbak Euripideséinél. Tehát Plato' értelmezése, ki a' drámát „a' legszebb és legjelesebb élet' előadásának vagy utánzásának“ nevezi, legalább gyakorlati, különben Aristophanes Euripides' drámáiban annyi erényi gáncot nem találhatott volna. De más oldalról nem foghatni fel, hogy tetszettek Platonak e' tragicus darabok, mellyek az egész asszonyi nemet és a' férfiakéból olly sok derék herost rossz száj gonoszszá tesznek és alacsonyítanak, és még is tudjuk, mikép Plato, értelmezése' daczára is, Euripides' darabjait szerette. Miből világos, hogy még Platonál is a' gyakorlati a' theorián győzödelmeskedett, és hogy callogathiájának (a' szépnek a' jóvali összekapcsolása) elvei, még annak feltalálójánál sem válhattak absolutakká.

(*Mit tesz szépen meghalni?*) Ha már most részletesen *egy pár alkalmat* akarunk megtekinteni, mi-ben a' hellen tragicusok a' szépnek nevét saját módokra használták, szembe szökő, hogy p. o. a' tragicusoknál annyiszor érintetik a' *szép halál*. Euripides' *Helenája* ugyanazon darabja' 300-ik versében azt mondja: hogy a' felakasztás által okozott halál nem szép, *Hecabe* kérdezi, valljon föláldozott leányának Polyxenának holt testéhez hozzá nyúltak-e a' hellenek? (lásd He-

cabe 513 versét), a' 605-ik versben pedig megtiltja nekik hogy ahhoz nyúljanak, mert ez illedelem elleni, ezt tenni csak neki mint anyjának és asszonyinak szabad. *Iphigenia*, 1414 versben, a' midőn mint kijelölt áldozat az oltárhoz közeledik, ezeket mondja: „Itt látjátok, örvendek, hogy e' testet honomért feláldozhatom, azért senki ne érintsen meg“. Hasonlóan kínálkozik *Macaria*, Euripides' Heraclidáiban, magát testvérei' javára feláldozni, és megígéri, hogy egyetlen egy pár szó maga részéről nem fogja gátolni az áldozat' remélt sikerét. Orestes, Electra és Euripides' más személyei nem akarnak boszúlatlanul meghalni. Ezen és számtalan más példából tanuljuk, hogy a' helleneknél *szépen meghalni* annyit tett, mint illedelmesen, vagy a' vallás' igényei szerint, vagy magát megboszulva meghalni. — És valljon mi illy halált, például ha, minekutána boszút állottunk vala, keresztyén nézeteink szerint, mellyek a' megbocsátást, mint kitünő keresztyén kötelességet sürgetik, szépnek mondhatunk-e, valljon a' hellen nézetek által saját illedelmű halált mi is szépnek nevezendünk-e? — Midőn mi a' halált szépnek nevezni akarjuk, szükséges, hogy azt némi nemes tett, vagy áldozat megelőzze, így nevezetesen olly halált szoktunk szépnek nevezni, melly az embert kötelessége' és tisztei' eljárásában lepi meg.

(*A' hellenek' szépségének viszonya a' szellemihez.*)
Továbbá a' helleneknél a' szépnek neve soha annyira nem foglalta magában a' *szellemi kifejezés' kecsseit*, mint

a' keresztyéneknél*); mert amazok érzékibbek lévén, soha nem valának annyira képesek, mint a' keresztyének, a' szellemi kifejezést műveikben kellőleg kitüntetni. Ehhez hozzá járul, mikép a' hellenek az egyedi-be csak igen kevésé bocsátkozván, és a' kifejezést legjobban és legvilágosabban az egyedben tüntethetvén ki, e' részben is egészen más föladatok vala. A' szellemi kifejezéshez legközelebb jár amaz értelem, mellyben Plato vette a' szépet, azonban Plato' philosophiája és nézetei eldöntő befolyással a' hellen művészetre nem valának.

(*Aristoteles' nézetei a' szépről.*) Aristoteles poeticája' VIII. fejezetében a' szépségre nézve ezeket mondja: „*A' szép, az állat, és minden, mi részekből áll, azokat nem csak rendezetten bírja, hanem nagysága is van, még pedig nem akármilyen: mert a' szépet nagyság és rend teszi.* Azért az igen kicsiny állat nem lehet szép, mivel az észrevehetlen időben történt látás összefoly; sem nem az igen nagy, mivel a' látás nem egyszerre történik meg, 's a' néző részt és nagyságot nem foghat látásába, p. o. ha mérföldnyi (tíz ezer stadium' hosszával bíró) hosszú állat volna.“ Aristotelesnek ezen szép körüli megjegyzései a' szép' fogalmát semmiképen nem világosíthatják fel; mivel valamint a' rend, úgy a' nagyság is csupán anyagi tulajdonok; továbbá midőn a' hellen philosophus nagyságról beszél, a' szépségrőli itéletet kizárólag a' szem-

*) E' részben ved össze mi a' második és harmadik fejezetben a' szellemi kifejezésről mondatott.

re bizza, fogalmát egyszersmind egészen alanyivá tévén; mert nem láthatni át, miért, ha szép csakugyan van, ne lehetne szép a' legkisebb állat is olly szem előtt, melly mint egészét úgy részleteit is láthatná, vagy miért ne lehetne szép az igen nagy állat is, megint olly szem előtt, melly amazt egy pillanattal átnézhetné. Tisztelet becsület Aristotelesnek, de illy észrevételekkel a' dolgon nem segítünk, illy észrevételekkel soha nézeteink' alanyiságából kivergődve tárgyilagosságra nem fogunk szert tehetni.

(Az öszhangzat a' szépben.) Továbbá a' helleneknél azon *öszhangzat* sem kaphatott egészen lábra, mellyet mi a' művész' tehetségei és a' mű' érdeimei közt mint elmulthatatlant kívánunk, vagy is legalább az *öszhangzat mennyiségi tekintetben* nem fejlődhetett ki annyira, mint nálunk; mert a' helleneknél a' tehetségek', anyagok' és eszközök' köre a' művészetben sokkal korlátoltabb volt mint nálunk, korlátoltabb vala pedig azért, mert művészeti nézeteik a' szokások és erkölcsök által sokkal kisebb körre szorítottak. Való ugyan, hogy illy *öszhangzatot mine-müsége' tekintetében* sokkal könnyebb létre hozni, vagy szembeszökővé csinálni ott, hol valamint a' művészeti tárgyak, úgy az eszközök és anyagok is egyszerűbbek; így a' nagy tömeg is sokkal könnyebben foghatandja fel a' tetszöt, melly egy egyszerű accordban vagy melodiában rejlik, mint azon *öszhangzatot*, mit Mozart és Beethoven symphoniáikban a' hangtenger' számtalan hanghullámai közé hozni értettek; így a' szónoklati pathos is sokkal könnyebben al-

kotható és felfogható mint a' lélek és kedély' titkosabb vonatkozásai és nyilatkozasai : de másfelül Mozart és Shakespeare' érdeme is sokkal nagyobb leend mint a' helleneké; ha amazok ezer meg ezer különböző tárgyaikat, anyagaikat és eszközeiket ugyan olly öszhangzatba értik hozni, mint a' hellenek sokkal kevesebb és egyszerűbb művészeti alkotó részeit. Egyébiránt olly művészet, melly olly különböző 's olly számos eszközt használ mint a' keresztyéni : hogy azt kellőleg fölfoghassuk, természetesen nagyobb studiumot, belezrezkedést, és úgy szólván több teremtő cselekvést kíván attól is, kinek élvezetül nyújtatik, és azért is az egyszerűbb hellen művészetnek hatásköre sokkal tágabb vala, azért is e' művészet a' nép' legalsóbb osztályaira is sokkal inkább hathatott, és ez előtt is érhetőbbé vált. E' valóság' következeiteiből magyarázhatjuk aztán magunknak, miért nem érti mai népünk művészetünket, vagy legalább nem érti akkor, midőn ez vagy részletekbe nem bocsátkozván maga magát nem magyarázza, vagy midőn ez a' nemzeti jellemet nélkülözi, tárgyait a' mindennapi életből nem vevén, 's ezeket eleven módon nem fogván fel. E' tekintetekből fejlődik ki a' *nemzeti művészet' roppant fontossága*, csak e' művészet folyhatván be az úgynevezett miveltek' körén túl magára a' népre, és hathatván még a' társaság' alsóbb osztályaira is. És e' szempontok megmagyaráztatják velünk, miért van Boz-Dickens' iratainak olly nagy hatások és keletök, valamint a' költő' honában, úgy a' külföldön is; e' művek t. i. egyfelül tökéletesen nemzetiek, mi keletöket és hatásokat Angolországban biz-

tosítja, másfelül még a' legcsekélyebb részletekbe is bocsátkozók, mi azokat még a' külföldi és idegen előtt is könnyen fölfoghatókká teszi.

(*A' nagyszerű a' szépben.*) Azon közös pont, mellyben a' hellen és keresztyén philosophiának széprőli nézetei talán leginkább közelednek egymáshoz, a' *fölfogás' nagyszerűsége*. Azonban itt is ugyanazon észrevétel áll, mellyet az öszhangzatra nézve tettem, t. i. hogy a' nagyszerűséget sokkal könnyebben tüntethetni ki ott, hol a' tárgy úgy is csak nagyjában fogatik fel, és csak nagyjában érzékítetik a' műben; sokkal nehezebb levén a' föladat ott, hol nem csak általánosan, hanem még a' legkisebb részletekbe is behocsátkozva művészetileg teremtünk. Innen van az, hogy valamint a' legrégebb hellen, úgy az egyiptomi plasticának művei is nagyszerűeknek tetszenek előttünk, bár milly kicsiny legyen is dimensiójok; a' csekélységek és részletek t. i. illy művekben kihagyatván, csak az egészet foghatjuk fel, melly épen mint egész sokkal nagyobbyszerű hatással van ránk, mint ha a' részletek figyelmünket száz meg száz apróbb dolgokra szórakoztatnák. Hogy olly művekben, mellyekben a' mester nem csak az egészet általában, hanem annak részleteit is akarja szemünk elébe állítani, a' nagyszerűnek benyomását ne nélkülözzük, arra különös bölcsesség szükséges az apróbbaknak a' fő dolgok alá rendelésében. Egyébiránt, hogy illy művekben is lehetünk szint olly nagyszerűek, sőt sokkal nagyobbyszerűek is mint a' hellenek, azt Shakespeare' több drámái bizonyítják, nevezetesen pedig Learje, Macbethje és III. Richardja, mikben minden

apróba bocsátkozás mellett is a' fő eszme, a' szükségesség' megható eszméje, a' fő uralkodó, mi első pillanatra szembe szökik; más például e' valóságra Goethe' Faustja vagy Berlichingi Goetze szolgál, a' rajzoló művészetekben pedig e' helyütt csak Rubens és Rembrandt' neveit említeni elég lesz, vagy Dürer' Apocalypsisére figyelmeztetni; a' zenészetben hasonló dicső példányokat Mozart' Don Juanjában és e' mester és Beethoven' symphoniáiban bírnak.

(*A' hellen szép tehát egészen más, mint a' keresztyéni.*) Az előrebocsátottakból önkényt következik, hogy a' helleneknél a' 'szép' szónak egészen más értelme és értéke levén mint minálunk, ebbeli nézeteiknek, melly nálok a' szokással, az erkölcsökkel és vallással összekötve volt, egészen más befolyásának kellett lennie a' művészetre, mint minálunk lehet, az egészen más értékkel bíró 'szép' szónak. Átláthatjuk továbbá, hogy a' helleneknél a' 'szép' fogalma sokkal szigorúbb kapcsolatban volt az étellel, mint minálunk, mert az a' szokásokból és erkölcsökből eredt, holott mi mai széprőli nézeteinket legnagyobb részben elvonás' (abstractio) útján nyertük, még pedig elvontuk azokat a' hellen művek' szemléléséből, és, mi még több, a' nélkül, hogy e' szemlélésben kellő figyelmet fordítottunk volna a' hellenek' összes életére, a' nélkül hogy megfontoltuk volna, mi volt az mit közönsége a' hellen művésznak tenni és alkotni engedett, mit nem; végre a' nélkül, hogy kellő figyelembe vetjük volna, mikép a' hellen élet közelebb állván az egész emberi nemzedék' fiatalságához, inkább gyönyör-

ködhett a' természeti naivságban és egyszerűségben, és hogy azoknak szolgálatára, már álláspontuknál fogva is, nem voltak és nem lehettek olly ezer és ezerféle eszközök és ismeretek, minőkkel mi két ezredekkel későbbben birunk.

29. §. *Az eszményi.*

Nagyot fogunk tévedni, ha mai nézeteinket a' hellenek' művészetére visszavonkoztatjuk (zurückbeziehen), és ha műveikben olly tulajdonságokat keresünk sőt föltalálni vélünk, minőket magunk kigondoltunk, történjék ez aztán vagy csupán a priori, vagy magoknak a' hellen műveknek ferde szemléléséből. *Illy ferde nézet, melly a' legújabb-művészetekre talán legkárosabban folyt be, azon félreismerés, mi által a' hellenek' szabály szerinti formáit eszményieknek tekintetük, azaz ollyanoknak, mellyek a' természetben nem ugyan azon mértékben vagy fokon léteznek, hanem azéi után, vagy megnemesítetve, vagy nagyobbítva, vagy fokoztatva (potenzirt) vitettek át a' művekbe.* Winckelmann az eszményt a' természet' nagyobbításában, Schiller annak nemesítésében, Schlegel Á. V. annak fokozásában keresi. Ez utóbbi Dramaturgiája' második része' 19. lapján az eszményiről így szól: „A' komoly eszményi az ember' szellemi és érzéki tulajdonainak öszhangzatos összeolvasztása, és azok' egysége. A' comikai eszményi pedig az emberi magasabb és alati természet' tökéletes összehangzatában és megegye-

zésében léteznek, úgy hogy az utóbbi a' túlnyomó elem. Ebben az ész és értelem mint az érzékek' önkényes rabjai előadvák"; miért Schlegel a' részegséget annak tekinti, „mi által a' valódi ember úgy szólván maga magát a' comikai eszményinek állapotjába helyezi.“

(*A' művészet nem utánoz.*) A' fő tévedés valamint ezen, úgy más az eszményt értelmezni kívánó törekedésekben abban áll, hogy ez Aristoteles' két ezredes hibájával egyetemben a' művészetet *utánzásnak tekinti*, legyen ezen utánzás azután vagy szigorúbb, vagy szabadabb *). Pedig a' művészet a' természetet egyáltalában nem utánozza, mert az ő köre egészen más mint a' természeté, az ő anyagai és eszközei egé-

*) Itt meg kell jegyezni, hogy valahány fordító az Aristotelesnél számtalanszor előforduló *mimesis* szót utánzással fordította, ezt nem elég alappal tevé, mert hogy e' szó a' helleneknél az utánzáson kívül még egyebet is jelentett, az előttem sokféle használatából bizonyos, és kivált Aristoteles' Poeticájának kezdete az, melly velem sejteti, mikép a' helleneknél a' mimesisben az előadás' fogalma rejtezett talán inkább, mint az utánzásé, és azt tartom, hogy a' szónak e' második eleméből származtatták a' mimosok' (Mimen, színészek) nevét, t. i. mint olyanokét, kik valamit előadnak. Azonban sok philologus a' betűhez híven ragaszkodván, a' mimesist csupán egyik oldaláról tekintette, 's innen származott, hogy a' rosszul értett Aristoteles' köpenyege mögött, a' művészetekben legkárosabb fogalmak keletkeztek a' természet' utánzásának.

szen mások mint a' természetéi, 's így a' művészet csak épen úgy teremt és szül mint a' természet, és ha művésztől szólunk, teremtő erőiről elfelejtkeznünk nem lehet, nem szabad; különben ha az utánzás' eszméjéhez ragaszkodunk, mi lesz a' festett daguerréotypnél, vagy a' festett és fölruházott viaszalagnál dicsőbb mű, mivel mind ketteje a' természetet ugyan csak legjobban utánozza. Mit utánoz hát a' lyrai, mit utánoz a' zene, vagy miért irunk drámát, holott a' mindennapi élet csupa drámákból és comoediákból áll?

(*A' művész teremt.*) A' művész tehát nem utánoz, hanem *újolag teremt*; teremt, ugyan azon tárgyakat és anyagokat használván, miket a' természet nyújt, de ugyanazon tárgyak és anyagok őreá nézve egészen mások, mint millyenek azok a' természetben, 's azért azoknak a' művész' lelkében egészen át kell alakúlniok, mielőtt azokat művészi céljaira használhatná. A' művész inkább a' szellemi, a' természet, mint azt mi fölfoghatjuk, inkább az anyagi szükségesség' útján teremt. A' művész szellemileg szükségesképen teremt; a' kézmíves célszerűleg munkálódik, amaz' anyaga eleven, ez anyagi oldalát használja inkább, és mindketteje csak a' célszerűségben egyesül, például az építészetben és a' tectonicában. — Ha tehát a' művészetről értelmileg szólunk, a' természet' semmi utánzásáról nem szólhatunk, és azért hasztalanul törekedendünk az eszményit, mint a' természet' nemesítését, nagyobbítását, vagy fokoztatását értelmezni, kivált olly művészetben, mint a' helleneké volt, mellyben a' szokás és erkölcs, mint az ember' önkényéből folyó korlát, a' művészeteket

olly ezerféle szabályokba' szorítá; } miről már az is kezeskedik, hogy e' szokások és erkölcsök' megjelenését épen a' mai 'jellem' szót, de csak némileg és messziről megközelítő szóval *ethosnak* nevezték, melly ethos vagy is inkább a' szokásosnak és erkölcsinek fokoztatása aztán a' *pathosban* állott elő *).

Egyébiránt, hogy az úgynevezett eszményinek egyetlen egy gyakorlatilag fölfogható oldala t. i. a' *jellem' nemessége*, mit talán lovagiasságnak is nevezhetnénk, kellőleg valóban csak a' keresztyénségben és az ebből kifolyó lovagiasságból fejlődött ki, és érte el virágzatának legdicsőbb fokát : ezt, ha a' romai közpéldabeszédet : *graeca fides nulla fides*, (a' hellen hit semmi hit) egészen mellőzzük is, a' hellen történetből és művekből számtalan példák minden elfogultlan előtt bizonyíthatják. A' tág lelkiisméretnek egyik igen világos példáját találjuk Sophocles' Philoctetese' legelső scenájában, mellyet, mivel e' részben olly igen jellemző, lefordítva közlök.

(*Sophocles' Philoctetesének első jelenete*). A' scena Lemnos' szigetének egy kopár vidéke; fellépnek Odysseus és Neoptolemos. *Odyss.* Ez a' lemnosi tengerpart, mellyet a' tenger körülfog, mellyre emberek nem lép-

*) Schlegel' Dram. 1. köt. 111. lapján az *ethost* hellen értelemben, a' tulajdonképi kedélymód vagy természetnek előadásának (Schilderung der eigentlichen Gemüthsart), a' *pathost* a' szenvedélyek által előidézett megindításnak magyarázza. Tehát Schlegel szerint is az *ethost* mint az egyedi jellemnek csak első csiráját tekinthetni.

nek, mellyet nem laknak. Achilles'fia, a' hellenek' legbát-
rabbikának sarja, ó Neoptolemos! e' helyre szállítottam
ki egykor a' melosi Philoctetést, Pöas' fiát, mint nekem
meg vala parancsolva a' hadseregek' vezérei által, *mivel*
beteg lábáról genyedség csepegett, 's így nem nyúl-
hattunk a' tömjéhez vagy áldozathoz; mert jajgása,
sikoltása és borzasztó *szenstégtelen visitása* szüntelen
keresztül hangozta a' tábort. De miért érintem ezeket?
Nem érek rá neked sokat elbeszélni, mert könnyen ész-
revehetne, 's így minden csel, mi által őt megfoghatni
remélem, el volna pazarolva. Hozzád illő, hogy engem
segíts a' többiben, hogy kikutasd, hol legyen a' kettős
nyilasú szikla, melly télben a' napot kétszeresen fogad-
ja, míg nyáron a' fris szellők álmod lengetnek a' nyílt
barlangon keresztül. Valamivel alantabb meg fogsz lát-
ni egy forrást, ha az még el nem enyészett. Beszélj el
nekem, a' helyet lassan megközeledvén, vajjon mind
ez úgy van-e még, vagy nem, 's aztán ügyelj arra mit
én elrendelendek, de a' munka közös legyen*). *Neopt.*
Vezér Odysseus, a' mit te keressz, közel van hozzád:
mintha már is a' barlangot látnám; mellyről szóltál.
Odyss. Alul vagy felül? Nem értem — *Neopt.* Itt fent,
de lépteknek semmi nyoma. *Odyss.* Vizsgáld vajjon
nem feküdt-e le aludni? *Neopt.* Csak a' hajlékot látom,
ez pusztá és üres. *Odyss.* Nincsen-e benn szerszám a'

*) Odysseus' e' beszédéből világos, hogy ez vagy alant
az orchestrában vagy a' színházra vivő lépcsőkön ál-
lott, míg Neoptolemos már a' színpadon állapotott
meg, és az egész sceneriát vizsgálhatta.

házi szükségekre? *Neopt.* Lombok és levelek, kényelmes nyugpamlaggá alkalmazva. *Odyss.* A' többi mind puszta, és az üreg' tere egyebet nem rejt. *Neopt.* Egy fa edényt látok ivásra, művészietlen kéz által készítve, és amott tűzszerszámot. *Odyss.* Övé a' szerszám melylyet leirtál. *Neopt.* Jaj nekem! egyebet is látok; *súlyos genyedséggel teli rongyok amott a' napon száradnak.* *Odyss.* Emberünk bizonyosan ez üregben lakik, és távol nem lehet: hogyan is távozhatnék olly ember messzire, kinek lábát régi betegség gyötri? Táplálékot keres, vagy fájdalmat enyhítő növényt, mellyet valahol sejt. Azért küldd el e' szolgát kémlelni: különben titkon megrohan, és tudom, hogy magamat egyedül inkább szeretne megfogni mint Argos' minden népét. *Neopt.* Ime a' szolga megy, és az ösvény jól őriztetik. És ha még többet kívánsz, mondd ki azt is. *Odyss.* Ó Achilleus' fia, mi e' helyre hozott, azt derekasan vidd végbe, 's ne csak saját karoddal egyedül: hanem ha eddig hallatlant észreveszesz, nekünk engedelmeskedj; mert segítségünkre vagy itten. *Neopt.* És mit kívánsz? *Odyss.* Igyekezzél Philoctetes' lelkét a' szónoklat' mesterségével ügyesen elcsábítani. Mihelyest kérdezi ki légy, 's melly honból, felelj: Achilles' sarjadéka, ebben ne ámítsd; mondd, hogy honodba hajókázasz, hogy a' danausok' hajórendét Trojánál hagytad, 's hogy rájok kemény haraggal neheztelsz, mert honodból hosszas esdekléssel kicsaltak, erőt csak így nyerhetvén Ikonon; mondd, hogy téged nem méltányoltak midőn megérkezél, hogy atyád' fegyvereit, miket joggal követeltél, nem adták át, Odysseus birván azokat

és szidalmaz engem, mondd rólam a' legroszabbat, a' mit csak akarsz. Azzal engemet soha sem bántasz, ellenben ha nem teszed, Argos' egész seregének bűt okozasz. Mert ha ez embert ívétől nem foszthatod meg, Dardanos' országát soha sem veheted meg. Most hallgasd, miként lehessen biztosan és veszély nélkül vele közlekedni; nekem ez lehetetlen. Mondd, hogy esküvel senkinek le nem kötve Trojába hajókáztál, hogy senki nem kényszerített, 's hogy az első expeditióban sem voltál jelen. Én ezeket nem tagadhatom így, 's azért ha ívestől együtt itt észreveszen, veszve vagyok, és veled együtt végem van. Hanem épen azt kell eszélyesen kigondolnod, miként foszthatnád meg őt győzhetetlen fegyverétől. Jól tudom, hogy a' természet tégedet illy beszédekre, és illy *rosz mesterségek'* munkálására nem alkalmazott; de mégis ígésző, hogyha a' győzedelem' szerencsáját megfoghatjuk; 's azért bátor légy: *jövőben jönnek fogják azt megint találni. Most add meg magadat nekem egy nap' rövid része alatt, és légy szemtelen, és ezentúl mind örökké maradj a' halandók' legjamborabbja.* Neopt. Ó Laertes' fia, azon tetteket, mikről csak fájdalommal hallhatom beszédedet, gyűlölöm véghez vinni. Gonosz cselekre engemet a' természet nem alkotott, valamint azokra, mint mondja, őt sem alkotá, kitől származom. Késznek találasz ez embert erővel megfogni, de nem csellel; 's ő, ki csak egy lábát használhatja, csak nem győzend meg bennünket, kik sokan vagyunk. Nem akarok ugyan, midőn segéded gyanánt ide küldtettem, árulónak neveztetni, de jó ügyben inkább óhajtok legyőzetni, mint

sem hogy nemtelen győzedelem után sovárognék.

Odyss. Nemes atyának fia! hidd el, hogy fiatal koromban az én kezem is hamar volt a' tettben, és nyelvem lassu : de most tapasztaltság által megérvén jól látom, *hogy nem a' tett az, hanem a' nyelv, mi mindent igazgat.*

Neopt. Mit kívánsz tehát tőlem, hacsak nem hazudságot? *Odyss.* Azt kívánom, hogy Philoctetést csellel fogd meg.

Neopt. De miért tehát csellel inkább, mint rábeszéléssel? *Odyss.* Nem fogod meg soha sem rábeszéléssel, sem erővel.

Neopt. Vajjon olly igen kérkedik ez ember erejében? *Odyss.* Ó bízik a' kikerülhetlen nyilak' halált hozó fegyvereiben.

Neopt. Őt hát még megközelíteni sem lehet félelem nélkül? *Odyss.* Nem, hacsak, mint mondám, őt csellel nem fogod meg.

N. Tehát a' hazudságot szégyennek nem tartod? *Odyss.*

Akkor nem, midőn a' hazudság mentségemre szolgál.

Neopt. Micsoda arczczal merészelhetünk így beszélni? *Odyss.* Ne tétovázz, ha a' tett nyereséget ígér.

Neopt. Micsoda nyereségem leend, ha ez ember Trojába érkezik? *Odyss.* Csak az ő nyilai által vehetni azt be.

Neopt. Tehát győztössé nem lennék, a' mint mondva volt? *Odyss.* Azok nélkül soha, de amazok sem nálad nélkül.

Neopt. Ha úgy van, tehát azok után kell törekednem. *Odyss.* E' tettel kettős jutalmat fogsz nyerni.

Neopt. És millyent? *ha ezt ismerem, amazt sem tagadom meg.*

Odyss. Ezentúl eszélyesnek és bátorinak együtt fogsz neveztetni.

Neopt. Jól van tehát, a' szégyent félre vetvén, bevégzem a' tettet.

Odyss. Emlékezel még azokról, miket kötelességedül tettem?

Neopt. Minekutána már ígérettel magamat lekötöttem,

bizzál bennem. *Odyss.* Tehát maradj itt és várd be érkezett; én pedig megyek, nehogy engem itt kikémleljen, és a' hajóhoz visszaútasítsa a' kémlelőt. Ha pedig úgy fog látszani, mintha időt vesztegetve mulatnátok, ugyanazon embert ide küldöm, *hamis és csalékony ruházatba burkolva, mintha a' hajó' ura volna, és hogy rá ne ismerjen. Ha ez aztán fortélyosan beszél, fogd fel szavaiból a' mit hasznosnak itélni fogsz.* Én a' hajóhoz megyek, te pedig maradj itt. *Csalárdság-teli Hermes, légy velünk, és te Nike, a' városok' oltalma, és te Pallas, ki engem mindig pártolál!*

(*Következtetések.*) Valóban nem foghatni meg, hogyan álmadozhatnak még a' németek és utánczóik e' scena' hallása és olvasása után a' *hellenek' eszményi fölfogásáról.* Vajjon a' súlyos genyedséggel megtelt rongyok eszményiek-e; vajjon eszményi-e azon minden joggal alávalónak nevezhető rábeszélésmód, melyet Ulysses Neoptolemos' ellenében használ; vajjon eszményi-e azon indok, t. i. a' jutalom' reménye, melly az eleinte becsületes Neoptolemost utoljára mégis ráveszi, hogy Ulysses' gazságaira ráálljon; végre vajjon eszményi-e az, hogy Odysseus még az isteneknek is esdeklik, hogy gazságait előre segítsék? És itt jól vigyázzunk! itt nincsen szó közönséges gazemberekről, itt a' hellenek' félistenei, herosai, kiket azok tiszteltek, és magasztaltak, beszélnek. A' hellenek' régibb nemzedéke hőseit illy alávalósággal megrakatni nem tűrt volna. Homer' Ulyssese egészen más ember, alakja sokkal nemesebb, ő nem olly nyúlszívű, mint a' So-

phoclesé, hanem egyszersmind bátor vitéz, ravaszságát csak az ellenség ellen használja, pedig mindig olly ellenség ellen, ki vagy anyagi erejével őt sokszor meghaladja, ilyen például Polyphem a' cyclops; vagy ki varázs erővel bír, ilyen a' tündérféle Calypso: és akkor is ravaszága többnyire csak ott tüntettetik fel, hol vagy saját, vagy társai' élete veszélyben forog, és hol azt másképen megmenteni nem képes. Egyébiránt Homernek Ulyssese iránt roppant szerencsétlensége, és nyomor-teli kóborlásai részvételre gerjesztenek, és e' részvét fő polczát akkor éri el, midőn Odysseus haza érkezvén, ellenségeit nyílt csatában férfiasan megtámadja, és egyre legyőzi; azért is, ha Sophocles' czélja egyedül az lett volna, hogy Ulyssesében gazembert fessen, akkor a' criticának az ellen kifogása nem lehetne, de ha ez mint heros jelenik meg, és mégis illy nyomorú alávalóságokra vetemedik, akkor bennünket az undortól semmi sem menthet meg.

(*Euripides' eszményi felfogásának példái.*) Ha már Sophoclesnél is illy helyeket találunk, még sűrűbben akadáunk effélékre *Euripidesnél*, ki még elkorcsosodottabb időkben élt és írt. Például csak egy párt idézendek, ámbár azok e' költő' munkáiban számtalanok, és már Euripides' korában is Aristophanes azokat nem ritkán kigúnyolta. — Alávaló cselrel él Menelaos Andromache' ellenében, kit meggyilkolni szándékozik, de tenni nem meri, mert Andromache az istenség' oltárát karolja át; azért tehát Menelaos Andromache' fiát Molottost elő hurczolja, és az anyját azzal fenyegeti, mikép fiát öli meg, hogyha az oltárt

nem hagyja el; egyszersmind megígervén, hogy Molot-
tosnak megenged, ha Andromache magát érte feláldoz-
za; erre Andromache az oltárt elhagyja, de mihelyest
Menelaos őt hatalmába keríti, ígéretéről már többé
mit sem akar tudni, hanem valamint a' hiszékenyt meg-
ölni, úgy fiát is Hermionének átadni szándékozik, hogy
t. i. ez megölhesse. — Electra című darabban ugyan-
azon Menelaos gyáva oldaláról mutatkozik, t. i. nem
meri ígéretét teljesíteni, és az Orestes ellen felbőszült
nép előtt, mint megígérte, javára szólani; e' miatt aztán
Orestes annyira dühbe jön, hogy Menelaos' nejét He-
lenát és leányát meggyilkolni szándékozik, először
ugyancsak az elsőt, a' másodikat pedig csak akkor,
hogyha Menelaos őt nem menti meg; de később
szándékát megváltoztatja, és a' fiatal leányt még akkor
is meg akarja ölni, ha e' tett célhoz, t. i. megmentésé-
hez, nem vezetne is : e' határozathoz pedig egy nő, Ore-
stes' testvére Electra is, járúl, sőt azt maga is tanácsol-
ja. — A' dühöngő Heraclesben Lycos Hercules' ártat-
lan gyermekeit rendre meg akarja ölni, még pedig azért,
mint maga mondja, ne hogy azokat felnevelvén, a' bün-
tető igazságot maga fegyverezze fel maga ellen. —
Ugyan e' darabban e' gyönyörű mondás is fordul elő :
„Örömöt kéjt szerez a' haldokló ellenség, ki rajtunk
elkövetett vétkeiért bűnhődik.“ — Hecabe Agamem-
nont az erkölcs és szokás' nevében szólítja fel, hogy ne-
ki alkalmat nyujtson, Polymestoron boszút áll-
hatni. — Menelaos Helenát, mielőtt vele Theoclyme-
nostól elszöknék, felszólítja, hogy amannak ékeit
rabolja el. — Ionban ezek mondatnak : „Mindenki tisz-

ta, ki elleneit megfojtja.“ Ismeretesek továbbá a' Phoeniciai nőkben előforduló Eteoclesnek ezen mondata : „Dicső az uralkodás miatt elkövetett vétség. A' többiben az ember igazságos legyen“, és ezen Hyppolitusban feltalálható vers : „Egyedül a' nyelv esküdött, de a' lélek nincsen felesketve“, melly verset már Aristophanes is Euripides ellen fordította.

(*Schlegel' nézete Euripides' gazembereiről.*) Ezeket és más efféle a' gazságot mintegy védő mondatok, *Schlegelt is Euripides' személyeiről következő ítélet' kimondására indították* (lásd Schl. Dram. 1 köt. 143. lapját) : „Euripides Aristoteles' megjegyzése szerint minden szükség nélkül gazemberekké alkotá, p. o. Menelaost Orestes' című darabjában. A' nép' hite által szentesített hagyományok a' régi herosoknak ropant vétkeket tulajdonítottak, de Euripides rájuk saját önkénye szerint kicsinyes és gaz csínyokat költ, ruház. Altalában céljába sem vette a' heros nemzedéket, mint a' mait magas termete által túlhaladót, képzelni, ellenben szándéka oda van irányozva, hogy a' rést, melly saját kora és ama' csodálatos elővilág közt létezett, kitöltse, vagy azon keresztül épített híd által semmivé tégye, és hogy az azontúl létező istenségeket éjjeli ruháiban meglephesse, melly szemlélmód előtt, mint mondják, semmi nagyság 's nagyszerűség meg nem állhat. Herosai nem ritkán nem csak közönségesek (gemein), hanem póriasságokkal egyszersmind kérdők is, mintha annak épen így kellene lennie.“ Schlegel továbbá arról is tesz említést, mi-kép Euripides nőgyűlölő voltában kivált asszonyait

aljasakká rajzolni igyekezett; említést tesz arról is, hogy még Sophocles' személyei sem általában morális mintácul állíthatók fel; és mégis ugyan ezen Schlegel csodálatos módon mindig a' hellen jellemek' eszménységéről beszél. Mi legyen aztán ez az eszményi jellem, hacsak az általános szabályos jellemet, mellyel e' munka' elején megismerkedtünk, nem érti az eszményi jellem alatt, egyáltalában nem foghatni fel; még pedig azért nem érthetni, mert Schlegel' az eszményiről adott értelmezéséből az nem világlik ki, és mert a' többi német criticus kisebb nagyobb mértékben az eszményi' homályos fogalmával a' jellemben mindig bizonyos nemes elemet köt össze.

Ki a' költészetet nem mint eszközt, hanem mint czélt tekinti, olly czélt, mellyet magának az ember, legfenségesebb létele, az aetheticai létel, tüze ki, az ugyan ebből a' gonosznak és rosznak előadását soha sem igyekezendik kiűzni, sőt mivel egyedül az előadás' módját tekinti, a' tiszta critica az erényt és erénytelenséget egyiránt bonczoló kése aláveendi : csakhogy aztán, ha a' gázságot kiszemeltük, senki ne törekedjék az által hőseit bámulatunkra, vagy épen tiszteletre méltóknak bemutatni, és jellemöket eszményinek állítani.

50. §. *A' hellenek' emberi és társasági viszonyainak vázlata.*

(Az emberiség a' helleneknél soha annyira nem fejlődött ki, mint a' keresztyéneknél.) A' hellenek' em-

beri viszonyait csak általánosan és röviden vizsgálván szembe ötlő, mikép *nálok az emberiség soha annyira nem fejlődött ki, és nem is fejlődhetett ki, mint a' keresztyén világban* : a' keresztyén vallás' alapelve az emberiség levén, mellyről az egymással szüntelen háborúban levő hellen istenek mit sem tudhattak; 's így a' hellenek' családi viszonyain kezdve, ha azokat költészetökben vizsgáljuk, hol e' viszonyok minden nemzetnél legelevenebben szoktak feltűnni, látandjuk, mikép a' hős korszak után élő *hellen mindig inkább polgár, és status' tagja mint családi ember volt*, 's így ha a' tragicusokon végig megyünk, a' családi kapcsolatok sokkal tágasabbaknak találandjuk, mint millyenek azok nálunk. Euripidesnél a' vén szülők gyermekeik' vesztését leginkább azért siratják, mert ez által támaszokat veszítik, és leginkább attól félnek illy alkalomnál, hogy senki sem leszen ki holtok után testöknek a' szokás által megkivánt tiszteletet megadja, azt a' temetés előtt feldíszesítse; továbbá majd mindig érintik azon félelmet, mikép ha rajtok igazságtalanság történendik, senki sem leszen, ki értök boszút álljon ellenségeiken. Ide tartozik Sophoclesnek Ajasa is, ki mivel méltóságán csorbát ütő tettet követett el, maga magát megöli, e' tettet akármennyire is ellenezvén, hogy nejét és fiát védetlenül és árván hagyja maga után. Végre itt meg kell említenem, hogy valamint a' római, úgy a' hellen szülőknek is jogokban állott gyermekeiketszületésök után az éhen halásnak, vagy a' vadon' állatoknak táplálékul kitenni; e' jogra vonatkozó több helyeket találunk Aristophanesnél. *Millyen viszony-*

ban állottak a' gyermekek szülők iránt, már Orestes és Electra' egyetlen egy példája is világosan bizonyítja; mert a' kéttestvér' saját anyját, még pedig Apollo' javalatára, meggyilkolá, és e' szörnyű tetteből még is kitisztúlhatott. A' testvéri viszonyok szintén nem olly igen erősök és szilárdok, és valamint Aischylos, úgy Sophocles és Euripidesnél is a' kapocs, melly Orestest és Electrát összefűzi, aligha testvéri szeretet inkább, mint boszú, mellyet anyjokon elkövetni vágyanak: azért is Electra legjobban arról panaszkodik, midőn öcscsét holtak gondolja, hogy most már többé boszút nem állhat; ezen kívül leginkább azt siratja, hogy testvére nyomorúlt állapotján nem segíthet. Milly sajnálatra méltó viszonyok léteznek Sophocles' két Oedipusában, és Antigonejében Oedipus' gyermekei közt? — A' helleneknél a' házások közti szerelem sem lehetett annyira kifejlődve, mint a' keresztyéneknél, mert a' hellen, legalább régibb időkben, fel vala jogosítva törvényes felesége mellett magának ágyasakat is tartani. Későbbben pedig a' házasságok nem ritkán úgy történtek, hogy a' felek az összekelés előtt egymást nem is látták; mi megint onnan magyarázható, hogy a' helleneknél a' némben a' férfival soha ugyan azon polczon nem állott, hanem mint leány a' világtól elzáratva otthon neveltetett, későbbben pedig férje' rabjává vált, és némi nagyobb szabadságra csak akkor tehetett szert, midőn már megvénülve férjének féltékenységére okot nem adhatott többé. Ez okokból a' nemnek szerelme sem fejlődhetett ki olly annyira a' helleneknél, mint a' keresztyéneknél, mihez még az is

járul, hogy amazok érzékibb voltukban soha olly gyöngéd és szellemiérzésekre nem tudtak vergődni, mint a' millyenek, ha bár nem ritkán érzelgősséggé fajulva, mégis a' keresztyén költészetet olly kimondhatlan regényes bájjal elevenítik és elragadóvá teszik. De a' helleneknél egy más, még pedig rút szerelem fejlődött ki, t. i. *a' férfiak' ifjak iránti, és az asszonyok' egymás iránti szerelme* (die Knaben- und die lesbische Liebe); az elsőről a' naiv Herodot beszéli, hogy azt az ázsiai népek a' hellenektől tanulták volna, és az Atticában olly általános uralkodik, hogy ifjú, kinek férfit szeretője nem volt, ezt gyaláznak tekinté. És Aristophanes is e' szerelmet nem kevés helyein ostorozza, és a' 'tágas hátulsó' ellen kikelni leggyakrabban előforduló elménczségei közé tartozik. — A' hellenek' *rokonis viszonyaira* nézve meg kell jegyezni, hogy a' távolabbi rokonság a' helleneknél nyomott ugyan valamit; de itt is a' fő pontosító eszme a' védelemre és megtámadásrai szövetség vala, melly a' régibb hősi korból, hol a' magányos állás' gyengesége az embereket annak szükségességére figyelmezteté, származottát az újabbra. Illy patriarchalisféle szövetségeket és rokonságokat még mai napig is látunk Montenegroban, hol a' vérboszú még nagyon divatban van. — A' *felebaráti szeretetről* azon nemzet, kinek egyes törzsei majd nem szüntelenül egymással háborúban voltak, és kinek házi társai nagyobb részt rabszolgák valának, csak keveset tudhattak, és valóban annak a' hellen életben igen sovány szerep jutott, legfeljebb is ha néha néha valamit könnyüületességből tettek, és ez úton embertársukon némi-

leg segíteni törekedtek. E' hiányoknak kipótlásaúl aztán csak igen keveset segíthetett a' helleneknél divatos *vendégbaráti viszony*, mellynek régi kiterjedését, vagy mai voltát is a' keleti népeknél, mi európaiak alig ismerhetjük, és méltányolhatjuk kellőleg; más részről az is bizonyos, hogy e' viszony, valamint a' többi emberi viszony sincsen részletileg és kellő szeretettel festve a' hellen tragicusok' ránk jutott munkáiban.

(*A' hellenek' lelkismérete.*) Ha ezekhez hozzá vesszük, hogy *a' hellenek' lelkismérete* is csak ugyan nem olly igen szigorú lehetett a' vétkek' megbüntetésében, miután a' hellen minden bűnből kitisztúlhatott, és benső bíróval annyira nem bírt, hogy azt mintegy külsőleg a' furiákban megtestesíteni kénytelen vala; ha ezekhez hozzá vesszük, hogy a' csel, és a' ravaszság olly annyira becsben állott, mikép a' köz hit a' Troja előtti hősök között csak a' legravaszabb Ulyssesnek, és a' nem igen nemeslelkű Menelaosnak engedett hazatértök után boldog aggságot érni; ha Neoptolemos Sophocles' Philoctetesében igazán ezt mondhatja: „Rosz embert a' háború önkényesen el nem ragad, hanem csak a' jókat“, és Philoctetes így szólhat: „Soha a' gonosz el nem romlik, hanem az istenek táplálva körülállják őt“; ha meggondoljuk, mikép a' hellen olly önzéstelen, olly maga magát feláldozó és lemondó nem lehetett mint a' keresztyén, mert holtával majd minden reménye enyészett, miért is Euripides' Orestese Schillerrel épen homlok egyenest ellenkezőleg így nyilatkozik: „Gazdag vagyok ha életemet megmentem, ez lévén a' javak' legédesbike; ha, mondom, ezeket rendre

jól és elfogultlanul megfontoljuk, nem hiszem, hogy találkozhatnék valaki, ki a' hellenek' emberiségét méltónak ítélje a' keresztyénekével versenyezni, vagy pedig szerfelett sok szellemi nemességet, és úgy szólván ethikai-eszményit, kereshetne a' hellen tragoedia' embereiben.

(A' hellenek' erkölcssei idővel korcsosodtak el.)

Hogy azonban más oldaról se felejtkezsem el az igazságról, meg kell érintenem, mikép a' régibb hellen költők sokkal nemesebb embereket festenek mint a' későbbiek, kikre a' sülyedő hellen társasági állapotok' mindinkább befolyása jobban 's jobban föltűnik. Homer' Ulyssesének nemesebb fölfogását már idéztem, 's így hátramarad, hogy Aischylos' személyeiben is kelőleg kiemeljem, mikép azok nemesebbek Sophocles, de főkép Euripideséinél. Aischylosnál leginkább bámulhatni Prometheusa' férfias elszántságát, mellyel ropant kínjait viseli, a' nélkül hogy akármi kecsegtetések által magát határzatától elvönni engedné. Gyönyörű feláldozást látunk Sophocles' Antigonejében is, ki vak apját minden lépten kíséri és ápolja; még nagyobb-szerű a' feláldozás Euripides' Macariájában és Alcestejében, kiknek elseje testvérei', másodika férje' javára a' halált önkényesen választja. Nem lehet itt nem érintenem mikép majd minden, Athenae' városát illető dolgok és ügyek, valamint e' város' tulajdon hősei, nevezetesen Theseus, mindig sokkal nemesebb fényben szemeink elébe állítvák, mint akár micsoda más városok' ügyei vagy hősei, csak hogy itt elfelejtkeznünk nem szabad, miként mind a' három tra-

gicus Athenae' városában született, 's azért e' várost törekedett leginkább a' többi előtt kitüntetni. Továbbá nem kell elfelejtkeznünk arról, hogy a' tragicusoknál a' nemes lelkű emberek egészben véve ritkábbak a' cselszövők és ármányosak' példái' ellenében, és hogy illyféle gonosz emberekből a' költő nem ritkán mintegy lelke' mélységéből szól, míg amazok' példáit (kivált Euripides) csak hallgatói' könnyei' megindítására használja, és a' leggyöngédebb emberi méltósággal teli képeket soha illy megadó szeretettel nem festi ki, mint midőn valami gonosz tetre czélzó rábeszélést *sophistica*ⁱ szónoklatmesterséggel a' legapróbb árnyéklatig és legcsekélyebb részletekig kíséri és bevégzi.

(*Goethe' és Euripides' Iphigeniája Taurisban.*)

Miknek következtében *Goethe' Iphigeniájában*, melyet a' hellenek' mintájára készíteni szándékozott, a' fő hiba az, mikép abban az embereket az újabb, eszményrőli nézetek' nyomán nemesíteni akarván, a' hellen tragicusok' munkáiban feltünő szellemtől mind inkább eltávozott, 's így *Goethe' Iphigeniája Taurisban'* keresztyén szempontból tekintve sokkal tetszőbb darab volna mint *Euripidesé'*; ha más oldalról *Goethe* a' régieket nem annyira a' szónoklati mint a' dramaticai általánosabb typus által megközelíteni törekedett volna, miből aztán az eredt, hogy a' régi módot keresztyén eszméire mint valami köpenyeget külsőleg akasztván, a' leghensőbb keresztyéni költészetet rejtette el alatta; miért is a' criticát e' darabja egyáltalában ki nem elégítette. *Goethenél* a' személyek rendre nemes lelkűek, míg azok *Euripidesnél* csak amugy általánosán

hellen typüek; Goethe' Iphigeniájában még regényes szerelem is fordul elő, miről Euripides még nem is álmadozott, sőt, a' mi több, a' barbár királyszerelmes a' hellen hölgybe. Végre, a' mi Goetheben a' hellen nézetekbe valóban homlok egyenest ütközik, azon körülmény, miszerint Orestes Apollo' oraculumát mint valami allegoriát felfogva és magyarázgatva, Thoasnak hagyá Diana' csodaképét, mondván, hogy Apollo, testvére alatt, kit neki Göröghonba visszahozni parancsolt, nem Dianát, vagy annak csodaképét, hanem Orestes' testvérét Iphigeniát értette. Illy regényes módra a' hellenek oraculumait nem magyarázták, hanem Euripides' Orestese Thoastól, akarja ez vagy sem, a' csodaképet elrabolja testvérével együtt, és mindkettejét haza viszi, mert a' csodakép, a' hellen népet minden esetre jobban érdekelte, mint Iphigenia' hazatérte. A' mi Goetheben azon dolgok közöl, miket öntudattal és akarva költött, még a' legjobb, az ama' belátás, miszerint a' chorust, melly nézeteinkkel és szokásainkkal egyáltalában meg nem férhet, egészen kihagyta, mit Schiller 'Messinai Hölgyében' nem tett, és tapasztalhatta is, hogy a' régi chorus' jelentékenysége időnkben egészen semmivé lett.

(*A' hellenek olly nemesek, olly lovagiasak nem voltak, mint millyenek a' keresztyének.*) Ezekből láthatjuk, miként a' hellen jellem' szellemi kifejlődése, azt az erkölcsök és szokások bizonyos és körül írt határok közé szorítván, soha *illy nemes, illy lovagias, illy változékony* módra nem fejlődhetett ki, mint a' keresztyéneknél; e' vallásban a' szellemi ember' aka-

ratának, és mint láttuk egyediségének, hasonlíthatlanúl tágasb kör nyitattván, és az érzékiség, melly úgy is soha olly roppant változékonyságra alkalmat nem nyujthat, mint az ember' szellemi oldala, emennek alárendeltetvén.

31. §. *A' dráma' tárgyai.*

(*A' műtárgyak' szűk köre.*) A' hellenek' sajátos nézetei, és költészetöknek vallásokkal legszorosb összekapcsolata leginkább oka annak, hogy valamint művészeiteinek *tárgyai* általában, úgy főképen a' *dramaturgiái* nagyon is szűk *korlátok* között szorítottak; úgy hogy e' tárgyak alig hagyák el néha néha vagy néhány nyilatkozataikban a' szoros értelemben vett mythos' körét; mert ha a' rajzoló művészetekben a' ránk jutott hellen művekből a' síremlékeket (stelákat), egy pár, győztösöket ábrázoló, szobrot, és a' helleneknél bizonyosan igen csekély értékű agyagedények' ide tartozó előadásait kiveszszük; a' többi műemlék csupa istenekre és herosokra vonatkozó tárgyakat ad elő; és még a' közönséges életet ábrázoló művek' előadására is a' mythosiaknál használtatott mód alkalmaztatott; így a' síremlékeken előforduló alakok szintolly typicusok (vagy mint korunk ferdén mondja: eszményiek), mint minők az istenek és herosok' alakjai; sőt, a' mi még több, e' typicus mód nem ritkán még akkor is megtartatott egész szobrokban, csoportokban és domborműveken, midőn a' mellképekben az arc-képezés már lábra kapott.

(*A' komoly előadás egyenesen parodiázásba csapott át.*) Komoly tárgyaikat a' hellenek egyenesen parodiázni szerették, kihagyván az e' két ellenkező közti, és azokat szelidebb átmenetek által összekapcsoló, közép fokozatokat. A' 25-ik §-ban láttuk, miként a' hellenek a' komolyt víggal nem szerették vegyíteni, és a' vígat inkább nevetségessé mint valódi jó kedvű víggá, derültté tenni igyekezvén, a' vígat sokkal kevésbé fogák fel önálló oldaláról, mint a' keresztyén kori művészet; a' víg nálok alig jelenik meg mint igenleges művészeti tulajdon, hanem többnyire csak mint nemleges, mint a' komolynak tagadása, mint annak ellentétele. E' körülmény Schlegelt is arra bírta, hogy a' hellen comediát két nemre oszssa, az első neki a' comical vígjáték, vagy is inkább a' tragoedia' parodiázása, miben fő mester Aristophanes, a' másik nem a' tulajdonképi vígjáték, melly azonban csak Aristophanes után keletkezett, midőn t. i. egy athenaei törvény egyes emberek' kiparodiáztatását a' szinpadról eltiltotta: egyéb iránt a' vígjáték' e' későbbi nemét főkép csak romai utánzásokból ismervén, valamint maga a' vígjáték is e' jelen munka' körén túlesvén, itt csak annyit kell megjegyeznem, hogy a' mereven ellentét, melly a' komoly vagy is inkább patheticum, és annak parodiáztatása között létezett, a' tragicusokat azon tárgyaktól is eltiltotta, mellyekben mindketteje előfordult, és egymással vegyítve vala. Számokra tehát a' közönséges élet alig birhatott tárgyakkal, mikkel őket megkínálhatta volna.

(*A' hellen tragicusok többnyire a' herosi kor-*

ban maradtak.) Így valamennyi ránk jutott hellen tragoedia (az egyetlen egy „Perzsák“ című darabot véve ki, mellyet Aischylos, mint Schlegel joggal sejtí, Hiero syracusai király' kedvéért írt vala), sőt a' mennyire címekből következtethetni, még a' hasonlíthatlanúl nagyobb számú elveszett hellen tragoedia is, a' *herosi kort nem hagyá el.* — Aischylos, mint legelső nevezetesebb drámaköltő, a' legrégebb időkbe ment vissza, és még az akkori isteneknél is régibb isteneket, kik az előbbieket által hátra szorítottak, a' színpadra hozta, jelesen az Eumenidákat és Prometheust. Sophocles' ránk jutott drámáinak tárgyai a' trojai háború' ideje körül forognak, Oedipusróli trilogiája valamivel régibb időkbe menvén vissza. Euripides működésének nagyobb tért engedett, és a' trojai háború után történeteket is szerette előadásai' körébe vonni; egyébiránt még e' költő sem közelítette meg drámáival a' Heraclidok' költőzködése' idejét, melly a' herosi kornak véget vetett. Aristoteles e' korlátolást nem helyesli ugyan, és azon előítéletet, miszerint a' tragicusnak csak kevés ismert tárgyat lehet a' mythológiából használni, nevetségesnek mondja, 's ez ellen Agathon' „Virág“ című darabját, mellynek tárgya a' mythosból véve nem volt, hozza fel: azonban Aristoteles azt sem mulasztja el megemlíteni, mikép a' tragoedia' legvirágzóbb korában a' szomorjáték' tárgya csak kevés család' történeteiből, mik borzasztók valának, vétetett, jelesen Alcmaeonéból, Oedipuséból, Oresteséből, Thyesteséből és Telephoséból. Ugyan ott, hol Aristoteles a' fölhozottakat mondja, azt is említi, hogy régibb időkben

a' tragicusok tárgyaik által nem korlátoltattak; ezen idők alatt az Aischylost megelőző tragicusok' korát kell értenünk, mert Aischylostól egészen Euripidesig a' költők, valamint azt munkáikból, úgy Aristoteles' idézett helyeiből is láttuk, kénytelenek valának a' szokásnak hódolni, és majdnem kizárólag köz ismeretségű mythosi tárgyakat használni; sőt *alig állott szabadságokban e' tárgyakon lényegesebb változtatásokat tenni*, mik által azok céljoknak jobban felelhetek volna meg; azonban itt megint hűbben a' mythoshoz ragaszkodott Aischylos és Sophocles, Euripides tárgyaival már szabadabban bánt; sőt azokat néha e' szabad bánással eredeti erejükből ki is vette és elferdítette; mit főképp Electra-jában, ki a' mythosnak aligha nem ellenére paraszthoz adatik nőül, és Helenában láttunk, kit nem Trojába, hanem újabb mondák szerint Egyiptomba vezet. De Euripides újításai miatt eleget is lakolt, és Aristophanes' büntető ostora nem egyszer csattant rajta, mi jelesen „Békáiban“ történik, hol Euripides Helena' mythosán elkövetett változásai miatt veretik. — Ezen már maga a' tárgy által okozott megszorításokhoz az is járúl, hogy a' tárgy által nem csak a' mese's az egész cselekvény' fő részei valának adva 's meghatározva; hanem, mint már említve volt, egyszersmind a' személyek is, tehát egyszersmind typicus jellemei is jó eleve meg valának készítve, t. i. mint őket régibb költők, maga a' mythos, a' népnek szemlélésmódja és szokásai képzelték és képezték. Így például Ulyssést mássá mint cselszövővé, Achillest mássá mint bátor és jeles hőssé tenni alig volt szabad. Euripides ugyan e' szabálylyal sem gondolt mindig; de

e' gondatlansága miatt őt már saját kora is Aristophanes által, valamint későbbben Aristoteles is megróni el nem mulaszták.

32. §. *A' három egység.*

A' tragicusok' külső korlátaihoz tartoznak a' *cselekvény, az idő, és a' hely' egysége*, mikről az úgynevezett classica francia iskola olly nagy lármát ütött, ámbár azt a' hellenek soha olly igen szigorúan nem tarták meg. A' cselekvény' egységéről már a' 24. §-ban volt szó, hátra van tehát még az idő és hely' egysége.

(*Az idő egysége.*) Számtalan példából megmutathatni, mikép a' hellenek az *idő' egysége körüli szabályt* korán sem vették olly szigorúan, mint azt a' régibb francziák rájuk tukmálni igyekeztek, kik a' drámai mesének kifejlés' idejéül legfelebb huszonnégy órát engedhetni vélték. Illy példákat Schlegel Á. V. Dramaturgiája 2-dik kötete' 165. lapján olvashatunk; nevezetesen Aischylos „Agamemnonában“ ez egész idő, melly Troja' megvétele és Agamemnon' hazatérte közt lefoly, és melly nem kevés hetet, sőt talán hónapokat is tesz, van össze foglalva. Sophocles' „Trachiniai nőiben“ a' darab' lefolyta alatt Thessalia és Euboea közt háromszor tétetik meg az utazás. Euripides' „Pártoltjaiban“ az alatt, míg a' kar egy rövid éneket elénekel, Athenae és Thebae városok csatára szállnak egymással, 's azt teljesen be is végzik, és a' vezér, ki alig távozott, mint győztes tér vissza. — Számtalan hasonló példákat idézhetni fel, mellyekben az idő' egysége nincsen megtartva.

Ezekből világos, hogy azon nézet, mikép a' hellenek drámáikban az idő' egységét, vagy Schlegellel helyesebben szólván : „a' drámában képzelt és a' valóságban letűnt idő' ugyanazonságát“, megtartották volna, nem egyéb, mint az úgynevezett classicaí franczia iskola' agyréme, és hogy a' hellenek e' tekintetben hasonlíthatlanúl több szabadsággal éltek, mint ezen iskola : mindazonáltal meg kell fontolnunk, hogy, miután a' hellenek darabjaikat felvonásokra nem osztották, minden nagyobb ugrás az időben, mellyet egyedül a' kar' énekeivel töltöttek be, sokkal inkább tűnt fel a' nézők előtt mint nálunk, hol a' felvonások közti szünetek alatt egészen mással mint a' darabbal foglalatoskodni szokván, nagyobb, sőt igen nagy ugrásokat is az időben könnyebben elnézhetünk, sőt annak, ki a' drámában az ámitást vagy csalódást nem keresi, nincs mit elnéznie, ha az időben valamivel nagyobb ugrás történik is.

(*A hely' egysége.*) *A' hely' egységét* már szigorúbban tarták meg a' hellenek, mit szinpadaiknak a' miénkhez hasonlítva sokkal nagyobb egyszerűsége és tökéletlenebbsége is megkivánt, és ez egység valamint a' költő' úgy a' néző' képzelőtehetségének röptétis jó formán gátolta. A' comoediában a' szinpad' ugyane' tökéletlensége a' színhelynek csak feltett, vagy csak egyes részeiben történt átváltoztatásával egyetemben a' comicaí hatás' szaporítására használtatott; például felhozhatni Aristophanes' „Béke“ című darabját, miben míg Trygaeus trágyabogarán a' levegőben repdes, az alatta levő szinpad, melly az előtt Athenaet ábrázoló, rög-

tön Olympussá változik át. Illy helyekben a' comikai fő erő abban áll, hogy itt nem az ember, mint az az életben szokott törtenni, megy a' helyre, hanem a' hely megyen az emberhez, 's e' körülmény megint a' tragoediának kifarodiazására czéloz.—Azonban még a' komoly drámában sem hiányoznak egészen a' színhely' változtatásának példái, így Aischylos' „Eumenidáiban“, így Sophocles' Ajasában a' színhely valóban változik: csak hogy illy változtatás nehézségekkel lévén összekötve, csak ritkán fordul elő, 's így a' hellen szinpadok' tökéletlenségei valóban inkább korlátolólag hatottak a' dramaturgia' kifejlődésére.

33. §. *Aristoteles' feszes theoriája.*

(*Aristoteles az egységekrőli nézeteknek nem állapítója*). *Fonákül állítatik ugyan, hogy Aristoteles a' három egységrőli szabályok' megállapítója volna*: azonban bizonyos, hogy Aristoteles' a' költészet-ről írt és ránk jutott értekezése általában nem igen jól hatott az újabb dramaturgiára; mert e' munka volt az, mellyre a' francziák' úgynevezett classicai iskolája fessességét és ridegségét törekedett állapítani, és melly által önmagát korlátozván, ferde okoskodásai' útján egész az elkövesedésig haladott, és főkép a' valóban nevetséges egységekrőli theoriával képzelő tehetségét a' mozdúlhatlanságig lebilincselte, annyira, hogy azon emberekhez hasonlít, kik lábaikat zsákba dugván, a' nézők' nem csekély comikai megilletődésére, versenyt futnak. A' francia iskola illy zsákban futásával rosz

hatással volt az olasz és német dramaturgiára, és csak az angol és spanyol drámák mentek annak káros befolyásától. — A' németeknél maga az igen éles eszű Lessing is Aristotelesnek, ha ugyan nem is az egységi, de ezer más tekintetben meglehetősen rideg szabályait elméletileg az egekig magasztalja, míg gyakorlatilag jobb tapintatának engedve, Aristoteles' theoriáját minduntalan megtagadja; mivel drámáit főkép és majdnem kizárólag az egyedi jellemekekre építi, mellyekről Aristoteles alig ha álmadozott. Tiszteletre méltó a' hellen bölcs mint hellen drámák' criticusa; de valamint korunkban a' falusi tuskó is többet tud gőzgépről mint a' legbölcsebb és legtanultabb hellen tudhatott, Aristoteles' mondatait a' keresztyén drámára nézve, melly a' hellenekétől szintúgy különbözik, mint különbözik a' gőzerő által mozgatott hajó az evedzők által előresegítettől, szabályt adóként többé egyáltalában nem tekinthetjük. Azért is Schlegellel tökéletesen egyet kell értenünk, ha e' műbíró Aristotelest a' változott körülményekben auctoritásnak épen nem tekinti, és jelesen Dramaturg. 2-dik kötete' 149-dik lapján és tovább ezeket mondja róla :

(Schlegel' nézetei Aristoteles' Poeticájáról.)

„Kénytelen vagyok pár szót Aristoteles' Poeticájáról mondani, e' kevés lapokról, mellyek olly sok kötetnyi magyarázásokat idéztek elő. Bizonyos, hogy ez irat csak töredék, mert sok fontos kérdés abban érintve sincs. Némelly tudósok azt hitték hogy ez irat nem is a' valódi eredetinek töredéke, hanem csak valami kivonatnak, mellyet valaki saját tanulmányai számára készített.

A' nyelvészeti criticusok rendre megegyeznek abban, hogy a' szövedék nagyon meg van hamisítva, 's így azt sejtéseik által kiegészíteni törekedének. Nevezetes homályosságáról a' magyarázók vagy nyilvánosan panaszkodnak, vagy tettel bizonyítják, midőn elődeik' magyarázatait részint egészen félre vetik, részint újakat koholnak, mik követőiket egyiránt nem elégítik ki. " Továbbá Schlegel így szól : „*Ha már látjuk, mikép Aristoteles a' szónoklati művészetet is egyedül csak az érzés és képzelőtehetség nélküli ész előtt nyílt oldaláról fogta föl, melly külső czéloknak szolgál, csodálkozhatunk-e, ha a' költészet' titkainak még kevésbbé hatott fenekére, azon művészetnek, melly minden egyéb föltételezett czéltól ment, mint a' szépet szabad költészet által teremteni, és a' nyelvben előadni. — Elkövetem a' vétséget, ezt állitanom, de mind eddig még nincs okom rá, hogy ebbeli véleményemet visszavonjam. — A' 131-dik lapon pedig Schlegel joggal azt állítja, hogy az egyetemes művészetek' philosophiai theoriája a' régieknél különös tudományyá egyáltalában nem fejlődött ki.*

(*Schlegel' véleménye Lessingről.*) Negyedik kötete 168. lapján Schlegel Lessinget Aristoteles melletti buzgalma miatt rovogatja : „Lessing volt az első, ki Shakespeareről nyomatékkal szólt, és megjelenésére a' közönséget előkészíté. Azonban *Aristotelesbeni hite*, és azon befolyás, mellyel őreá Diderot' iratai valának, Dramaturgiája' tanaiban furcsa vegyületet szült. Ő a' költői utanzás' jogait félre ismeré, és valamint a'

párbeszédben, úgy mindenben a' természetet csupaszon hasonmásoltatni kívánta, mintha illy hasonmást a' szépművészetekben általában helyeselni lehetne? — Ezekhez hozzá kell adnom, hogy a' természet' másolása egészen különbözik a' szükségesképi művészeti teremtéstől, melly szintolly kényszerű és életműi törvények után működik, mint maga a' természet, csak hogy a' költészetnek célja, anyaga és eszközei egészen mások levén, mint a' természetéi, egyszersmind világos, mikép a' két eredménynek is egymástól tetemesen kell különböznie. Ha tehát Lessing a' természetet csupaszon másoltatni akarta, szintúgy hibázott, mint Schlegel, midőn ez a' természetet eszményíteni kívánja.

34. §. *Az előadás.*

Olly munkában mint a' jelenlevő, mellynek nem célja antiquariusi fejtegetésekbe ereszkedni, hanem a' gyakorlati mezőn megmaradni, az előadás' módjáról csak általánosan és nagyjában szólhatok: azonban még is szükséges, hogy az előadást is mint a' hellen dráma' kifejlődését gátló akadályt tekintetbe vegyük.

(*A' szavalás és mimica.*) És itt fő tekintet érdemel a' *szavalás és mimica*. A' szavalás, mint látandjuk, már az álarcz miatt sem lehetett természetes, és az előadottaknak, mint mondjuk, festésére irányozva, alig is lehet a' hellen színészekről joggal feltennünk, hogy azok szavalás közben hangjaikkal kellőleg felemelkedtek, vagy leszállottak volna, 's itt azokra emlékeztetek, mi-

ket feljebb a' hellenek' illedelem körüli nézeteiről mondék, és mikből világos, hogy e' nézetek az erősebb indulatnak akár szavalás akár mimica általi festését nem igen pártolták; ámbár a' költő azokat többnyire igen erőseknek, sőt még a' természetet is jóval felülhaladóknak festette*). Nem fogunk tehát igen tévedni, ha a' hellen színészek' előadását és mimicáját a' régibb franczia színészekéihez hasonlítjuk, és azt egyhangunak és fél éneklőnek inkább mint változékonynak, és a' tárgy' festéséhez alkalmazottnak képzeljük. Különbösen is az általánosítás a' hellen művészetekben általán, a' tragoediában pedig még ehhez a' komoly ünneplýesség (a' drámában eleinte csak Bacchos' dicsőítésére lévén szánva) annyira lábra kapott, hogy az előadás' pathosa alkalmasint szintolly typicussá vált, mint a' dráma' egyéb formái. Az éneklő előadást legalább a' karán minden bizonynyal feltehetjük, mert ilyenről nem csak a' régi írók számtalan helyeken tesznek említést,

*) Nem vethetni itt ellent, miszerint az illedelem, erkölcsök és a' szokás a' színészt erősebb tagmozgásoktól és hanghordozástól eltiltván, és a' költő mind a' mellett szerepei' indulatait nem ritkán a' természetten túl feszítvén, így hát az előadás' módja a' tragicusra korlátoló vagy káros befolyással nem lehetett: mert ha az előadás természetesebbé válik, a' költőnek sincs szüksége annak hiányait műve' túlfeszítése által pótolni; más oldalról, ha az előadás természetes, maga a' tragicus a' színésztől igen sokat tanulhat, és szerepeit e' gyakorlati tanulmányra alkalmazhatja.

hanem nem ritkán mondatik is, hogy ez a' lyra' vagy más zenészeti szernek hangjához, és ezek' időmértékéhez szabotott; egyébiránt még azt is meg kell fontolnunk, mikép ha a' kar' előadása zenészi tactushoz mérve nem történik, alig lehet képzelni, mi módon érthették volna a' hellenek több ember' egymás mellett ejtett ugyanazon szavait, és mégis a' kar' dala nem csak a' hellen dráma' elkerülhetlen szükséges része, hanem egyszersmind az ünnepélyes előadás' fő feladása vala, 's így a' legnagyobb nyomatékkel kellett bírnia. Ezekből magyarázhatni, miért fordítottak a' hellen tragicusok ennyi szorgalmat a' karok' tanítására, miért tanultak ezek a' költők' saját felügyelete alatt, miért vittek légyen ez utóbbiak magok is egyes kardalnokok' vagy karvezérek' szerepeit. — Ha a' hellen dráma' előadását a' mostani olasz operákkal hasonlítjuk össze, a' hellen chorus az olasz karnak felelend meg, az egyes színészek' előadásai pedig a' recitativnak; sőt e' hasonlítást tovább is folytatván látandjuk, mikép az egyes szerepek eleinte többnyire hosszabb beszédekkel, miket magánybeszédhez hasonlíthatni, szólanak egymással, mi a' melodiának felel meg, lassanként növekedő indulatainak felelve meg, hosszabb beszédeiket kurtábbakkal és indulatosabbakkal cserélik fel, hasonlóképen mint a' kettős, hármás, négyes és ötös énekek a' magánymelodiákat váltják fel; végre pedig szintúgy mint az újabb operákban, úgy a' hellen drámákban is, a' kardal az egyes dalokat, énekeket és melodiákat magában felolvasztja, és hatalmas közbenszólásával az egészét bevégzi.

(*A' hölgyek' szerepeit ifjak vitték.*) Nem mellőzhetni e' helyütt azon akadályt, mellyel az előadásnak, és közbenvetve ez által a' dramaturgia' kifejlődésére ama' körülmény volt, miszerint a' hellen színpadon *hölgy nem lépett fel*, tehát a' hölgy' szerepei olly ifjak által adattak, kiknél a' szakáll és a' férfias hang még nem fejlődött ki egészen. Valamint a' hellen korban, úgy még Shakespeare' idejében is a' szokásos illedelem a' hölgyeket a' színpadi fellépéstől eltiltotta: de Shakespeare hölgyeit nem a' színpadon, hanem magában az életben tanulván ismerni, darabjai' számára olly hölgszerepeket alkotott, miket a' későbbi kor' legjelesebb színésznői eljátszani legnagyobb dicsőségöknek tartottak, míg a' hellen tragicusok asszony szerepeiket férfiu kortársaik' mintájára szabván inkább, midőn azokat ifjak nem hölgyek adták elő, amazok' előadásai által asszonyaik' nőitelenségére nem igen figyelmesíthettek.

35. §. *Az álarcz, a' bő ruha és a' cothurnus.*

(*Az álarcz.*) Milly czél elleni vala a' hellenek' tragoediáiban az *álarcz' használata*, az már abból is kitünik teljes világában, miszerint még a' helleneket feltétel nélkül istenítő criticusok is, mihelyest az álarczokról szó van, magokat mindjárt védő állapotba helyezik, jól érezvén, mikép az emberi arcznak illy elrejtése, elferdítése és elrutítása kétségtelenül megütközik a' természettel. A' criticusok' egyik pártja az álarcz' használatát színi szabályok és czélok miatt vé-

di, és azt törekszik bebizonyítani, mikép az álarcz a' színész' szája körül a' nézők' irányában tágulván, szavait erősebben hangoztatta, és a' földetlen színház' (a' hellen előadások kizárólag nappal, szabad ég alatt, men-
vén véghez) minden nézőjével jobban éreztette meg*). Ez ok ellen egyedül színpadainkat (arenáinkat) mely-
lyekben színészeink szinte álarcz nélkül játszanak, csak
említenem kell; egyébiránt még azt is ellenvethetni,
hogy a' hang, legyen az ez által bár erősebbé is, so-
ha annyira nem tetszhetik, ha az, mintegy szókürtön át
jut füleinkhez. — A' szellemibb criticusok és azok közt
Schlegel is, az álarczot azért kívánják meg, mivel ez
a' színészek' ismert, és azért kedvetlenül reánk ható
egyedi vonásait eltörli, és őt mintegy fenségesebb
lénynyé teszi; más oldalról pedig arczat általánosítván
(mint néhányan mondják eszményítván?!) személyét
inkább az általános hatásba bele illeszti, vagy is arra
alkalmazza. Ez okoskodásra felelvén, nem tartózkod-
hatom csodálkozásomat kimondani, hogy még maga
Schlegel is, ki Shakespearenél épen az egyedi jelle-
meket annyira, még pedig méltán bámulja, maga ma-
gával következetlenségbe esvén, ugyanazon munká-
jában először az általánosítást, későbbben pedig az e-
gyedi jellemet csodálni képes. Az okoskodásnak má-
sik részére felelhetni, mikép az álarcz a' hellen drá-

*) De az álarcz talán még sem emelé annyira a' hangot,
a' mennyire épen azért, mert az előadások nappal men-
tek véghez, megkövesedett élet és mozgás nélkül:
idomai a' néző' szemét sérthették.

mának épen általánosabb volta miatt megfeleltetett ugyan, de mikép épen ezen általánosság az, mit drámaelleninek kell elismernünk; valamint tehát a' gyermeknél a' dadogást természetesnek találjuk, úgy az álarcz is csak a' még ki nem fejlett drámához illő*).

*) Hiába igyekszik Schlegel Dramaturgiájának harmadik felolvasásában az álarcz' használatát védelmezni, hiába mondja, hogy az álarczok roppant változékonysággal készültek, hogy anyagok nem durva és me-revedt, hanem hajlékony és vékony vala, hiába sejt-i, hogy az álarcz' szemeiben még a' szem' fejrje is meg volt, sőt hogy néha még fénye is festetett, és hogy a' színész csak az álarcz' szemfényén ke-resztül láthatott, hiába mondja, hogy az álarczosok néha eseményes dolgokat is utánoztak; mert maga Schlegel mindjárt ezek után így beszél: „Való ugyan, hogy a' fej az álarcz által némileg rossz arányban és igen is nagyinak tünt föl a' többi testhez hasonlítva, de ezen aránytalanság legalább némileg a' cothurnus' magassága által szüntettetett meg.“ Bizony! csak némi-leg, mert az aránytalanságot, mellyet a' természet elleni magassággal bíró tragikai álarcz, a' fejet tete-mesen nagyítva, eszközlött, egy pár a' talp alá tett fa lapokkal (ilyenekből állott a' cothurnus) egyálta-lában nem egyenlíthetni ki. És valóban maga Schle-gel is megczáfolja erőtetett okoskodásait, midőn az azokat megelőző sorokban imígy szól: „Kérdést sem szenved, hogy a' hellenek, ha álarczot nem használtak volna, mimicájok' magasabb elkülönözött kiképezés-re (auf eine schöner abgesonderte Ausbildung) tehet-tek volna szert.“ — De mit mondandunk, hogy ha

Bizonyos ugyan, hogy a' színészek még Shakespeare' korában is nem ritkán álarczczal éltek, de valamint e' szokás alkalmasint csak azon körülmény miatt kapott lábra, miszerint a' hölgyek' szerepei ifjak által adattak elő, kik tehát nemöket elrejteni kénytelenek valának, úgy azt is tekintetbe kell vennünk, mikép sem az angol, sem a' spanyol színpadon olly valóban természet elleni álarczok nem használtattak, mint millyenek a' hellenekéi valának, mellyeknek roppant szájnnyilásai, tornyozó hajazata, széles szemlyukai, és megkövesült vonásai egyáltalában össze nem egyeztethetők az ember' arczával. — Azon számos tragikai álarczok között, miket régi domborműveken, Pompeii városa' falképein, hellen agyag edényeken, ércz műveken, pénzeken láthatunk, alig találkozik egynehány, melly az ember' természetes arczát ne ferdítené el. — Kérdem már most, hogyan lehet elfogultlan észszel képzelni, mikép e' mereven vonások, ez elkövesült idomok pótolhaták az arczjáték' kimondhatlan művészetiségét, melly olly igen szokott reánk hatni? — Vagy talán azt mondják a' criticusok, hogy az egyediségek' eltöröltetése által az eszményiség nyert? Hát az eszményi a' természet' végképi elhagyásában és elferdítésében áll? Hát az őskori hősök' és istenek' arczait csak

látjuk, mikép Schlegel a' hellen drámák' előadása mellett az álarcz' használatát helyben hagyja, sőt dicséretesnek mondja, míg ugyan e' használatot az olasz színpadon Dramat. több helyein nyilvánosan rosszalja? —

illy emberarczok elleni idomok alatt képzelhetni, csak illy megkövesült, rideg, mozdulatlan, élet és mozgás nélküli torzképekben található fel? — És ezekből megint világos, micsoda furcsa következtetésekre, micsoda képtelenségekre adott alkalmat ennek az isten-adta eszményinek feltalálása.

(*A' bő ruha és a' cothurnus.*) Nem különben mint az álarcz, a' *tragicai ruha* és a' magas *cothurnus* is a' hellen színész mozgásai és mimicája' kifejlesztésében kimondhatlanul gátolhatta, mindkettő' járását nehezítvén, a' hosszú ruha pedig még azon kívül őt minden, az indulatnak kellőleg megfelelő erősebb tagmozgatástól eltiltván. — Ez eszközök a' színész' anyagi magasságát emelték ugyan; de vajjon az anyagi magasságnak illy anyagi eszközökkel létre hozott szaporítása, a' művészet' szellemi kellékeihez van-e mérve, vajjon e' szaporítás nyújthat-e kárpótlást a' szellemibb hatás' hiányaiért, vajjon olly színészt, ki játéka és a' szellemi nagyság' mesteri képeztetése által testi alacsonyágát elfelejteti velünk, vajjon olly színészt nem többre kell-e becsülnünk, mint ollyant, ki anyagi eszközök által testét magasabbra csavarja? ezek olly kérdések, mellyekre csakugyan első pillanatra is igen könnyü a' felelet. Ezekhez járúl, hogy az orchestrában egy egész sereg amphibiumféle lény volt, melly csak félig a' színészek közzé számítható, és melly a' cselekvénybe, kevésbbé drámai létével, mint lyrai hideg reflexióival, majdnem mozdulatlan mozgásaival és egyhangú énekével folyt be; 's így alkalmasint az

sem vala képes az előadás' elevenségét valami nagyobb és természetesebb fokra emelni.

(Az előbbi körülmények' visszahatása a' költőre.) A' felhozott körülmények rendre olyanok, mik a' drámai jellemek' kifejlődését, valamint a' dráma' élénkségét gátolták; gátolták pedig azért, mert az egyik művészet nem lehet nem befolyással a' másikra, de e' befolyás kimondhatlanúl szaporodik, ha a' művészetek olly szoros kapcsolatban léteznek egymással, miszerint egyike a' másiknak segédeszközeül, vagy érzékítéseül használtatik; és ámbár az anya művészetnek sokkal nagyobb befolyása van szülőtteire, mint viszont; még sem maradhat még a' gyermek sem hatás és befolyás nélkül anyjára. A' hellen színművészet pedig a' szokás és erkölcsök által igen szűk határok közzé szorítatván, nem hathatott szabadítólag vissza magára a' dramaturgiára, és pedig annál kevésbbé, mert olly lángész a' hellen tragicusok közt nem létezett, ki az előadásnak öt fékező szabályait félre vetni elég bátorsággal bírt volna. Sophocles ugyan a' dramaturgiát némileg önállóbbá tenni törekedett, azonban a' színpad' szabályait még ő is nagy részint megtartotta. Euripides pedig már egészen mással bajlódott, semmint hogy a' dramaturgiát vagy a' színészetet megszabadítani és önállóvá tenni képes lett volna; sőt ő volt az első, ki még a' dramaturgiát is egészen művészietlen tudományoknak alárendelé, millyenek p. o. a' dialectica.

36. §. *Vég szó.*

Szemlélődésimet bevégezvén, hogy igazságtalan-
nak a' hellenek iránt ne látszassam, kötelességemnek ér-
zem a' hellen tragicusok' ama' jelességeit, habár csak
általában is, megemlíteni, mellyekben ők aligha valaha
felülmulattak; ezek közzé pedig tartoznak: a' *mozga-
lom' eleven felfogása, a' kegy, kellem és kiesség,
melly minden munkáikat átitleti, a' kevesebb eszköz,
anyag és tárgy' használatában feltünő bölcs ta-
karékosság, czeluk' bámulásra méltó bölcs megismeré-
se;* s így nem lehet eléggé meggyőződünk arról, mikép
a' hellenek eszközeik' feltünő csekélységének mint-
egy daczára *csodálatra méltót teremtettek.* Csakhogy
aztán ne higyük, hogy náluk minden művészet' kifej-
lődése vagy kifejlődhetése legmagasabb fokát érte vol-
na el, mert ők az egyedi jellemzést nélkülözték, mely-
lyel a' szellemi kifejezés (der geistige Ausdruck) elsza-
kaszthatlanul össze van kötve, 's így a' hellenek az
utóbbinak lehető kifejlődését még legvirágzóbb ko-
rukban is alig ismerhették. A' szellemi kifejezés' meg-
ismerése és előadása egy későbbi kornak, nevezete-
sen a' keresztyéninek volt feltartva, miben legelőször
is a' szellemség egész dicsőségében lép fel, az érzéki-
ségen diadalmaskodik, és a' szabad akaratot felsza-
badított fényében tünteti ki. Vajjon a' hellenek, szint
olly jól mint a' keresztyének, értették volna-e ez újabb,
a' keresztyén, művészetnek roppant gépét, ezer és
ezerféle rugóival, indítóokaival, eszközeivel, anyagaival
és tárgyaival működtetni, és a' fő pontokat a' részletek

miatt el nem hanyagolni? ez más kérdés, mellyre talán könnyebben nemmel mint igennel felelhetni; vajjon értették volna-e mind azon tapasztalásokat, mellyeket mi tettünk, egy nagy egészsze összeolvasztani? A' felelet e' kérdésre is az elsőéhez hasonló, kivált ha azon körülményt vesszük kellő tekintetbe, mikép a' hellenek minden idegent kizárólag nemzetiségökre alkalmazni, és annak ruháiba öltöztetni törekedtek. Azért is soha magunk ellen igazságtalanoknak lenni nem szabad, 's nem félre ismerrünk mind azon roppant előlépéseket, miket a' keresztyén művészet tett, és ha a' hellenek, mint a' természet' valódi fiai, naiv kedélylyel, gyermekded egyszerűséggel birtak is, és mi e' kedélylyel ugyanazon mértékben mindig és mindenütt többé nem birhatunk is : azért bizonyos és félreismerhetlen, mikép a' keresztyén művészet kárpótlásul ama' hiány helyett mélyebb, tárgyaiba inkább ereszkedő, jellemzőbb, változékonyabb és szellemibb. Nem vagyunk ugyan képesek magunkat az emberiség' fiatal korába visszahelyezni, bár azt az ártatlan gyermek' naivsága előttünk nem ritkán igen elevenen és derítőleg tünteti fel, de mind a' mellett a' férfiúi kor sem nélkülozi saját gyönyöreit, mik főkép bölcsességében, belátásában, és erejének tudatában állanak. — Azért is mindenkor nagy tévedés leend, ha a' hellen művészetet mindig és mindenütt mint örök mintát szemünk elébe tenni törekedendünk. Goethe jobb Iphigeniát írt mint Euripides, és koránt sem nyert vele annyi tetszést, mint más gyöngébb, de a' keresztyén művészet' szellemében írt dramával. Sophocles' Antigonéje a' maga nemében

igen jeles tragoedia, és még is Berlinben minden felszigázott enthusiasmus' daczára, hogy igazat valljunk, megbukott. — A' régibb franczia tragicusok a' helleneket törekedtek utánozni és kimondhatlan — unalmas darabokat hoztak napvilágra. Canovát és Thorwaldsent a' hellen plastica' művei dajkálták, még is mennyire maradtak el az ifjabb Holbein Jánostól, ki illy műveket soha életében nem látott. Shakespeare alig tudott görögül, és annak daczára is az egész világnak legelső dramaticusává válhatott. — Minden korszaknak saját igényei, örömei és fájdalmai vannak; 's egyedül az, ki e' korszak' szavát értve, azokat híven visszatükrözi, leend képes kitünőt hozni létre, és valamint korszakát, úgy maga magát is, halhatatlanná tenni.

III.

A' DEÁK SZABÁSÚ MAGYAR VERSEK'

TÖRTÉNETE.

ELŐTERJESZTÉ JUL. XXIX. M. DCCC. XLIII.

D. SCHEDEL FERENCZ.

Távol vagyok attól, Tekintetes Társaság, hogy a' görög, vagy helyesebben a' deák, mértékeknek — mert mi ezeket csakugyan a' romaiaktól vettük át — nyelvünk és költészetünkbe behozatalának szerfeletti fontosságot tulajdonítsak. A' XVI. és XVII. századokban azok csak igen gyéren használtattak, nagyobb művekben épen nem; a' XVIII-ban pedig külön iskola képződött ugyan zászlajok alatt, melly, noha azon vizenyős terjedelmesség' lecsapolására, mit a' régi négyesnek ellenében behozott francia alexandrinus sem volt képes eléggé fékezni, hatott, de kizáróságával 's az idegen, külső és belső, formák' szolgálai követésével a' költészetet nemzeti törzsökétől mind inkább félre terelte, 's idegen hangot, szint, képeket 's szellemet tolt reája. Csak a' XIX. században sikerült

néhány kevésnek, kik közt Berzsenyi, Horvát Endre, Czuczor és Vörösmarty fénylenek, ez idegen czipőkben nemzetiesen lejteni. Máskorra tartom fen magamnak ez iskolának, melly a' *tudós poesist* hozta be irodalmunkba, 's ez által ezt az élettől mind inkább eltávolította, hasznait, 's ezeknél nagyobb kárait bővebben fejtegetni, sőt, költői nyelvünk' technicájára nézve egy új indítványt hozni szőnyegre*); most, noha, mint mondám, e' versformák különös becszel előttem nem bírnak, minthogy mégis irodalmunkban valóságos tényt alkotnak, egy pár adattal kivántam e' tárgy' történetéhez kedveskedni. Hagyd tudjuk felőle mindnyájan, mit róla eddig tudni lehet.

Első *Rájniz József* volt, ki 1782-ben „Kalaúz“ában, és majd *Sándor István*, ki 1786-ban Rabner' Satirái mellett álló értekezésében a' magyar versszerzésről, jegyezték össze azon néhány régi írókat, kiktől distichonok maradtak ránk. Ezen adatokat 1789-ben pataki prof. *Szombati János* nevelte, Péczeli' Minden Gyűjteményében, hét versíró' nevével. *Virág Benedek* azt hitte, hogy az általa vakbuzgósággal pártolt latin verselés' érdekét tetemesen előmozdítja, ha annak már a' magyar költészetben is több százados használatát megmutatja, 's így egyéb ajánló okaihoz a' történet' tekintetét is adja; külön könyvecskében állította tehát össze, 1804., az általa ismert deákozó verselőket (Magyar poeták, kik romai mértékre irtak

*) Ez félig megtörtént az 1844. febr. 6. volt köz ülésben.
L. alább a' IX. sz. alatt.

1540-től 1780-ig. Pest, Mossóczinál), többeket ismerve Sándornál, de jóval kevesebbet Szombatinál, mi — melleleg legyen említve — nevezetes példája az irodalmi közlekedés' azon időbeli tökéletlen voltának. Ezeket *Kazinczy Ferencz* követte 1819-ben, a' Tud. Gyűjtemény' első kötetében, öt új nevet adva az addig ismertekhez, sőt némelly verseket kiírva, vagy legalább szorosán idézve, mit Szombati nem tett. — Mind ezeknél kevesebb, mit én nem-ismertet adhatok, azért közlöm egész sorát az ismerteknek is, mellé tevén, mellyik ki által hozatott már fel. Csak egy pár új név, a' közben előadandó verspróbák, 's némelly észrevételek sajátjai e' mai közlésemnek.

XVI. Század.

A' sort, köz tudomásra, *Erdösi*, vagy, mint maga nevezte magát, *Joannes Sylvester Pannonius*, nyitja meg, Új Testamentomában, 1541. *Révai* és *Ribini* nem csak elsőik figyelmeztetének reá bennünket, hanem az első minden verseit, mellyek számra 113 distichonra mennek, ki is adta¹⁾ okleveli hűséggel, és saját olvasásával is; az utóbbi pedig²⁾ „A' magyar népnek ki ezt olvassa“ című bevezetését, pozsonyi pred. *Marth Mátyás* deák' fordításával együtt. Van öszvesen öt elegia, mellynek elseje az imént említett cím

¹⁾ *Révai Miklós'* Elegyes Versei. Pozsony, 1787. 301 — 325 ll.

²⁾ *Jo. Ribini* Memorabilia eccl. aug. conf. in r. Hung. Poson. 1787. I. p. 52, 53.

alatt bevezetésül szolgál az egész új testamentomhoz, többie a' négy evangelistához. Virág csak az első darabot közli, de hibásan téve elébe az 1540. évet; mert, mint Erdősi a' könyvnek (melly 1541-ben jött ki) végén világosan mondja: „Ez summáriumot hogy helyin nem vetők ez lün oka, hogy kísén vivők*) eszünkbe az mü nyelvünknek mindenben való nagy nemes voltát.“

Második helyre, 's 1555. évre, Virág Túri Pált teszi egy distichonával, mellynek ez deákját írta igen is, mint Bod Péter, M. Athenásában a' 304. l. világosan állítja, de alája vetvén legott Szenczi Molnár Albert' fordítását, mi által Virágot könnyen eltéveszthette. Figyelmeztetett erre Kazinczy az említett helyen; sőt Szombati már sokkal elébb helyesen adta elé a' dolgot. Molnár maga így szól a' Postilla Scultetica (Oppenheim, 1617.) ajánló levelében, az 5. l.: „Az francziaországbeli Calvinus János az keresztyén hitre igazán tanító drága szép könyvét számkivetésben írta Németországnak Basilea nevő városban. Az melly könyvről *ilyen értelmő deák verset írt Thuri Pál*, az szántai ecclesiának néhai predikátora:

Az szent könyvek után, kiket az nagy apastalok írtak, Ennél jobb könyvet még soha senki nem írt.“

Vilmáni Libecz Mihály lesz tehát Erdősi közvetlen követője, ki Székely István' krónikáját Krakóban 1558. javítván, öt distichont tűzött elébe: Cor-

*) Nem későn és vevők, mint Révai közli a' 302. lapon.

rector pio lectori!, mellyekről először Rájnis teszen említést, ez után Sándor, Szombati, 's Virágnál (30. l.) feltalálhatók. Nevezetes bennök az elisio:

És tölök módot mostani írásra vegyen.

Harmadik *Heltai Gáspár*, ki, Horvát István szerint *) még 1575 előtt írta azon distichonokat, mik a' Cisio' első kiadásában (1592) találtatnak. Virág lenyomtatta az év' első három hónapjáról szólókat; én, hogy egésznet birjunk, az academia' példányából mindnyáját közlöm, mennyiben a' példány' állapotja engedi.

Januarius.

Érvágás, vigaság legyenek most, szép lakodalmok,
Istenedet 's magadat jóllehet el ne felejtst.

Februarius.

Ez hó nagy fagyakat jeget indít, sok havat olvaszt.
Az hasadat tisztítsd, gyomrodát is melegítsd.

Martius.

Kertedet és hegyedet megnyisd, szánts az gabonának, 5
Ebbeŋ kapálj idején, 's jól terem a' vetemény.

Aprilis.

Csapdasd el hasadat, kissebbítsd véredet ekkor,
Ültess szép fiatalt, hörpents ürmös italt.

Majus.

Gyenge meleg feredők, vérvételek illnek e' hóban,
Zsályáról borodat szép vigasággal igyad. 10

*) L. Virág' fenforgó könyve' 32. l.

Junius.

Kérj erőt istentől, hogy sok jót gyűjts
 Ambár bort is igyál, csak r

Julius.

Hogyha lehet toled, doctort igazíts el előled,
 Az Bacchust se szeresd, asszonyomat se csecsezd.

Augustus.

Álmodat elhagyjad, igen ért gabonádat arassad, 15
 Józan légy, ne heverj. Hegybe mezőbe keverj.

September.

Hogyha kevert földed vagyon, és magad is boronárod,
 Jó vetni isten után, ne járj csillag után.

October.

Szöllődet szedni, ha nem ért, mégis el ne halaszszad,
 Ha te Ferencz' várod, rest leszen a' te borod. 20

November.

Sült lúdra borodat kóstold Mártonnal egyembe.
 Meghidegült az üdő, majd haza rí az ünő.

December.

Víg légy az istenben, neki szolgálj minden időben,
 A' mit adott nyárban, költsd melegedbe vigan.

Alább a' „Regimen minden holnapra“ cikkben:

Januarius.

Jó bor, borsos etek legyen ez holnapban ebéded, 25
 Irmós borral epítsd gyomrodat, hogy ha lehet.

Februarius.

Gőzferedőben magad tisztítsad verítékezvé⁽¹⁾n,
Méz, eczet étkedben mostani időben legyen.

Martius.

Gőzben hevülj gyakran, ritkán tobzódjál e' hóban,
Zsálya, ruta, gyömbér, bors ételedben legyen. 30

Aprilis.

Feredjél gyakran, hasadat purgáljad italban,
Tartsa sült borjú sült bárány asztalodat.

Majus.

Borsos étket egyél, vért bocsáss, vízbe mosódjál,
Jó füvel borral tartsd egészségedet.

Junius.

Melledet örvényes bor, laurusmaggal építsed. 35
Álmod halaszsz, jó bort az salátára bocsáss.

Julius.

Doctor uram, távol állj, jó doctor a' mértékletesség.
Kit sár bánt, forrás tiszta jó vizet igyék.

Augustus.

Az tobzódástól gyümölcstől magadat ójad,
Hogy légy egészségben, vért ne bocsáss e' hóban. 40

September.

Bátran eret vágass karodon, élj mértékletessen.
Orvosságra való gyökeret ebbe keress.

October.

Könnyebbítsd hasadat szőlővel, mustos itallal,
Mostan gyümölcstől ójad egészségedet.

November.

Bors, sáfrán, gyömbér, fűszerszám legyen ételedben.⁴⁵
Mostan feredőtől ód magad egészségedben.

December.

Jó subával, bornál, meleg háznál az hurut ellen
Nincs több orvosság, hidd meg, az isten után.

Újra nyomai az elisiónak: Jó vetni isten után (Sept. 1), mostani időben legyen (febr. 2.); 's nagy hajlandóság a' leoninusi játékra. Ha Heltai írta is az első 12 distichont, kétlem övé-e az utóbbi 12, melyek alkotásban feltűnőleg rosszabbak.

A' könyv' vége felé „Terarum cultus. Az földnek építéséről“ cím alatt egy 17 sorból álló verszet fordul elő, ha csakugyan versezetnek bevehető, melly a' maccaroni-versekre emlékeztet, 's ezeknek első nyoma volna irodalmunkban. Különösség' okáért íme belőle a' kezdet:

Vess búzát Egidii, árpát zabot Benedicti,
Borsót Gregorii, lencsét, ledneket Philippi, 50
Hagymamagot Ambrosii, az mező zöldül Tiburtii,
stb.

Negyedik deákozó e' században *Monoszlói András* pozsonyi prépost, kinek 1589-ben Nagyszombatban megjelent egyik munkájában (Az szenteknek hozánk való segítségekrül) áll egy pár scandált sor, mely-

lyet ezennel be nem mutathatok, mert a' nemzeti museumnak általam sok évek előtt használt példányához a' jelen körülmények közt nem férek.

Ezekhez sorozható még *Diósi Gergely* deák, Kolosvár városa' jegyzője, kitől Horvát István szerint a' *Cisio*' első kiadása' egy példányába beírva két distichon áll, mellyeket Virág a' 33. l. közölt.

XVII. Század.

Az új sort Szenczi *Molnár Albert*, a' magyar irodalomnak e' minden időkbeli egyik fő dísze, nyitja meg. Kazinczy szerint „a' heidelbergi catechismus“ elején a' szent írás' könyveinek summái mértékes versekben vannak. Ha áll a' tény, melly állhat, úgy Molnár catechismusát kell érteni, és pedig vagy a' herborni kiadást 1607., vagy a' hanauit 1608-ból. Én csak Száraszi Ferencz' fordítását ismerem, melly Bod Péter szerint alapul szolgált a' Molnárénak, 's Debreczenben 1604-ben jelent meg. Ebben vers nincsen, 's ha a' vers Molnáré, nem is lehet. — Későbbi verse Molnárnak: Beza Tivador' epigrammája „in cyclopicam ubiquitariorum insolentiam“, mellyet Oppenheimban, maj. 25. 1616. fordított, és Csene Péter „Confessio Helvetica“-ja elébe tűzött. Megtalálható Virágnál a' 37. lapon. A' „Postilla Scultetica“ (Oppenheim, 1617.) ajánló levelében pedig olvásom, Turi' feljebb említett distichona' fordításán kívül, még ezt: „Éz én ennyi fáradságos bujdosásimnak meggondolatjában

először ezzel vigasztalom magamat, mivelhogy látom azt, hogy:

„Számkivetésben járt ez földön Christus urunk is:
Járjuk el ez járást hát mi is, ő tagai.“

Szepsi *Korocz György* „Első Jacob királynak fia' tanításaért írt 'királyi ajándéka“ című munkájában (Oppenheim 1612) három deák verset elég szerencsésen találunk hexameterekben visszaadva.

Minden te napodat végső órának alítsad¹⁾.

34. l.

Az rút 's csúnya beszéd szép 's jó erkölcsöket elveszt²⁾

265. l.

Boldog az olly, ki tanul másén, 's nem az maga kárán³⁾.

278. l.

Első Kazinczy említi e' verseket, de azokat 's a' könyvet hibásan Körtvélyesinek tulajdonítva.

Nyomban követi Koroczot ezen *Körtvélyesi János*⁴⁾, szinte 1612. évben, ki amannak említett munkája elébe a' következő, csak Szombati által érdekelt, tanverset írta.

Elme, tanács, tudomány, méltóság, drága nemesség,
Szépség, kincs, jutalom, vastag erő 's hatalom

¹⁾ Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. — Az *alít*, *alajt* (alait) most már elavult, de helyes képzés, a' mai állít-tal egy értelemben.

²⁾ Corrupunt bonos mores colloquia prava.

³⁾ Felix, quem faciunt aliena pericula cautum. — A' gyönyörű inversió megjegyzést érdemel.

⁴⁾ Joh. P. Chertvélyesi.

Kit követ éltében, boldog: mindenha kezében
 Módja becsületinek, 's jót kebelébe tehet.
 De vagyon egy dolog olly, mellynek szük volta,
 (miként moly 5
 És ragya, mindezeket nagy hamar általeszi.
 Bár legyen értelmed, kincsed, jószágod, erőddel
 Bírj sokakat, Felség bár legyen a' te neved,
 Rendeled éltednek de ha rossz dolgokba folyását,
 Mind elapad, 's magad' is végre pokolra veted: 10
 Ellenben bizonyos szép rendet idődbe követvén,
 Megmarad az biralom, lelked is égbe megyen.
 Illy jószágra ki vágysz (minthogy vágyódnod is illik
 Néked, utána kinek tisztet az isten adott)
 Ez kis könyvet okos, felnyílt elmével elolvasd, 15
 Mellyet az ért erkölcs renddel elődbe szabott.
 Innen az életnek tisztos formája mi légyen,
 Mit te kövess vagy elúzz, futva tanolni siesd.
 Tisztodben jobban mint járj, kimutatja tenéked
 Soknak példa miként teljes idődbe lehess. 20
 Így magad élj, maradékid ezent oktattva kövessék:
 Általad a' szép rend megmaradando legyen.
 Így leszen országod boldog, birodalmad erősség,
 Holtod is éltednek híre, nevébe, marad.

Itt helyenként ismét találkozunk leonínusokkal; de végig vinni azokat a' szerző vagy nem akarta, vagy nem bírta: noha a' nyelvet alkalmasint hatalmában tartá ezen, akkor még igen új, bilincsek közt is. Csak egy erőltetett szórend, és csak egy mértékhiba a' 22-d. versben. — A' pontos Szombati egy későbbi fellépését is érdeklő Körtvélyesinek „a' békesi templom' felszentelésének leírásában“, mellyet Molnár Albert adott ki Kassán, 1625-ben; Jankowich Miklós pedig e' köny-

vet leirván, ezeket mondja: „Ajánlja azt Molnár Albert Mónaky Miklósnak és hitvesének, mint a' bekeczi templom' építőinek. Következnek deák és magyar örömversek, a' magyarok deák mértékre is.“ — Én a' könyvet nem láthattam mind eddig.

Péczei Király Imre' (Em. Regius Peczelius P.) nyolcz distichonja, mellyet 1616-ban Csene fenn említett Conf. Helveticája elébe tűzött; úgy

Velichinus István (Steph. Velichinus F. Oppenh.) két distichona szinte Csene' könyvéből; továbbá

Kanizsai Mihály (M. Canisaeus) hat verspárja, szinte onnan; végre

Seraphin Pál (P. Seraphin K. P.) rimes alcaicusai (mint Virág, talán helyesen, sejdíti), hasonlóképp Csene' könyvéből, le vannak nyomtatva Virágnál, a' 38—42. ll. — Nem tudom, magyarok-e Velichin és Seraphin, 's így eredetileg magyarul írták-e verseiket: annyi bizonyos, hogy mind a' négy név alatt megjelent versek a' könyörületig, nehogy mondjam nevetségig, roszak: mintha egy gyárból jöttek volna. Scandáljon magyar lélek illy sorokat, 's emészszen meg illy szókötést:

Azért ez könyvet, mellyet fordíta diákból

Czene Péter magyaról, olvaso, lásd meg igen.

Felváltja e' kontárokát a' derék *Forró Pál*, ki 1619-ben elvégzett Curtiusa' 979 (helyesen: 679) lapján e' két nem-derék hexametert faragta:

Sőt még egy szüget az Pontusnak hablo vizében
Az Aegyptus előtt fekszik, mellynek neve Pharos.

Következik Pataki *Füstös János* jeles moralistánk. Betlen Gáborhoz intézett, kevéssé ismert, derék munkájában, mellyet „Királyok' tüköre“ cím alatt adott ki Bártfán, 1626.; több helyt állanak deák emlékek 's egyéb versek, magyar fordítással. A' versek azonban igen rosszak.

Vagy kérdjed: micsodás bíró most kellene, legfőbb,
Népet ki szabadon feddene birna szépen?

Szüntelen az törvényt forgatja megértő részében:

És az ki teljes életét arra viszi

Állhatatos szüvel, tudós elmével órálló: 5

Ömaga 's népe között Christusa becsbe vagyón.

Nyelve szépen szóló, fősvénység nincs soha nála,

Ki sokakat rútúl végre pokolra vezet.

Mind ez ajándékok Gáborban lát-d-e ragyognak:

Gondja kinek az nép 's jóra vezérlő bötűk. 10

Már ezekért Bethlent ez földön tette királylyá

Az mennyei fölség, földre vigyázó király.

Hütünknek mikoron koronáját Christus adandja

Angyali kéz karban hütbe fogadja fiát.

Mondjad azért: az szent léleknek mennybe dicsőség 15

Ez földön légyen: 's lelked is égbe mégyen.

(Ajánló levél után).

Mindenek elmúlnak az istennek szereteti kívül.

36. l. ¹⁾

Az kit most felemel, megalázni kell vala; az böles

Megútáltatik, az bolondnak jutalma vagyón.

120. l. ²⁾

¹⁾ Omnia praetereunt, praeter amare deum. *Thom. a Kemp.*

²⁾ Quos nunc extollit deiectos esse decebat:

Despicitur sapiens, praemia stultus habet.

Kik keserű jaj jajt kiáltnak sírva pokolban, 20
 Holt eleven nyegnek megmaradandóképen.
 Ott nagy erőszakkal, nyomorúttak langgal okádnak.
 Cocytus víznek mérges italját élík.
 Nagy sok ostorozás, sötétség, szél, hideg és tűz,
 Testeket a' férgek 's rágya kinezva sirás. 25
 Ördögöket látnak, bűnöknek zavarodásit,
 Vég nélkül nyavalyát 's nem megemésztő halált.
 133, 4. l. ¹⁾

Claudján, Honorius császárhoz ²⁾.

Mindeneken atya légy, tanácsoddal mindeneket birj:
 Ha valamit megtartaniok népközre parancsolsz,
 Te magad' órízzed: községed így állja meg inkább 30
 Az igazat; semmit soha nem mond ellene rútúl
 Azt mikoron renddel cselekedni látja királyát,
 Kit követ az ország példáiúl, semmivel embert
 Annyira nem indítja fel, ékes élete az mint
 Az fejedelemnek, kivel együtt változik az nép. 35
 162. l.

A' hexameter sikerült, a' pentameterrel nem tudván boldogúlni a' jó Fűsűs, folyvást (versszakasztás nélkül) írta le e' sententiát.

- ¹⁾ Qui gemitus retinent aeternos, pectore Vae Vae
 Ingeminant, dirum (proh dolor) Aetna tuum.
 Ore screant flammis miseri (miserabile dictu)
 Cocytique bibunt felle micantis aquas.
 Vermes et tenebrae, flagellum, frigus et ignis
 Corpora flebiliter tabe perusta premunt.
 Daemonis aspectus, scelerum confusio luctus,
 Crux sine fine foret, mors sine morte manet.
²⁾ Tu civem patremque geras, tu consule cunctis:
 In commune iubes, si quid censesque tenendum

Nem lehet észre nem vennünk, hány szép szó-
kötési fordulatra adának e' különben gyarló technicáu
versekben, kivált a' Claudianuséban, alkalmat a' forma'
bilincsei: miben, mellesleg legyen mondva, e' bilin-
csek' felvételének egyik legnagyobb előnye rejtezik.
— Nevezetes egyébiránt Fűsűs a' deákos versek' tör-
ténétében, a' mennyiben ő tevé az *anacreoni versek-*
ben a' legelső kísérletet.

Lám gazdag iszik a' föld,
Ezt ismét a' fák iszszák,
Az tenger iszsza az szélt*),
Az hold is iszsza az tengert
És az nagy fénylő napot.
Hát miért ti, jó barátim,
Hogy nem már adtok italt.

40

210. l. 1)

Igy küzdének a' régiek ez idegen formákkal, így
a' jobbak' egyike Fűsűs még ez egyszerű jambusok-

Primus iussa subis, tunc observantior aequi
Fit populus; nec ferre vetat, cum viderit ipsum
Autorem parere sibi: componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

*) Az eredetiben: 's az szélt, de világosan hibából.

1) Foecunda terra potat,
Hanc arboresque potant,
Et potat aequor auras,
Et luna potat aequor,
Ipsumque luna Phoebum:
Quid ergo vos, sodales,
Potare me vetatis?

kal is, holott Dávid kir. után énekelve a' szokott magyar formák közt, olly könnyen mozog:

Mint az szép hives patakra

Az szarvas kívánczik:

Lelkem úgy ohajt uramra,

És hozzá fohászkodik.

Tehozzád, én istenem,

Szomjuhozik én lelkem:

Vajjon 's színed eleiben

Mikor jutok, élő isten!

226. l.

Szinte 1626-ból maradt fen *Tasi Gáspár*nak négy igen correct hexameterre, (Lelki kalendarium című munkájában, Bécs, 1627), mellyek Virágnál, a' 43. l., találhatók.

Kismarjai *Veszelin Páltól*, Szombati szerint, Csiba Mártonnak 1637-ben megjelent „Romano-Categorusa“ előtt állanak mértékes versek.

Veresmarti Mihály (Intő Levelében, Pozsony, 1639) egy iskolamesterről emlékezik, ki egy, Sappho' rendeihez alkalmazott éneket kintornált el, melly Rájnis' Kalauzában látható.

Apáczai Csere János, mint tudva van, két hexameterbe foglalta 1653-ban, Encyclopaediájában az idegek' rendeltetését (a' tudomány' akkori állása szerint). Hadd álljanak itt, mert jók:

Lát az elő, mozdít szemet a' más, harmada kóstol

'S a' negyed, hall az ötöd, vándor hatodik, heted a'

|(nyelv.

Bereghi M. Jánost már Szombati említette, ki Miskolci Gáspár „Angliai Independentismusa“ (Ultraject.

1654) végéhez a' következő versezetet ragasztotta, melyet minden technicai gyarlósága mellett is, tartalmi érdekénél fogva, a' pozsonyi ev. lyceum' könyvtára' példányából egészen előterjesztek.

Oda Elegiaca,

avagy amaz utálatos Fejetlen lábságnak tenyészésén
bánkodó Magyar Versek.

Landresnek mikoron nehai tündöklő cselédjét
Egy szóval említem, változó sorsát, ügyét,
Ez ám amaz város, kiről Maro Virgilius szól:
Néppel és kincscsel kérkedő gazdag akol
Hol a' saxo népek megszállván hitre térének, 5
Igaz vallásra nagy szépen érkezének.
Kit látván Pluto fényes világát irigylé,
Pört indító szelén konkolyát ide veté.
Izgatván ezzel Boltont gyepelőjét eresztvén,
Mert plebánusságnak nem vala zsoldja revén. 10
Ez Britot kívül megszállván, mardosá sarkát,
Akará feltenni színhelyén első raját.
Pallas' erejével formált tudományát árulván,
Itt Brun Róbertet hagyá kötözve tóban.
Londoniak végre várból táborba kimennek. 15
Kezdet sectáknak itt vala mondják helyek.
Bolton mert megholt fa lovat városra bevinni,
Akarják sokan, tűzre 's patakba vetni.
Várnak zárja romol, zeng a nép lónak örülvén
Nem vélik hogy halál volna belől fenekén. 20
Oh híres Landres! mostan is vajha virágod,
Régi szép lilium, fénylene vajha szagod!
De most, oh nyavalyás! hol van tudománynak alakja?
Avvagy nem te vagy-é, sectaszülő édes anya?

- Vajha bővön erről! de ludat mutatni távolról, 25
 Könnyű megtudni dongó legyet szaváról.
 Fejetlen lábnek veszett tudománya mi légyen
 Ha kívánod látni, sok színű köntösében,
 Kinek itt nyilván lám kezdetit és folyamatját
 Megláthatd igazán, sok-felé terjedt ágát. 30
 Ez az, a' ki miatt Dromo pokolra leszálla,
 Ez miatt Adamnak szentsége bűnre juta.
 Ennek Pluto mikor viszont megfonta tanyáját,
 Letévén benne maszlagosító borát,
 Kit mikoron Bolton egykor megkóstola titkon, 35
 Megvakita sokakat véle Britanniában.
 Mit nyere magának? koczkája mert vete vakot,
 Júdás módjára felköté fára tagát.
 Mi jöve Britonra? romlás, szakadásnak igája,
 Szűszomorító gyász, zűrzavar, ártó ragya. 40
 - - mint jára, ki vött vala két fele(sége)t
 - - -t nyavalyás két kopaszító - -
 Az ifjabb őszült haját biberézve kiszedte,
 Másik barnáját, 's lön sima végre feje.
 Körmét oroszlán is szerelemért mért levetette, 45
 Így juta csufságra nagy nyavalyával ügye.
 Tudt-é dobos nem nyer magának gratiát azzal
 Az harczon bár ne ölt senkit ő pallosával:
 De minthogy másokat dobbal viadalra támasztott,
 Ellenség' kardja végre nyakára jutott. 50
 No tehát jó vándor, meglásd hogy Micha szerelmét
 Ne rejts elmédben, mint Rachel atyja' képét.
 Procorust ne kövesd, mindent hazádra ruháztván,
 Szabadosabb kapta van Brito Galla lábán.

Hazája kivől bujdosó, 55

Arra szivből kívánkozó,

Bereghi M. János.

Posaházi János pataki professor, a' ki Somosi Petkó János szikszai pred.nak 1656 (helyesben 1658) Patakon megjelent „Igaz és tökéletes boldogságra vezető utja“ czimű munkája elébe írt egy tanversezetet, először Szombati által említetik; Kazinczy pedig magát a' verset is közli (fen id. h. 117. l.). Hihető, mit Kazinczy mond, hogy azon két distichon, mellyben a' nyomtató (Remius György) szólítja meg az olvasót, szinte Posaházié. Nem szólhatok hozzá, mert a' könyvre mindeddig szert nem tehettem.

Szenczi *Szaki János* superintendenst és samarjai predikátort, ki Comáromi Csipkés Györgynek Szebenben 1666. „Igaz hit“ czím alatt megjelent egyházi beszédei előtt így szólítja meg a' szerzőt:

Titkait istennek sáfárló doctori szolgál,
 'S Krisztus' nyájának szent dolgát mutató példa,
 Ez magyar népnek nyelvén használni ki sokban
 Kívánsz; szent írást, hit' dolgát, tudva tanítván,
 Méltó dícsérnem szent munkád', mert sokat épít: 5
 Élj hát, istennek drága edénye, hosszas időt.

Kazinczy említi első, az idézett helyen.

Miskolci Gáspár, kit, midőn az angol schismáról írt tán Bereghi vezetett e' gondolatra, 1691-ben befejezett „Jeles Vadkert“jében (de melly csak 1702. láthatott világot, Lőcsén) helyt ada emlékverseknek distichonokban. Kazinczy említi először; nekem a' pozsonyi ev. Lyceum' jeles könyvtárában volt alkalmam azzal megismerkedni, 's belőle a' következőket kiírni:

A' tudományt senki, csak a' ki tudatlan, utálja.

32. l.

A' ki kárt tészén, ugyan az sok károkat is vall.

35. l.

Ellene most állhatsz, míg füst gyúladásra (így) nem

162. l. (indít.

Egy, ha rühes juh lejénd, egész nyájt megrühesíti ¹⁾.

204. l.

Senki halálába jó reménység' te ne vessed ²⁾.

5

293. l.

Sokszor megbántott szelídség végre dühösség.

326. l.

Kelepel a' tornyon piros orrú gólya tavasszal ³⁾.

330. l.

Varjú mikor fövenyen maga sétál, eső vizet várj ⁴⁾.

393. l.

Nyugta minek néha nincs, nem soká lesz maradandó ⁵⁾.

420. l.

A' húros madár legkedvesebb a' madarak közt, 10

De a' vadak' húsaközött jobbnak dícsértetik a' nyúl ⁶⁾.

459. l.

Áldott légyen az úr, kezdéshez hogy segedelmet

Végihez is nyújtott, vegye így jó kedvvel. Amen.

713. l.

Bezárja a' sort e' században Vízaknai *Bereczk György*, ki 1695-ben Apáczai' példáját követve, a' függ-

¹⁾ Morbida facta pecus totum corrumpit ovile.

²⁾ In morte alterius spem tu tibi poneré noli.

³⁾ Glottorat immenso de turre ciconia rostro.

⁴⁾ Dum sola in sicca secum spaciatur arena.

⁵⁾ Quod caret alterna requie, durable non est.

⁶⁾ Inter aves turdus, si quis me iudice certet,

Inter quadrupedes gloria prima lepus.

ér' boncztani leírását adta 27, elég gyarló, hexameterben, mellyek Weszprémnél (Cent. alt.P. prior, 28.1.) láthatók. Utána felhossa Virág is.

XVIII. Század.

E' század' első feléből Kazinczy *Szentkirályi Sámuel* betlenszentmiklósi predikátort említi, ki 1750-b. gr. Gyulai Ferencz felett tartott beszédében Ovid' ismeretes versét így adja, elég szerencsésen :

Nem tudom én minemű édesség vonja az embert,
Hogy születet-földjét el ne felejtse soha ¹⁾.

és Groot Hugo' „A' keresztyén vallás igazságáról“ szóló munkája' *névtelen* fordítóját, ki ezen, 1752. Marburgban a' svéd király' pártolásával megjelent könyv' ajánló levelében Bisterfeldnek, az egykor herborni, utóbb gyulafejérvári híres professornak Molnár Albert-ről írt sorait így adta vissza :

Bölcs tudományokra kegyesen Herborna *keszétett*
(így),
De jelesen Mauricz herczeg gratiája *segétett* ²⁾.

A' rímezési elbukott szándékot itt, 's alabb is néhol, mosolyogva vesszük észre. — A' többi versek többnyire görög és romai írókból fordítvák. Álljanak itt, miket szinte a' pozsonyi lyceum' könyvtárában kiírtam.

¹⁾ Nescio qua natale solum dulcedine captos
Ducit et immemores non sinit esse sui.

²⁾ Juvit et Herbornae pia Musa; sed inclyta prorsus
Mauritii herois cura fauorque cluit.

Mindenek elsőben elegendes zavarásba valának.

(*Linus*) 40. l.

Istenek hogy voltak, hallottuk, előtte Chaosnak.

(*Epicharmus*) 44. l.

Dolgoknak elein saját ábrázatai voltak. 5

Mik 's micsodák löttek, szavaim magyarázni vagyód-
(nak.

Ég föld tenger előtt egy volt formája világnak:

Azt bölcsek' serege tudván, mondotta chaosnak

(*Ovid.*) 45. l.

Isten' igéjétül adatott embernek okosság.

(*Epimarchus*) 46. l.

A' kiknek sziveik igazak tudására vágyódnak 10

Azoknak, de kivált, Musee, tenéked éneklek:

Igazakat mutatok, csakhogy téged el ne ragadjon,

Elmédben lehetett akadály a' jobbik életnek,

Szemléljed egyedül szíveddel hát isten' igéjét.

Lelkedet úgy gyakorold mindenkoron arra vigyáz-
(ván, 15

Másfelé hogy ne vigyen: mivel az építője világnak.

Mindenek egy által vannak, van ez egy csak öröktül.

Mindent is módoson fentartó kezével igazgat,

Kit soha senki se lát, lát ő pedig ennyire mindent.

(*Justinus Martyr*) 48. l.

Melly nagy az égi jelek közt Eridanus folyamata! 20

Isten' lábainak van mindazonáltal alatta.

(*Aratus*) 49. l.

Istenek' éjenként énrajtam lábai járnak.

(*Catullus*) 49. l.

Tisztelem az éjjelt mint istenek' emberek' anyját.

(*Orpheus*) 50. l.

Jupiteren, Musák, az eneklést kezdeni *tisztünk*.

Nemzeti néki vagyunk, tehát így hozzá *közelít-*

(*sünk* 25

Csillagokat jelesen ő rakott az eget' *seregéül*,
 Rendes ekességül, 's az idők' mutatása' *jeléül*;
 Hogy mihez és mikoron kezdjünk, tudhassuk azok-
 (búl.

Így bizonyos törvény földön legyen ég' tudasából.
 Felső bizony, első legyen engesztelve 's utolsó. 30
 Lészen így hát védelme az embereken maradandó.

(*Araxus*) 51. l.

Kezdetül az eget, földet 's tengert egyetemben
 Csillagok' ékessen ragyogó testével az égen
 Lélek igazgatja, melly öntete minden ereken.
 Innet az emberek', és barmok' neme, 's egyebek él-
 (nek, 35

Mellyek a' tengereken úsznak, vagy az égre repülnek;
 Tűz eleven erejek, 's magvok bizony égből eredtek.

(*Virgil.* *) 51. 52. l.

*) Principio coelum ac terras, camposque liquentis,
 Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra,
 Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volan-
 (tum,
 Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
 Igneus est ollis vigor, et coelestis origo.
 Seminibus. *Aen. VI.* 724—31. (*Heynéndl*).

Baróti így adja 80 évvel később e' helyet (mi melleleg jegyeztetik meg) :

Elsőbenn is az ég, föld, víz, levegő, nap, ezüstös
 Hold, benn lélektől tápláltatik, és az egész nagy
 Alkotmány attól vesz mozdulásokat, elme
 Lakván benne, 's egész testét erejével elülvén.

Hogy kesedelme nekül az inassa (Jupiter hadja)
 Vizzel elegy földben, az emberi szót bele adja.
 (*Hesiodus' szavai ez ember' formáltatásáru*) 52. l.
 Szentségét hatodik napnak megtartja zsidó is. 40
 (*Tibull.*) 54. l.

Föld' lakosi mikoron földön a' bünt elaraszták,
 Az igazat 's egyenest kebelekbül hátra kihajták.
 Igy magokat szabadon minden gonoszokra bocsáták,
 Isteni jó kedvet (bosszantván) messze szalaszták.
 (*Catull.*) 59. l.

Rettegik, és tudják, 's megtartják pontba zsidó just, 45
 Valamit írva Moses titkos könyvébe parancsolt.
 (*Juvenal.*) 83. l.

Vajha zsidók soha is ne lehettek volna győzettek,
 Pompeius', Titus' hadakozásaival!
 Mert valamint kifakadt pestis' dőgi messze tenyészik
 A' győzedelmest így nyomja már a' győzetett. 50
 (*Rutilius*) 225. l.

Metator leszek én bizvást napenyészeti földön.
 (*Lucan.*) 326. l.

Ott van ama' Cnossus, jelesebb várossa Minosnak,
 Hol 's ki kilenczed időn Jüpitert nyert oktató társ-
 (nak.
 (*Homer.*) 365. l.

Sappho' rendeiben is kísérletet tön Grotius' név-
 telen fordítója. A' több közöl (76: 94. 149. 157. 233.

Emberi nem, barmok, madarak, mind innen ered-
 (nek,

És a' vízi csudák a' mély tengernek ölében.
 E' magvak, valamint a' tűz, szintollyan hatósok;
 Mennyei származatúk.

261. 416. ll.) halljunk egyet, legjobbat a' több, igen rossz, közül :

Istent tiszteljed régiek' módjára,
Hallgatván vízbül született' szavára, 55
Ki két táblákat veve nép' számára.

Isteni kézbül (*Orph.*) 80. l.

Valamint már észre vettük, hogy, a' hol lehetett, verselőnk a' hexametert szomszédjával szívesen összehangoztatja, úgy e' sapphoi strophák' első három sora' végeit állandóan összeegyezteti, 's eleget vél tenni a' fülnek, ha, mert magyar példabeszéd szerint végén patan az ostor, az adonicus felel meg a' szabálynak, a' minthogy azok csakugyan így hangzanak :

Háza' népével.
'S pontba megállni. 60
Semmive lésztek.
Bágyad így osztán.
'S kírba meghalni.
Dísze ez annak.
'S számra fualtak.
Mentve lehessek. 65

Az egyes dőlt betűk mutatják, hogy irónk úgy hitte több helyt, miszerint a' hiba nem lesz hiba, ha azt a' szem elől elrejti, 's az íkes hangzókról elhagyja az íket. De mások előtte, mint láttuk, ezt sem tarták szükségesnek.

Halljuk még *T. I.*, (talán Tsúzi Tseh János?) 1732-ben Groningenben lakott, 's onnan Grotius' fordítójához intézett következő, egy két szabadságot kivéve szabályos, distichonait.

Egy az ur, egy az hit, egy ösvény iktat az égbe;

Melly sok részre szakadt még is az emberi nem!

Olly gyakor a' vallás e' széles csalfa világon,

Hogy bizonyos számba szedni valóba dolog.

Mondani szokta kiki: vallásom' tartom igaznak, 5

Nem más, csak az enyém, melly az egekbe vezet.

Hogyha tehát akarod, igaz-é vallásod, hamiss-é,

Tudni, jövel: e' könyv tégedet arra tanít.

Tiszted is az lévén, ne kedvezz gyenge szemednek,

Olvasd tetétül talpig, elől 's meg elől: 10

Annyira mégy, hidd el, ha tanácsom' meg nem utá-

(lod,

Mint mikor a' csupa vak megnyeri tiszta szemét,

'S istenedet felemelt kézzel dicsőíteni kezded,

Hogy veled e' munkát közli, 's az útba vezet.

— Ezekkel rekesztem be mostanra deákozó verse-
lőink' sorát az első időszakból. Azok még nem képeztek
felekezetet, iskolát irodalmunkban; apró, elszórt, egy-
mással gyakran össze sem függő igyekezetek, használva
kivétel nélkül az azon időkben annyira divatos könyv-
dicsérésekre, vagy különféle tartalmu mondatokra, te-
hát emlékversekűl (versus memoriales), 's ez utóbbi
esetben többnyire classicai helyek vagy sententiák' for-
dításában. Némellyek némi ügyességet bizonyítottak
ez új és idegenszerű bilincsekbeni mozgásban: neve-
zetesen Erdősi apánk, sőt Heltai is, szigorúbb törvényt
követe, 's kevesebb erőszakot tőn a' nyelven, mint a'
XVII. század' emberei, kik közt, és pedig mindjárt an-
nak elein, Körtvélyesi és Tasi jeleskednek. Apáczai és
a' múlt század' első harmadában Szentmiklósi, 's a' grö-
ningeni névtelen, szabályosan formálták ki kevés sorai-

kat. A' többi arcza' veritékével, vagy talán a' német prosodia' elvei' hibás felfogásával, faragcsálta döcögös mértékeit. A' lyrai formák, u. m. az 1616-ban Seraphin által próbált alcaicusok, a' Fűsűs által 1626-ban megkísértett anacreoni jambusok, 's amaz iskolamester által először 1639-ben szőnyegre hozott sapphoi stróphák mutatják, miképen a' magyar fül azoknak felfogására is kiképezve még nem volt. A' nyűg, melylyel a' mérték verselőinket terhelte, néhány csinos nyelvfordulatra és kényesebb szövésre, helyenként jól talált xenologismusra szolgált okúl: ez volna az egyetlen haszon, mit ezen újítás hozhata, ha terjedelmes művekben és általában sűrűbben alkalmaztaték; így fogamat nélkül maradt, 's ezért a' curiosumok közé tartozik inkább, mint a' valóságos irodalmi mozgalmak közé.

Máskép tűnik fel ez ügy a' múlt század' közepe' táján, midőn az egyszersmind egy új irány' közege lön, 's zászló melly alatt a' legtöbb lelkesbek a' régi, elvize-nyült költészetnek hadat izenve, ebbe az új formákkal, új nyelvet, új szellemet kívántak önteni, 's ekkép a' régi törzsökbe egy szebben virítandó ágat oltani. A' classicusok felé fordúlt a' figyelem; Homer töredékesen, Virgil, majd Horácz több fordítókat leltek, a' költészet' mind a' négy fő nemében terjedelmesb vagy nemesebb művek biztosíták ez új iskola' hatását. De nem bocsátokozom e' hatás' rajzolásába, mellynek nagy árnyékok mellett fényrészei is tagadhatlanok; csak e' formák' fölé-

ledéséről szólok, röviden : előmenetelei egy újabb, koré, melly közönségesen ismertetik. Virág Kalmár Györggyel 's 1761-gyel kezdi meg az új korszakot; Kazinczy vissza utasít arra, kitől Kalmár vett ösztönt és példát, Szilágyra, 's ki, elébb ugyan, de világ elébe még nem lépve, dolgozgata : Rádaira.

Rádai Gedeon (utóbb báró, 's majd gróf) volt tehát ez újítás' másodszori kezdője. Gondolata : a' Zrínyiaszt hexameterekbe öltöztetni, nagy gondolat volt 1746-ban, de nem a' hexameternél, hanem a' munka' választásánál fogva. Mert Rádai első volt egyszersmind, ki a' halhatatlan költeményt értette, méltatta, becsülte; 's noha a' Zrínyiasz nem a' legszebb szabású sarukban jár, de jár magyarokban, a' magyar lábhoz alkalmazottakban, 's azért jobban és természetszerűbben, mint a' szebb-, de idegenekben. A' Zrínyiaszt Zrínyi' szellemével szabad rímjátéku stanzákba önteni, annyit tenni mint azt ujja' szülni a' nemzetnek; hexameterekbe tenni át pedig annyit, mint életfájától elmetszeni. És dicsőségére legyen mondva Rádainak, hogy e' nézetbeni elfogultsága tartós nem volt, sőt egy szép töredéknek, a' „török ifju' énekének“ lyrai strophákban kidolgozása a' későbbi időből¹⁾, úgy saját „Árpád“jának kezdete is²⁾ eposi stanzákban, azt hiteti el velem hogy, ha ő több erejével bir az akaratnak 's munkálódásiban kitűróbbnek alkotja az ég, nem állt volna meg kevés kísérleteinél, mik őt egy új iskola' (mellyet én

¹⁾ L. a' M. Museum' I. 416. 's köv., vagy Kézikönyvem' I. 216. 's köv. ll. — ²⁾ M. Musa, I. 215. l.

minden habozás nélkül németnek nevezek) előhírnökévé hagyák lenni, hanem Zrínyiást adand, melly becsben fentartandja magát az eredeti mellett. — Kevéssel utána, 's Rádai' kísérleteiről nem tudva, kezde *Szilágy Samuel* is. az utóbbi superintendens, Horác és Klopstock' ódái közől, az eredetiek' mértékén, fordítgatni; 's ő ada Kazinczy szerint Kalmárnak gondolatot és ösztönt, 1760. egy bécsi út' alkalmával, mértékes verselésre : de tőle magától csak későn vevénk holmit, 's keveset : a' *Henriádot* ő, helyes tapintattal, alexandrinusokban adta.

Első, ki literaturánkban figyelmet érdemlőleg próbálkozék, sőt izgata is, e' mezőn, a' hazafiusága-, tudománya, korához képest jó ízlése 's roppant munkásságáról egyformán nevezetes jezsuita, *Molnár János*, volt. 1760-ban megjelent „Régi jeles épületei“ „bévezető levelében“ (XXIV—XXVII. l.) kéri a' magyar írókat, vennék fel „a' szokott versek mellett“ a' „deák“ rendűeket is, 's mind itt, mind a' munka' folytában sok helyt egyes hexametereket 's distichonokat hintett el, mellyek, igen kevés kivétellel, szoros szabályt követnek, e' mellett nyelvileg szabadon 's bizonyos erővel és sajátsággal mozognak. Egy epistolája Rájnis' Kalauzában, az előljáró beszédben, áll, egyebek Magyar Könyvháza' különféle köteteiben 's egyéb munkáiban elszórva; azok közől az Iliász' első rhapsodiája' töredékeit kiválólag kell említenem *), mellyek tömörség,

*) L. Készület az ó sz. irásnak a' pogány görögöknél való keletéről (Pest, 1793.) 27—33. és 55. ll.

erő, és velős nyelv' tekintetében az őt nem sokára követő lelkes triász', *Rájnis*, *Baróti* és *Révai*' műfordításaikkal szerencsésen versenyzenek. Időközben némelly papházakban 's iskolákban is tétetének próbák, 's mint láttuk *Kalmár György* a' nyelvész is fellépett, ki 1770 ben megjelent Prodrómusában már magyar mértéktant is adott, 's néhány terjedelmes tankölteményt hexameterekben, sikeretlen fej és áldatlan kéz' műveit, az új iskola' ügyét elébb elsüllyeszteni mint emelni képeseket: ha az említett három bajnok, 's utánok majdan olly classicus férfiak nem állnak e' zászló alá, mint *Virág* és *Kazinczy*. A' mik ezek által, 's nyomokban Berzsenyi 's a' három derék epicusig, történetek, kikkel ez iskola a' maga ne-továbbját érte el, közönségesen tudvák, 's azért itt bizvást megállhatok, azon visszatekintő észrevétellel, hogy e' második korban a' régi formák tudományosan megállapítva, művészig tárgyalattak, 's nem csak kisebb hanem nagyobb művekhez is használtattak. Ezen irány egy saját osztályt alkotott költészetünkben, mellyet classicai, vagy tudós költészetnek nevezhetünk: nyelv és dictio tisztultak, nemesedtek általa, 's a' régiek' szelleme, termékenyítve, de egyuttal a' nemzeti szellemet és színt kelletnél inkább háttérbe szoritólag, hatotta meg költészetünket. Azért valamin a' deák iskola eleinte a' régibb magyart, majd a' francziát tolta le a' szőnyegről, úgy nem sokára az új iskolával lett kénytelen osztotni a' birodalomban; ez pedig maga is még nagyon emlékeztet azon irodalomra, mellynek befolyása alatt vi-

PÓTLÉK

A' TÁRSASÁG' TÖRTÉNETEIEHEZ.

Azóta hogy a' 71. lapon az irójogi-törvényjavaslat sorsáról szólottunk, a' lefolyt 1843/4-ki országgyűlés' Irásai teljesen megjelenvén, már most feljegyezhetjük kiegészítőleg azon változásokat, mikén, a' két tábla' hozzájárultával a' Szemere Bertalan úr' törvényjavaslata (l. a' 72—83. ll.) keresztül ment.

2. §-ba e' szó után „eladás“ beiktatandó : végrendelet.

4. §. vége így áll : „a' munka, a' 11. §. értelmében, köz birtokká válik.“

11. §. vége : „a' munka köz birtokká válik *olly értelemben, hogy az* mindenki által szabadon adathatik ki.“

32. §. (helyesben 33., mert az országos törvényjavaslatban két 13. §. van), így változott : „még pedig *mindenütt a' törvényszék előtt, mellynek elnöke* legfőbb“ stb.

34. §. (helyesben 35.) így változott : „melly az iratok' nyomán *mind a' jogsérelem, mind a' kárpótlás' öszszege iránt* ok-adva“ stb. — És e' szerint e' §. második része egészen kimaradt.

35. §. (helyesben 36) eleje így todatott meg : „*Ennek vétele után, a' nélkül azonban, hogy a' bíróság általa megkötetnék, az ítélet*“ stb.

41. §. (helyesben 42.) így áll : „A' szakértő szék a' magyar academia' nagy gyűlésében, annak valamennyi tagjai által, *úgy academiái, mint nem-academiái irókból, művészekből, s könyv-, kép- s zenedrusokból, évenként választatik. Az iratok*“ stb.

Végre a' 47. (helyesben 48.) §-ba e' szó után „jogainak“ *Magyarországbani* tétetett.

IGAZÍTÁS.

A' 43. lapon az alapítók közt 27. szám alatt Szöllősy János áll : *Szöllősy Jánosné Budaházy Polyxena* helyett, a' 28. szám alatt Péchy József hibásan *Péczely József* helyett. — E' két hiba már a' IV. kötet' 55. lapján csúszott be ; s azért ott is kijavítása kéretik.

M. ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA